

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАКАРПАТСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Україна на перехресті геополітичних інтересів: актуальні аспекти проблеми

**НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ
ІНСТИТУТ ФІЛОСОФІЇ
ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ**

Ужгород 2007

ВІД РЕДАКТОРА

Тема міжнародної наукової конференції **“Україна на перехресті геополітичних інтересів: актуальні аспекти проблеми”**, винесена на обговорення експертів і аналітиків Міністерства закордонних справ України, його Представництва в місті Ужгороді, провідних науковців НАН України, Генеральних консулів дипломатичних місій Угорщини та Словаччини, представників Прикордонної служби України, Управління міграційної служби Державного комітету України у справах національностей та міграції, вчених і студентів Ужгородського національного та Закарпатського державного університетів – надзвичайно актуальна і цікава.

Проблема усвідомлення місця України в сучасному геополітичному просторі і новому глобальному вимірі після розширень ЄС 2004-2007 років, коли на західний кордон держави вийшов надпотужний економічний блок – ЄС – вимагає врахування складної системи інтересів різних країн та інших важливих чинників, а саме:

- **по-перше**, протягом років незалежності *не вдалося подолати глибокий політико-ідеологічний розкол українського суспільства, в тому числі з питань геостратегічного вибору між Сходом і Заходом. Не розв’язано проблеми національного примирення, не вирішено низки питань по осі “Схід-Захід”, багатьох інших завдань. Україна вибудувалась як держава, тепер утверджується як українська політична нація;*

- **по-друге**, *Україна лежить на перехресті різновекторних геополітичних інтересів у безпосередній зоні суперечливого стратегічного трикутника **“США-ЄС-Росія”**. Контури цього трикутника ще не набули чітких обрисів, однак мало хто не відмічає значущу роль Української держави в їх остаточному визначенні. Адже Україна є проміжним, санітарним кордоном, або “буферною зоною” простору між західною і російсько-євразійською цивілізаціями. Для натівської*

Європи східні кордони України є лінією розлому між Європою і Росією, а Росія вбачає в західних кордонах України лінію розлому між НАТО та СНД;

- **по-третє**, ми знаходимося на перехресті геополітичних інтересів, на межі двох світів, двох у багатьох аспектах самодостатніх і водночас потенційно конфліктних, як це доводить багатовікова історія, цивілізацій, і тому будь-яка помилковість чи навіть неточність при визначенні відповідних пріоритетів можуть мати вкрай негативні для держави наслідки.

Тому визначення пріоритетних і стратегічних завдань сучасної української геостратегії, чіткої, виваженої, прагматичної і передбачуваної філософії зовнішньої політики держави надзвичайно актуальне.

Сподіваємось, що матеріали міжнародної конференції стануть скромним внеском у формування бачення зазначених пріоритетів.

Федір ВАЩУК,
*ректор Закарпатського державного університету,
доктор технічних наук, професор*

Вельмишановні пані і панове!

Щиро вітаю вас у нашому навчальному закладі з нагоди проведення навчально-науковим Інститутом філософії та євроінтеграційних досліджень спільно з регіональним філіалом Національного інституту стратегічних досліджень та представництвом МЗС України в Ужгороді міжнародної конференції, **присвяченої проблемам сучасної української геополітики та геостратегії, ролі і місцю України в європейських інтеграційних процесах.**

Європа для закарпатців – це разом узяте минуле, сучасне та майбутнє. Ми стали європейцями не сьогодні, про що промовисто свідчить наша історія. Україна впродовж століть була невід’ємною частиною європейської цивілізації, відіграла важливу роль у її становленні та розвитку.

Європейська інтеграція для України є пріоритетом не тільки зовнішньої політики, а і рушійною силою внутрішніх трансформацій. Переважна більшість політичних сил у нашій державі не бачить альтернативи ринковій економіці та демократії, продовженню процесу інтеграції до європейських структур, впровадженню європейських норм і стандартів.

Обговорення винесеної на конференцію проблематики має важливе значення для нашого університету. **Упродовж останніх років ми ґрунтовно займаємося питаннями, пов’язаними з проблемами переходу до професійної підготовки фахівців в умовах інноваційної перебудови української національної освіти. Це впливає із стратегії євроінтеграційного курсу та завдань реалізації європейських принципів і вимог Болонського процесу щодо інтеграції України в європейський і світовий освітній та науковий простір. Ми свідомі того, що сучасні стандарти освіти і науки вимагають підготовки**

конкурентоспроможного фахівця, готового після отримання диплому про вищу освіту не тільки до практичної діяльності, а й до підвищення фахового рівня протягом усього життя.

Ми усвідомлюємо, що Україні ще належить долати складний шлях для досягнення критеріїв, необхідних для повноправного членства в Європейському Союзі, але наша молода держава рухається саме в цьому напрямі. Роль і місце України як великої європейської держави, політика Євросоюзу стосовно неї, проблеми її безпеки в умовах глобалізації – це саме та тематика, яка цікавить усіх нас, учасників міжнародної конференції. Важливо, щоб ті напрацювання, які вже є в наявності, зіграли свою роль в активізації процесу євроінтеграції України.

Шановні учасники конференції!

Дозвольте побажати усім успішної та плідної роботи і від імені організаторів конференції висловити сподівання, що вона слугуватиме добрим важелем у вирішенні проблем, означених тематикою нашого зібрання, розвитку партнерства, взаємовигідного політичного, економічного і культурного співробітництва.

Микола КУШНІР,
*радник директора Національного інституту
стратегічних досліджень (м. Київ)*

Шановні учасники наукового зібрання!

Радий, що на запрошення організаторів, у першу чергу навчально-наукового Інституту філософії та євроінтеграційних досліджень Закарпатського державного університету та регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень в Ужгороді, маю можливість звернутися до вас з вітальним словом.

Початок ХХІ ст. позначився загостренням низки глобальних проблем, але водночас окреслилися й унікальні можливості для створення нової архітектури міжнародної безпеки, головним імперативом якої є **партнерство** і **співробітництво**. Сьогодні жодна країна неспроможна гарантувати свою безпеку лише власними силами. У зв'язку з цим особливого значення набуває розширення

Європейського Союзу (ЄС) та Організації Північноатлантичного договору (НАТО) як ключових міжнародних структур безпеки в Європі. В основі цього процесу лежить природне прагнення європейських держав до взаємної інтеграції.

Тому в різних колах українського суспільства назріває потреба в дискусії щодо питань, які стосуються перш за все зовнішньої та внутрішньої політики країни, основ та засад *Концепції оборонної та безпекової політики України*, яка була б ефективною та найкраще забезпечувала б національний суверенітет. Мета сьогоднішньої наукової конференції **“Україна на перехресті геополітичних інтересів: окремі аспекти проблеми”** – зробити аргументований внесок у публічні дискусії щодо реалізації національних інтересів України, пошук оптимальних шляхів геополітичного розвитку.

Останнє розширення Європейського Союзу суттєво змінило ситуацію в регіоні Центрально-Східної Європи і, очевидно, матиме серйозні глобальні, регіональні та політичні наслідки. Кордони збільшеного ЄС змістилися на південь та схід, тому низка країн, в тому числі і Україна, стали безпосередніми сусідами Європейського Союзу. З огляду на це, чітке розуміння економічних, політичних та інших наслідків розширення ЄС має першочергове значення як для України, так і для Європейського Союзу.

Участь України в європейських та євроатлантичних процесах дасть змогу їй стати повноправним членом сім’ї європейських народів, сприятиме соціальному і економічному розвитку держави, забезпеченню стабільності та регіональної безпеки в Європі. Це стратегічний пріоритет зовнішньополітичного курсу керівництва держави, і це цілковито відповідає її національним інтересам.

Бажаю учасникам конференції плідної дискусії, яка наблизить нас до більш чіткого розуміння проблем і викликів, що постають перед державою на шляху до реалізації євроатлантичного курсу України.

Володимир ХАНДОГІЙ

ОКРЕМІ АСПЕКТИ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З НАТО

Нинішні механізми міжнародних відносин не можуть не враховувати чинників, які безпосередньо впливають на безпеку будь-якої держави чи системи колективної безпеки. Сучасне безпекове середовище характеризується низкою таких факторів.

Перший – це глобалізація, що означає стрімке зростання взаємозалежності між проблемами національної, регіональної і світової безпеки. З огляду на глобалізацію, дедалі більшої ваги набуватиме відстань між заможними і бідними державами, яка у свою чергу загострюватиме такі небезпечні явища, як міжнародний тероризм, екстремізм, ксенофобія, фундаменталізм і нетерпимість.

Другий – за останню декаду прискорилися процеси розширення НАТО і Європейського Союзу, які докорінно змінюють архітектуру європейської безпеки майбутнього, в тому числі і її соціокультурний вимір.

Третій – терористичні акти 11 вересня 2001 року стали тим переломним моментом у міжнародному безпековому середовищі, образно кажучи, коли був перевернутий пісочний годинник. Боротьба з міжнародним тероризмом стала пріоритетом «номер 1» для світової спільноти. Перші її підсумки показали, що радикальні засоби, якими є застосування військової сили проти терористів, можуть бути успішними лише в разі їхньої одностайної підтримки міжнародною спільнотою.

Останнє очевидно змушує НАТО адаптуватись до нових викликів і загроз. Трансформація Північноатлантичного альянсу розглядається як комплекс заходів із забезпечення та посилення інституційної спроможності НАТО як у політичній,

так і у військовій сферах з урахуванням особливостей сучасного безпекового середовища.

Подекуди висувається ідея оновлення засадничого Вашингтонського договору 1949 року, проте це питання поки що не на порядку денному, як показав це саміт НАТО з питань трансформації, який проходив 28-29 листопада 2006 р. у Ризі.

До провалу низки референдумів відносно Конституції ЄС оптимістичні прогнози щодо укладання такого договору базувалися на необхідності побудови нового формату трансатлантичного зв'язку між США та ЄС з урахуванням інституціоналізації статусу ЄС як суб'єкта міжнародних відносин. Вірогідно, з часом провідні євроінтегратори повернуться до цієї теми.

Наразі ж очікується, що наступний саміт НАТО у 2008 році, який буде присвячений розширенню Альянсу, розглядатиме Нову стратегічну концепцію НАТО. Поки що держави-члени НАТО на Ризькому саміті НАТО ухвалили Комплексну політичну директиву НАТО, яка розроблена на розвиток Стратегічної концепції Альянсу 1999 року.

В документі наголошується на політичній вазі інших міжнародних гравців у сфері міжнародної безпеки. Зокрема, на пріоритетній ролі Ради Безпеки ООН у забезпеченні міжнародного миру та безпеки, а також на тому, що Європейський Союз відіграє дедалі більшу роль у підтримці міжнародної стабільності. Відзначено також, що Організація з Безпеки та Співробітництва в Європі (ОБСЄ) продовжує нести значну відповідальність за сферу безпеки.

Загалом, Комплексна політична директива містить бачення сучасного та майбутнього безпекового середовища, визначаючи можливості реагування на появу непередбачуваних ризиків та загроз. В документі також визначається, що головними загрозами на сьогодні для Альянсу є тероризм, розповсюдження зброї масового знищення та використання сучасних технологій із злочинними намірами, а також занепадаючі держави, регіональні кризи та злочинне руйнування транспортних мереж постачання життєво важливих ресурсів.

Глобалізація обумовлює також і плани розширення політики партнерства НАТО. Їх ініціатором – Сполученими Штатами – запропоновано звернути увагу на зону Азійсько-Тихоокеанського регіону, насамперед на партнерство з т.зв. “контактними країнами” – демократичними країнами, які володіють потужним економічним потенціалом – Австралією, Новою Зеландією, Південною Кореєю та Японією. Поширення політики партнерства на цей регіон посилюватиме потенціал Альянсу у проведенні операцій експедиційного характеру. Операції та місії НАТО також продемонстрували політичне та практичне значення цих партнерств: на сьогодні вісімнадцять країн, що не входять до Альянсу, направляють свої підрозділи та надають підтримку операціям та місіям НАТО.

Більш розробленою є сфера військової трансформації.

Пріоритетами у цій галузі є і залишатимуться на найближчу перспективу:

1. Подальша адаптація командної структури НАТО з метою її перетворення на більш оперативну та спроможну до швидкого розгортання. У цьому зв'язку триває процес перегляду кількості штабів різного рівня та вдосконалення їх ефективності.

2. Розбудова Сил реагування НАТО (СРН), які дадуть можливість Альянсу оперативно реагувати на кризові ситуації у будь-якій частині світу, згідно з рішеннями Північноатлантичної Ради НАТО.

Ці сили розглядаються як каталізатор більш широкої трансформації сил НАТО, а також як потенційний інструмент залучення партнерів до військової складової Альянсу.

Слід враховувати, що в нинішніх умовах перед Альянсом постає загроза не широкомасштабного військового протистояння, як це було за часів “холодної війни”, а необхідність бути здатним ефективно діяти у локальних малих і середніх конфліктах одночасно у кількох місцях на планеті. Саме з цією метою на пражському саміті 2002 року було прийнято рішення щодо створення СРН, проте його повноцінна реалізація затягується.

Пояснюється такий стан справ низкою факторів:

– відсутністю спільного фонду, призначеного для фінансування навчальної і бойової діяльності СРН.

Висока вартість утримання підрозділів СРН не дозволяє багатьом країнам НАТО, особливо новим членам Альянсу, самостійно фінансувати їх діяльність, що змушує керівництво цих країн утримуватись від виділення необхідної кількості сил та засобів. Водночас провідні європейські країни НАТО наполягають на збереженні базового принципу фінансування військової діяльності Альянсу. Зазначений принцип дозволяє цим країнам ігнорувати військові операції НАТО, в яких вони не бажають брати участь з політичних, правових, безпекових та інших міркувань. Створення спільного бюджету СРН сприймається ними як позбавлення права вільного вибору при прийнятті рішень щодо військової діяльності в рамках НАТО.

– відсутністю механізму перспективного планування для СРН.

Керівництво НАТО вважає, що навіть при вирішенні зазначених проблемних питань ефективна діяльність СРН буде неможливою без запровадження спрощеної процедури прийняття рішень щодо їх застосування. По суті, в основі існуючих проблем, пов'язаних зі створенням СРН, теж лежить питання взаємовідносин між НАТО і ЄС – питання трансатлантичного зв'язку.

3. Подальше вдосконалення військових спроможностей через модернізацію систем командування, управління, контролю та розвідки; обміну інформацією; засобів спостереження; впровадження безпілотних літальних апаратів; суттєве підвищення ефективності систем протиракетної оборони. Зокрема, під час Ризького саміту НАТО відбулося підписання контракту з Міжнародною корпорацією наукових застосувань (Science Applications International Corporation (SAIC), до складу якої входять Raytheon (US), EADS Astrium (Europe), Thales (FR), Thales Raytheon System Company (FR/US), IABG (GE), TNO (NL), Qinetiq (UK), DATAMAT (IT), Diehl (GE) щодо створення Інтегрованої випробувальної схеми

майбутньої системи активної багаторівневої протиракетної оборони театру бойових дій НАТО. Передбачається, що нова система спостереження, яка включатиме наземний компонент у складі низки станцій різного типу та конфігурації, досягне початкових оперативних спроможностей у 2010 році.

Інші важливі напрями військової трансформації стосуються:

- вдосконалення структури КФОР та продовження операції НАТО у Косово; поширення операції Міжнародних сил сприяння безпеці (МССБ) на південь та схід Афганістану, залучення партнерів до антитерористичної операції у регіоні Середземномор'я «Активні зусилля», поширення тренувальної місії НАТО в Іраку;
- вдосконалення механізмів підготовки та освіти особового складу і підрозділів країн НАТО та партнерів у рамках Програми поглибленої підготовки та освіти;
- повноцінного залучення партнерів до опрацювання керівних документів НАТО; залучення країн-партнерів, що беруть участь в операціях під проводом НАТО, до ранніх стадій планування цих операцій;
- вироблення нових колективних підходів до фінансування операцій НАТО.

Сьогодні міжнародною спільнотою визнається, що на цей час НАТО є найбільш потужною структурою безпеки на євроатлантичному просторі, яка, завдяки політичному діалогу з партнерами та військовим спроможностям, може ефективно здійснювати реагування на безпекові виклики та загрози сучасності.

Поряд з тим, адаптація спроможностей НАТО до вимог сучасного безпекового середовища проходить досить повільно. Така ситуація склалася внаслідок впливу низки факторів, серед яких варто виділити наступні:

- наявність внутрішніх суперечностей в Альянсі, пов'язаних, перш за все, із намаганням європейських членів НАТО певним чином знизити вплив США на прийняття рішень стосовно підтримання стабільності та безпеки на теренах Європейського континенту;

- розбіжності між державами-членами у виборі практичних механізмів впливу на безпекову ситуацію як в регіонах традиційних інтересів Альянсу (власна та суміжна територія), так і в нових регіонах, з метою забезпечення превентивного реагування на еventуальні загрози (Близький та Далекий Схід, Середземномор'я тощо);
- домінування військових спроможностей США на фоні технологічного відставання європейських членів НАТО, а також суттєвий розрив у рівні оборонних витрат держав Альянсу.

Зазначені фактори призводять до виникнення понять “постачальник безпеки” та “споживач безпеки”, що визнається в НАТО як загрозовий сигнал, що впливає на єдність організації.

З іншого боку, розширення Альянсу також є складовою його трансформації, починаючи із часів завершення “холодної війни”. Розширення Альянсу завжди було превентивним заходом забезпечення безпеки на євроатлантичному просторі.

На сьогодні із високою долею ймовірності можливо говорити, що на саміті НАТО 2008 року будуть прийняті рішення про запрошення до переговорів про вступ ряду європейських країн.

Нині 3 держави-члени Адріатичної хартії – Албанія, Македонія і Хорватія – виконують План дій щодо членства в НАТО. Україна у 2005 році розпочала з НАТО Інтенсифікований діалог. Аналогічне рішення про започаткування Інтенсифікованого діалогу з Грузією НАТО прийнято восени ц.р.

Розширення Альянсу не є технічним процесом, і це підтверджують Дослідження про розширення НАТО 1995 року та План дій щодо членства 1999 року (ПДЧ).

В останній програмі претендентам пропонується перелік заходів, з якого вони можуть вибрати ті, що, на їхню думку, є найціннішими з точки зору сприяння підготовці до майбутнього членства. Активна участь в механізмах ПЗМ та РСАП

залишається суттєво важливою для країн-претендентів, які бажають далі поглибити своє військово-політичне залучення до діяльності Альянсу.

Участь у ПДЧ відбувається на основі самодиференціації з тим, щоб досягти спроможності взяти на себе зобов'язання згідно з Вашингтонським договором 1949 року. Цей процес має особливу цінність для держави-претендента, оскільки стимулює проведення виважених реформ поряд з поточною оцінкою їх впровадження. Про це, зокрема, свідчить шлях країн Адриатичної хартії, які вже близько 7 років виконують ПДЧ (за виключенням Хорватії, яка приєдналася до ПДЧ у 2001 році), проте питання щодо їхнього вступу в НАТО залишається відкритим у контексті прийняття цінностей, навколо яких об'єдналися держави-члени.

По відношенню до України тривалий час перепоною була недемократична політична традиція, й лише зміна такого підходу дозволяє говорити про можливість піднесення відносин Україна-НАТО на більш високий рівень.

Для нашої держави членство в НАТО – найоптимальніший варіант вирішення проблем національної безпеки України.

Нині НАТО – це політико-військова організація, основною метою якої є колективна оборона території держав-членів. З військової точки зору Україна не здатна повністю забезпечити свою військову безпеку власними засобами (враховуючи різницю у військовій силі з сусідніми країнами, відсутність ядерної зброї тощо). Тому участь у системі колективної безпеки, яка має значно більший стримуючий потенціал у порівнянні з національними військовими засобами, є оптимальним рішенням для нашої держави.

Аналіз сучасних ризиків і викликів міжнародній безпеці здійснюється у рамках роботи над проектом Концепції національної безпеки. Він свідчить про те, що загрози є актуальними і для нашої держави. Протистояти їм окремо не здатна жодна країна світу, у т.ч. такі сильні світові гравці, як США. Тому і з точки

зору захисту від невійськових ризиків і викликів логічною є участь держав у системах колективної безпеки.

З огляду на заінтересованість України у повноправній інтеграції у європейське співтовариство, зокрема вступі в ЄС, вибір НАТО у якості системи колективної безпеки є не лише логічним, а і єдино можливим.

Процес входження до НАТО є стимулюючим фактором для проведення внутрішніх політичних та соціально-економічних реформ усіх сфер суспільного життя, гармонізації законодавства з правовими нормами та демократичними принципами країн-членів НАТО, прискорення трансформації Збройних Сил України, встановлення цивільного демократичного контролю над оборонним та безпековим секторами держави.

Після вступу до Альянсу Україна братиме безпосередню участь у процесах вироблення і прийняття рішень щодо подальшого розвитку європейської і євроатлантичної безпеки, які не лише стосуються інтересів безпеки України та НАТО, але й формують сучасне середовище євроатлантичної безпеки, включаючи безпеку України.

Україна отримає безпрецедентні додаткові гарантії забезпечення державного суверенітету, територіальної цілісності та непорушності державних кордонів відповідно до Вашингтонського договору 1949 року. Завдяки цьому у майбутньому Україна не буде об'єктом провокацій на кшталт закликів до перегляду статусу Севастополя та Кримського півострова, або нагнітання напруження, як було під час конфлікту навколо острова Тузла.

Вступ України в НАТО сприятиме покращенню інвестиційної привабливості країни в очах міжнародних інвесторів. Досвід країн попередніх хвиль розширення свідчить про значне зростання прямих закордонних інвестицій. У 1997 р. в економіку Польщі було інвестовано 2,7 млрд. доларів, у 1998 – 5 млрд., а в 1999 р. – році вступу Польщі до НАТО – вже 8 млрд. доларів США. Щодо Чехії й Угорщини цифри ще більш вражаючі. У 1997 р. прямі іноземні інвестиції в

економіку цих країн становили відповідно 4 і 6,2 мільярда, у 1998 – 9,8 і 10, 2 млрд., у 1999 р. – 12,8 і 14,5 млрд. доларів США. Після вступу Болгарії до НАТО іноземні інвестиції в економіку цієї країни зросли вдвічі. У 2004 р., після вступу Румунії до НАТО, обсяг прямих іноземних інвестицій зріс на 141% порівняно з 2003 р.

НАТО надає ефективну практичну допомогу державам у випадку надзвичайних ситуацій та техногенних катастроф. В Україні також були випадки, коли допомога НАТО була вчасною і потрібною. Це і ліквідація аварії на колекторних спорудах Харкова наприкінці 90-х років, і наслідків повеней у Закарпатті у 1998 та 2001 рр. Саме НАТО забезпечило оперативне надання допомоги США в ліквідації наслідків урагану “Катріна” та Пакистану у ліквідації наслідків землетрусу.

Щодо позитивів, які Україна вже має сьогодні, слід згадати проект НАТО щодо створення Трастового фонду для ліквідації надлишків застарілих боєприпасів в Україні, а їх у нас 133 тис. тонн, 1,5 млн. одиниць стрілецької зброї та 1 тис. одиниць переносних зенітно-ракетних комплексів. 1 грудня 2005 р. у Харківській області розпочався перший трирічний етап проекту, на який вже зараз передбачено 4,1 млн. євро, а вартість усього першого етапу становитиме близько 7,9 млн. євро. Нині вже утилізовані 1 тис. одиниць переносних зенітно-ракетних комплексів. Загалом проект розрахований на 12 років, і на його реалізацію передбачається витратити більше 75 млн. євро.

НАТО надає допомогу Україні у вирішенні проблем звільнених у запас військовослужбовців. Завдяки фінансовій підтримці Альянсу з грудня 1999 р. по 2005 р. було організовано 39 курсів з вивчення іноземних мов (англійська, німецька, французька, італійська), які закінчили 447 колишніх військовослужбовців, і 15 курсів з основ ведення підприємницької діяльності для звільнених у запас офіцерів. У 2005 р. було проведено 8 мовних курсів і 6 спеціалізованих курсів, на що було виділено 150 тис. євро. На фінансове

забезпечення потреб програми перепідготовки військовослужбовців на 2006 рік передбачено 300 тис. євро.

Саме завдяки НАТО було збережено найбільший у Європі полігон “Яворів” у Львівській області, до забезпечення діяльності якого залучаються тисячі цивільних осіб та десятки приватних компаній малого та середнього бізнесу, отримуючи постійну високооплачувану роботу та замовлення на надання побутових та інших послуг, на поставки продуктів харчування, одягу тощо.

Курс України на вступ до НАТО цілком відповідає Конституції та чинному законодавству України.

Слід відзначити, що положення Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. про те, що Україна “проголошує свій намір стати в майбутньому постійно нейтральною державою, яка не бере участі у військових блоках”, мали на меті засвідчити позицію України щодо Організації Варшавського Договору і, таким чином, поставити під сумнів можливість використання цього репресивного інструменту СРСР у його зовнішній політиці. По-друге, таке формулювання не означає юридичного закріплення нейтрального статусу, адже тут мова йде лише про намір, а не про факт.

Засади зовнішньополітичного курсу нашої держави щодо Альянсу визначено в Основних напрямках зовнішньої політики України, затверджених Постановою Верховної Ради України від 2 липня 1993 р. В цьому документі, зокрема, підкреслюється, що “в умовах зникнення блокового протистояння в Європі пріоритетного значення набуває проблема створення загальноєвропейської структури безпеки на базі існуючих міжнародних інститутів, таких, як НБСЄ, РПАС, НАТО, ЗЄС. Безпосереднє та повне членство України в такій структурі створюватиме необхідні зовнішні гарантії її національної безпеки” та “з огляду на кардинальні зміни, що відбулися після розпаду СРСР і які визначили сучасне геополітичне становище України, проголошений нею свого часу намір стати в майбутньому нейтральною та позаблоковою державою має бути адаптований до

нових умов і не може вважатися перешкодою її повномасштабної участі у загальноєвропейській структурі безпеки”.

В чинній Конституції України немає жодного посилання, яке б визначало нейтралітет або відмову від участі у військових блоках як засіб досягнення національної безпеки або форму існування України в системі міжнародних відносин.

У Рішенні Ради національної безпеки і оборони України „Про Стратегію України щодо Організації Північноатлантичного договору (НАТО)” від 23 травня 2002 р., введеному в дію відповідним Указом Президента України від 8 липня 2002 р., наголошується, що “Україна розглядає НАТО як основу майбутньої загальноєвропейської системи безпеки і підтримує процес її розширення”, а також “виходить з того, що кінцевою метою її євроінтеграційної політики є вступ до цієї організації як основи загальноєвропейської структури безпеки”.

Постановою Верховної Ради України від 21 листопада 2002 р. “Про рекомендації парламентських слухань про взаємовідносини та співробітництво України з НАТО” народні депутати підтримали цю Стратегію і наголосили на необхідності інтенсифікації процесу підготовки України до членства в Альянсі.

Підвалини національної безпеки закладені в Законі України ”Про основи національної безпеки України” від 19 червня 2003 р. До основних напрямів державної політики з питань національної безпеки даний законодавчий акт відносить, серед іншого, забезпечення повноправної участі України в загальноєвропейській та регіональних системах колективної безпеки, набуття членства в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору при збереженні добросусідських відносин і стратегічного партнерства з Російською Федерацією, іншими країнами Співдружності Незалежних Держав, а також з іншими державами світу.

“Стратегічний оборонний бюлетень України на період до 2015 року (Біла книга України)”, який було опубліковано у 2004 р. і вступне слово до якого писав

Президент Л.Д.Кучма, обґрунтовує євроатлантичний курс України і визначає її інтеграцію “до євроатлантичних та європейських структур безпеки та співробітництва, забезпечення широкомасштабної участі України в загальноєвропейській системі безпеки, набуття у майбутньому членства в НАТО та ЄС” пріоритетами її зовнішньої політики.

В указі Президента України про воєнну доктрину України із змінами від 2 квітня 2005 р. зазначається, що “активізація євроатлантичної інтеграції України з орієнтацією на вступ до НАТО як основи загальноєвропейської системи безпеки та пов’язане з цим глибоке реформування оборонної сфери держави відповідно до європейських стандартів належать до найважливіших пріоритетів як зовнішньої, так і внутрішньої політики”.

27 грудня 2005 р. Президент підписав Указ “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 листопада 2005 року “Про невідкладні заходи щодо дальшого розвитку відносин України з Організацією Північноатлантичного договору (НАТО)”. Цим указом один із пріоритетів діяльності Кабінету Міністрів України визначається як “забезпечення реалізації державної політики щодо співробітництва України з НАТО, в тому числі досягнення критеріїв членства України в НАТО”.

13 березня 2006 р. Президент підписав Указ “Про Національну систему координації співробітництва України з Організацією Північноатлантичного договору”, яким запроваджено вдосконалений інститут національних координаторів співробітництва України з НАТО та створено Міжвідомчу комісію з питань підготовки України до вступу в НАТО.

Зрештою, 3 серпня 2006 року Президентом, Головою Верховної Ради, Прем’єр-міністром та лідерами провідних фракцій парламенту був підписаний Універсал національної єдності, який визначив, що Україна й надалі розвиватиме взаємовигідну співпрацю з НАТО у відповідності із Законом України «Про основи національної безпеки України» (у редакції, чинній на дату підписання цього

Універсалу), а питання щодо вступу до НАТО буде вирішуватись за наслідками референдуму, який проводитиметься після виконання Україною усіх необхідних для цього процедур.

Враховуючи існуючий рівень громадської підтримки членства України в НАТО, це накладає на уряд велику відповідальність. Однак, як свідчить аналіз опитувань, низький рівень підтримки спричинений недостатньою поінформованістю населення про суть діяльності НАТО і переваг від членства України в Альянсі.

За різними соціологічними даними, біля 70% населення хотіли б знати про НАТО більше. За даними соціологічної служби Українського центру економічних та політичних досліджень ім. О.Разумкова, яка здійснює моніторинг суспільної думки щодо євроатлантичної інтеграції з червня 2002 року, станом на жовтень 2006 року відзначаються дві такі тенденції.

Кількість противників вступу України в НАТО протягом чотирьох років збільшилася з 32% до 54%. При цьому за ці ж 4 роки ситуація відносно поінформованості громадян щодо НАТО фактично не змінилася. Кількість «низько поінформованих» громадян стабільно становить 49,7%-43,3%, тих, «хто не володіє інформацією» – зменшилася з 19,2% до 11,7%, а тих, кому «важко відповісти» - збільшилася з 3,7% до 6,2%.

Показовим є те, що 47,4% респондентів не змогли дати відповідь на запитання, що саме заявив Прем'єр-міністр України 14 вересня 2006 року на засіданні Комісії Україна-НАТО в Брюсселі. І лише 20% надали вірну відповідь – про тимчасову неготовність України приєднатися до Плану дій щодо членства в НАТО.

Питання щодо отримання Україною членства в НАТО є на сьогодні предметом гострих дискусій. Якщо Україна буде до цього готовою, вступ є цілком можливим вже через кілька років. На це вказує і Декларація Ризького саміту НАТО, в якій підтверджується політика відкритих дверей НАТО та можливість

запрошення усіх демократичних європейських країн до ПДЧ за рішенням ПАР на будь-якому етапі, що залишає шанси отримати таке запрошення в залежності від готовності нашої держави до такого кроку.

Вступ до НАТО – це не лише забезпечення національної безпеки України. Це – завершення для нашої держави розпаду СРСР та набуття справжньої незалежності, гарантування європейського шляху розвитку. Тому ті політичні сили як в Україні, так і в Росії, які все ще сподіваються на нову реінкарнацію колишньої радянської, тобто російської імперії у тій чи іншій формі, активізували свої дії.

Подекуди доводиться чути, що членство України в НАТО погіршить стосунки між Україною і Росією.

Українська сторона не прагне погіршення двосторонніх відносин з РФ у зв'язку із своїм вступом до НАТО.

Більш того, відповідно до вимог вступу в Альянс, держава-кандидат повинна взяти на себе вже існуючі зобов'язання Альянсу відповідно до нормативної бази, яка складається з правових інструментів (договірні зобов'язання) та рішень Північноатлантичної Ради НАТО незалежно від формату її засідань. Останнє також означає прийняття всіх рішень Ради НАТО-Росія. З огляду на високий рівень взаємодії РФ та НАТО, а також на те, що Україна братиме на себе зобов'язання сприяти розвитку відносин НАТО з РФ, погіршення відносин не відповідає нашим інтересам. З цією метою, а також враховуючи інші вимоги до країни-кандидата на вступ, особливо зобов'язання добросовісно докладати зусиль для досягнення консенсусу з усіх питань, Україна прагне вирішити проблемні питання наших взаємин до початку переговорів про вступ.

З іншого боку, Президент РФ В.В.Путін в інтерв'ю телекомпанії «Франс-3» 7 травня 2005 року, а згодом 31 жовтня 2005 р. нідерландським ЗМІ однозначно заявив: «Я хочу підчеркнути: ми з уваженням будемо відноситися до їх вибору, тому що це їх суверенне право – визначати свою оборонну політику. Это

не ухудшит наших межгосударственных отношений. Повторяю, мы и сами развиваем отношения с Организацией Североатлантического договора».

Президент РФ також припустив можливість появи через бажання держав колишнього СРСР вступити в НАТО проблем технічного характеру й вказав на необхідність згортання військово-технічної кооперації у чутливих для російських національних інтересів сферах виробництва та відповідних напрямів наукової діяльності. У суспільній дискусії ця теза використовується також на підтримку міфу про загибель українського ВПК через необхідність переходу на стандарти НАТО та впливаючу з цього необхідність закупівлі техніки і озброєнь за кордоном.

Насправді ж згортання військово-технічної кооперації між Україною і Росією у чутливих для російських національних інтересів сферах виробництва та відповідних напрямів наукової діяльності не є новиною, оскільки було ініційовано Президентом РФ Б.Єльциним ще у 1992 році. У 1996-1998 рр. в РФ було прийнято низку основоположних документів щодо забезпечення національних інтересів РФ, зокрема Концепцію національної безпеки РФ, Державну стратегію економічної безпеки РФ, федеральні закони про оборонне замовлення, про військово-технічне співробітництво РФ із іноземними державами і т.ін. У додатку до затверджених у березні 2002 р. Основ політики РФ у галузі розвитку науки і технологій на період до 2010 р. та дальшу перспективу міститься перелік критичних технологій РФ, до якого, серед іншого, включено авіаційну і ракетно-технічну техніку, оптико-, радіо-, і акустоелектроніка, надвисокочастотний зв'язок, базові і критичні воєнні та спеціальні технології і т.ін.

З іншого боку, членство в НАТО не вимагає переходу ЗС на нові “натовські стандарти” озброєнь і військової техніки. Згідно з існуючою в НАТО практикою, нові держави-члени можуть продовжувати використовувати в системі національної оборони існуючі зразки озброєнь і військової техніки. Наприклад, Чехія, Словаччина та Румунія продовжують використовувати артилерійські

системи калібру 152 мм (основний калібр країн Варшавського договору), і навіть ініціювали започаткування розробки відповідного стандарту НАТО. Переоснащення потребують лише підрозділи, виділені для взаємодії за планами НАТО, зокрема, в рамках спільних операцій. Ще один приклад - у 2005 р. Словаччина отримала від РФ 4 МіГ-29, модернізованих згідно із стандартами НАТО.

НАТО не вимагає ні скорочення, ані переозброєння наших Збройних Сил, ні обов'язкового введення нових військових стандартів для зброї, ані відмови від військово-технічного співробітництва з Росією. Необхідною умовою є сумісність із збройними силами країн-членів НАТО, тобто здатність діяти спільно під час проведення операцій, а не вимога мати на озброєнні такі самі гармати такого самого калібру, як і в інших країнах. Прикладом цього можуть бути колишні країни соцтабору, які зараз є членами НАТО. У них залишається на озброєнні техніка та зброя радянського зразка. Загалом, до 40% арсеналів нових членів НАТО з Центральної та Східної Європи складаються з озброєння та виробів радянського та російського виробництва.

Насправді, певні стандарти НАТО для окремих видів озброєнь існують. Проте вони, як правило, набагато більш прогресивні, ніж ті, які застосовуються у нас ще з радянських часів. Водночас, інтеграція до НАТО – це вихід на нові ринки збуту озброєнь країн-членів НАТО та ЄС, доступ до новітніх технологій при спільному виробництві, додаткові можливості модернізувати власні озброєння та диверсифікувати свій військовий арсенал тощо.

Навіть певна переорієнтація виробництва зброї нашим ВПК за стандартами НАТО абсолютно не означає необхідності розривати багаторічне спільне виробництво вже існуючих або нових зразків зброї з Росією. Разом з тим, фактом є те, що спільна робота українського ВПК з російським триває переважно за старими, ще радянськими, зразками озброєнь. Крім того, Росія вже сама

переходить на стандарти НАТО. У 2003р. було підписано відповідну Угоду про приєднання РФ до системи кодифікації НАТО.

В цілому, українська сторона зацікавлена у розвитку дружніх, взаємовигідних відносин зі всіма сусідніми країнами, у т.ч. з РФ, і наше членство в НАТО жодних змін до цього принципу не привнесе. Ми готові до обговорення всіх стурбованостей, пов'язаних з членством України в НАТО.

Однак умовою забезпечення дружніх взаємовигідних двосторонніх відносин є конструктивність підходу до їх розвитку з обох сторін. Це не повинна бути вулиця з одностороннім рухом.

Наостанок підкреслимо: вступ нашої держави до Альянсу не є самоціллю або бажанням сховатися під чийсь парасольку. Триваючий процес трансформації НАТО відповідно до нових викликів сучасності свідчить про те, що саме ця структура стає наріжним елементом оновленої архітектури європейської та світової безпеки. Тому прагнення України посісти повноправне місце в Альянсі зумовлене, насамперед, нашим бажанням не залишатись осторонь світових процесів у цій сфері та зробити свій посильний внесок у вирішення нагальних проблем сучасності.

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ АСПЕКТ УКРАЇНСЬКОЇ ГЕОПОЛІТИКИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Україна в геополітичному просторі сучасності, її місце після розширення ЄС (1 травня 2004 року та 1 січня 2007 року) в новому глобальному вимірі – актуальна тема дослідження. Її важливість зумовлена кількома чинниками.

По-перше, протягом років незалежності *не вдалося подолати глибокий політико-ідеологічний розкол українського суспільства, в тому числі з питань геостратегічного вибору між Сходом і Заходом*[1]. Ми не розв'язали проблему національного примирення, не вирішили низку питань по осі “Схід-Захід”, багатьох інших завдань. Україна вибудувалась як держава, тепер *ми повинні утвердити себе як українська політична нація*. Адже історія – це процес самоусвідомлення нацією своєї сутності, і саме усвідомлення себе самої у процесі історії нація здійснює своє призначення. “Українці, – писав **М.Грушевський**, – мусять стати нацією, коли не хочуть зостатися пар'ями серед народностей. Прийшов той час – час життя...”[2].

Чинником, що найбільш ускладнює зовнішньополітичний курс нашої держави, є **недостатня визначеність сучасних геополітичних процесів, а також проблема збереження ідентичності нації в умовах глобалізації**. Адже **глобалізація (розширення і поглиблення соціальних зв'язків та інститутів у просторі й часі)** сьогодні – це об'єктивна реальність, і тому питання щодо входження чи невходження до її структур окремих націй, народів і навіть цивілізацій не обговорюється, воно вже вирішене. Саме тому *Україна є також органічною складовою глобального простору*.

Британський історик **Є.Дж. Гобсбаум** зазначав, що одним із основних викликів ХХІ ст. є **зниження ролі національної держави як системи, у межах якої живуть люди і на просторі якої відбувається більшість значущих для них**

подій [3]. На цій залежності держав в умовах глобалізації акцентує увагу і **Зб.Бжезинський**, який писав: *“Глобалізація стимулює процеси, які призводять до ерозії традиційних державних суверенітетів...”*, що загрожує *“...втратою національного контролю над основними економічними та соціальними цінностями”*[4].

Це особливо небезпечно для молодих держав, які стали на шлях незалежного розвитку. Небезпека в тому, що в ході глобалізації відбувається процес диференціації бідних та багатих країн. Колишній держсекретар США **Г.Кісінджер** з цього приводу зазначав, що світові лідери не можуть ігнорувати той факт, що за багатьма напрямами прірва між тими, кому випадають плоди глобалізації і всіма іншими, продовжує зростати, причому як у межах окремих держав, так і світовому масштабі. Тому складається ситуація, що змушує *“сильних попірати слабких”*[5].

Заслуговує уваги і вислів американського геополітика **С.Гантінгтона** про те, що *Захід реалізує свої економічні інтереси і у зв'язку з цим нав'язує іншим країнам економічну політику за власним баченням*. У праці *“Битва цивілізацій”*, він пише, що прагнення Заходу насаджувати свої цінності, сприяти своїм економічним інтересам викликає зворотню реакцію в інших цивілізацій. Центральною віссю Світової політики буде найімовірніше конфлікт між Заходом і всіма іншими цивілізаціями[6]. Зазначені фактори слід врахувати і Україні в процесі здійснення зовнішньої політики.

По-друге, наше геостратегічне становище. *Україна лежить на перехресті різновекторних геополітичних інтересів у безпосередній зоні суперечливого стратегічного трикутника “США-ЄС-Росія”*. Контури цього трикутника ще не набули чітких обрисів, однак мало хто не відмічає значущу роль *Української держави в їх остаточному визначенні*. Адже Україна є проміжним, санітарним кордоном, або *“буферною зоною”* цивілізаційного простору між західною і російсько-євразійською цивілізаціями. Для натівської Європи східні кордони

України є лінією розлому між Європою і Росією, а Росія вбачає в західних кордонах України лінію розлому між НАТО та СНД – простором, який вважає зоною своїх інтересів[7].

Така увага до України цілком зрозуміла, адже вона перша в Європі за територією (603,7 тис. кв. км.), п'ята за кількістю населення (47,0 млн. чол.). По кордонах наша держава межує з країнами ЄС – Польщею (542,3 км.), Словаччиною (98,7 км.), Угорщиною (135,1 км.) та Румунією (608,6 км.) На частку України припадає 40 % європейських чорноземів, вона має більше як на сто років запасів залізної, марганцевої, уранових руд та цінних металів, історичні і культурні передумови для участі у західноєвропейському економічному просторі.

По-третє, після останніх двох розширень ЄС (2004 р., 2007 р.), зона його впливу вперше наблизилась до західних кордонів України. Змінився ландшафт Європи по кордонах. Внаслідок цього Україна опинилася за штучно створеними розподільчими лініями на Європейському континенті. Якщо до 2004 р. Україна мала рівноправні взаємовідносини з країнами-сусідами, то після входження їх до Європейського Союзу кожна з них відносно нашої держави виступає як складова частина надпотужного економічного блоку з населенням біля 350 млн. чол. і ВВП близько 10 млрд. доларів США.

Розширення ЄС і виникнення спільного українсько-євросоюзівського кордону об'єктивно зумовили для України сприятливу ситуацію, відкриваючи для неї додаткові інтеграційні можливості, враховуючи її геополітичне розташування і наявність транскордонних газових, транспортних, енергетичних артерій: газопроводи “Прогрес”, “Уренгой–Помари–Ужгород”, нафтопровід “Дружба”, енергосистема “Мир”, 3-й та 5-й міжнародний Критський автотранспортні коридори, розгалужену прикордонну залізничну мережу та інше.

Стимулюючим євроінтеграційним фактором українського зовнішньополітичного курсу стали події 2004-2006 рр. коли змінилось ставлення ЄС до євроінтеграційних прагнень України. Сутність цієї зміни полягає в тому, що

відтепер європейці починають локалізувати Україну як країну, що розташована не просто “на сході”, а “на сході Європи”, визнаючи її невід’ємною складовою єдиного європейського цивілізованого і політичного простору, тобто “своєю”. Тому так званий іміджевий фактор починає працювати на користь України. Процес “великого розширення” ЄС 2004-2007 рр. засвідчив завершення перехідного періоду постсоціалістичної трансформації і становлення нових європейських відносин. Цей процес, з огляду на *наближення до наших кордонів – вимусив визначитись з проблемою місця України в оновленій Європі.*

Ці висновки, на нашу думку, є базовими при дослідженні складових євроінтеграційного курсу України.

По-четверте, *відповідне послаблення зовнішньополітичного впливу Росії на Україну.* Про це свідчать невдача врегулювання придністровського конфлікту, результати виборів у Молдові та Абхазії, а також інші протиріччя в українсько-російських відносинах. Напруга, що зародилась в 2004 р. довкола о. Тузла, переросла в 2005 р. в “газову”, “м’ясо-молочну”, “трубну” кризи, *загострення відносин з Придністровською республікою та небажання України співпрацювати в рамках ЄПІ (за винятком співпраці по наближенню до СОТ), що викликає роздратування східних сусідніх держав, та інше.*

У цих непростих умовах визначення геополітичного курсу та інтересів України *необхідне врахування складної системи інтересів різних країн, розкладу сил – економічних, політичних, військових, духовних – у кожному регіоні світу. Насамперед це стосується найближчих сусідів України в країнах глобального значення, що прагнуть знайти власні інтереси в Україні або самі становлять для неї особливий інтерес.*

Розглядаючи місце і роль України в геополітичному просторі сучасності, не можна не враховувати важливого значення її у становленні *нової конфігурації геополітичного простору Європи.* Це відмічали і відмічають політики, вчені-

науковці, державні діячі різних рівнів. Окремі визначення й оцінки місця і ролі України в геополітичному вимірі і реаліях євроінтеграційного сьогодення такі:

“Наріжним каменем української зовнішньої політики стала стратегія повноцінної і повномасштабної *інтеграції* у *Європейський Союз*. Ідея об’єднаної Європи є для нас найефективнішою і найпривабливішою моделлю розвитку, в якій динамічна економіка і технологічний поступ вдало гармонізуються із підвищенням стандартів життя і захистом прав людини”.

Віктор Ющенко

“Україна – важлива клітина на євразійській шахівниці і є геополітичним стрижнем...”.

Збігнев Бжезинський

“Українські землі не є закутком. З огляду торгівлі і геополітики – це одна з найважливіших країн світу, її значення постійно зростатиме”.

Юрій Лука

“Геополітичне розташування України на східному просторі... слід використати для забезпечення глобального балансу сил”.

Генрі Кісінджер

“За логікою геополітичних тенденцій інтерес до України зберігатиметься і зростатиме, оскільки вона є важливою стратегічною державою і може стати магнітом, який зведе до купи Східну і Західну Європу”.

Вільям Кернан

“Європейський Союз є ефективним інструментом континентальної координації. Участь України в усіх його інститутах відповідає, загалом, її національним інтересам”.

Андрій Деркач

Захід, і особливо Сполучені Штати, – писав Зб.Бжезинський, – запізнився визнати важливе з точки зору геополітики значення існування самостійної Української держави, яка є важливою “клітиною” на європейській шахівниці, геополітичним стержнем, тому що саме її існування як незалежної держави допомагає трансформувати Росію[8].

“Без України Росія перестане бути євразійською імперією. Без України Росія все ще може боротися за імперський статус, але тоді вона стала б в основному азійською імперською державою і більш за все була втягнута у виснажливі конфлікти із піднімаючою голову Середньою Азією”, – відмічав автор “Великої шахівниці...”[9].

Цікаві факти з цього приводу наводить Анатолій Гальчинський, який, посилаючись на книгу Зб.Бжезинського “Вибір: світове панування чи глобальне лідерство?”, що вийшла влітку 2004 р., наводить обґрунтування трьох фаз геополітичних перетворень у Європі: **Перша фаза – “варшавський раунд”**. Її мета – “ліквідувати найбільш очевидний і зловісний спадок “холодної війни” шляхом введення Польщі, Угорщини та Чеської Республіки до Північноатлантичного альянсу”; **Друга фаза – “вільнюський раунд”** – це продовження відповідного процесу. Причому на цей раз розширення Альянсу збіглося з розширенням ЄС; **третя фаза – “київський раунд”**. За словами **Зб.Бжезинського**, це “*буде більш важкий, комплексний та проблематичний процес, звернений на Схід, на Україну, який, можливо, охопить і Кавказ*”[10].

Така позиція, оприлюднена ще перед Помаранчевою революцією, дає змогу зрозуміти, окрім іншого, мотивацію фактичної інформаційної війни, що розгорнулася навколо двох лідируючих кандидатів під час останніх президентських виборів. Її безпосередніми суб’єктами виявилися не лише міжнародні ЗМІ та громадські організації, а й урядові інституції. В рамках

пропагандистського тиску на Україну президентські перегони ще перед їхнім виходом на стадію голосування висвітлювалися у взаємо заперечних визначеннях: або демократія – або авторитаризм, або Захід – або Росія, або з нами – або проти нас[11].

Фактично йшлося про інше – фактичне перетворення президентських виборів в Україні на інструмент жорсткого геополітичного суперництва провідних центрів, зокрема Росії та США, на пострадянському просторі.

“Вимушений акцентувати на цьому увагу, – підкреслює А.Гальчинський, – аби попередити загрозу ослаблення (або навіть утрати) одного з найпринциповіших здобутків попередніх років – суверенності нашої держави у міжнародних справах, загрозу її втягування у будь-які конфліктні проекти зовнішніх центрів сили, зокрема ті, що стосуються формування зон впливу на пострадянському просторі. Ми знаходимося на перехресті геополітичних інтересів, на межі двох світів, двох у багатьох аспектах самодостатніх і водночас потенційно конфліктних, як це доводить багатовікова історія, цивілізацій, і тому будь-яка помилковість чи навіть неточність при визначенні відповідних пріоритетів можуть мати вкрай негативні для нас наслідки”[12].

Враховуючи, що однією з найважливіших категорій геополітики є **геостратегія**, яка означає обґрунтований геополітикою **напря**м діяльності держави на міжнародній арені, важливо своєчасно корегувати пріоритети зовнішньополітичного курсу. Тому сутність геостратегії полягає у стратегічному управлінні геополітичними процесами.

Виходячи з цього, можливо стверджувати, що сьогодні надзвичайно важливим фактором є чітке визначення пріоритетних і стратегічних завдань сучасної української геостратегії загалом і особливо зовнішньополітичного курсу Президентом України, суть якої полягає в реалізації нової філософії зовнішньої політики України, яка включає:

- європейську та євроатлантичну інтеграцію, яка є визначальним зовнішньополітичним пріоритетом держави;
- зміцнення національної безпеки і поступального економічного розвитку, утвердження цінностей демократії, прав та свобод людини;
- розвиток стратегічного партнерства із США, РФ і Польщею, зміцнення двосторонніх економічних відносин з іншими країнами світу з метою посилення позицій українських товаровиробників на світових ринках та інше[13].

Реалізація зовнішньополітичного курсу України відповідає базовим національним **інтересам**. Вони такі: *перший* – збереження територіальної цілісності держави та недоторканності її кордонів. *Другий* – включення української економіки до світової економічної системи. *Третій* – питання відносин України з безпосереднім географічним оточенням, тобто з сусідами, та інше.

Виходячи з національних інтересів, можемо виділити основні **пріоритети** зовнішньополітичної діяльності України на нинішньому етапі. Це:

- а) забезпечення національної безпеки;
- б) європейська та євроатлантична інтеграція України;
- в) підтримання двосторонніх відносин з партнерами, які готові співпрацювати з Україною на двосторонньому рівні.

Саме ці базові поняття геополітичного курсу України та напрями геостратегії більш за все відповідають сутності, місцю і ролі України в сучасному геополітичному просторі.

Аналізуючи стан справ щодо реалізації пріоритетності євроінтеграційного зовнішньополітичного курсу України, слід зазначити неоднозначність і непослідовність цього процесу за останні роки.

Будучи чітко сформульованою в базових нормативно-правових актах України, інтеграція в ЄС до 2004 року здійснювалась лише на словах, що

викликало обґрунтовану недовіру до нашої держави з боку Євросоюзу. Дії і ставлення України до співпраці і входження в ЄС, яка протягом останніх 15 років далеко не все зробила для реалізації своїх намірів, не залишилися непоміченим на Заході. Як результат, більш напориста євроінтеграційна політика Болгарії та Румунії привела їх до Євросоюзу 1 січня 2007 року.

Сприятлива можливість перейти до практичного втілення *євроінтеграційної стратегії України* настала після Помаранчевої революції і проголошення Президентом України Віктором Ющенком чіткої, стратегічно виваженої, прагматичної і передбачуваної філософії зовнішньої політики держави.

Вагомі зрушення щодо практичного виконання євроінтеграційного курсу України відбулися у 2005-2006 рр., коли Парламент *прийняв основний пакет “гармонізаційних законів” щодо СОТ*. Активізували роботу раніше створені євроінтеграційні структури України: Міністерство економіки і європейської інтеграції; парламентський комітет і Державний секретар з питань європейської інтеграції, які сприяли інтенсифікації руху держави до СОТ, посилили контроль за процесом гармонізації законодавства України із нормативною базою ЄС.

Оптимістичним прогнозом для держави стали рішення київського (2005р.) саміту Україна–ЄС, де Україну визнано державою з ринковою економікою. Виступаючи на саміті Україна–ЄС, *Президент України Віктор Ющенко, звертаючись до Генерального секретаря та Верховного представника ЄС Хав'єра Солани, Президента Європейської Комісії Жозе Мануеля Баррозу та Комісарів Беніти Ферреро-Вальднер і Пітера Мендельсона*, підкреслював, що це *найуспішніший саміт із проведених Україною та ЄС*.

Важливим, актуальним завданням на 2007 р. є *розробка стратегічної програми адаптації та реалізації потенціалу членства в СОТ*, яка передбачатиме:

- спеціальні заходи, спрямовані на компенсацію очікуваних короткострокових негативних наслідків від вступу до СОТ, зокрема у сфері зайнятості;

- умови та терміни системного захисту пріоритетних галузей економіки з максимальним використанням механізмів, дозволених СОТ;
- подолання дискримінаційних обмежень щодо українських компаній на зовнішніх ринках;
- підготовку спеціалістів, здатних використовувати правові норми СОТ і діючу систему вирішення суперечок для обстоювання інтересів України на зовнішніх ринках.

Саме тому, на наш погляд, особливу увагу привертає **Угода про умови приєднання України до Всесвітньої торгівельної організації**, підписана 2006 року між Україною і США. Виступаючи у Гельсінкі перед учасниками саміту Україна–ЄС щодо терміну вступу України до СОТ, Президент України висловив упевненість, що до кінця листопада 2006 р. український парламент прийме необхідний для цього пакет законопроектів. 21 грудня від Робочої групи в Женеві буде отримано позитивний висновок СОТ щодо цього питання[14].

Оптимістично щодо вступу України в СОТ (на початку 2007 р.) налаштований і Прем'єр-міністр України **Віктор Янукович**. Під час візиту до Брюсселя у вересні 2006 р. і зустрічі з Президентом Європарламенту **Хосе Боррелем** глава Уряду України відзначив, що головними пріоритетами на шляху євроінтеграції визначено боротьбу з корупцією, економічні реформи, вступ України до СОТ і після цього – створення зони вільної торгівлі з ЄС[15].

Добре усвідомлюючи, що інтеграція України в СОТ дає нашій державі, з *одного боку, переваги, а з іншого – породжує і негативи для української економіки*, важливим є робота з:

а) *детального відпрацювання комплексу нормативно-правового забезпечення процесу приєднання до СОТ з урахуванням особливостей імпортно-експортного потенціалу України; забезпечення об'єктивної оцінки можливих негативних наслідків приєднання України до СОТ; мінімізації можливих негативних наслідків у період адаптації;*

б) виконання комплексу заходів із забезпечення *конкурентоспроможності національної економіки*; врахування *недоліків і упущень, які мали місце у сусідніх країнах – членах ЄС*, щодо повної компенсації збитків у сільськогосподарському виробництві та вугільній галузі, недопущення зростання безробіття в Україні;

в) проведення *всебічного аналізу ефективності використання наявних ресурсів* для реформування торгівельної політики з метою досягнення критеріїв членства в СОТ та *забезпечення перепідготовки кадрів* з питань діяльності СОТ, які зможуть відстояти інтереси держави.

Якщо стан реалізації євроінтеграційних пріоритетів України оптимістичний за динамікою вирішення проблем на шляху до СОТ, то головне питання вступу нашої держави до ЄС залишається далеким від вирішення. ***У 2006 році завдяки об'єднанню зусиль Президента, Верховної Ради та Кабінету Міністрів України вдалося провести розчистку завалів на шляху до євроінтеграції, які накопичувались більше 10-років.***

Але, незважаючи на активізацію роботи з практичного вирішення питань шляху євроінтеграції України з боку Президента, Кабінету Міністрів, Верховної Ради, високі офіційні особи Євросоюзу, оцінюючи реальний стан справ, акцентують увагу на складності подальшого розширення Євроспільноти. Так, член Єврокомісії ***Г.Фергойген в лютому 2006 року заявив про те, що у найближчі 20 років питання про членство України в ЄС не перебуватиме на порядку денному в практичній площині***[16].

Канцлер Німеччини Ангела Меркель також стримано ставиться до розширення Європейського Союзу. ***Вона зазначила, що “до Євросоюзу хочуть приєднатися Україна, Молдова і багато інших країн. Я вважаю, ми з цим не впораємося, це злякає людей, ми мусимо визначитися: як можна тісно співпрацювати з нашими сусідами, що необов'язково кожен із них став членом ЄС”***[17].

Для поглиблення співпраці між Україною і ЄС лідери Німеччини, Франції і Польщі пропонують укласти з Україною угоду: *“Коммюніке нашої зустрічі буде мати чітку пропозицію стосовно України, яка свідчитиме про нашу готовність укласти з нею нову змістовну угоду співпраці. Вона має стати основою для співпраці і відповідати європейському вибору України”*, – наголосила канцлер Німеччини[18].

В контексті оцінки євроінтеграційних перспектив України журналісти часто згадують і майбутні президентські вибори у Франції. Неодноразово наводилися репліки на кшталт того, що *поки президентом Франції буде Жак Ширак, ні про яке сприйняття євроінтеграційних планів України не може бути і мови.*

Закінчення у 2008 році терміну дії Угоди про партнерство та співробітництво (УПС) між Україною і ЄС та її заміна на нову угоду незабаром стануть одним з ключових пунктів порядку денного відносин України з ЄС. Актуальність цього питання зумовлена особливо високими очікуваннями щодо змісту та спрямованості майбутньої угоди.

Про це свідчать результати саміту Україна–ЄС, що пройшов восени 2006 року в Гельсінкі під головуванням Президента України **Віктора Ющенка** та Голови Європейської Ради прем'єр-міністра Фінляндської Республіки **Матті Ванганена**. Серед головних тем засідання – політична та економічна ситуація в Україні, подальше розширення ЄС, укладення між Україною та ЄС угод про спрощений візовий режим та реадмісію, параметри нової угоди про співпрацю, продовження курсу реформ в Україні, а також вступ нашої держави до СОТ та готовність Європейського Союзу розпочати переговорний процес щодо зони вільної торгівлі між Україною та ЄС[19].

За словами Ванганена, ЄС не має на меті відмовлятися від свого подальшого розширення, проте, безперечно, вимагатиме від країн, які прагнуть долучитися до цієї структури, виконання всіх необхідних зобов'язань. Він наголосив, що основним елементом нової угоди між Україною та ЄС має стати створення зони

вільної торгівлі, яка виведе економічні відносини України та ЄС на якісно новий рівень. При цьому, за його словами, Україна, безперечно, має стати членом СОТ.

Зі свого боку голова Єврокомісії **Жозе Мануел Баррозу** зазначив, що поглиблена угода між Україною та ЄС буде *важливою складовою стратегічного партнерства двох сторін. “Ми вважаємо, що це повинен, бути інноваційний амбітний документ... нова Угода між Україною та Євросоюзом повинна базуватися на інноваційних цінностях”*[20]. Він наголосив, що переговорам щодо розширеної угоди повинно передувати створення зони вільної торгівлі і також висловив сподівання, що Україна докладе усіх зусиль для вступу до СОТ.

На переконання представників ЄС, йдеться про угоду, яка також має містити питання щодо співпраці в торговельно-економічній, енергетичній та інших сферах. Водночас було підкреслено, що для успішного процесу євроінтеграції українська влада, безперечно, має приділити значну увагу підтриманню політичної стабільності в Україні, скоординованій та конструктивній роботі всіх гілок влади, поглибленню реформ, боротьбі з корупцією та забезпеченню незалежності судів, реформуванню судової системи, створенню умов для прозорого бізнесу, інвестиційному клімату. У цьому контексті Ж.Баррозу вважає важливим кроком внесення Президентом України до Верховної Ради пакету антикорупційних законопроектів.

Президент України підтримав позицію голови Єврокомісії у тій частині, що до нової угоди між Україною та ЄС “необхідно закласти амбітні конкретні плани”. “Суть нового базового договору між Україною та ЄС – перехід від партнерства і співробітництва до політичної асоціації та економічної інтеграції”, – сказав він. Президент України висловився за те, щоб нова угода не стала модернізованим документом про партнерство і співробітництво. Положення угоди повинні містити конкретні цілі та строки їх досягнення, а також чітко визначені терміни дії, – переконаний глава держави. Він наголосив, що “...для українського народу

важливо, щоб двері ЄС залишалися відкритими. “Без цього принципового елемента політична складова майбутньої угоди не матиме сенсу”[21].

Україна та Євросоюз також парафували погодження про спрощення візового режиму. Цей документ передбачає, що українські громадяни зможуть отримувати багаторазові довгострокові візи на 5 років. І вже вартістю не 44, а 35 євро. Також в угоді йдеться про те, що рішення про видачу або відмову у видачі візи прийматимуться протягом 10 днів, буде зменшено кількість документів, необхідних для оформлення візи.

Крім того, передбачено спрощені критерії для видачі багаторазових віз для багатьох груп людей, зокрема близьких родичів громадян ЄС, водіїв вантажівок, бізнесменів, студентів, журналістів та членів офіційних делегацій. Безкоштовні візи видаватимуться близьким родичам громадян ЄС, студентам, інвалідам, журналістам та пенсіонерам. А власники дипломатичних паспортів зможуть відвідувати країни Шенгенської угоди без візи.

В обмін на такі блага Євросоюз запропонував для ратифікації угоду про так звану реадмісію. Вона встановлює чіткі критерії: коли і як повертати осіб, котрі незаконно проживають на території країн-членів ЄС до України. Голова Європейської Комісії **Жозе Баррозу** схвалив таку українсько-європейську домовленість: ***“Я дуже задоволений погодженням угод про спрощення візового режиму та реадмісію, це означатиме, що українці відтепер зможуть вільніше та легше подорожувати до Європи, у той час як будуть збільшені зусилля щодо припинення нелегальної міграції”[22].***

Підписання Угоди про реадмісію – знакова подія саміту. Її особливості в проблемності вирішення питань нелегальних мігрантів. *Відкрите невдоволення Угодою було висловлене колишнім міністром внутрішніх справ України Юрієм Луценком, який заявив в інтерв'ю Deutsche Welle, що ні фінансово, ні психологічно, ні організаційно Україна не готова до підписання Угоди про реадмісію громадян третіх країн.*

Ця оцінка об'єктивна і добре зрозуміла для закарпатців. Через своє географічне розташування Закарпатська область чи не найгостріше відчуває наслідки перебування на своїй території великої кількості нелегальних транзитних мігрантів – громадян країн Південно-Східної Азії, Близького та Середнього Сходу, Африки, а останнім часом і ряду країн СНД (Молдови, Грузії, Російської Федерації – головним чином вихідців із Чеченської Республіки), які в пошуках кращих умов життя або отримання політичного притулку прагнуть потрапити в країни Західної Європи і затримуються прикордонниками та міліцією при спробі незаконного переходу Державного кордону України.

Досить сказати, що за 15 минулих років кількість затриманих в області нелегальних мігрантів сягнула понад 35,5 тисячі осіб.

Динаміка зростання незаконної транзитної міграції (1991-2005 рр.)

Роки	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Тис. чол	0,2	0,4	0,6	0,4	0,6	1,4	2,3	3,7	7,6	3,7	2,7	1,2	3,0	3,0	5,0

За даними підрозділів Державної прикордонної служби та МВС України, тільки в минулому році близько 5 тисяч мігрантів із 37 країн були затримані в Закарпатській області за порушення правил перебування в Україні та спробу незаконного перетину державного кордону. Найбільша кількість затриманих припадає на Молдову – 1579 осіб, Грузію – 639 осіб, Російську Федерацію – 616 осіб, Китай – 591 особа, Індію – 529 осіб, Пакистан – 235 осіб, Бангладеш – 160 осіб, В'єтнам – 124 особи, Палестина – 104 особи, Ірак – 70 осіб.

З часу реалізації Закону України “Про біженців” у новій редакції (липень 2002 року) до територіальної міграційної служби в Закарпатській області надійшло близько 1,8 тисячі заяв від іноземців та осіб без громадянства про

надання статусу біженця: 2002 р. – 70; 2003 р. – 400; 2004р. – 212; 2005 р. – 797; січень-березень 2006 р. – 300.

Протягом 2005 року надійшло 797 заяв, з яких 95,8% подано через підрозділи Державної прикордонної служби України, 2,6% – через органи внутрішніх справ, 1,6% подали заяви безпосередньо до управління. Легально перетнули кордон України на в'їзді 94 заявники (11,2%), нелегально – 746 (88,8,%) [23].

Характерним показником стурбованості високопосадовців ЄС щодо проблем нелегальної міграції є те, що в середньому за рік 500-600 тис. нелегальних мігрантів із Південно-Східної Азії та Африки потрапляють в Західну Європу через Росію, Білорусію, Словаччину та **Україну (до 5 тис.чол.)** [24].

Поряд з негараздами в реалізації євроінтеграційного курсу України до ЄС, у 2006 році значно активізувалась практична сторона співпраці по західному сегменту зовнішньої політики України. Підтвердженням цього є те, що Україна стала одним із учасників нового фінансового механізму за Програмою Європейської політики сусідства. Згідно з ухваленим 17 жовтня 2006 року бюджетом Європейського інструменту сусідства та партнерства на найближчі сім років виділено 11 млрд. євро для 16 держав, у тому числі і для України [25].

Активізувалась співпраця України із Всесвітнім банком по фінансуванню напрямів, які співпадають з пріоритетами Банку (енергетика, транспортна сфера, боротьба з корупцією). Прем'єр-міністр Віктор Янукович на початку грудня 2006 року заявив про підготовку нової Угоди із Всесвітнім банком терміном на п'ять років. Підготовка співпадає із розробленням стратегії України на аналогічний період.

Масштабним чинником впровадження сучасних медичних стандартів в Україні стало фінансування (2 млн. євро) по проекту TACIS “Підтримка розвитку системи медичних стандартів України” [26]. Європейська комісія через Програму ЄС–TACIS започаткувала проект “Послуги з підтримки малого і середнього

бізнесу у пріоритетних регіонах України”. Проект розпочався у травні 2006 року[27].

Позитивом співпраці країн ЄС з Україною є і повідомлення Міністерства закордонних справ Польщі про те, що з 1 серпня скасовані транзитні візи для українців у 27 країн. Польща обіцяє зберегти максимально можливі пільги у візовому режимі з Україною в рамках Шенгенської угоди. Пільги у візовому режимі чекають українців у 2007 році, оскільки Україна та Євросоюз парафували Положення про спрощення візового режиму[28].

Україна також долучилась до Проекту ЄС “Розвиток інтегрованих соціальних служб для вразливих сімей і дітей”. Ця ініціатива, фінансована Європейським Союзом, прагне зменшити кількість дітей, які перебувають у державних закладах опіки, створити умови для виховання у сім’ях та вдосконалити нормативно-законодавчу базу впровадження ефективних соціальних технологій. Відповідні соціальні служби вже почали діяти у 32 районах і містах Київської області[29].

Проблема визначення місця України в геополітичному просторі сучасності після розширення Євросоюзу 1 травня 2004 – 1 січня 2007 року, оцінка стану реалізації євроінтеграційних прагнень, прогнозування перспективи розвитку зовнішньополітичних процесів, зародження нових викликів для нашої держави – надзвичайно динамічна. Цікавими в цьому плані є оцінки зовнішньополітичної діяльності України у 2006 році та бачення першочергових перспектив у 2007 році, які зробили Міністр закордонних справ України Борис Тарасюк та заступник голови Секретаріату Президента України Олександр Чалий. **Так, на питання про найбільший успіх зовнішньої політики України у 2006 році** відповіді були такі: **Борис Тарасюк:** *“Основним успіхом у зовнішньополітичній діяльності 2006 року вважаю досягнення високої динаміки політики з Європейським Союзом. У цьому контексті найважливішою подією року, що минає, є проведення 27 жовтня в м. Гельсінкі саміту Україна–ЄС, у ході якого парафовано угоди про спрощення візового режиму для громадян України та реадмісію”.* **Олександр Чалий:**

“Найбільший успіх зовнішньої політики України у 2006 році – започаткування роботи Українсько-російської міждержавної комісії “Ющенко-Путін”[30].

На запитання **про найбільший провал зовнішньої політики України у 2006 році** відповіді були наступні: **Борис Тарасюк:** *“Провалів у політиці протягом року не було: дипломатична служба послідовно і цілеспрямовано продовжувала визначений Президентом України зовнішньополітичний курс на всіх напрямках”.* **Олександр Чалий:** *“Підписання 04.01.06 р. так званих газових угод. Цей день назавжди залишиться “Перл-Харбором” української енергетичної дипломатії”.*

На запитання **про найголовніші завдання зовнішньої політики у 2007 році** **Борис Тарасюк** відповів: *“Головними вважаю такі завдання: завершення процесу вступу України до СОТ; проведення переговорів щодо укладення нової базової Угоди з Європейським Союзом; забезпечення набуття чинності Угоди про спрощення візового режиму для громадян України і реадмісію між Україною та ЄС; виконання Цільового плану Україна–НАТО на 2007 рік”.* **Олександр Чалий:** *“Найбільш важливими для національних інтересів будуть: Придністровське врегулювання; участь у новому глобальному перерозподілі світових енергетичних ресурсів, особливо на Європейському континенті; підвищення конкурентоспроможності в умовах членства України в СОТ. Саме це визначатиме рівень здатності країни до реалізації власного зовнішньополітичного курсу; належне забезпечення за кордоном законних прав та інтересів українських громадян і національного бізнесу.*

Ключовими тактичними завданнями на 2007 рік будуть; завершення процесу вступу України до СОТ; започаткування переговорів стосовно нової посиленої угоди з ЄС; виведення на ефективний робочий режим діяльності Українсько-російської міждержавної комісії “Ющенко-Путін”; інституалізація стратегічного діалогу зі США через створення аналогічної з Росією міждержавної комісії”[31].

Виконання завдань, наведених у відповідях високопосадовців на гострі питання майбутнього України на зовнішньополітичних теренах, багато в чому залежить від внутріполітичної та економічної стабільності держави. Як свідчить стан справ у цих сферах внутрішньої політики, проблем тут немало. Так, за оцінками Володимира Радченка, віце-прем'єр-міністра України, “країна перебуває у досить тяжкому становищі”[32]. Підтвердженням цього є прогноз економічних перспектив України у 2007 році, зроблений Центром Разумкова у січні 2007 року.

Згідно з ним, за три останні місяці зовнішній борг України зріс більше як на 1,5 млрд. доларів США. Поряд з цим, валовий зовнішній борг на жовтень 2006 року сягав 45 млрд. доларів США. Частка державного боргу в цій сумі становить 25,7 %, банківські борги зросли до 21,5 %, а довгострокові зобов'язання небанківських корпорацій – до 25,6 %.

Сьогодні Україна стоїть на порозі зростання взаємопов'язаного і взаємозалежного боргового тягара, здатного же в найближчому майбутньому істотно підвищити фінансові ризики і посилити депресивний тиск на всіх економічних агентів[33].

Виходячи з наведених прогнозів економічного та внутріполітичного стану в державі, є всі підстави стверджувати, що подолання негараздів у державі можливе лише за умови поєднання зусиль Президента, Кабінету Міністрів, Верховної Ради України, органів виконавчої влади на місцях. Оптимістичні прогнози щодо можливості спільних дій як на зовнішньополітичному, так і внутрішньополітичному векторах сьогодні є. Підтвердження цього – спільні успіхи у подоланні енергетичної кризи, виконання умов вступу до СОТ у 2007 році та інше.

Список використаної літератури

1. Потульницький В. Україна і всесвітня історія: історіософія світової та української історії XVII-XX ст. – К.: “Либідь”, 2002. – С. 438-439.
2. Грушевський М. Твори у 50-томах. Серія: Суспільно-політичні твори (1894-1907) // Під ред. П.Сохань (гол. редколегії) та ін. Том 1. – Львів, Видавництво “Світ”, 2002. – С. 300.

3. Гальчинський А. Помаранчева революція і Нова влада. – К.: “Либідь”, 2005. – С. 281.
4. Там само.
5. Киссинджер Г. Нужна ли Америке внешняя политика? – Москва: Ладомир, 2002. – С. 254-256.
6. Мадіссон В.В., Шахов В.А. Сучасна українська геополітика: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2003. – С. 21.
7. Михальченко Н. Лимитроф Европы: случайность или судьба Украины// Украина в современном политическом пространстве. Приложение №5(10) к журналу “Персонал”. – 2000. – № 2(56). – С. 6.
8. Бжезинський З. Велика шахівниця: Пер. з англ. – Львів - Івано-Франківськ, 2000. – С.12-13.
9. Там само. – С. 12-13, 62.
10. Гальчинський А. Помаранчева революція і Нова влада. – К.: “Либідь”, 2005. – С. 268.
11. Там само. – С. 266.
12. Там само. – С. 267.
13. Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 р.» – К., 2006. – С. 145-146.
14. Підсумки саміту Україна–ЄС /Урядовий кур’єр. – 2006. – 20 жовтня.
15. В. Янукович. Вступ до СОТ – один із першочергових пріоритетів діяльності Уряду//<http://www.kmu.gov.ua/control> /21.09.2006 р.
16. А. Фіалко. Зовнішня політика України /Дзеркало тижня. – 2006. – 25 лютого.
17. **Лидеры Германии, Франции и Польши хотят заключить новое соглашение с Украиной** //Джерело: <http://www.unian.net/rus/news> /06.12.2006.
18. Там само.
19. ЄС готовий з 2007 року обговорювати нову угоду з Україною //Джерело: <http://eu.prostir.ua>.
20. Там само.
21. Україна та Євросоюз парафували погодження про спрощення візового режиму// Джерело: <http://eu.prostir.ua>.
22. Там само.
23. Товт М. Проблема біженців на новому східному кордоні ЄС та шляхи її вирішення/ Науковий вісник Закарпатського державного університету. Серія: Історія. Вип. 1(7). Міжнародні відносини та інтеграційні процеси в Україні: стан, проблеми, перспективи /Редактор І.В. Артёмов. – Ужгород: Закарпатський державний університет, 2006. – С. 90-91.
24. Денисенко Л. У Литвина не будет “человека с ружьем”//“2000”. – 2007. – 12-18 січня.
25. 11 мільярдів євро – на Програми Європейської політики сусідства//Джерело: Вісник Представництва Європейської комісії в Україні. <http://www.delukr.cec.eu.int>.

26. Європейський Союз сприяє впровадженню сучасних медичних стандартів в Україні//Джерело: <http://www.delukr.cec.eu.int>.
27. Розпочато новий проект підтримки малого і середнього бізнесу за фінансуванням Європейського Союзу // Джерело: <http://www.delukr.cec.eu.int>.
28. Безвізовий транзит у 27 країн ЄС для українців//Джерело: <http://www.korespondent.net>.
29. Європейська комісія активно сприяє захисту прав дітей в Україні//Джерело: Вісник Представництва Європейської комісії в Україні. <http://www.delukr.cec.eu.int>.
30. Зовнішньополітичний квартет: какофонія тактики, гармонія стратегії//Дзеркало тижня. – 2006. – 30 грудня.
31. Там само.
32. Радченко В. Країна перебуває у досить тяжкому становищі//Дзеркало тижня. – 2007. – 13 січня.
33. Юрчишин В. Економічні перспективи 2007-го та ризики державної експансії//Дзеркало тижня. – 2007. – 13 січня.

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ УКРАЇНИ В ЦЕНТРАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОМУ ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРИ

Чітко сформульована і науково обґрунтована, відкрита і прозора стратегія зовнішньої політики – невід’ємний атрибут цивілізованої та демократичної держави в сучасності. Більшість розвинутих країн світу мають таку стратегію і послідовно реалізують її на практиці. Великі держави та провідні міжнародні об’єднання розробляють і здійснюють навіть власну геостратегію – зовнішню політику в глобальних масштабах.

Зазвичай, зовнішньополітична стратегія витікає із національно-державних інтересів і пріоритетів на міжнародній арені та спрямована на поетапне виконання довгострокових завдань задля досягнення життєво важливої для нації і держави мети або комплексу стратегічних цілей. Це – своєрідний генеральний план дій і “дорожня карта” руху суверенної держави в складних геополітичних перипетіях сьогодення і майбутнього. Водночас, зовнішньополітична стратегія – комплексна програма співжиття та інтегрування народу і його держави до світової спільноти, глобальної і регіональної систем міжнародних відносин. Головна мета (цілі) і основні принципи стратегії зовнішньої політики держави, як результат суспільно-політичного консенсусу, повинні залишатися константними, тобто, стабільними, постійними і цілком незалежними від внутрішньополітичної кон’юнктури та зміни тих чи інших політичних сил біля керма державної влади.

“Стратегія зовнішньополітична, - згідно з визначенням “Української дипломатичної енциклопедії”, - система практичних заходів держави з досягнення цілей зовнішньої політики, а також система теоретичних положень, якими вони регулюються. Вона формулюється в системі

державних документів, що включають концепцію зовнішньої політики або доктрину зовнішньополітичну, військово-політичну доктрину, концепцію національної безпеки та інше... У стратегії зовнішньої політики відображаються основні групи національних інтересів, зовнішньополітичних цілей та засобів їх досягнення... Стратегія зовнішньої політики регулює застосування державними органами всіх засобів зовнішньої політики (дипломатичних, військових тощо), визначає ієрархію зовнішньополітичних цілей держави, а також виступає основою для розробки комплексних програм дій державних органів, спрямованих на досягнення визначених цілей”[1].

Відомий чеський політолог-міжнародник Оскар Крейчі підкреслює, що зовнішньополітична стратегія має виходити з національних інтересів, серед яких пріоритетними є так звані “життєві інтереси”, зумовлені необхідністю збереження фізичної, політичної і культурної ідентичності держави стосовно зовнішнього середовища[2].

Утім, для більш ґрунтовного визначення зовнішньополітичної стратегії доцільно застосувати і ширше тлумачення понять політичної стратегії і тактики. Стратегія, згідно з “Політологічним енциклопедичним словником”, є системою великомасштабних політичних рішень і накреслених напрямів діяльності, послідовна реалізація яких забезпечує досягнення головної мети основними суб’єктами політики; генеральною лінією, що спрямована на вирішення завдань цілого історичного періоду, на досягнення фундаментальних, довгострокових цілей. Для стратегії характерне: чітке визначення головного напрямку боротьби, засобів і шляхів, які ведуть до поставлених цілей; продумана концепція співвідношення у просторі й часі сил і засобів, котрі має держава; визначення основних етапів у досягненні головних цілей, усвідомлення специфіки кожного етапу, його переваг і недоліків[3].

У свою чергу тактика означає: визначення завдань і конкретних форм діяльності в даних умовах; сукупність прийомів, форм і методів досягнення цілей

того чи іншого етапу стратегії, які використовуються відповідно до конкретних ситуацій. Загальна вимога, що висувається до тактики, - сприяти стратегії, а не заперечувати її, не дискредитувати. Тому тактика, при всьому розмаїтті її прийомів, мусить відмовлятися від тих прийомів, форм і методів, які в кінцевому підсумку можуть нашкодити стратегії[4].

Цілком справедливо постає питання: “Чи має Україна на сучасному етапі зовнішньополітичну стратегію, яка хоча б теоретично відповідає переліченим вимогам?” З огляду на наведені вище та ряд інших аксіоматично-теоретичних положень, на жаль, мусимо дати невтішну відповідь. Формально можна заперечити такий негативний висновок, оскільки українські державні органи за півтора десятиліття незалежності розробили, схвалили і оприлюднили неймовірну масу стратегій, концепцій, програм та інших документів щодо діяльності України на міжнародній арені. Зокрема, ще в 1998 р. була затверджена Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу. В 2005 р. її оновили План дій Україна – ЄС та Дорожня карта, які, правда, українські міжнародники справедливо йменують, швидше, “домашнім завданням” для України, ніж стратегічними документами із взаємними зобов'язаннями сторін[5]. На засіданні РНБОУ 23 травня 2002 р. затверджена і введена в дію Указом Президента України від 8 липня 2002 р. Стратегія України щодо Організації Північноатлантичного договору (НАТО).

Але більшість декларованих принципових положень стратегії зовнішньої політики держави українською стороною в минулому, зазвичай, просто не виконувалася. В період президентства Л.Д.Кучми взагалі лише симулювалася бурхлива українська зовнішньополітична активність, насправді ж правлячий режим прагнув грати на протистоянні між Сходом і Заходом. “Помаранчева” дипломатія з початку 2005 р. встигла зробити перші кроки до прозорості і зрозумілої закордонним партнерам української зовнішньої політики, але прогаяла момент і сприятливу для України міжнародну ситуацію, тому також переважно залишилася на рівні декларацій та побажань. А нова правляча коаліція після

парламентських виборів у 2006р. спробувала навіть здійснити ревізію стратегії зовнішньої політики держави на євроінтеграційному та євроатлантичному напрямках. Причому її чільні представники нерідко намагаються пояснити зміну курсу, в тому числі, наприклад, самовідмову України від вступу до НАТО найближчим часом лише зміною “тактики”. Правда, така “тактика” чомусь шкодить стратегії євроатлантичної інтеграції України.

Втім, домінуюча “антикризова коаліція” та сформований нею уряд поки що не ризикують заперечити необхідність участі України в загальноєвропейських інтеграційних процесах та вступу нашої держави до Європейського Союзу. У контексті проголошеного незалежною Українською державою європейського вибору, що підтвердив 4 листопада 2006 р. під час візиту до США навіть прем’єр-міністр України Віктор Янукович у виступі в американському Центрі безпекових і міжнародних досліджень, в якості основного напрямку стратегії її зовнішньої політики значний науковий і практичний інтерес представляє дослідження, прогнозування і, по можливості, також моделювання перебігу і основних результатів динамічного процесу змін в системі європейських міжнародних відносин внаслідок сучасних геополітичних зрушень на континенті та в більш ширших трансконтинентальних, глобальних масштабах.

З іншого боку, вкрай важливим для формування української зовнішньої політики є дослідження наслідків вступу до ЄС і НАТО найближчих західних сусідів України – країн Центральної та Східної Європи. У 2004 р. більшість з них стала невід’ємною складовою частиною євроатлантичних структур, серйозно змінила свій геополітичний статус, що матиме неминучий якісний вплив на їх двосторонні і багатосторонні відносини з Україною. Відповідно, Українській державі важливо визначитися з власними національно-державними інтересами, місцем і роллю в новому центральноєвропейському геополітичному просторі.

Після періоду революційного пориву та першопочаткового романтизму в діяльності нових українських державно-політичних еліт на міжнародній арені з

другої половини 2006 р. наступила певна пауза в зовнішньополітичній активності щодо реалізації стратегії прискореної інтеграції України до Європейського Союзу. Хоча, можливо, навпаки, на всіх рівнях, в тому числі і на рівні вищого державного керівництва України відбувається переоцінка ситуації, завдань та орієнтирів євроінтеграції і перехід від періоду політичного “романтизму” до реалізму і прагматизму.

Однак і надалі поки що поза предметною увагою української дипломатії залишається розвиток відносин з центральноевропейськими державами – новими членами ЄС. Дещо ігнорується їх вагова роль як безпосередньої контактної зони України з розширеною Євроспільнотою. Відповідно, і центральноевропейські держави не проявляють зараз підвищеної уваги до розвитку співробітництва з Україною.

Реальне місце України в системі зовнішньополітичних пріоритетів Республіки Польщі, Словацької, Угорської і Чеської Республік на нинішньому етапі не є визначальним і не відноситься до головних напрямів діяльності цих держав на міжнародній арені.

Декларованим провідним напрямом зовнішньополітичної діяльності СР, УР і ЧР є євроатлантичний, зокрема плинна адаптація та інтеграція національних економік до єдиного внутрішнього ринку ЄС, підготовка до вступу в євронону і введення євро, реформування Євросоюзу в цілому, а також зміцнення трансатлантичної солідарності в рамках НАТО, тобто першочерговими для Словаччини, Угорщини і Чехії зараз є і надалі будуть залишатися стосунки з країнами-членами ЄС і НАТО та реалізація спільної зовнішньої і безпекової політики ЄС.

Другим за значенням напрямом зовнішньої політики для СР, УР і ЧР є збереження і подальший розвиток системи центральноевропейського регіонального співробітництва, насамперед у рамках Вишеградської групи,

механізми якого повинні забезпечити координацію дій “вишеградської четвірки” після вступу до ЄС.

І лише наступним – умовно третім за ієрархією напрямом в системі зовнішньополітичних інтересів центральноєвропейських держав є розвиток двосторонніх і багатосторонніх взаємин із сусідніми країнами, в т. ч. “третіми” – не членами ЄС, зокрема і Україною.

Втім, у дійсності Україна все-таки займає далеко не третьорядне місце в сучасній зовнішній політиці Польщі, Словаччини, Угорщини та Чехії. Після розширення ЄС у 2004 р. деякі центральноєвропейські держави опинилися на безпосередніх кордонах Євросоюзу з Україною. Вони покликані грати роль своєрідного “східного форпосту” ЄС і зобов’язані виконувати насамперед завдання нової східної політики всієї Євроспільноти.

В рамках сформульованої ЄС політики нового сусідства СР і УР, наприклад, разом з Україною зараз реалізують спеціальну *Програму сусідства Угорщина – Словаччина – Україна*. Програма фінансується з двох джерел (з фондів EFRR і TACIS), тому що до неї залучається і Україна, яка не є членом ЄС. Фонд для Словаччини і Угорщини становить 31,7 млн. євро, з чого Словаччина отримає 12,6 млн. євро. Україна з фонду TACIS отримає 4,54 млн. євро.

Тобто стратегічна зміна геополітичної ситуації після розширення ЄС на Схід привела, відповідно, частково і до зміни ролі і місця України в системі зовнішньополітичних пріоритетів центральноєвропейських держав. Для них стосунки з Україною зараз поступово піднімаються до рівня завдань і пріоритетів спільної зовнішньої і безпекової політики країн Євросоюзу в цілому та нової східної політики ЄС.

Крім того, суперечливі різнопланові і різнорівневі – як стратегічні і тактичні, так і ситуативні чинники в останній час зумовлюють періодичне асиметричне зростання ролі і значення співробітництва з Україною для РП, СР, УР і ЧР. Так як

це було, наприклад, в період виборчої політичної кризи і Помаранчевої революції кінця 2004 р. в Україні.

Асиметричним воно є тому, що Україна сама по собі об'єктивно не представляє життєво важливого значення з-поміж національно-державних інтересів кожної окремо взятої з цих держав. Але навіть серйозна зміна внутрішньополітичної ситуації в Україні, а, тим більше, напрямів української зовнішньополітичної орієнтації створює чималі проблеми не лише для центральноєвропейських держав – нових членів ЄС, але і для Європейської і трансатлантичної спільноти в цілому. Виникає загроза погіршення або і дестабілізації їх найближчого міжнародного середовища безпосередньо на нових східних кордонах ЄС.

Отже, на жаль, найбільший вплив на формування нинішньої політики центральноєвропейських держав щодо України має своєрідний принцип “від негативного”. Тобто підвищений інтерес до України вони проявляють лише в моменти ускладнення або й кризового політичного, економічного, соціального розвитку в нашій державі. В періоди відносно стабільного внутрішньоукраїнського розвитку СР, УР і ЧР, як і ЄС в цілому, підвищеного інтересу до України не виявляють.

Слід констатувати, що орієнтовно з середини 2006 року – після парламентських виборів в Україні РП, СР, УР і ЧР взагалі перестали оперативіно офіційно реагувати на події в Україні. Період однозначної підтримки з їх боку післяпомаранчевої демократії та нового українського керівництва в основному завершився. Правлячі державно-політичні еліти РП, СР, УР і ЧР не змогли, зокрема, до кінця збагнути і суті останньої зміни розстановки політичних сил в Україні та втрати влади продемократичними колами. Тому вони зайняли переважно споглядально-вичікувальну позицію.

На такій хиткій кон'юнктурно-політичній основі будувати стабільні довготривалі стосунки міждержавного співробітництва України і

центральноевропейських держав майже неможливо. Мусимо констатувати, що ні концепції зовнішньої політики України в Центральній Європі, ні її теоретичного обґрунтування з визначенням регіональних українських національно-державних інтересів поки що нема.

Попри нагальну практичну необхідність вивчення в Україні комплексу питань сучасної зміни геополітичної ситуації на європейському континенті, системи міжнародних відносин і ролі в цих процесах держав Центральної Європи, у вітчизняній політичній науці глибоких наукових робіт аналітичного і узагальнюючого характеру з різних аспектів цієї проблематики недостатньо.

Своєрідним парадоксом є те, що масив наукових публікацій з питань європейської інтеграції, становлення, розвитку і розширення ЄС впродовж останніх років в Україні зростає чи не найвищими темпами серед досліджень міжнародних відносин, але регіональні аспекти Центральної та Східної Європи, а, тим більше, зміна геополітичного статусу регіону після розширення ЄС зазвичай рідко коли звертають на себе увагу їх авторів. Хибують цим навіть ґрунтовні монографії з євроінтеграційної проблематики таких українських вчених, як О.М.Горенко, О.О.Ковальова, В.В.Копійка, В.Посельський, Т.І.Шинкаренко та інших[6]. Зарубіжним державам Центральної та Східної Європи і регіону в цілому, крім країнознавчих досліджень, присвячені лише окремі наукові розвідки переважно політологічного характеру[7].

Слід визнати, що у вивченні проблематики впливу розширення євроатлантичних структур і входження країн Центральної та Східної Європи до ЄС і НАТО на системні зміни в європейських і глобальних міжнародних відносинах значно більші здобутки, ніж в Україні, має сучасна російська та інша зарубіжна наука. Зокрема, провідні наукові центри Російської Федерації з початку 2000-х рр. цілеспрямовано, послідовно і систематично аналізували трансформаційні процеси в країнах Центральної та Східної Європи, місце регіону в стратегії розширення Євросоюзу і НАТО на Схід та новій архітектурі

європейського співробітництва і безпеки[8]. На основі глибокого аналізу і узагальнень російські вчені сформулювали обґрунтовані наукові прогнози розвитку системи європейських міжнародних відносин та наслідки їх системних змін для Російської Федерації. Значна частина цих наукових положень, висновків і рекомендацій уже наприкінці 1990-х років лягла в основу офіційної концепції зовнішньої політики РФ в Центральній та Східній Європі. На жаль, Україна до теперішнього часу не має аналогічного концептуального зовнішньополітичного документа такого регіонального спрямування.

Внаслідок цього і українська зовнішня політика в Центральній та Східній Європі, порівняно з російською, значно запізнюється і не так пружно реагує на зміни в регіоні під впливом геополітичних зрушень в континентальній системі міжнародних відносин. Причина не тільки в тому, що Росія має набагато більше, ніж Україна, могутніх важелів впливу на регіональні і європейські процеси, з-поміж яких слід виділити активну російську енергетичну дипломатію, позаяк держави Центральної та Східної Європи, як і ЄС в цілому, досить залежні від великих обсягів імпорту енергоносіїв з РФ, але і в послідовності російських кроків з формування оновленої системи міждержавних стосунків з країнами регіону, насамперед на основі взаємовигідних економічних інтересів.

Разом з тим, російська сторона від самого початку системних змін диференціювала геополітичний простір Центральної та Східної Європи на пострадянський, до якого відносила і незалежну Україну, та центральноєвропейський – у складі зарубіжних постсоціалістичних держав. Останній розглядався як цілісне, правда, без країн Прибалтики, але перехідне геополітичне утворення. Відповідно, Росія цілеспрямовано будувала розгалужену, але єдину регіональну систему стосунків та впливу, свідомо пробивала прямий “білоруський коридор” задля прямого виходу на Центральну та Східну Європу.

Україна ж протягом всього періоду постсоціалістичної трансформації 1990-початку 2000-х рр. головний акцент робила на розбудові насамперед двосторонніх

стосунків з центральноевропейськими державами. Це й зумовило домінування країнознавчих студій та робіт з українсько-польських, українсько-словацьких, українсько-угорських відносин новітнього часу в українській історіографії.

Лише схвалення в 2002 р. керівними загальноєвропейськими структурами стратегії входження країн Центральної та Східної Європи до ЄС спонукало українських дослідників більш предметно зайнятися дослідженням близьких геополітичних зрушень та їх наслідком для регіону і України. З-поміж найвагоміших фундаментальних публікацій щодо геополітичних змін на європейському континенті та їх наслідків для української держави і її стосунків із центральноевропейськими країнами – новими членами ЄС і НАТО, які побачили світ протягом останніх років в Україні, слід виділити колективну монографію українських політологів-міжнародників “Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти” (2002 р.)[9] та роботу міжнародного колективу експертів “Розширення Європейського Союзу: вплив на відносини України з центральноевропейськими сусідами” (2004 р.)[10]. Перша з вказаних публікацій, однак, є швидше відносно еkleктичним збірником наукових розвідок з окремих аспектів теорії постсоціалістичної модернізації, геополітики і міжнародних відносин та політичних, економічних і соціокультурних стосунків України з державами Центральної та Східної Європи. А ось друга – більш конкретним і предметним дослідженням саме стану взаємин України з центральноевропейськими країнами за основними напрямками та рівнями співробітництва і перспектив розвитку стосунків України з державами регіону після розширення ЄС на Схід. Але це дослідження відносин України з центральноевропейськими державами-сусідами має переважно прагматично-прикладний характер. Крім того, незначний часовий відступ від останніх системних геополітичних змін на європейському континенті і той факт, що обидві монографії були підготовлені в перехідний період підготовки реального інтегрування центральноевропейських держав до ЄС (2002-2004 рр.) не дозволив

їх авторам ґрунтовно узагальнити причини і наслідки впливу розширення європейської спільноти та вступу країн регіону до ЄС на зміни континентальної системи міжнародних відносин.

Проте, на наш погляд, врахування досвіду держав ЦСЄ при розробці і реалізації євроінтеграційної стратегії України є важливим і практично значимим.

Стратегічним національно-державним інтересам України відповідає в першу чергу повноправне членство в ЄС. Країни Центральної та Східної Європи, нагадаємо ще раз, йшли до ЄС через два послідовні етапи – асоційоване членство в ЄС і переговори про умови вступу в ЄС. Це зайняло щонайменш 12-14 років – у залежності від специфіки конкретної держави. Зараз керівні органи ЄС намагаються примусити Україну пройти такий же тривалий шлях інтеграції до європейської спільноти.

З боку чільних представників керівництва Євросоюзу і країн-членів ЄС нерідко в якості політико-історичного контраргументу таким українським планам прискореної євроінтеграції звучать заяви про неможливість якогось “пільгового” – швидкого вступу України до Євроспільноти. Тому що це буде “несправедливим” стосовно інших країн-кандидатів на вступ до ЄС і нібито такого прецеденту в історії Євросоюзу до теперішнього часу не існувало. Дозволимо собі, однак, у відповідь зауважити: насправді форсований режим інтеграції деяких країн до ЄС мав навіть місце в останній хвилі розширення Євросоюзу.

У цьому контексті значний інтерес для реалізації прискореної стратегії євроінтеграції України представляє досвід постсоціалістичних центральноєвропейських держав – нових членів ЄС. Саме завдяки взаємній підтримці і ефективним механізмам співпраці провідні з них – Польща, Словаччина, Угорщина і Чехія змогли досягти значних успіхів у справі європейської інтеграції та одночасно – 1 травня 2004 р. – вступити до ЄС. При цьому центральноєвропейські країни мають унікальний досвід спільного

забезпечення прискореного вступу однієї держави – Словацької Республіки до ЄС і НАТО, за активної і скоординованої підтримки РП, УР і ЧР[11].

Апеляція до успішного євроінтеграційного прикладу Словаччини, яка за солідарної підтримки всіх інших центральноєвропейських держав в стислі строки наздогнала Польщу, Угорщину і Чехію на шляху євроатлантичної інтеграції та одночасно з ними стала повноправним членом Європейського Союзу, – наочний приклад і досить вагомий аргумент для України на переговорах із загальноєвропейськими інституціями та керівними органами ЄС щодо прискорення вступу Української держави до Європейського Союзу.

Інший приклад – загальноєвропейським керівними органами ЄС наприкінці 2004 р. що Україна за виконанням критеріїв до кандидатів на вступ до ЄС небагато в чому поступається таким країнам, як Румунія і Болгарія, які, однак, з 1 січня 2007р. стануть новими повноправними членами Євросоюзу.

Тому, по-перше, вивчення, запозичення і використання найбільш позитивних моментів з інтеграційного євроатлантичного досвіду центральноєвропейських держав – один із нових вимірів співробітництва України з ними на сучасному етапі.

По-друге, новий формат стосунків України з центральноєвропейськими країнами означає у генеральному вимірі перехід від простих форм співпраці і напрямів та видів співробітництва до справжньої інтенсивної інтеграції. Стисло це можна виразити такою фразою: еволюція від парадигми співробітництва до парадигми інтеграції. Якщо Україна рухається до ЄС і врешті-решт буде членом євроспільноти, то вона життєво зацікавлена у встановленні нерозривних, постійних і тісних зв'язків із державами-членами ЄС, в тому числі своїми безпосередніми сусідами. Для цього, наприклад, в економічній сфері уже недостатньо розвивати лише стандартні торговельні контакти, інвестиційне, інфраструктурне та інше співробітництво. Потрібно переходити до якісно вищого

рівня взаємодії, який забезпечив би взаємодоповнення і взаємозближення економік у цілому. Тобто справжнього їх інтегрування. А у політичній сфері стосунки України з сусідніми державами-новими членами ЄС повинні здійснюватися на основі постійної координації взаємних кроків на міжнародній арені.

По-третє, з погляду європейської перспективи України видається важливим перебороти сучасний розкол регіону ЦСЄ на нову Центральну і нову Східну Європу. Він виник після вступу центральноєвропейських держав до ЄС і НАТО. Нові східні кордони ЄС геополітично розділили цей регіон, і Україна залишилася поза рамками розширеної євроспільноти. Тому через зміцнення співробітництва з центральноєвропейськими державами Україні необхідно знизити бар'єрний характер нових розподільчих ліній. Для цього варто будувати не лише добросусідські відносини із центральноєвропейськими державами, а доводити їх до рівня справжнього стратегічного партнерства чи навіть союзництва. З цією метою потрібно задіяти всі існуючі і нові канали регіональної співпраці, наприклад, налагодити дієві механізми співробітництва з міжнародним регіональним політичним об'єднанням центральноєвропейських країн – Вишеградом у форматі “4 + 1”, тобто “вишеградська четвірка” (РП, УР, ЧР і СР) та Україна[12]. Варто оживити роботу Центральноєвропейської ініціативи тощо. У цілому Українській державі потрібно послідовно шукати широку і конкретну солідарну підтримку центральноєвропейських країн задля реалізації євроінтеграційної стратегії України.

Після парламентських виборів 2006 р. в Україні та центральноєвропейських державах – нових членах ЄС наступила певна пауза в розвитку їх взаємних стосунків, яка може перерости в тимчасову стагнацію або і певну дезінтеграцію відносин.

Україна може перебороти негативну тенденцію до стагнації співробітництва з центральноєвропейськими державами – новими членами ЄС лише якщо першою чітко і ясно проявить ініціативу щодо якісної зміни системи співпраці з ними.

Доцільним у цьому плані вбачається наступне:

1. Розробка пріоритетів і концепції політики України в регіоні Центральної Європи як складової частини головного – євроінтеграційного напрямку української зовнішньої політики.

2. Визначення, погодження і координація спільних політичних, економічних та інших національно-державних інтересів на міжнародній арені України з центральноєвропейськими державами як на двосторонньому, так і на багатосторонньому рівні.

3. Суттєве вдосконалення механізму координації спільних кроків України і центральноєвропейських держав на регіональному і загальноєвропейському рівні.

4. Послідовне вивчення і практичне застосування Україною досвіду європейської інтеграції центральноєвропейських держав – нових членів ЄС.

Список використаної літератури

1. Капітоненко М.Г. Стратегія зовнішньополітична // Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. / Редкол.: Л.В.Губерський (голова) та ін. – К.: Знання України, 2004. – С.520.
2. Крейжі О. Mezinárodní politika. – Praha: Victoria Publishing, 1997. – S.179.
3. Політологічний енциклопедичний словник. – К.: Генеза, 1997. – С.340.
4. Там само.
5. Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки. – 2005 / За ред. О.С.Власюка. – К.: Знання України, 2005. – С.510.
6. Горенко О.М. Соціально-політичний вимір європейської інтеграції та Україна. – К.: Інститут історії України НАН України, 2002. – 154 с.; Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. Європейський Союз: заснування і етапи становлення. – К.: Ін-Юре, 2001. – 445 с.; Копійка В.В. Розширення Європейського Союзу. Теорія і практика інтеграційного процесу. – К.: Видавничо-поліграфічний центр Київський університет, 2002. – 253 с.; Ковальова О.О. Стратегія євроінтеграції: як реалізувати європейський вибір України. – К.: Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2003. – 340 с.; Посельський В. Європейський Союз: інституційні основи європейської інтеграції. – К.: Смолоскип, 2002. – 168 с.

7. Ковальова О. Інтеграційні стратегії країн Центральної та Східної Європи на сучасному етапі розширення Євросоюзу // Розширення ЄС: Аналітичний щоквартальник. – 2003. - № 1. – С.20-37; Максименко І. Особливості формування стратегії “східного” розширення ЄС // Співпраця ЄС та України: Аналітичний щоквартальник. – 2003. - № 3. – С.27-34; Рудяков П. Європейський Союз – Польща – Україна – Росія: нові засади і моделі відносин у нових історичних умовах // Інституційні реформи в ЄС: Аналітичний щоквартальник. – 2003. - № 4. – С.52-56.

8. Центрально-Восточная Европа во второй половине XX века. В 3-х т. Т.3. Трансформации 90-х годов. Ч.1.- М.:Наука, 2002. – 461 с.; Центрально-Восточная Европа во второй половине XX века: В 3-х т. Т.3. Трансформации 90-х годов. Ч.2.- М.:Наука, 2002. – 464 с.; Страны Центральной и Восточной Европы на пути в Европейский Союз. – М.:Наука, 2002. – 206 с.; Центральноевропейские страны на рубеже XX-XXI вв. Аспекты общественно-политического развития. Историко-политологический справочник. – М.: Новый хронограф, 2003. – 256 с.

9. Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти / За ред. Ф.М.Рудича.- К.:МАУП, 2002. – 438 с.

10. Розширення Європейського Союзу: вплив на відносини України з центральноєвропейськими сусідами.- К.:К.І.С., 2004.- 360 с.

11. Figel J., Adamiš M. Slovensko na ceste do Európskej únie. Kapitoly a súvislosti. – Bratislava: UV SR, 2003.

12. Досвід країн Вишеградської четвірки на шляху до ЄС: Можливості для України: Аналітичні оцінки. – Ужгород: Видавництво В.Падяка, 2003.

ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНИЙ ФАКТОР У СУЧАСНІЙ ГЕОСТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ

Українська геостратегія – феномен дуже складний і неоднозначний. Вона і не може бути прямолінійною і безальтернативною, оскільки Україна споконвіку знаходилася на перетині протилежних геополітичних інтересів. Тому заплутаною і суперечливою є уся наша історія, але ще більше – сьогодення.

Аби вирішити психологічні проблеми окремої людини, психоаналітики звертаються до її дитинства, до умов формування як особистості, з'ясовують корені тих чи інших індивідуальних комплексів та взагалі рис характеру. Аналогічну роль відіграє історична наука при вирішенні сучасних стратегічних проблем кожної держави, оскільки і вони великою мірою коріняться у витоках нашої державності, у закладених там суперечностях.

Головна проблема українського державотворення полягає в тому, що український етнос ніколи не був і не є монолітним, консолідованим – на відміну від, скажемо, ісландців, серед яких до останнього десятиліття не було національних чи конфесійних меншин (тепер у зв'язку з глобалізаційними процесами з'являються і там). Український же етнос є одним з найбільш мозаїчних в Європі.

Зараз Україна затиснута між дилемою Росія – Захід. Ця альтернатива здається вічною і неминучою, але так було далеко не завжди, про що нижче.

Інша історична проблема, котра негативно впливає на стан нинішньої зовнішньої політики, полягає в тому, що Україна ніколи не мала тривалої дипломатичної традиції.

Один з головних уроків української історії полягає в тому, що внутрішня нестабільність завжди провокувала наших сусідів на втручання, вела до краху

непоганих позицій на міжнародній арені, але вони зразу ж нівелювалися, як тільки услід за цим спалахували якісь внутрішні усобиці.

Впродовж цілого ХХ століття Україна була та й лишається невідступним зубним болем Європи. Українське питання було одним з найбільш дратівливих в обох світових війнах, а також під час “холодної війни”, воно суттєво детонувало і без того хитку Версальську систему кордонів у міжвоєнний період. Лишається воно таким і в ході назріваючого нинішнього глобального конфлікту, котрий дехто вже називає Четвертою світовою війною. І все ж нині українське питання позбавилося того трагічно-романтичного ореолу, який воно мало у попередні десятиліття. А все ж воно далеко ще не зняте з порядку денного – навпаки, набуває нової гостроти. Тепер воно формулюється так: як швидко і за наскільки високу ціну Україні вдасться реалізувати найадекватнішу їй модель суспільного розвитку?

Українське питання неможливо вирішити “хірургічними” методами, як це вже неодноразово практикувалося через голодомори, витіснення в еміграцію, денационалізацію, спорудження внутрішніх бар’єрів тощо. Україна є міцно збитою самовідтворювальною структурою, оскільки вона спирається на глибинні геополітичні підвалини. Саме місце розташування України і зумовлені ним особливості її природи постійно відтворюють специфічні соціальні організми, характерні саме для нашої країни.

Україна є найбільшою за площею державою з усіх, чиї землі повністю лежать на Європейському субконтиненті. Унікальність її місця в Європі зумовлюється двома моментами. З одного боку, Україна знаходиться на самому стикові атлантичної і континентальної частин Європи. З іншого боку, Україна постала на найширшій ділянці євразійської чорноземної смуги, яка починається від Панонії, пронизує наскрізь ряд європейських держав і Росію, тягнучись аж до Далекого Сходу. За океаном є своєрідне продовження цієї смуги – уздовж США і Канади. Друге подібне чорноземне кільце, але набагато менше і фрагментарніше, охоплює

південну півкулю. Значні ділянки його проходять через Бразилію, Аргентину, Австралію, Нову Зеландію. Легко помітити, що українська діаспора розсіювалася саме уздовж цих чорноземних плям планети.

Названі дві головні географічні особливості України (проміжне розташування і чорноземи) визначають ключові риси нашої природи, а відтак і суспільного розвитку. Україна нагадує, з одного боку, напівострівні країни північного Середземномор'я – Іспанію, Італію, Туреччину і особливо балканські держави. Проте, на відміну від них, гори не відіграють тут такої системотворчої ролі. Україна переважно рівнинна країна, але теж орієнтована рельєфом на південь, до Чорного і Азовського морів, що є най-східнішими відрогами Середземномор'я.

Проміжне положення України зумовило надзвичайну різноманітність нашої природи. Якщо більшість європейських країн відзначається одним природним типом, то Україна має аж п'ять кліматично-рослинних зон: поліську, лісостепову, степову, гірську і середземноморську (на південному березі Криму). Такий поділ існував не споконвіку, а витворився відносно нещодавно, близько 10 тисяч років тому, після розтанення останнього льодовика, коли спершу різко диференціювалися ліс і степ, а згодом з'явилася і серединна лісостепова зона. Дуже швидко археологічні культури України теж поділилися на лісові, степові і лісостепові, відтворюючи природні особливості своїх ареалів. Три найбільші природні зони України вдало доповнюють одна одну. Кожна з них зумовлює цілком певний спосіб життя свого населення. Різниця природних умов підштовхує населення до контакту й обміну. Така взаємодія в масштабі цілої України фіксується ще з часів землеробської трипільської цивілізації і сучасних їй степових кочівників. Найінтенсивніше контакти здійснювалися на стикові природних зон. Саме тут ще у сиву давнину вимальовуються основні поселенські вузли України. Майже усі обласні центри України лежать на межі Полісся і Лісостепу, Лісостепу і Степу, Степу і моря. Більші міста Карпатського регіону вирости там, де гори переходять у долину, уздовж традиційних торгових шляхів,

вони першими зустрічали подорожніх і цілі каравани, що тільки-но долали останній гірський хребет.

Україна як чітко окреслений геополітичний феномен постала в результаті збуту свого хліба у двох напрямках – на південний захід, на терени греко-римської античної цивілізації та її наступниць, а також на південний схід, парфянській цивілізації та її нащадкам. Тому говорити про привнесення на Україну державності з півночі (готами, варягами) або зі сходу (протобулгарами, хозарами) не доводиться. Як людину взагалі породжено працею, так і українство породжено землеробством.

Історично українська етнічна територія формувалася, обтікаючи з півночі геотектонічну лінію Карпати – Крим – Кавказ. Тому її форма нагадує сильно деформовану латинську літеру S. При цьому становим хребтом даного геополітичного утворення є Дніпро. Геополітична фігура України має дві несучі осі – вертикально Балтійсько-Чорноморську та горизонтальну Карпато-Кубанську. Остання вісь, з'єднуючи собою дві нафтоносні області, повторює обриси Карпато-Чорноморської тектонічної дуги. Уздовж неї і відбувалося заселення України протягом усього кам'яного віку. Найяскравішим же історичним проявом Балтійсько-Чорноморської осі є знаменитий шлях із варягів у греки. Найбільш активну роль ця вісь відігравала у період зумовленої нею Литовсько-Руської держави.

Найдавніша археологічно фіксована праслов'янська культура – комарово-тшинецька – склалася у Карпатському регіоні у середині другого тисячоліття до н.е. Звідти слов'яни поступово просувалися до моря, де у перші століття н.е. на його північному узбережжі склалася держава антів. Одночасно з нею у кримсько-кубанському регіоні сформувалося Боспорське царство греко-сармато-фракійського населення, куди активно інфільтрувалися і слов'яни. Боспорське царство – варварська держава, утворена на руїнах Східно-Римської імперії, аналогічна до варварських королівств германців і кельтів, збудованих на уламках

імперії Західно-Римської. На місці же Антської держави через багато віків з'явилося, займаючи її геополітичну нішу, Галицько-Волинське королівство, а на місці Боспору через трохи коротший проміжок часу – Тмутороканське князівство. Взаємодія ж Антської і Боспорської держави породила умови для становлення України-Русі зі столицею у Києві, внаслідок чого до Карпато-Кубанської осі було приєднано перпендикулярну до неї Балтійсько-Чорноморську. Навколо цього геополітичного хреста і кристалізувалася Київська Русь.

Надалі Балто-Чорноморська вісь (особливо її економічна іпостась – шлях із варягів у греки) набувала дедалі більшого значення. Якщо у IX ст. Русь вела війни за вигідні умови торгівлі з Херсонесом, то у X ст. – вже за вигідні умови торгівлі з самою метрополією, Константинополем. Кожен хрестовий похід, докорінно змінюючи ситуацію у східному Середземномор'ї, негайно відлунювався на Русі. Перший хрестовий похід під завісу XI ст. різко порушив усі традиційні зв'язки між Європою й Азією. Обхідний шлях через Русь знов набув великого значення. Тому цей процес опосередковано сприяв загальмуванню відцентрових процесів на Русі, що й було оформлено цілою серією княжих з'їздів. Зате невдалий другий хрестовий похід і відновлення сельджуцьких позицій у Леванті супроводжувалися сильним сплеском усобиць на Русі. Третій хрестовий похід співпав з активізацією суперечливих стосунків між Руссю та Половецьким Степом і стимулював масштабну феодальну війну між руськими князівствами. Четвертий хрестовий похід і падіння Візантії мали найбільший резонанс на Русі, яка вже тоді, у 1204 р., а не внаслідок Батисевої навали, розділилася на чотири етнополітичні утворення – Південну Русь (власне Україну), Білорусь, Новгород-Псковську і Володимиро-Суздальську держави.

Якщо український етнос консолідувався навколо циркумпонтійської (карпато-чорноморської) осі, то російський – навколо осі балто-каспійської. Саме по останній відбувалася експансія Івана Грозного – спершу завоювання Астрахані, потім Лівонська війна. Ці два рухи, які проявлялися ще в часи відносно єдиної

давньоруської держави, були різноспрямовані, суперечили одне одному, тому розрив такої держави був неминучим.

Утвердження у Чорномор'ї і Приазов'ї стало нагальною потребою українського етносу у XII ст. Її прагнули розв'язати два князівські угруповання – галицько-волинське і чернігово-сіверське, кожне по-своєму. Якби Україна-Русь ще в першій половині XIII ст. міцно оперлася на чорноморське узбережжя, то навіть Батисева навала не могла би мати для неї таких фатальних наслідків, як не стала вона катастрофою для Угорського королівства, опертого на Адріатику, та для Польської держави на Балтиці. Тому історично виправданою була традиційна політика чернігівських Ольговичів на союз з половцями, які панували у Причорномор'ї (у перспективі половці стали одним з наріжних компонентів кримсько-татарського етносу). Якби русько-половецький союз зміцнів, то монгольська експансія була б зупинена не угорцями і південними слов'янами, а нашими предками ще у Приазов'ї. Цікаво, що важливу роль у тогочасному Причорномор'ї відігравали бродники – вихідці з Карпатського регіону, типологічні попередники пізніших запорозьких козаків. Проте бродники виступали як маргінальна соціальна сила (ізгої), тому й не зайняли у давньоруській історії такого місця, яке мали у подальшу добу козаки, хоча генетичний зв'язок між першими і другими очевидний. Впливовим елементом у Причорномор'ї на зламі XII-XIII ст. було й італійське купецтво, яке фігурує у Слові о полку Ігоревім під назвою Хинова (Генуя). Воно доклало усіх зусиль, аби не склалося міцного союзу між Половецьким Степом і Руссю. Саме ж воно згодом легко знайшло спільну мову з Золотою Ордою, маючи близькі работоргові інтереси.

Позитивний для України перелом на карпато-чорноморському напрямку стався вже у другій половині XIII ст. при галицько-волинському правителєві Левові Даниловичу, що налагодив тісні зв'язки з ногайцями, котрі зайняли геополітичну нішу половців. Розгром ногайців ординцями остаточно відтіснив галицько-волинську державу від моря, зумовив її подальше падіння.

Завдання повернення до моря розв'язувалося вже у рамках Литовсько-Руської держави, коли за князя Вітовта було закладено ряд фортець на Чорноморському узбережжі. Тоді з орбіти впливу Золотої Орди вирвався Крим і за сприяння Литовсько-Руської держави став самостійним ханством, фактично відновивши перервану державну традицію Половецького Степу. Але 1475 р. це ханство стало васалом Османської імперії, що розірвало органічний геополітичний зв'язок Криму з материком, протиставило їх на шкоду обом. Подальше завдання відновлення геополітичної єдності вирішувалося українським козацтвом, а після ліквідації козацької держави – селянською, поміщицькою та імперською колонізацією Півдня.

Відтоді Україна вже незрушно зайняла своє місце у геополітичній мозаїці Європи. Україна інколи не мала євразійського характеру – на відміну від Росії чи Османської імперії. Україна надто органічно прив'язана до Карпат, де свого часу склалися перші на наших теренах осередки людського суспільства, звідки ішло освоєння української ойкумени. Карпато-Кубанська вісь закінчується у Приазов'ї, не сягаючи далі Азії.

Історично інтереси України спрямовувалися не так на мало заселений Схід, як на густозаселену Європу. Пошук Україною свого місця в Європі є наскрізною домінантою нашої історії.

Європа нагадує величезний кронштейн, що стирчить із Азії, нависаючи над Африкою. Україна – біля самісінької основи європейського кронштейну. На неї припадає головне навантаження євразійської двочленної конструкції (мігранти, торгові потоки – легальні та нелегальні, численні транспортні артерії, особливо трубопровідні). Зона відповідальності України є чи не найпроблемнішою в Європі – при тому, що, на відміну від Іспанії чи Англії, Україна зовсім не має чітких природних перепон, що відокремлювали би її від сусідів.

Оцінка України і з боку Європи, і з боку Азії часто давалася за формулою “своя серед чужих, чужа серед своїх”. Україна ніколи не зможе і близько

уподібнитися ані Німеччині, ані Пакистану, бо знаходиться зовсім в інших геополітичних умовах. Визначення конкретного місця України в опозиції Європа – Азія залежить у кінцевому підсумку від того, наскільки органічно зв'язане Чорномор'я з Середземномор'ям. У різні геологічні умови Чорне море то з'єднувалося з Середземним, то роз'єднувалося з ним, але сполучалося з Каспієм, поперемінно набуваючи то європейських, то азійських рис. Відповідно оце вагання закріпилося в усьому естві України.

Міцною пуповиною, що з'єднує Чорномор'я з породженою ним Україною, є Дніпро. Ця річка постійно відігравала домінуючу роль у формуванні територіальних структур України, зцементувала їх у єдине ціле. Меншою мірою ту ж роль відігравав Дністер через свої дуже високі береги, які тягнуться каньйонами на десятки кілометрів і значно утруднюють судноплавство. Знаменитий “вихід до моря”, який розглядався сталінським суспільствознавством як принциповий націєтворчий момент, є водночас і благом, і прокляттям нації. Прагнення до моря було рушієм етнополітичного розвитку України впродовж віків. Заради виходу до узбережжя і утримання його під своїм контролем витрачалося і витрачається стільки енергії, як ні в якому іншому регіоні, включаючи Карпати. Проте і досі Крим і Одеса лишаються проблемними вузлами української внутрішньої політики.

Але потенційно приморський регіон гарантуватиме безпеку України. Якщо Балкани, за висловом У.Черчілля, є м'яким підчерев'ям Європи, то Північне Причорномор'я, навпаки, є для України геополітичним чинником стабільності. Саме тут базуються її військово-морські сили, які потенційно можуть стати у віддаленій перспективі найсильнішим військовим флотом Чорномор'я. Саме тут збудовано Одеський нафтовий термінал, який досі не використовується належним чином. Тут знаходяться три басейни планетарного масштабу – вугільний, залізорудний і марганцевий. Тут же розташовано більшу частину металургійного і машинобудівного комплексів України. У скіфські часи тут активно добувалося золото.

Західноукраїнські же землі становлять єдину вісь з Західною Білорусією і країнами Балтії. Головні економічні інтереси цього регіону спрямовані однозначно на Європу. Але зв'язок і цих земель з морем відбувався через Наддніпрянщину. Морський фактор міцно зв'язує західну і велику України воєдино. Без нього дистанціювання, дрейф урізнобіч був би неминучим. Поки ж західні землі мають усі вигоди, що їх забезпечують понтійські зв'язки (вони перевищують сухопутні), сам об'єктивний хід подій працюватиме на інтеграцію західних теренів у загальноукраїнське тіло.

З усіх українських земель Закарпаття найдалі від рубежів Азії і найглибше занурене у Європу. Воно унікальне своїм виходом одразу до чотирьох зарубіжних країн. Їхні впливи на сусідні регіони України подеколи урівноважуються (кожна з сусідок підтримує свою національну меншину на Закарпатті), а подеколи взаємопідсилюються і навіть входять у резонанс з внутріукраїнськими процесами (коливання економічної кон'юнктури).

Якщо дещо модернізувати таке популярне у барокову добу порівняння країн з живим організмом, то Закарпаття – це периферійний пристрій українського комп'ютера, його датчик, що найшвидше і найсильніше реагує на будь-які зміни ситуації в Центральній Європі. Разом з тим, це й інструмент конструктивного впливу на загальноєвропейську ситуацію, здатний стабілізувати і покращувати політичний клімат у цій частині континенту. Зрозуміло, що ефективність роботи периферійного агрегату прямо залежить від органічності й оперативності його зв'язку з центральним процесором. Тому перспектива Закарпаття не у послабленні існуючого зв'язку, а в наданні останньому більшої гнучкості і функціональності.

Самим своїм розташуванням Україна приречена на сильну зовнішню політику, на вироблення свідомої європейської геостратегії. Стабільна Україна є гарантом безпеки у ключовій зоні, де стикається континентальна і середземноморська Європа.

ЗАХІДНА ДИЛЕМА СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ (2005 – 2006 рр.)

Як відомо, дилемою вважають логічне судження з двома протилежними положеннями, що суперечать одне одному і виключають вибір третьої можливості. Упродовж останніх століть сучасні українці та їхні предки надривалися під ярмом геополітичної дилеми, спроектованої по осі Захід – Схід. Загальмований рух української історії до об'єктивно “своєї” цивілізаційної належності здебільшого пояснюється державно-правовими чинниками і рівнем політичної консолідації суспільства.

Підсумовуючи більш як двохсотлітні пошуки Україною цивілізаційного вибору між Європою (Заходом) і Росією (Сходом), доктор історичних наук Георгій Касьянов зробив парадоксальний висновок: на рівні ідеологічних конструкцій та інтенцій (установок) цей вибір найчастіше робився на користь Європи, але у політичній практиці в силу історичних обставин Україна постійно опинялася в обіймах Росії внаслідок відсутності чи нестійкості державності [1].

З перших днів незалежності Україна продовжувала знаходитися на традиційних геополітичних терезах. Однак двополюсний та двовекторний світ уже докорінно змінився, тому за п'ятнадцять років внутрішньо визрів світоглядний прорив. Після електоральної Помаранчевої революції листопада-грудня 2004 р. і розв'язки чергової політичної (парламентської) кризи у серпні 2006 р. на зміну пануючій дилемі “Європа – чи – Росія” в певному середовищі української правлячої верхівки утвердився спекулятивний покруч “ЄС – чи – НАТО”. Але відразу ж із блискавичним уточненням щодо НАТО: “членство – чи – поглиблене партнерство”. Як бачимо, довготривала дилема (“геополітичний батіг”) була фактично розв'язана. Причому не зовсім сподіваним консенсусом з огляду на сукупні рейтинги зовнішнього впливу, напрями векторів і гасла політичних гладіаторів 1991 – 2006 рр. [2].

Особливий інтерес у цьому сенсі викликають публікації Збігнева Бжезинського, радника президента США з питань національної безпеки (1977 – 1981 рр.), зокрема, у першому номері нового журналу “ЄвроАтлантика” (видавав Інститут євроатлантичного співробітництва, очолюваний тоді экс-міністром Б. Тарасюком). На запитання, кого нагадує Україна на світовій шахівниці, З. Бжезинський відповів: “Радше слона. Вона рухається по прямій лінії то вперед, то назад. Слон – це важлива фігура. Але не така впливова, як інші учасники гри на шаховій дошці”[3]. Він висловив сподівання, що Україна спроможна стати членом НАТО і ЄС значно раніше 2017 р. Приєднатися до НАТО легше, позаяк вимагається менше фундаментальних змін у суспільно-політичній системі України.

Свого часу автор цієї статті запропонував європейську парадигму для дослідження історичного розвитку незалежної України, де постсоціалістична модернізація суспільства корегується через інформаційно-аналітичні, дипломатичні та зовнішньоекономічні інструменти розвинутих країн[4]. Європейська парадигма де-факто лежить в основі низки колективних та індивідуальних праць. В останні роки навіть спостерігається монографічна злива у зв’язку з межуванням України з ЄС і НАТО. 1 травня 2004 р. членами Європейського Союзу офіційно стали західні сусіди – Польща, Словаччина, Угорщина, котрі раніше приєдналися до Північноатлантичного альянсу. Ще один сусід-член НАТО – Румунія – теж у черзі в ЄС.

Головною проблемою незалежної України став брак глибоко вкоріненого національного усвідомлення громадянської відповідальності. Більшість лідерів України нічим не пожертвувала заради незалежності, не прагнула її. Багато хто ставився до неї як до можливості самозбагачення, перевтілившись у хитре телятко, що ссе двох корів – Європу і Росію. Глобалізація спровокувала інтерес до привабливих спокус, розташованих поряд чи на значній відстані. Так, за словами З. Бжезинського, Україна сприймала ЄС, а Шрі-Ланка – США[5]. А з приводу

поточної ситуації він зауважив: “Президент говорить, що Україна має намір рухатися назустріч євроатлантичному співтовариству. Це означає Євросоюз і НАТО. А з іншого боку, є заяви прем’єр-міністра... Влада розділена, і поки незрозуміло, чим нинішня ситуація завершиться” (Українська правда, 5 грудня 2006 р.). Проте це не зовсім так.

“Європейська ідея” (вибір, курс, платформа, інтеграція і т. п.) втратила в Україні зрештою 2006 р. статус політичної альтернативи чи національної стратегії, перевтілюючись у невеличку піар-дискусію навколо техніко-тактичних дій (“дорожньої карти”) досягнення прогресу в західному фарватері. У стислий для історії термін (усього за півтора десятиліття) в змаганні за українську душу авторитарний Схід програв демократичному Заходу, тобто неоімперська Росія поступилася об’єднаній Європі.

Рецидивом колоніального менталітету “Європу”, щоправда, спробували в світосприйнятті сучасних українців розщепити на дуель економічно позитивного Європейського Союзу і військово агресивного Північноатлантичного альянсу. Зрештою, стосовно НАТО все звелось до мирного співіснування двох надміру персоніфікованих зовнішньополітичних сценаріїв, які виводять Україну на одну ту саму програму дій щодо членства з незначним часовим інтервалом. Нічого особливого, розбіжності лишень в іміджі та у нюансах, навіяних соціологічними дослідженнями громадської думки.

Безумовно, заплямована біографія, пригальмована дикція, вперта послідовність в ігноруванні політичних правил назавжди залишаться паранормальним явищем для західної спільноти. Йдеться не про лінгвістичні відмінності між тимчасовими дуумвірами теперішньої України (з серпня 2006 р.) – президентом В. Ющенком і прем’єр-міністром В. Януковичем. Тут легко розібратися: активний словник людини з середньою освітою налічує 1,5-4 тис. слів, а лексичний запас начитаного випускника вищої школи вміщає до 8 тис. слів. Не в тому річ, що до інтелектуальних бідняків належить прем’єр, а президент

вільніше почуватися серед вишуканих ораторів. Справа – в українському соціумі, де вже відбулася революція світогляду, яка перетворила традиційну дилему в музейний експонат – для президентського мистецького Арсеналу чи подібного, на що у державному бюджеті 2007 р. пропрем'єрська коаліція виділила достатньо коштів.

У цьому сенсі примітно, що 5 грудня 2006 р. прем'єр В. Янукович, перебуваючи з офіційним візитом у Вашингтоні, по суті, назвав ціновий фактор вирішальним у російсько-українських відносинах, деталізуючи останні перемовини з акцентом на ціні 130 дол. за тисячу кубометрів газу середньоазійського походження (55 млрд. м³), що їх насилу росіяни (як невідомі Енергетичної хартії) перепродують українцям. Інше – “тривала історія”, “спільна доля” – телевізійні сентименти з минулого, котрому нема місця в комерціалізованому майбутньому, просякнутому винятково пальним і газом.

Скориставшись зручною нагодою, питання євроатлантичної інтеграції Віктор Янукович віддав на поталу громадської думки, позаяк членство України в НАТО восени 2006 р. підтримував лише кожен п'ятий українець. Проте прем'єр відразу ж спрогнозував пронатівський “розігрів” українців у 2008, 2009, 2010 чи 2011 рр. І тут же підсолодив Росії патетикою на одвічну тему дружби народів. Це в репертуарі В. Януковича. Пригадуються цукерки-“смоктунчики”, від яких відмовився російський президент В. Путін під час військового параду в Києві 28 жовтня 2004 р. Однаковий ефект.

Як бачимо, у стосунках із Москвою в найбільш проросійського з усіх українських прем'єрів завше на думці оптова ціна “хліба насущного”, а щодо Брюсселя – спільні цінності, до яких треба дотягуватися, у т. ч. посередництвом технічних деталей – через мережу інформаційного партнерства з НАТО з метою виховання соціуму (теж рядок у держбюджеті 2007 р.) і т. д. Ціна і цінності – однокореневі, однаке наразі між ними лінгво-політичне провалля.

На початку грудня 2006 р. прем'єр В. Янукович щиросердно переконував

віце-президента США Д. Чейні та держсекретаря К. Райс у відсутності розбіжностей з президентом В. Ющенком щодо національної стратегії в найближчі 20-25 років[6]. Як і належить, її суть прем'єр знову звів до європейського вибору України, надійного і прогнозованого партнера НАТО. Невипадково через два роки після Помаранчевої революції за дорученням президента В. Ющенка 4 грудня 2006 р. у Вашингтоні прем'єр В. Янукович вручив орден Князя Ярослава Мудрого керівнику комітету закордонних справ Сенату Ричарду Лугару. Власне, завдяки Р. Лугару США включили червоне світло “фальсифікованому президентству” В. Януковича за результатами другого туру 21 листопада 2004 р.

Ще раз переконуємося: у Москві чинний прем'єр понад усе переймається ціною, а у Вашингтоні чи Брюсселі — цінностями, котрі й лежать в основі будь-якої цивілізації. Про те, що таке європейські цінності та чи поділяє їх українське суспільство, експерти дискутували неодноразово. Найголовнішими серед них назвали свободу особистості та рівновагу між суспільством і особистістю, а також політичну культуру суспільного тиску на державну владу — через медіа, політикум, інтелектуалів тощо [7]. Із цим і донині в Україні не все гаразд, однак запам'ятовуються найбільш одіозні випадки.

За чотири роки прем'єр В. Янукович і його Партія регіонів тричі змінювали свої погляди щодо НАТО: членство (2002 – 2004), ворожість (2005), співпраця (2006). Порівняймо заяви В. Януковича в тому ж самому Брюсселі через три з половиною роки: 17 квітня 2003 р. і 14 вересня 2006 р. Першого разу прем'єр виступив як полум'яний поборник вступу України в НАТО, а другого — відокремив питання про членство від “нормальної взаємовигідної співпраці”. За цей час змінився генеральний секретар НАТО, але український прем'єр вдруге випірнув у басейні влади начебто з тим самим прізвищем.

Таку ж непослідовність видно в усіх питаннях внутрішньої та зовнішньої політики. Ось штрих із тих, які не забудуться. У ранзі прем'єра Віктор Янукович у

жовтні 2003 р. теж навідався у Вашингтон, коли вище керівництво України змінило напрямок потоку в нафтопроводі “Одеса – Броди” в інтересах Росії. До речі, це відверто засмутило на Заході не тільки Роберта Макфарлейна, радника з національної безпеки президента США Р. Рейгана[8]. Символічно введений в експлуатацію в серпні 2001 р., з нагоди 10-ліття незалежності України, нафтопровід “Одеса – Броди” у грудні 2006 р. в устах прем’єра В. Януковича отримав “друге життя”. Вже йшлося про український транзит каспійської нафти і газу, про енергетичну альтернативу всеєвропейського значення. Не залишилось і васального накипу від московського вояжу В. Януковича у переддень авіарейсу “Київ – Вашингтон”.

Геополітично Помаранчева революція пройшла під знаком тектонічного зсуву в бік Заходу. Президент Польщі Александр Квасьневський надав справі європейського характеру. Євросоюз став головним посередником у розв’язанні кризи. 26 і 30 листопада, 6 грудня 2004 р. в Маріїнському палаці відбулися три раунди “круглого столу” за участі Президента Л. Кучми, кандидатів у президенти В. Ющенко і В. Януковича, Голови Верховної Ради В. Литвина, президентів Польщі А. Квасьневського, Литви В. Адамкуса, верховного представника ЄС з єдиної зовнішньої політики і політики безпеки Х. Солани, генерального секретаря ОБСЄ Я. Кубіша і глави Державної думи Росії Б. Гризлова.

13 січня 2005 р. Європарламент 467-ма голосами проти 19-ти проголосував резолюцію надати Україні “європейську перспективу” з можливим членством в ЄС. У підмурівок переможної виборчої платформи лягла надзвичайно переконлива ідея: доля України пов’язана з Європою, що вірить у чесні вибори, прозорий бізнес і свободу слова.

Однак після Помаранчевої революції гарантованого переможцями прориву на Захід не відбулося. У високопосадовців знову проявилися ознаки периферійності – все звелось до поділу посад і сфер впливу, таємних домовленостей. Якщо на початку президентської кар’єри Л. Кучма просив

правлячу верхівку підказати, яку державу будувати, то на другому році президентства В. Ющенко ще перепитував, куди її повести і коли. Він у кінці січня 2005 р. вказав час (упродовж кількох тижнів), коли Україна подасть заявку на членство в Євросоюзі. Але на четвертому святкуванні в Україні Дня Європи 20 травня 2006 р. вже проявив розмиту обережність: Україна стане повноправним членом ЄС за його президентства (мабуть, поточного – першого?). Європейську інтеграцію підтримали чотири з п'яти політичних сил, які пройшли у парламент: Блок “Наша Україна”, Блок Юлії Тимошенко, Партія регіонів, Соціалістична партія – 430 мандатів супроти 20 комуністів.

Із травня 2005 р. двосторонні відносини Україна – ЄС розвиваються в рамках політики сусідства, що стосується ще 15 країн: Алжир, Вірменія, Азербайджан, Білорусія, Єгипет, Грузія, Ізраїль, Йордан, Ліван, Лівія, Молдавія, Марокко, Палестина, Сирія, Туніс. Це доволі бідне прикордоння, населене 385 млн. осіб. Україні вже запропонована поглиблена угода з ЄС про зону вільної торгівлі, але після приєднання до Світової організації торгівлі в 2007 р. Це, до речі, один із важливих етапів приєднання до ЄС, де є достатні ресурси для світового впливу: населення 450 млн. осіб, найбільший спільний ринок, 45 тис. дипломатів, 100 тис. миротворців на всіх континентах тощо. Під цим кутом зору відомий фінансист і філантроп Джордж Сорос цілком резонно підкреслив глобальну місію Європи у цілому (Project Syndicate, 3 грудня 2006 р.).

Якщо право на вступ у ЄС не викликає в Україні протиріч, то здобуття членства в НАТО поки що штучно затягується. А це теж є вагомим кроком в ЄС і з потужним економічним ефектом. Через гарантії безпеки НАТО (26 країн) Україна докорінно зміцнює свою територіальну цілісність і політичну незалежність. І це при скромних видатках: ріст оборонних витрат із 1,4 % до 1,7-2 % ВВП, річний членський внесок у 40-50 млн. дол. Водночас простежується цікава закономірність. За рік після оголошення про вступ до НАТО іноземні інвестиції у Польщі, Чехії та Угорщині зросли у 3,5 раза, у Румунії – на 141 %.

У цілому впродовж двох років після Помаранчевої революції у зовнішній та внутрішній політиці України переважали уроки з риторики, котрими захопилися чільні герої та антигерої листопада-грудня 2004 р. Відбувалася неперервна гра метафор, аби заповнити історичну паузу. Причому з усіх боків, хоча з різних мотивів і відмінних цілей.

Приміром, США ніколи не відмовлялися від підтримки демократії та майбутнього України в Європі. Це вкотре дав зрозуміти президент Джордж Буш на саміті НАТО в Ризі (листопад 2006): євроатлантичні інститути – ЄС і НАТО – залишають відчинені двері для України [9]. Девізом цього саміту став концепт “Going Global” [10]. “Ставати глобальним” означає прилучення історичних союзників Австралії, Нової Зеландії, Японії та Південної Кореї. Функцію глобальної відповідальності НАТО підкреслює повсякденна співпраця з ООН, чого не було за “холодної війни”.

Гостра боротьба політичних сил весною 2006 р. “перегріла” частину українського суспільства проблемою НАТО і привела, зокрема, до зриву спільних навчань у Криму. Внаслідок цієї паузи Україну не запросили в Ригу. Втім, останній саміт засвідчив, що НАТО не відчуває “втоми розширення”, притаманної ЄС. Україну, Хорватію, Македонію, Албанію можуть запросити в НАТО в наступні півтора року.

У 2005 р. в Європейському Союзі сталася найбільша криза за всю його історію. Франція та Нідерланди відхилили на референдумах конституцію ЄС, яку на той момент ратифікували 15 із 25 країн-членів. Як відзначила німецька Freie Presse 10 травня 2006 р., проблему варто шукати не в положеннях конституції, а у браці нових об’єднавчих ідей. Адже позитивні асоціації (мир, вільний ринок, відкриті кордони і євро), які раніше пов’язувалися з ЄС, вже вичерпали себе. Але ця пауза “плавильного котла” може тільки спонукати Україну ретельніше виконувати “домашні завдання” за євросоюзівською програмою.

Прекрасно, що поруч з Україною на географічній карті розташована Росія,

котра, будучи геополітичним дзеркалом, сама не може обійтися без принад Заходу. Як не парадоксально, але продиктована національними інтересами українсько-російська конкуренція в останні роки точиться за першість здобути “західні трофеї”: ринковий статус, СОТ, прихильність ЄС і НАТО. Ясна річ, внутрішнє наповнення цих змагань ментально різне: українці звітують про дотримання цінностей, а росіяни набивають собі ціну. І це вже не гра метафор під час геополітичної паузи. Її просто нема, бо “точку неповернення” вже пройдено. Усі це помітили, але не всі в Україні кажуть про це вголос із поваги до справді цінного сусіда.

Список використаної літератури

1. Касьянов Г. Украина между Россией и Европой: превратности выбора // Новая и новейшая история. – 2005. – № 3. – С. 76-81.
2. Віднянський С., Мартинов А. Еволюція зовнішньої політики України (1991 – 2006 рр.) // Український історичний журнал. – 2006. – № 4. – С. 32-51.
3. Збігнєв Бжезинський На світовій шахівниці Україна нагадує слона // ЄвроАтлантика. – 2003. – № 1; Українська правда. – 2003. – 13 жовтня (www.pravda.com.ua).
4. Офіцинський Р. Політичний розвиток незалежної України (1991 – 2004) в аспекті європейської ідентичності (На матеріалах періодики Заходу). – Київ: Ін-т історії України НАНУ – Ужгород: Гражда, 2005. – 468 с.
5. Бжезинский З. Последний суверен на распутье // Россия в глобальной политике. – 2006. – № 1 (www.globalaffairs.ru).
6. Olearchuk R., Dinmore G. Kiev battle over which Viktor is in charge // The Financial Times. – 2006. – 7 December.
7. Що таке європейські цінності? Чи поділяє їх українське суспільство? // Радіо “Свобода”. – 2006. – 8 травня (www.RadioSvoboda.org).
8. McFarlane R. Ways to prevent the seduction of Kiev // The Wall Street Journal. – 2003. – 10 October.
9. Брюс Джексон. США будуть судити про лідерів України за результатами // День. – 2006. – 6 грудня.
10. Straus I. The meaning of global NATO // The United Press International. – 2006. – 5 December (www.upi.com).

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ТА ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ СЬОГОДЕННЯ І РОЛЬ ПРЕДСТАВНИЦТВ МЗС УКРАЇНИ В ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

Відомо, що національна політика будь-якої держави має дві складові: зовнішню та внутрішню. І для ефективного забезпечення національних інтересів необхідне налагоджене функціонування цих обох елементів, які мають взаємоузгоджуватися і взаємодоповнюватися. Саме тому первинним чинником успішного виконання зовнішньополітичних завдань є зовсім не наявність великої кількості міжнародних домовленостей чи активна участь країни у міжнародних організаціях, що також, звичайно, має своє значення, а, передусім, внутрішньодержавна підтримка та сприяння досягненню поставлених перед зовнішньою політикою цілей. Від цього залежить і авторитет держави на світовій арені, і легкість досягнення тих же домовленостей, і можливість забезпечення національних інтересів у міжнародному вимірі.

Схема зовнішньополітичних пріоритетів України є досить простою, логічно вибудованою у відповідності до національних інтересів нашої держави, прагнень українського народу та існуючих реалій у міжнародних та регіональних відносинах.

На нинішньому етапі українські національні інтереси вимагають спрямування наших спільних зусиль на:

- 1) реалізацію внутрішніх реформ, метою яких є забезпечення демократичного розвитку держави та суспільства, верховенства права та ринкової економіки;
- 2) економічний розвиток та досягнення високого рівня життя громадян;
- 3) забезпечення стабільності та безпеки в державі і регіоні.

Зазначені цілі визначають пріоритети зовнішньої політики України, якими є:

- інтеграція до європейських та євроатлантичних інституцій;
- розбудова співробітництва з державами-сусідами та стратегічними партнерами;
- активна регіональна політика, спрямована на забезпечення демократії, стабільності та економічного процвітання у Східній Європі;
- посилення економічних позицій України у світі.

Основна робота на цій ділянці належить Міністерству закордонних справ України, яке за законодавством є головним та координуючим органом у системі центральних органів виконавчої влади із забезпечення реалізації державної політики у сфері зовнішніх зносин України.

Україна – ЄС

Європейська інтеграція визначена стратегічним курсом нашої держави. У зв'язку з останніми демократичними перетвореннями в Україні українсько-єсівські відносини вийшли на новий рівень і набули практичного наповнення. До найважливіших успіхів у цьому контексті слід віднести визнання України як рівноправного партнера, надання ринкового статусу українській економіці, виконання політичних пріоритетів Плану дій Україна-ЄС, у т.ч. проведення парламентських виборів у відповідності до загальноновизнаних демократичних норм і стандартів, близькість позицій з регіональних та міжнародних питань, парафування в Гельсінкі Угоди про спрощення візового режиму та Угоди про реадмісію, а також існування перспективи створення Зони вільної торгівлі після набуття Україною членства в СОТ.

На сучасному етапі ми наполягаємо на необхідності визначення нових правових рамок відносин Україна-ЄС. Як середньостроковий пріоритет двосторонніх взаємин ми розглядаємо укладення нової угоди європейського типу, яка б ґрунтувалася на принципах інтеграції та асоціації між Україною та ЄС. Така

умова української сторони. Представники ж ЄС бачать у майбутній угоді розширене співробітництво, яке базувалося б на Європейській політиці сусідства і не включало б у себе згадку про інтеграційні перспективи України. Така розбіжність у баченні майбутнього формату двосторонніх відносин Україна-ЄС є, фактично, провідною темою не лише українсько-єсівських переговорів та консультацій, а й дискусій всередині Європейського Союзу.

Підготовлена Єврокомісією пропозиція, яка розглядатиметься на засіданні міністрів закордонних справ країн ЄС у грудні 2006 року, містить більш-менш реальні контури. Вона пропонує укласти з Україною нову базову Угоду, основу якої становитиме інтенсивна співпраця у сфері безпекової та зовнішньої політики та „глибока” зона вільної торгівлі, і яка включатиме співробітництво у сфері енергопостачань та енерготранзиту. Однак Україна потребує чіткого сигналу з боку ЄС щодо перспектив її членства. Саме тому ми продовжимо наполягати на включенні у майбутню Угоду положення про можливість вступу країни до Європейських Співтовариств.

Успішна реалізація цих планів та укладення і прогрес у виконанні Європейської угоди про асоціацію відкриють нам згодом шлях до початку переговорів про вступ до ЄС.

Україна – НАТО

Стратегічний курс України на набуття повноправного членства в Північноатлантичному альянсі є осмисленим вибором та безумовним пріоритетом не лише для зовнішньої, а, насамперед, для внутрішньої політики України.

За два останні роки наша держава реально наблизилася до етапу, який дозволяє порушити питання щодо членства в НАТО. Зокрема, успішна реалізація завдань Інтенсифікованого діалогу з НАТО з питань набуття членства та відповідних реформ сприяла формуванню консенсусу у рамках Альянсу стосовно необхідності виведення відносин з Україною до рівня Плану дій щодо членства.

Під час вересневої 2006 року поїздки Прем'єр-міністра України Віктора Януковича до Брюсселю від української сторони очікувалося висловлення готовності щодо приєднання нашої держави до Плану дій щодо членства. Цього не сталося. І зовсім не через те, що, як говорили окремі експерти, з приходом нового уряду Україна різко відмовилася від однієї зі своїх стратегічних цілей. Мета залишається та сама. Це підтвердив і Прем'єр-міністр України, який, приміром, у своєму недавньому інтерв'ю німецькій газеті “Франкфуртер Альгемайне Цайтунг” від 27.10.06 на запитання журналіста про НАТО чітко відповів: „Україна не змінила своїх орієнтирів. Вступ до євроатлантичного простору залишається нашою стратегічною метою”.

Проблематичним є інше – негативне ставлення переважної більшості населення України до Північноатлантичного альянсу і, як наслідок, використання цієї антипатії окремими політичними силами для підняття свого рейтингу. Таке несприйняття НАТО можна пояснити лише одним – домінуванням у свідомості людей, переважно старшого віку, стереотипів, засаджених ще ідеологами часів „холодної війни” та існування Варшавського договору, їхнім постійним підживлюванням за допомогою деяких закордонних ЗМІ та малою кількістю об'єктивної інформації про саму організацію і перспективи вступу України до неї.

Тому першочергове завдання України щодо підготовки до вступу в Альянс – необхідність всебічного, детального і об'єктивного інформування усіх категорій громадян про діяльність Організації Північноатлантичного договору. Лише таким чином можна подолати архаїстичні стереотипи.

Відносини України з країнами Європи

Переважна більшість європейських країн є членами ЄС і НАТО або тісно співпрацюють з цими організаціями. Тому, з урахуванням оголошеного керівництвом України стратегічного зовнішньополітичного курсу, активізація

двосторонніх відносин з цими країнами регіону має головною метою практичну реалізацію завдань європейської та євроатлантичної інтеграції.

Основними пріоритетами у розвитку двосторонніх відносин з європейськими країнами слід вважати:

1) активне співробітництво з країнами Південно-Східної Європи, що мають статус кандидатів на членство в ЄС. Це Болгарія і Румунія, які повинні вступити в Союз 1 січня 2007 року, та Хорватія, а також посилення участі України в регіональних та субрегіональних ініціативах (ПС/ПСЄ, ПСЄС), які є складовою інтеграційної політики ЄС;

2) забезпечення підтримки євроатлантичних та євроінтеграційних прагнень України з боку „ключових гравців”: Франції, Німеччини, Великої Британії, Італії та Іспанії;

3) активне використання потенціалу нових членів ЄС, в першу чергу Польщі та держав Балтії, для запровадження нових форм регіонального співробітництва;

4) тісне співробітництво з тими країнами Європи, які симпатизують Україні і підтримують наш курс на членство в ЄС. До них, зокрема, належать скандинавські країни, Австрія та Нідерланди, а також нові члени ЄС, які є одночасно нашими сусідами;

5) посилення співробітництва України з країнами ЄС через такі регіональні формати, як Веймарський трикутник (ФРН-Франція-Польща) та Вишеградська четвірка (Чехія-Словаччина-Угорщина-Польща);

6) вихід на новий рівень політичного та економічного співробітництва з метою забезпечення підтримки демократичних реформ в українському суспільстві, збереження регіональної стабільності, створення сприятливих умов для іноземних інвесторів.

Україна – США

Наповнення реальним змістом започаткованого ще у 1996 році стратегічного партнерства зі Сполученими Штатами Америки є одним з головних завдань зовнішньої політики нашої держави.

Після Помаранчевої революції, візиту Президента України В.А.Ющенка до США у відносинах між Києвом і Вашингтоном встановився принципово новий політичний клімат довіри, який став підґрунтям для кардинального поглиблення українсько-американського партнерства практично в усіх сферах (політичній, торговельно-економічній, інвестиційній, науково-технічній, військовій та гуманітарній) та наповнення його конкретним змістом.

Новий зміст українсько-американського стратегічного партнерства підтверджений Спільною заявою „Порядок денний українсько-американського стратегічного партнерства у новому сторіччі”, ухваленою Президентом України і США за підсумками переговорів у Вашингтоні 4 квітня 2005 року. У ній передбачено, зокрема, таке:

1. “Партнерство за демократію” заради просування на міжнародній арені свободи, демократії та загальнолюдських цінностей.

2. Сприяння з боку США подальшій інтеграції України в світову економіку, заохочення інвестиційного співробітництва та торгівлі між нашими державами, якомога скоріше надання Україні статусу країни з ринковою економікою, завершення двосторонніх переговорів для приєднання України до СОТ, скасування дії поправки Джексона-Веніка щодо України, відміну торговельних санкцій стосовно нашої держави та поновлення для неї надання пільг згідно з Генералізованою системою преференцій в торгівлі США.

3. Розширення контактів між громадянами обох держав, поступову лібералізацію візового режиму між Україною і США.

4. Сприяння з боку США реалізації прагнень України щодо інтеграції до європейських та євроатлантичних структур.

5. Співпрацю у глобальній боротьбі проти тероризму, мирному розв'язанні існуючих конфліктів як на європейському континенті, так і у світі в цілому.

Як відомо, частина перерахованих у Заяві цілей, переважно економічного характеру, уже виконана. Зокрема, скасовано поправку Джексона-Веніка щодо нашої держави, завершено двосторонні переговори для приєднання України до СОТ тощо. Тривають переговори з інших питань.

Україна – РФ

Щодо взаємовигідного розвитку відносин з РФ Україна ґрунтує свою політику на ключових принципах поваги суверенного права кожної із сторін на проведення зовнішньої та внутрішньої політики на основі національних інтересів та цілей державного розвитку, принципів та положень Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією.

У політичному плані взаємно визнаними спільними інтересами є такі:

- забезпечення державного суверенітету та незалежності, територіальної цілісності та недоторканності кордону;
- зміцнення міжнародної і регіональної безпеки та стабільності;
- обмін досвідом і надання взаємної підтримки у проведенні соціально-економічних реформ;
- обмін досвідом у зміцненні правової демократичної держави та становленні громадянського суспільства в обох державах.

Україна розглядає співробітництво з РФ не як таке, що суперечить цілям європейської та євроатлантичної інтеграції. Такий підхід є принципово неправильним. Позиція нашої держави полягає в тому, що розвиток українсько-російських відносин є складовою частиною формування загальноєвропейського простору безпеки та стабільності без розподільчих ліній, на якому активно розвиваються взаємовигідна торгівля, наукові, освітні, гуманітарні та інші зв'язки.

У рамках вирішення актуальних проблемних питань двосторонніх відносин Україна спрямовує свої зусилля на:

- початок демаркації сухопутної ділянки українсько-російського державного кордону;
- завершення делімітації державного кордону в Азовському і Чорному морях, підтвердження лінії державного кордону в Керченській протоці;
- приведення у відповідність з двосторонніми домовленостями та чинним законодавством України функціонування ЧФ РФ на території нашої країни;
- остаточне розв'язання проблеми т.зв. “нульового варіанту”, поряд з вирішенням питання про передачу Україні частини нерухомого майна колишнього СРСР за кордоном, повернення внесків на рахунках колишнього Зовнішекономбанку СРСР юридичним особам України та інших питань, пов'язаних з правонаступництвом України щодо майна колишнього СРСР.

Основними напрямками двостороннього співробітництва на міжнародній арені є:

- побудова неподільного простору співробітництва та безпеки у Європі;
- зміцнення міжнародних режимів нерозповсюдження, контролю над озброєннями;
- розвиток співробітництва, спрямованого на підтримку миру і протидію новим викликам та загрозам міжнародної безпеки;
- зміцнення ролі ООН, ОБСЄ, РЄ.

Україна конкретизувала припустимі межі своєї участі в інтеграційних проектах на пострадянському просторі – СНД та ЄЕП, наголосивши, перш за все, на зацікавленості у створенні зони вільної торгівлі між учасниками цих структур.

Відносини України з іншими сусідніми країнами

Наріжним каменем зовнішньої політики України у відносинах з її сусідами є створення смуги регіональної стабільності, безпеки і процвітання. При цьому можна умовно розрізняти два основних напрями забезпечення цієї мети.

Західні сусіди України, які вже стали або незабаром стануть членами ЄС, відіграють важливу роль у контексті євроінтеграційних прагнень України. До них належать, насамперед, наш стратегічний партнер Польща, Угорщина, Чеська Республіка, Словацька Республіка, Румунія, Болгарія. МЗС активно підтримує розвиток співпраці з цими країнами у всіх сферах, в т.ч. на міжрегіональному і транскордонному рівнях. Важливими факторами активізації економічних і гуманітарних зв'язків покликані стати спрощення візового режиму та функціонування єврорегіонів.

З іншого боку, є сусіди України, які у перспективі імовірно увійдуть у велику об'єднану Європу без ліній поділу. До них належать Молдова, Білорусь, країни Південного Кавказу. Концепція відносин України з цими державами полягає в поширенні та зміцненні відданості європейським демократичним цінностям, створення простору справедливості, стабільності і безпеки, підтримці їхніх кроків на шляху європейської і євроатлантичної інтеграції, максимальної реалізації значного потенціалу економічної співпраці.

Окреме місце посідає Туреччина, економічне співробітництво з якою становить один із ключових пріоритетів нашої політики у Чорноморському регіоні, а членство ТР в НАТО та асоційоване членство в ЄС дозволяють сподіватися на підтримку українських європейських та євроатлантичних прагнень.

Місце представництв МЗС України у системі органів дипломатичної служби та їх роль у процесі реалізації зовнішньої політики України

Відповідно до Положення про Представництво МЗС України на території України, яким визначається статус, завдання і функції зазначених установ, представництва утворюються Кабінетом Міністрів України в тих регіонах країни, де є іноземні консульські установи або представництва міжнародних організацій, і підпорядковуються Міністерству закордонних справ України. Наразі на території України діють п'ять представництв МЗС, в т.ч. в Ужгороді, яке було утворено у березні 1992 року.

Основними завданнями представництв МЗС є:

- сприяння розвитку дружніх відносин України з іноземними державами, розширенню економічних, науково-технічних, гуманітарних, культурних, спортивних зв'язків і туризму;
- надання допомоги іноземним консульським установам у виконанні ними функцій щодо захисту прав і законних інтересів іноземних фізичних та юридичних осіб;
- сприяння місцевим органам виконавчої влади у здійсненні ними міжнародних зв'язків, подання їм відповідної методичної, консультаційної та інформаційної допомоги;
- виконання консульських дій, в т.ч. в рамках діяльності відкритого у 2005 році Центру надання допомоги українським громадянам за кордоном.

Представництва, відповідно до покладених на них завдань:

- проводять легалізацію та засвідчення документів;
- ведуть облік працівників іноземних консульських установ, членів їх сімей, а також інших категорій іноземців, реєструють їх паспортні документи;

- сприяють іноземним дипломатичним представництвам і консульським установам, представництвам міжнародних організацій в організації поїздок їх посадових осіб по округу відповідного представництва МЗС, зустрічей з представниками місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, у проведенні протокольних та культурних заходів, подають необхідну допомогу іноземним делегаціям і посадовим особам МЗС у розробленні та виконанні програм перебування в окрузі;

- інформують іноземні консульські установи, розташовані в межах округів здійснення представництвами своїх повноважень, про факти затримання, арешту або смерті громадян держав, які вони представляють, про дорожньо-транспортні пригоди, катастрофи, нещасні випадки і подають допомогу в установленні контактів представників цих установ з компетентними органами України;

- здійснюють у межах своїх повноважень загальний нагляд за виконанням місцевими органами виконавчої влади і територіальними органами центральних органів виконавчої влади міжнародних договорів України та надають відповідні роз'яснення;

- сприяють місцевим органам виконавчої влади і територіальним органам центральних органів виконавчої влади в установленні контактів з іноземними консульськими установами;

- здійснюють прийом громадян України, іноземців та осіб без громадянства з питань, що належать до їх компетенції;

- проводять в своїх округах збір інформації щодо питань, подій і процесів, які належать до компетенції МЗС України;

- виконують інформаційну та інформаційно-аналітичну роботу, результати якої використовуються МЗС України у своїй діяльності, зокрема у реалізації зовнішньополітичного курсу нашої держави.

Представництва регулярно інформують МЗС України з усіх питань своєї діяльності та погоджують перспективні плани своєї роботи.

РОЗВИТОК ІДЕЇ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ СОЛІДАРНОСТІ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРІ

З'явившись на арені суспільно-політичного життя, ідея слов'янської солідарності стала впливати на різні сторони процесу “відродження”, зокрема на такі його сфери, як культурну, мовну, ідейно-політичну, правову. У суспільній, політичній і науковій реальності ідея слов'янської взаємності існувала не у вигляді монолітної теоретичної доктрини, а зумовлювалась специфікою національного розвитку, конкретними історичними умовами і у певній політичній ситуації по-різному інтерпретувалася. Слов'янська етнічна загальність – це об'єктивно існуюча реальність, а мовна і культурна спорідненість – найбільш виражена форма прояву слов'янської взаємності. Необхідно визнати, що сьогодні існує достатня кількість трактувань та інтерпретацій єдності. Її зміст несе не тільки етнічне і наукове навантаження, за довгі роки історії він набрав і політичного забарвлення. Досить точно цю тенденцію охарактеризував відомий радянський славіст В.Дьяков, який писав, що “ні у джерелах, ні у сучасній науковій літературі немає точного визначення терміну “слов'янська взаємність”. Практично нарівні з ним вживалися і вживаються терміни “слов'янська спільність”, “слов'янська єдність”, “слов'янська солідарність”. Коли мова йде про відповідну ідеологію, також говорять про “славізм”, “ідею всеслов'янства”, “слов'янську ідею”. У кожне з названих понять різними людьми могли вкладатися не зовсім тотожні, іноді цілком різні смисли. Через це виникало і виникає багато чисто семантичних суперечок і непорозумінь...”[С.232]. Діалектика “ідеї”, її використання у політичній риторичі протягом багатьох років доводить необхідність уникати морфологізації слов'янської єдності, відмовитися від її спрощеного вульгаризованого трактування як спільності, яка демонструє повну схожість або цілісність. Слов'янська єдність - це скоріше взаємність. Саме вона у

якості складової частини наповнювала змістом процес національно-культурного відродження слов'ян.

Можна виділити кілька етапів розвитку ідеї слов'янської взаємності. Перший етап визначається періодом слов'янського ренесансу (кінець XVIII століття) і хронологічно сягає початку Першої світової війни. Цей етап співпадає з епохою Відродження, піднесенням національної ідеї, з національно-патріотичними рухами і війнами, а також бурхливим розвитком національних економік. У цей час закінчується процес формування націй і створення нових імперій - Німецької (1871), Британської (1876), Османської (1877). Це пора швидкого піднесення національних культур, розвитку основних компонентів національних програм і буржуазно-ліберальних планів. "Ідею" використовували у своїх інтересах різні політичні сили, окремі навіть прагнуть вийти за вузькі регіонально-культурні рамки. Наприклад, М.Данилевський у своїй праці "Росія і Європа" єдність слов'ян розглядає як певний тип світової культури, змістом якої є протистояння політичній і культурній експансії західної цивілізації. "Таким чином, для всіх слов'ян, - пише він, - росіянина, чеха, серба, хорвата, словенця, болгарина (бажав би додати - і поляка), - після Бога і його святої церкви ідея слов'янства повинна бути головною ідеєю, вище свободи, вище науки, вище просвіти, вище будь-якого земного блага, тому що жодне з них для нього недосяжне без її здійснення, - без духовно-, народно- і політично-самобутнього, незалежного слов'янства..." [2,с.107]. Причому необхідно визнати, що в методологічному плані слов'янська взаємність часів Відродження - це в деякій мірі інтерпретація основних елементів слов'янофільської концепції. Основний висновок, до якого прийшли такі дослідники XIX століття, як Данилевський, Грот, Кулаковський, Ламанський, Штур, Грабовський, - це протистояння двох ідей. Перша - об'єднавча, мета якої полягала у виявленні в слов'янському світі спільних культурних і історичних моментів; друга - ідея поділу і вікової ворожнечі двох світів: романо-германського і греко-слов'янського.

З приводу роз'єднавчого змісту Заходу, його деструктивного впливу на процеси національного слов'янського ренесансу і гальмівних дій, спрямованих на недопущення розвитку різних національно-культурних, у тому числі Матичних товариств, неодноразово писав Грот. Він підкреслював, що “латинська освіта (з латинською мовою), проникаючи через церкву, сприймалася лише вище стоячим шаром народу, що було, як відомо, елементом роз'єднуючим; вона відривала тих, хто її засвоював, від народної маси і створила між ними певного роду прірву. Вона не могла, відповідно, не зіграти своєї ролі в процесі розпаду населення” [3,с.39].

Фактично “ідея взаємності” опинилася в центрі наукових дискусій, стала лозунгом періоду національного піднесення для ряду слов'янських лідерів і знайшла своє відображення в діяльності різних національно-культурних товариств, у тому числі Матиць.

Другий етап співпав з періодом будівництва нової суспільно-економічної формації, коли в ідеології панував марксизм з притаманним для нього інтернаціоналізмом, насамперед пролетарським, а лише потім етнічним. Якщо розглядати цей етап, то кількість наукових досліджень, джерельна база і тематичний діапазон за цей час істотно розширилися. Проте слов'янознавство, як і вся гуманітарна сфера, поступово опинилося у кризовій ситуації, що з особливою силою проявилася у методології. Панування марксистської методології гальмувало розвиток науки, позбавляло її реальних можливостей для розв'язання важливих питань, у тому числі тих, які були пов'язані з історичною долею ідеї слов'янської взаємності. Наслідком методологічної однотипності стали істотні зміни у суспільно-політичній практиці ряду слов'янських народів, які, відкинувши етнічну єдність, обрали демократичні цінності новоєвропейської цивілізації.

Останній етап “ідеї слов'янської спільності” почався з кінця 80-х років ХХ століття і характеризується не тільки загальною кризою слов'янознавства як науки, а слов'янської етнічності в цілому. Буде невірним вважати, що конфліктний стан у слов'янському середовищі досяг свого апогею під час

югославської трагедії, політичне сьогодні демонструє “збільшення навантаження” на теорію єдності. Оцінку цих процесів дав російський славіст В.К.Волков, який зазначає: “У слов’янському середовищі переважають відцентрові процеси, що набрали досить стійкого характеру. Таке “розбігання по національних квартирах” можна назвати “ентропією слов’янського світу”. У цьому явищі знайшла відображення своєрідна хвороба посткомуністичної епохи. Вона - наслідок тих соціальних і національних експериментів, що пережили слов’янські народи ..., національні “фобії” поширилися у всьому регіоні Центральної, Східної і Південно-Східної Європи, особливо між національними елітами нових держав. ... Націоналістичні недуги ще довго будуть отруювати життя народів. Ці “фобії” значною мірою відповідальні за економічну дезінтеграцію і розрив старих господарських зв’язків, які були характерні для даної частини Європи. Зазначені риси контрастують із ситуацією в Західній Європі, де спостерігається прогресуюча інтеграція у всіх областях життя” [4,с.27]. Таким чином, можна зробити висновок, що на сучасному етапі “ідея слов’янської спільності” знаходиться у стані глибокого “шоку”, і для її “реанімації” в якості не політичного лозунгу, а в якості прикладу етнокультурної спорідненості необхідно створити етнічно-орієнтовану парадигму досліджень.

До предмету нашого дослідження відноситься слов’янське Відродження, у надрах якого формувалася „ідеї солідарності”. Перший етап зародження „ідеї слов’янської взаємності” більшість дослідників справедливо пов’язує з періодом національного ренесансу в Європі, із становленням різних національних і культурно-освітніх товариств. На цьому етапі розвитку ідея слов’янської солідарності стає одним з основних компонентів у національних програмах буржуазно-ліберальних течій. Одночасно цю ідею використовували також сили реакції як у слов’янських землях, де народи не мали власної державності, так і в Російській імперії, де вона існувала. Ідею слов’янської солідарності так або інакше брали на озброєння і суспільно-політичні групи, які відкрито виступали проти

існуючих порядків, тобто буржуазні демократи і навіть революційна демократія – там, де вона існувала”[5,с.233].

Ретроспектива історії слов’ян дозволяє стверджувати, що сплеск інтересу слов’ян один до одного супроводжувався і відповідною активізацією тиражування “ідеї єдності”. Це було також пов’язано з перетвореннями у способі організації суспільно-політичного та економічного життя, а також реакцією на специфіку світових процесів. Слов’янський об’єднавчий резонанс виник і продовжував виникати під час масових громадянських збурень 30-х, 40-х років XIX століття. Він мав національно-патріотичну і до певної міри антиавторитарну специфіку і яскраво виражався в характері протистояння двох культурно-історичних типів - західного і східного.

Необхідно враховувати, що ідея солідарності своїми коріннями сягає процесу національно-культурного відродження західних слов’ян, становлення національно-культурних товариств чехів, словаків, лужицьких сербів, які, спираючись не на цивілізаційні, а на етнічні коріння, шукали союзників для підтримки своїх національних прагнень. Існування Росії як потужної слов’янської держави вселяло надію у слов’ян на можливість розвинути власний етнос до національно-державного об’єднання. Про існування такої тенденції у якості каталізатора піднесення ідеї солідарності писав відомий дослідник слов’янської культури А.Піпін. Він відзначав, що “... гучна і блискуча роль Росії у подіях 1812-1814 років наповнювала слов’янство гордістю за одноплемінний народ, і думка про те, що перед слов’янством у майбутньому значна історична доля, дедалі більше закріплюється з того часу в умах слов’янських племен, поєднуючись з надіями на Росію як на головуючу в цьому історичному майбутньому” [6,с.48]. Загальне визнання авторитету Російської імперії у системі європейських відносин першої половини XIX століття сприяло презентації імперії в якості каталізатора слов’янського відродження, і це відповідно відображалось у працях слов’янських будителів. Наприклад, діяч словацького відродження, прихильник слов’янської

єдності Я.Коллар зберіг вельми теплі згадки про росіян часів наполеонівських війн. Досліджуючи історію слов'ян, працюючи над їхньою літературою, він не міг пройти повз проблему етнокультурної спорідненості слов'ян. Для нього цілком логічним є висновок про необхідність у майбутньому створити єдиний політичний союз під головуванням імперської Росії [7]. Тому цілком не випадково, що офіційний Петербург демонстрував свою прихильність до словацького будителя, тиражував ідеї Я.Коллара, а його перші наукові праці були надруковані на російські гроші. В принципі царизм завжди дозвано і доволі меркантильно надавав фінансові субсидії для культурних потреб як приватних осіб, так і окремих слов'янських товариств. В російських архівах можна знайти достатню кількість документів XIX століття, які демонструють характер відносин, що склалися між слов'янськими національними лідерами і офіційними установами Російської імперії, окремими науковими і політичними діячами. Вельми цікавими, на нашу думку, є листи-звернення від найзахіднішої гілки слов'ян – лужичан до міністерств освіти та іноземних справ Росії та доповідні записки від міністрів С.Уварова, О.Головіна, Д.Толстого, що були складені на ім'я імператора після опрацювання відповідних звернень, що надходили до Петербургу з Лужиці [8]. Ці документи демонструють покровительний та делікатний характер ставлення російського царського двору до національно-культурних рухів та їх фінансових проблем. Єдність знаходила підтримку і у приватних осіб. Неодноразові прохання діячів західнослов'янського національного відродження Я.Смолера, М.Горніка Є.Муки, студентів до таких приватних осіб, як академіки І.Срезневський і П.Кеппен, історики-славісти М.Погодін, І.Аксаков та інші [9], свідчать про існування достатньо міцних наукових зв'язків, які для західних слов'ян несли не тільки інтродукцію в загальну славістику, а також мали певне етнопідтримуюче значення.

Одночасно ідею солідарності народів, схожості політичних перспектив і загальності завдань для національно-культурних слов'янських товариств

використовував Людовит Штур. Він у науково-публіцистичній праці „Слов’янство та світ майбутнього” творчо інтерпретував ідею єдності Я.Коллара, надавши їй до певної міри гердерівського змісту про унікальність кожної етнічної культури, а тому слов’янське різноманіття має існувати під захистом могутнього імперського російського орла. Л.Штур адресує до слов’ян заклик про необхідність політичного єднання: “Настав час, брати, домовитися нам ... Вислухайте виступи; їх мета – взаємна угода між нами, братами... Почуйте слова мої у всіх землях і у всіх округах, де тільки роздається слов’янська мова...” Далі Штур говорить про загрозу можливості остаточної втрати слов’янами їх національно-культурної сутності, а тому перспектива збереження власної етнічності, на його думку, можлива за умови “об’єднання всіх слов’ян з Росією”. З метою переконати слов’янські суспільно-політичні еліти рішуче відстоювати ідеали братерства він звертається до них: “Відповідайте, поклавши руку на серце, брати, не Росія, подібно маяку, світить нам у наше сумне минуле, до глибокої ночі нашого життя? Чи не Росія своїм могутнім і особливим положенням заставляє поки ще наших ворогів трохи поважати наше життя ?” [10,с.1].

Політичні інтерпретації “ідеї єдності” тією чи іншою мірою стали підставою для формування у науковій літературі своєрідного варіанту панетнічного націоналізму, який протиставлявся вузько етнічному націоналізму. Ідея не могла стати фундаментом для довготривалої політики і, як показало майбутнє, не стала основою для врегулювання міжетнічних конфліктів, для національного самовизначення. Крім того, розглядаючи російську політику щодо “єдності”, необхідно “пам’ятати про те, що в слов’янському середовищі ідея солідарності сприймалася навіть більш радикально, ніж у самій Росії” [11,с.240]. Тому не випадково, що депутат чеського сейму Браунер заявляв: “Думка про взаємність слов’янських народів – можу сказати про це з гордістю – виникла у нас. Наша чеська література першою стала розвивати цю думку. У нас на Заході вона виникла з необхідності врятувати слов’янські народи від поглинання їх чужим

елементом. Цю значну думку про духовну взаємність може реалізувати лише великий народ, який являє собою повновладне панування на своїй землі, і цей народ - руський, на території якого ніколи не заходить сонце” [12,с.42]. Як бачимо, з’явившись на арені суспільного життя за часів розгортання національно-культурних рухів, слов’янство гостріше стало усвідомлювати свою належність до родини інших споріднених народів. З особливою гостротою ці почуття, а потім і спроба їх науково обґрунтувати проявлялися у нетитульних народів – чехів, словаків, сербів, болгар, що проживали у поліетнічних державах-імперіях. Мрія про державу, що може охопити значну територію і звільнити від залежності, – зрозуміла психологічна реакція на дискомфортний стан, притаманний залежним етносам.

Хоча тут необхідно обумовити, що слов’янське відродження та ідея етнічної солідарності не завжди мали російське імперське наповнення. Наприклад, існувала і австрослов’янська концепція єдності слов’ян, згідно з якою, за переконанням чеського вченого і політичного діяча Ф.Палацкого, народи Центральної і Південно-Східної Європи мали об’єднатися, створивши Австрійську конституційно-федеративну монархію, яка б активно протидіяла проявам русифікації і германізації слов’ян [і].

Свій шлях пройшла і концепція ідеї слов’янської єдності у її польському варіанті. Він органічно пов’язаний з трагічною долею польського національно-визвольного руху. Наприклад, польський письменник М.Грабовський послідовно відстоював концепцію єднання на базі культури, яка була для нього не окремими хаотично розрізненими явищами, а виступала в системі і була частиною цілого. Більш того, для нього етнокультурна спорідненість слов’ян стала вирішальним аргументом на користь можливого існування всіх слов’ян під патронатом Російської імперії.

Але рішучі дії російського уряду, спрямовані на придушення польського повстання 1830 року, примусили прихильників ідеї солідарності по-новому її

переосмислити. Ідея слов'янської солідарності для поляків на етапі піднесення національної свідомості у своїй конкретиці віддаляється від трактування панславізму здебільшого лише за російським змістом. Такі науковці і суспільно-політичні діячі Польщі, як Іоахим Лелевель, Єнджей Морачевський, не заперечуючи істинність понять про автохтонність і загальне минуле слов'ян, розвивали думку про існування особливого суспільного демократизму, який, на їх думку, був притаманний полякам. Польське відродження розглядалося в першу чергу як таке, що органічно пов'язане з розвитком історії власної нації, звідси - теза про культурне значення і вагомий внесок до європейської цивілізації. Це мало значення для ідейно-теоретичного обґрунтування національної політичної програми поляків, а тому не- випадково, що в суспільстві тиражувалася теза: “Ми не слов'яни, ми поляки” [14,с.149].

На практиці ідеали слов'янського братерства хоча і мали місце в польській суспільно-політичній ідеології, але майже ніколи не набирали змісту “панславізму в його панросійському варіанті”. Саме на цю особливість національно-визвольного руху поляків часів слов'янського ренесансу вказував В.Дьяков. Більш того, ідея слов'янської єдності відображалася на сторінках різних періодичних видань і в різноманітних програмних документах, за якими для Європи середини ХІХ століття відкривається новий етап піднесення. Вони пов'язані з початком нового історичного періоду, в якому лідируючі позиції мають зайняти слов'яни на чолі з Польщею, тому що вона приречена займати унікальне місце між християнським Заходом і Сходом [15,с.376-377]. Звідси вельми логічним продовженням став виступ Є.Морачевського на першому Слов'янському з'їзді 1848 року. Він висловився наступним чином: “Слов'янський конгрес у Празі має вагоме історичне значення тому, що він вперше в історії слов'янства об'єднав західних слов'ян і протиставив їх слов'янам східним” [16,с.41-44]. Таким чином, ідея слов'янської солідарності як рушійного елементу відродження слов'янської могутності і державності у польському варіанті знаходила своє відображення в

обґрунтуванні можливої побудови західнослов'янської конфедерації на чолі з Польщею.

У російській суспільній думці ідея слов'янської єдності стала поширюватися на початку ХІХ століття під впливом національно-визвольних рухів. Але в методологічному плані тут необхідно чітко розрізняти єдність як науковий аргумент і єдність як концепцію зовнішньої імперської політики. Зовнішньополітичні дії Російської імперії нерідко свідчили, що “єдність” - це лише окремий аргумент в політиці інтересів епохи так званого “європейського концерту” - балансу сил між європейськими державами, який настав після ухвалення заключного акту Віденського конгресу 1815 року.

Російське самодержавство вельми часто на практиці демонструвало свою індиферентність до „ідеї єдності”, до слов'янських національно-культурних товариств, якщо останні ставили під загрозу недоторканність монархічної форми правління. Якщо звернутися до джерел, то окремі матеріали з фондів Інституту рукописів Національної бібліотеки України дозволяють характеризувати неофіційні міжслов'янські взаємини напередодні революційних подій 1848-1849 років як достатньо інтенсивні. Таке враження складається насамперед з документів активного чеського славіста В.Ганки. Невипадково, оцінюючи його роль в пробудженні західного слов'янства, П.Куліш писав 28 квітня 1846 р. у листі до В.Ганки: “Розклали Ви між слов'янами таке вогнище, що за Вами і нас стало трохи видно” [17].

Пізніше під час розгортання революції 1848 року в Європі офіційна позиція російського імператорського дому стає досить поміркованою і консервативно зваженою. Достатньо пригадати 1848 рік, коли російський імператор Микола І відмовився від спроби підтримати слов'янські рухи в Австрії, висловившись наступним чином: “Не наша це справа...”. Навіть слов'янофіли та їх опонент О.І.Герцен схильні були підозрювати, що холодність російського самодержавства до слов'янського світу можливо пояснюється “німецьким змістом

самодержавства” [18,с.173], а звідси, на думку сербського делегата другого Слов’янського з’їзду М.Політа, сумний висновок – “Росією володіють німці ... росіяни і вдома не господарі” [19,с.245].

На практиці екстраполяцією ідеї слов’янської взаємності на слов’янське середовище мало хто з серйозних політиків переймався, більшість її використовувала в якості риторичного аргументу. Ідея виникла скоріш за все з наукового предмета - слов’янознавства, а звідси коріння її культурно-мовної інтерпретації. Доречно згадати, що цю думку у ХІХ столітті відстоював А.Піпін. Він говорить про значимість наукових праць з слов’янознавства, підкреслює їх вагомість для національно-культурного ренесансу і особливу значимість для виховання у людей почуття слов’янської взаємності: “Нові дослідження народностей, - писав він, - вказали на існування значної кількості схожості у слов’янській писемності, тому родинні почуття одразу ж ожили; з вчених кіл ці почуття стали поширюватися у суспільство ... “Взаємність” зробилася свідомою” [20,с.170]. Таким чином, для культуролога і глибокого знавця національної слов’янської літератури А.Піпіна взаємність, спільність - це елемент загального аспекту національно-культурного ренесансу.

У Росії часів Кримської війни відбувається оновлення “ідеї єдності”. Ідея з складового елемента загального процесу національно-культурного відродження перетворюється на аргумент можливої реалізації шансу культурно-політичного зближення, а для таких представників російської офіційної науки, як К.Аксаков, О.Хомяков, С.Шевирєв, І.Беляєв, О.Єлагін, М.Попов, – основою для обґрунтування програми великодержавного варіанту об’єднаної слов’янської держави на чолі з Росією. Пізніше слов’янська солідарність стає гаслом у різних національних програмах, аргументом для реалізації тих або інших політичних програм. Зокрема, вона проявилася і в таких регіональних слов’янських ідеях, як австрославизм, югославизм, де завжди був присутній певний політичний відтінок.

Наслідком Кримської війни стали певні зміни у Віденській системі європейського порядку. Розпався Священний союз, а з його розвалом закінчилася епоха домінування Росії в Європі. Поразка у війні відсунула Росію, як актора міжнародних відносин, на другорядні ролі, продемонструвала народам Заходу ступінь її технічної і соціальної відсталості. В подальшому Росія балансує в європейському геополітичному просторі, підтримуючи різні політичні сторони. У цих умовах Росії досить логічно було в якості дипломатичного аргументу нагадувати Європі про існування численного слов'янства і спиратися на його міфічну єдність. Тому позиція російського царя і уряду більше трансформувалася в сторону відкритої демонстрації інтересу до слов'янства та проявів його інтернаціоналізації.

Але складна, повна драматизму нова історія слов'янства свідчить, що спроба шукати у всіх цих народів єдиний підхід до змісту “слов'янської ідеї єдності” є помилковою. Практичне втілення єдності слов'ян у вигляді поліетнічної держави у ХІХ столітті так і не відбулося, а спроба реально об'єднати різні слов'янські етноси під одним “державним дахом” стала у ХХ-ХХІ століттях джерелом для ряду європейських і регіональних конфліктів.

У суспільній практиці кожного слов'янського народу, виходячи з його історії, статусу, традицій і інтересів, політики або брали на озброєння “слов'янську ідею”, або ставилися до неї критично. Деякі бачили в цій ідеї можливість зберегти якщо не політичні, то культурні зв'язки з Росією, інші, навпаки, прагнули до об'єднання слов'янських народів на противагу Росії, яку вони репрезентували як винятково слов'яно-православну імперію. Наприклад, для німецького та австрійського урядів ХІХ століття ідея взаємності, яка спиралася на етнічну спорідненість слов'янства, набувала панславістичного змісту і розцінювалася як деструктивний і дестабілізуючий фактор. Негативне ставлення до слов'янської солідарності особливо демонструвалося урядами Пруссії, для чого були підстави. Загальна слабкість Германського союзу і відсутність національної

єдності гальмували розвиток політичного та економічного майбутнього Німеччини. Тому активізація і зростання націоналізму було певною мірою закономірним явищем. Невипадково, що в цей час з'явився майбутній гімн націоналістів “Німеччина, Німеччина понад усе”. Слов'янська меншість, її проблеми і перспективи для широких верств німецької буржуазії та інтелігенції були предметом, що не заслуговує на увагу, а навпаки – становить загрозу для територіальної цілісності через зростання панславистських настроїв в європейському слов'янському середовищі. Певним чином це деякою мірою відвертало слов'янські національно-демократичні рухи від загальнонімецького антифеодального руху.

Існування такої тенденції доречно прокоментувати на прикладі діяльності державного радника Б.А.Кліна, який служив у невеликому містечку Будишин з переважно слов'янським населенням. Б.Клін хоча і не відіграв великої ролі як теоретик національного слов'янського руху, але непогано орієнтувався у суспільно-політичному становищі в Саксонії, знав проблеми лужицької меншини. В умовах поширення ідеології об'єднання німецьких земель серболужицькому молодому руху особливо важливим було уникнути постійних звинувачень у панславізмі, до якого офіційна влада також відносила і ідею слов'янської взаємності. Фактично стояло завдання якомога далі дистанціюватися від політичного забарвлення ідеї слов'янської взаємності та підкреслити її суто культурологічний характер. Так, у переробленому статуті товариства з метою уникнення інсинуації на теми слов'янської солідарності і факт створення Матиці Б.Клін пов'язує з прикладом існуючих “подібних товариств, які приносять значну користь народній освіті німецького народу”. Певним підтвердженням цього може бути також промова Б.Кліна під час вступу на посаду голови Серболужицької матиці. Він просить владу поставитися з “повною довірою до того, що товариство буде цуратися будь-якої так званої панславистичної точки зору, яка зовсім не визнається мирними лужичанами, які, як і німці, ведуть мирне життя під

доброзичливою владою своїх поважних королів, і що бажання товариства, як і подібних йому німецьких товариств, будуть спрямовані на збагачення духовності та освітилюбимих лужичан. При цьому неможливо виключити наукової взаємодії з іншими слов'янами” [21,с.9]. Отже, теоретично визнаючи необхідність слов'янської орієнтації, керівництво національних рухів, виходячи з реалії практичного існування у німецькому культурно домінуючому середовищі, часто намагалося підкреслити, що міжслов'янська єдність має характер суто науковий, а не політичний.

Подальший хід історії підтвердив нежиттєздатність “ідеї єдності”. Більш того, можливість її реінкарнації і реалізації на нинішньому етапі розвитку є певною формою заперечення права на існування слов'янської держави взагалі, тому що інтеграція лише на ґрунті етнічної спорідненості не тільки принижує національну гідність слов'ян, але й заперечує логіку загальності історичного розвитку. Процес самовизначення слов'янських народів нічим не відрізняється від схожих процесів самовизначення інших європейських народів. Про своєрідність кожного слов'янського етносу, необхідність визнавати його право на самостійний, самобутній розвиток достатньо вагомо висловився М.Бердяєв у своїй праці “Доля Росії”: “... Росіяни спочатку повинні у себе звільнити пригноблених слов'ян. А потім вже звільняти інших слов'ян. Слов'янська ідея і слов'янська єдність неможливі, якщо росіянин і православний тип слов'янства визнається повною і винятковою істиною, яка не потребує жодного доповнення. Тоді залишається тільки політика обрусіння і насильницького спонукання до православ'я. Але така політика несумісна із слов'янською ідеєю”. Розв'язання цього “гордіїва вузла” взаємності, на думку М.Бердяєва, можливе за умови відмови Росії від ідеї, яка відлякує і передбачає, що “слов'янські струмки зіллються у російському морі” [22,с.42]. Таким чином, ще на початку ХХ століття М.Бердяєв достатньо чітко сформулював неможливість реалізації плану політичної єдності слов'ян, виходячи з розуміння того, що розмови про “слов'янське братерство” – це заперечення

етнічної і державної індивідуальності слов'янських народів, а програма “православної єдності” – заперечення конфесійної індивідуальності.

Виходячи з цивілізаційної специфіки й ідентичності, відповідно до ареалу розселення слов'янських народів у Східній, Південно-Східній і Центральній Європі, сформувалося кілька культурно-історичних типів слов'ян, що наклало відбиток на формування своєрідних, регіональних варіантів слов'янської ідеї і відбилося на генезисі інтерпретації теорії єдності. На нашу думку, відповідно існує східноєвропейський – російський тип, середньоєвропейський, до якого належать лужицькі серби, чехи, словаки, поляки, і останній – південний культурно-історичний тип слов'янської ідеї, носіями якої є словенці, хорвати, болгари, серби, чорногорці. Ідея слов'янської єдності в українців і білорусів протягом останніх чотирьох століть, виходячи з історико-генетичного змісту, тяжіла переважно до східноєвропейського типу, хоча сьогодні відбувається процес зміни вектора етнічної свідомості в сторону середньоєвропейського типу. При цьому хотілося б відзначити, що трактування слов'янської солідарності у якості головної основи для створення політичного об'єднання далеко не завжди співпадало за спрямованістю з процесом національного самовизначення кожного слов'янського народу і не завжди демонструвало здатність до тривалого життя.

Нагадаємо, що ідея створення держав за принципом етнокультурної єдності виникла не дуже давно і виконала певну роль не тільки в ідеології, а в тому числі й практиці національних рухів слов'янських народів Австро-Угорщини. Так, після розпаду в 1918 році Австро-Угорської імперії у Центральній і Південно-Східній Європі було створено дві поліетнічні слов'янські держави - Королівство сербів, хорватів і словенців (з 1929 року – Югославія) і Чехословаччина. Відомий факт, що після Другої світової війни була відтворена державність Югославії і Чехословаччини. Вважалося, що спільна соціальна ідеологія, тобто ідея солідарності на базі етнічної спорідненості дозволить згаданим державам існувати, виконуючи зовнішньо- і внутрішньополітичні функції. Однак об'єднання

досить швидко розпалися, причому у випадку з Югославією далеко не мирним шляхом. Тому сьогодні, у ході дискусій і творчих пошуків, якими були так багаті останні двадцять років, можливо не випадково переглядаються традиційні схеми і уявлення про місце та значення ідеї солідарності у процесі відродження сучасних слов'янських держав. Сьогодні слов'янство сповідує і експлуатує моністичну, етноплемінну і конфесійну свідомість, яка передувала етапу виникнення полінаціональної свідомості часів формування націй і розвитку національно-визвольних рухів середини XIX століття. На сучасному етапі історії в оновленій Європі для слов'янського світу скоріше притаманний конфліктний – вузький етноплемінний і конфесійний тип свідомості, для якої властивий відцентровий настрій, а тому слов'янська “єдність” демонструє етноплемінний зміст і може розглядатися лише у рамках певної цивілізаційної спільності. Тому спроба реанімації у нинішній ситуації “ідеї слов'янської єдності”, можливо, не призведе до пом'якшення міжслов'янських і міждержавних конфліктів, а навпаки, тільки підсилить їх.

Отже, “ідея слов'янської єдності”, незважаючи на різні форми її інтерпретації, на практиці зіграла певну роль у наповненні змістом процесу національного піднесення у різних слов'янських народів. Але в суспільно-політичному житті вона служила аргументом етнокультурної спільності для достатньо невеликого прошарку національної інтелігенції. Лише в окремих випадках під гаслом “єдності” робилася спроба ототожнити її з політичною програмою побудови загальнослов'янської держави. “Ідея слов'янської солідарності” з її колективною етнічною підсвідомістю в принципі заперечувала основний принцип побудови держави, закладений у фундамент європейського державотворення. Цей принцип і сьогодні залишається магістральною тенденцією побудови моноетнічної держави, яка засновується на засадах рівноправ'я і свободи особистості. Така тенденція виходить із західноєвропейської суспільно-політичної ідеології формування держави, заснованої на принципі нація -

територія - держава, і своїми коріннями сягає міжнародно-правових рішень, які після Тридцятирічної війни були закріплені положеннями Вестфальської угоди. Тобто у сфері міждержавних відносин затверджується доктрина “політичної легітимності”, за якою національна держава має право на існування тоді, коли кордони країни співпадають з етнічними межами. Трактують ідею слов’янської єдності діячами слов’янських національних рухів формувалося зі спроб побудувати теоретико-прикладну модель держави за принципами поліетнічності, а не моноетнічності, як в принципі і будувалася більшість європейських держав. Багатовікове існування слов’янства під патронатом певного імперського об’єднання на довгі роки пригальмувало розвиток громадянської етносвідомості у слов’ян, зумовило їх прагнення до репродукції різних за векторами політичних спрямувань (Схід - Захід) ідей консолідації.

Розгляд та аналіз “ідеї слов’янської єдності” дозволяє стверджувати, що сама ідея навряд чи могла стати консолідуючою, загальною основою для слов’янського руху і охопити все слов’янство. На практиці вона використовувалася в якості ситуативного аргументу різними категоріями національних патріотів і знаходила своє відображення у діяльності різних, в тому числі матічних товариств, а тому вона не могла стати довготривалою силою, яка могла б утримати слов’ян від центробіжного процесу модернізації націй. Більш того, парадоксом процесу відродження з його складовою – єдністю, став результат, за яким не тільки здійснювався пошук шляхів для загальної консолідації на етнічному ґрунті, але паралельно відбувалося і зростання етносвідомості кожного елемента. На тлі різних імперських об’єднань XIX століття формувалися майбутні нації, закладалася конфліктогенна ситуація. Остання у XX столітті стала гальмувати не тільки національне самовизначення, а й процес становлення нових політичних систем. Сьогодні реінкарнація ідеї слов’янської єдності у якості певної інтерпретації старої доктрини навряд чи зможе призвести до консолідації насамперед тому, що сама ідея до цих пір

розглядається як панслов'янська політична концепція. Це може викликати негатив не тільки в інших національних середовищах, але й загострити міждержавні стосунки. Європейський історичний досвід свідчить, що перспективність і процвітання не в поліетнічному об'єднанні, яке виходить із загального моноетнічного минулого з його колективістською підсвідомістю, а у розвитку політичної і економічної інтеграції на ґрунті певної цивілізації. Будувати економічні відносини на основі етнічної спільності або загальності суспільних процесів не більш розумно та економічно доцільно, ніж будувати їх на марксистських принципах “близькості суспільного устрою і способу виробництва”. Сьогодні старий зміст лозунгу “єдності” розглядається у якості гасла для радикальних, націоналістично налаштованих кіл, що може викликати відповідний екстремізм у неслов'янському середовищі.

У наші дні слов'янська ідея, єдність, солідарність переживають складний етап. Будучи архаїчно-міфологізованою, заснованою на консервативних етнічних стереотипах, спільнослов'янська ідея єдності гальмує процес вже не стільки національного, скільки цивілізаційного самовизначення. Гостроти полеміки навколо “ідеї єдності” надає усвідомлення слов'янською елітою того факту, що Захід вже не наздогнати, рухаючись лише його шляхом. Тому інтерес слов'янства до Заходу як до постачальника політичних ідей і стратегій у майбутньому, можливо, буде втрачатися. Майбутня перспектива слов'янства, як і всієї Європи, – у девестернізації еліт і поверненні до своїх історичних коренів. Європа дедалі частіше протидіє спробам поширювати свої цінності та ідеї у якості загальнолюдських; більш того, ці цінності засвоюються окремими членами новоєвропейської цивілізації лише частково, а, отже, ще більше дискредитуються. В цих умовах говорити про “ідею єдності” як про таку, що повністю дискредитувала себе, а тому остаточно муміфікувалася в історії, на нашу думку, ще рано. Криза “спільної загальності” може бути розв'язана за умови творчого ренесансу “слов'янського змісту” у свідомості кожного слов'янського народу, за

умови модернізації старих ідей і визначення свого місця на теренах новоєвропейської цивілізації.

Список використаної літератури

1. Дьяков В.А. Политические интерпретации идеи славянской солидарности и развитие славяноведения (с конца XVIII в. до 1939 г.) // Методологические проблемы истории славистики. – М: Наука, 1978. – С.232-260.
2. Данилевский Н.Я. Россия и Европа. – Спб., 1885. – 438 с.
3. Грот К.Я. Рец. на книгу: А.Н.Ясинский. Падение земского строя в Чешском государстве (X-XIII вв.). Киев, 1895. – СПб., 1899. – 95 с.
4. Волков В.К. Российское славяноведение: вчера, сегодня, завтра (К 50-летию Института славяноведения и балканистики РАН)// Институт славяноведения и балканистики. 50 лет. – М: “Индрик”, 1996. – С. 7-32.
5. Дьяков В.А. Политические интерпретации идеи славянской солидарности и развитие славяноведения (с конца XVIII в. до 1939 г.) // Методологические проблемы истории славистики. – М: Наука, 1978. – С.232-260.
6. Пыпин А.Н. Панславизм в прошлом и настоящем. Изд. 2-е. – М., 1913. – 194 с.
7. Mraz A. Jan Kollar. – Bratislava, 1952.
8. Див.: Докладная записка министра народного просвещения графа С.С. Уварова императору Николаю I о присылке ему акад. П.И. Кеппеном письма лужицкого студента М.Эренфельда из Лейпцига 19 июня 1841 г г.// Российский Государственный исторический архив. Санкт-Петербург (РГИА С.-Пб). – Ф.735. – Оп.2. – Д.243. – Л.1; Також. Докладная записка министра народного просвещения графа Д.А. Толстого Александру II о поднесении ему издания проф. Пфулем “Словаря верхнелужицкого языка” и о необходимости награждения проф. Пфуля за его научные заслуги. 20 июня 1866. // РГИА С.-Пб. – Ф.733. - Оп. 142=Д.266. – Л.1-2.
9. Див.: Отзыв акад.И.И. Срезневского о словаре верхнелужицкого языка, присланном проф. Х.Пфулем // РГИА С.-Пб. –Ф.733. – Оп. 142. – Д.266. – Л.5; Письмо лужицкого студента М.Эренфельда акад. П.И.Кеппену с просьбой о присылке лужицким сербам книг и журналов из России //РГИА С.-Пб. – Ф.735. – Оп.2 – Д.243. – Л.2-3; Також. Смолер Я.А. – Погодину М.П. Письмо. 2(14). 12. 1873// РГИА С.-Пб. – Ф.239. – Оп.18. – Д.33; Також. Смолер Я.А. – Аксакову И.С. Письмо. 15.02.1876 // ОР ГПБ С.-Пб. – Ф.14. – Д.352; Також. Смолер Я. – Ковалевському Е. Письмо. 13/25.10.1861 // Отдел рукописей Государственной публичной библиотеки им. Н.Е. Салтыкова-Щедрина. Санкт-Петербург (ОР ГПБ С.-Пб). – Ф.356. – Д. 238. – Л.1.

10. Штур Л. Славянство и мир будущего. Послание славянам с берегов Дуная. – СПб., 1909. – 141 с.
11. Дьяков В.А. Политические интерпретации идеи славянской солидарности и развитие славяноведения (с конца XVIII в. до 1939 г.).
12. Первый всеславянский съезд в России. Его причины и значение. – М., 1867. – 192 с.
13. Удальцов И.И. Политическая деятельность Ф.Палацкого // Вопросы истории. – 1950. – № 10. – С. 25-30.
14. Tanty M. Opinia polska wobec zagadnienia solidarnosci slowianskiej w monarchii Gabsburskiej w latach 60-ch XIX wieku // Z polskich studiow slawistycznych Ser.3. Historia. – Warszawa, 1968. – S. 138-157.
15. Djakow W. Warszawska orgamzacja konspiracyjna 1848 roku. – “Kwartalnik historyczny”, 1976. – N 2. – S. 376-377.
16. Moraczewski J. Opis pierwszego zjazdu slowianskiego. – Poznan, 1848. – S 41-44.
17. Ф. 10. (П.Кулиш). – Од. зб. 1256. – 1 л.. Письмо П.Кулиша к В.Ганке. Копия 28.04.1846. Санкт-Петербург. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. Інститут рукописів. (ІР НБУ).
18. Цимбаев Н.И. И.С. Аксаков в общественной жизни пореформенной Росии. – М., 1960. – 382 с.
19. Никитин С.А. Славянские комитеты в России в 1858 – 1876 годах. – М., 1960. – 382 с.
20. Пыпин А.Н. Панславизм в прошлом и настоящем.
21. Klin B. Zawodne predslowo // - CMS. – 1848. - № 1. – Н.1. – S. 8-22.
22. Бердяев Н. Судьба России. – М., 1918. – 351 с.
23. Удальцов И.И. Политическая деятельность Ф.Палацкого // Вопросы истории, 1950. - №10. - С.25-30.

ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ В РАМКАХ СНД

Після розпаду СРСР – держави, що протягом близько сімдесяти років об'єднувала 15 республік, постала проблема збереження різнопланових зв'язків між новими суверенними державами. Організацією, яка б координувала відносини між цими державами, що колись становили одне ціле, мала стати Співдружність Незалежних Держав, котра була створена 8 грудня 1991 року.

Україна є однією із держав-засновниць СНД, що визначали її завдання та принципи діяльності[1]. Співпраця з державами СНД є важливим напрямом зовнішньополітичної та зовнішньоекономічної діяльності України (особливо після останніх заяв керівництва Європейського Союзу про безперспективність прагнень України інтегруватися до цієї інституції, принаймні на даному етапі). Після підписання в 2004 році президентами “четвірки” (Україна, Білорусь, Казахстан, Росія) Угоди про формування Єдиного економічного простору доцільність існування СНД визначається насамперед необхідністю розвитку тісних і взаємовигідних торговельно-економічних, політичних та культурних відносин між державами. Але існує ряд як об'єктивних, так і суб'єктивних причин, які значно ускладнюють ці процеси. Тому вкрай важливим є об'єктивний різносторонній аналіз взаємовідносин України з країнами СНД на початку XXI ст., після зміни геополітичної орієнтації зовнішньополітичного курсу України.

Основним напрямом співробітництва держав-учасниць СНД є економічна сфера. Зокрема, в Аналітичній доповіді «Результати діяльності СНД за 10 років і завдання на перспективу», розглянутій Радою глав держав на ювілейному саміті Співдружності 30 листопада 2001 р., поряд з іншим

зазначається, що фундамент всього комплексу взаємодії у рамках Співдружності становить взаємовигідне торговельно-економічне співробітництво. А одним з головних питань співробітництва держав у економічній сфері є формування зони вільної торгівлі. Внутрішньодержавні процедури, необхідні для набуття чинності Угоди про створення зони вільної торгівлі від 15 квітня 1994 р. і Протоколу до неї від 2 квітня 1999 р., завершені у державах Співдружності, за винятком Грузії і Російської Федерації. А Туркменистан свого часу не підписав Протокол.

Поряд з Угодою і Протоколом ефективного функціонування зони вільної торгівлі забезпечується введенням у дію також і ще низки домовленостей з 40 документів. З них Азербайджанською Республікою підписано - 31; Республікою Вірменія - 39; Республікою Білорусь - 38; Грузією - 30; Республікою Казахстан - 36; Киргизькою Республікою - 40; Республікою Молдова - 34; Російською Федерацією -36; Республікою Таджикистан - 40; Туркменистаном - 12; Республікою Узбекистан - 26; Україною - 29. При цьому лише для чотирьох держав набули чинності такі документи: Конвенція про транснаціональні корпорації від 6 березня 1998 р. (підписали 7 держав) і Угода про спільний аграрний ринок держав-учасниць СНД від 6 березня 1998р. (підписали 10 держав); для п'яти - Угода про проведення узгодженої політики у сфері визначення транспортних тарифів від 17 січня 1997 р. (підписали 10 держав); для шести - Протокол про правила процедури проведення консультацій про поетапну відміну вилучень з режиму вільної торгівлі від 24 грудня 1999 р. (підписали 8 держав); для семи - Угода про підтримку і розвиток малого підприємництва в державах-учасниках СНД від 17 січня 1997 р. (підписали 11 держав). А загалом з цього комплексу питань два документи так і не набули чинності, і лише п'ять документів підписали 12 держав-учасниць СНД.

Така ситуація з підписанням і реалізацією державами багатосторонніх документів є характерною для Співдружності. Так, з усієї кількості

документів, прийнятих у рамках Співдружності, Азербайджанська Республіка підписала близько 57%; Республіка Вірменія - 94%; Республіка Білорусь -95%; Грузія - 58%; Республіка Казахстан - 96%; Киргизька Республіка - 98%; Республіка Молдова - 75%; Російська Федерація - 98%; Республіка Таджикистан - 98%; Туркменистан - 36%; Республіка Узбекистан - 69%; Україна - 67%. При цьому слід мати на увазі також і те, що значна кількість з названих документів підписана державами із застереженнями[2].

Як свідчить практика, сформований у рамках Співдружності принцип багатостороннього співробітництва «у форматі зацікавлених держав» надає право вибірково брати участь у тих чи інших документах. А це дає підстави розглядати Співдружність на сучасному етапі більшою мірою як механізм багатосторонніх консультацій держав, форму поглиблення і розвитку їх двосторонніх відносин. Але загалом Співдружність і не може розглядатися як універсальний засіб для вирішення соціально-економічних та інших проблем держав-учасниць, а багатостороннє співробітництво у її рамках може лише певною мірою сприяти зазначеному. Для цього необхідно, щоб держави Співдружності сумлінно виконували взяті на себе зобов'язання, зокрема щодо набуття чинності підписаними ними документами та їх подальшої реалізації.

Отже, можна констатувати, що державами-учасницями СНД укладено значну кількість документів з різних напрямів багатостороннього співробітництва, але при цьому рівень набуття ними чинності та подальшої реалізації протягом існування Співдружності залишається невисоким. Така ситуація з реалізацією домовленостей у рамках Співдружності обумовлюється низкою як об'єктивних, так і суб'єктивних причин, у тому числі різними темпами економічного розвитку і демократичних перетворень у державах, їхніми зовнішньополітичними орієнтирами, позиціями щодо Співдружності як структури та її міжнародної правосуб'єктності, підходів до шляхів реалізації пріоритетних напрямів багатостороннього співробітництва.

Зрозуміло, такий стан справ не лише не сприяє розвитку багатостороннього співробітництва держав-учасниць СНД, а певною мірою навіть дискредитує його. А це, у свою чергу, спонукає останніх до пошуку більш ефективного механізму реалізації досягнутих домовленостей, який враховував б інтереси і позиції всіх держав[3].

Як відомо, після розпаду Радянського Союзу економічний потенціал суверенних держав, колишніх його складових, скоротився майже наполовину. Причинами цього були розрив виробничих зв'язків, зміни механізмів управління, переділ власності. Але в умовах цієї кризи СНД економічно – через кооперацію та взаємну торгівлю – відвернула загрозу більш глибокого падіння промислового і сільськогосподарського виробництва.

Необхідним був значний період часу для адаптації економік держав Співдружності до нових реалій.

Необхідно зазначити, що у сфері економіки Співдружність функціонує явно нижче своїх можливостей. Володіючи 5 % чисельності населення планети, 10 % світового промислового потенціалу, 25 % запасів базових видів природних ресурсів, Співдружність має у світовій торгівлі лише 2 %. СНД з чисельністю населення 280 мільйонів чоловік має обсяг зовнішньої торгівлі у півтора раза менший, ніж Центральноєвропейська зона вільної торгівлі, що об'єднує сім колишніх європейських соціалістичних країн з населенням 97 мільйонів[4].

За останній час темпи приросту економіки держав СНД набувають більшої динаміки. У 2002 році у порівнянні з 1999-м ВВП в середньому виріс на 21 %, промислове виробництво - на 25%, продукція сільського господарства - на 17 %. Але ріст обсягів зовнішньої торгівлі йде значно повільніше.

Держави-учасниці СНД стратегічно не повинні бути зацікавленими у дистанціюванні від інших держав регіону та одна від одної, а навпаки,

зберігати максимально важливий при міжнародному співробітництві рівень відкритості, повністю використовувати ресурси Співдружності.

Досвід багатьох існуючих міжнародних регіональних спільнот свідчить, що найбільш ефективно і повно використовувати багатий потенціал держав можна лише шляхом поетапного посилення всесторонньої, в першу чергу економічної, інтеграції, що неминуче призводить, при наявності зацікавленості, і, звичайно, політичної волі, до створення Єдиного економічного простору.

20 квітня 2004 року Верховна Рада ухвалила в цілому (а наступного дня Президент підписав) Закон «Про ратифікацію Угоди про формування Єдиного економічного простору». Немає потреби переконувати, що ідея утворення Єдиного Економічного Простору (ЄЕП) народилася не в Україні -власне, як і інші об'єднавчі ідеї на пострадянському просторі. Визнавши провал ідеї СНД, прорахувавши кон'юнктуру моменту, кремлівські інтегратори запропонували нову модель економічного та політичного інтегрованого простору. (Тепер уже за участю 4-х країн: Білорусі, Казахстану, РФ та України). Зі слів міністра фінансів того часу Миколи Азарова – активного прихильника утворення ЄЕП – це простір, що поєднує митні території країн-учасниць, де функціонують механізми регулювання економік, заснованих на єдиних принципах, забезпечується вільний обіг товарів, послуг, капіталу; де проводиться єдина зовнішньоторговельна, податкова, грошово-кредитна, валютно-фінансова політика[5].

Декларація узагальнених принципів особливого спротиву в депутатському корпусі не викликала. Негативну реакцію багатьох депутатів викликало положення угоди про ЄЕП про передачу частини повноважень Сторін єдиному регулюючому органу, рішення якого є обов'язковим до виконання усіма країнами-учасницями ЄЕП.

Рішення цього органу (Комісії) приймаються голосуванням, але кількість голосів кожної із Сторін визначається із врахуванням її

економічного потенціалу. З огляду на цю обставину Україна має 10% голосів, а РФ - 80%. Тобто будь-які міждержавні рішення можуть прийматись без згоди України, але є обов'язковими до виконання. До того ж, Угода не задовольняє умови рівного партнерства. Справді, оскільки в Угоді не вказано, які саме повноваження Сторін можуть передаватись регулюючому органу (Комісії), можлива ситуація, за якої йтиметься про повноваження Президента чи Верховної Ради (ВР), що суперечило б ст. 75 та ст.106 Конституції України.

Є ще кілька положень Угоди про ЄЕП, які можуть створювати для України правові колізії. Скажімо, утворення митного союзу буде перешкоджати вступові України як частці ЄЕПу до Європейського Союзу (ЄС) чи Світової організації Торгівлі (СОТ). Вступ до цих організацій може розглядатися лише за умови вступу всіх країн-учасниць ЄЕП. Виникає конфлікт інтересів між країнами-учасницями ЄЕП, що позбавляє Україну можливості реалізувати свою стратегію інтеграції до ЄС. Крім того, встановлення єдиної зовнішньоторговельної, податкової та валютно-фінансової політики передбачає узгодження митних тарифних ставок при перетині кордону країн ЄЕП, а це не відповідатиме ставкам, які узгоджені країнами-учасницями СОТ.

З огляду на згадані тут обставини, Верховна Рада ухвалила Заяву (291-м голосом), в якій йдеться про обов'язкову відповідність положень Угоди до Конституції України (КУ). Точніше, Україна, підписуючи Угоду, вписала застереження, що виконуватиме тільки ті положення Угоди, які не суперечать КУ. З аналізу змісту Угоди і українських застережень випливає, що Україна беззастережно погодилась лише на зону вільної торгівлі. До речі, двосторонній Договір з РФ про зону вільної торгівлі Україна підписала і ратифікувала десь понад 5 років тому. Натомість, Дума РФ цей договір не ратифікувала ще й досі. Неважко збагнути, що РФ не так уже й зацікавлена у наявності зони вільної

торгівлі з Україною, а ЄЕП їй потрібен, аби через регулюючий орган цієї структури встановити новий економічний контроль над країнами – учасницями ЄЕП і, насамперед, над Україною. Повного успіху РФ досягти не вдалося, але крок до успіху кремлівські дипломати зробили.

Аналітики відзначають кілька обставин, які можуть вплинути на остаточне рішення української сторони з цього питання. Суттєвою обставиною виявився конфлікт між Україною і РФ внаслідок територіальних претензій РФ до України. Ще “не висохли чорнила” на тексті угоди про ЄЕП, а РФ розпочала авантюру навколо українського острова Тузла. Парламент України досить гостро зреагував на територіальні претензії північного сусіда. В парламенті заговорили про те, щоб переглянути ставлення України до РФ як до ділового партнера, зокрема, до Угоди про ЄЕП. Цю думку озвучив і Президент Л.Кучма. Згодом конфлікт увійшов у русло переговорів, і вже той же Кучма наголошував на тому, що прикордонні проблеми не повинні впливати на домовленості щодо ЄЕП. Однак, “клімат” у парламенті щодо ставлення до РФ дещо змінився. Беззастережна довіра до РФ у декотрих депутатів набула якісно нової форми. В кулуарах парламенту заговорили про потребу нової військової доктрини, про відновлення ядерного статусу України.

Верховна Рада ухвалила в цілому Закон «Про ратифікацію Угоди про формування Єдиного економічного простору» 265 голосами народних депутатів. Це – істотне порушення чинного законодавства, а саме – Закону України «Про міжнародні договори України», що передбачає ратифікацію міжнародних договорів України про участь у міждержавних союзах та інших міждержавних об'єднаннях (організаціях), системах колективної безпеки законом України, що ухвалюється двома третинами голосів народних депутатів від фактичної кількості народних депутатів[5].

Хоча нагадаємо, що під час підписання та ратифікації Угоди Україна зробила застереження такого змісту: Україна братиме участь у формуванні та функціонуванні Єдиного економічного простору в межах, що відповідають Конституції України. З цього застереження випливає факт невизнання (повністю або часткового) повноважень керівного наднаціонального органу ЄЕП стосовно України, оскільки визнання його наднаціональних повноважень суперечило б Конституції нашої держави, зокрема статтям 75, 113, 116, частині 2 статті 106, де йдеться про виключні владні повноваження Верховної Ради, Президента й Кабінету Міністрів. Із застереження також випливає цілковите право України самостійно визначати свої подальші зовнішньоекономічні кроки. Це відповідає принципу державного суверенітету, проголошеного статтею Основного Закону, та фактично нівелює міжнародні зобов'язання, взяті нашою державою за Угодою про формування ЄЕП. Принаймні подібного висновку слід очікувати від Конституційного Суду, який обов'язково має дати свою оцінку Угоді про формування ЄЕП на предмет відповідності положень Основному закону.

Висновки

При створенні СНД важливо було зберегти раціональні економічні зв'язки, що сформувалися за умов колишнього єдиного народногосподарського комплексу. Існує взаємодоповнюваність та взаємозалежність економічних систем країн - членів СНД, спільні проблеми у здійсненні економічних перетворень, які можна було б вирішувати узгоджено.

Однак сподівання на створення ефективної моделі міждержавних економічних зв'язків так і не справдилися. В економічних органах СНД закріплено російське домінування. Митна угода здебільшого не спрацьовує, а в торгівлі РФ з країнами СНД існують значні протекціоністські бар'єри,

дискримінаційні щодо членів Співдружності. Залежність економік країн СНД від поставок з РФ остання використовує для значного підвищення своїх цін порівняно із світовими з метою політичного тиску або досягнення односторонніх вигод. Все це змушує держави Співдружності шукати інші варіанти реалізації власних інтересів економічного розвитку[6].

Розглядаючи СНД як міжнародний механізм багатосторонніх консультацій і переговорів, що доповнює процес формування якісно нових повномасштабних двосторонніх відносин між державами-учасницями, Україна вважала участь в СНД важливим напрямом своєї зовнішньої політики. Вона не підтримувала спроб інституалізації форм міждержавного співробітництва, здатної перетворити Співдружність на наддержавну структуру конфедеративного чи федеративного типу. При цьому наша держава заперечувала проти надання СНД статусу суб'єкта міжнародного права[7].

Держави-учасниці СНД виходять, насамперед, із реалій економічної доцільності існування Співдружності, розвитку тісних і взаємовигідних торговельно-економічних відносин. Від самого початку процесу формування СНД враховуються пропозиції, які передбачають трансформування СНД в раціональний механізм економічного співробітництва.

Однак за 14 років існування СНД на її просторі склалась складна і багатовекторна система відносин держав, яка будується з врахуванням балансу національних та колективних інтересів. Після підписання у 2004 році у Ялті Угоди про формування Єдиного економічного простору існування СНД мало б набути нового значення. Тому в подальшому слід врахувати позитивні і негативні тенденції діяльності Співдружності за останні роки і використати позитивний досвід у відносинах зі стратегічними партнерами України.

Україні слід чітко висловлювати свою позицію щодо окремих питань, щоб уникнути повторення таких інцидентів у міждержавних відносинах, як,

наприклад “газова, маякова, молочна війни” з Російською Федерацією.

Також у світлі останніх подій слід уважно аналізувати досвід інших країн у двосторонніх відносинах з Російською Федерацією як основним “гравцем” на арені СНД (зокрема, досвід Грузії та Молдови у питаннях експорту певних видів продукції, запровадження візового режиму і т.д.).

Список використаної літератури

1. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1980-2000 роки): Підручник /Л.Ф.Гайдуков, В.Г.Кремень, Л.В. Губерський та ін. - К.: Либідь, 2001.
2. Дем'янець В. Договірно-правове співробітництво держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав // Право України. – 2003. - № 7.
3. Шумский Н. Институциональная система СНГ: направления дальнейшего совершенствования // Мировая экономика и международные отношения. - 2000. - № 10. -С. 110.
4. Пастухов Б. СНГ, пересекающиеся множества // Международная жизнь. - 2004. - № 1.
5. Асланян Габріел. Про ратифікацію Угоди про формування єдиного економічного простору // Парламент. – 2004. - № 2.
6. Гальчинський А. СНД-аварійний клапан //Дзеркало тижня. - №34 (459). – 2003. - 6-12 вересня.
7. Нариси з історії дипломатії України. / О.І.Галенко., Є.Є.Камінський та ін. Під ред. В.А.Смолія. - К.: Видавничий дім “Альтернативи”, 2001. - С.631.
8. Заява Верховної Ради України з приводу укладення Україною Угоди про співдружність незалежних держав від 20 грудня 1991 року N 2003-ХІІ.
9. Статут Співдружності Незалежних Держав від 22 грудня 1993 р.
10. Угода про створення Співдружності Незалежних Держав від 8 грудня 1991 р.

Степан ВІДНЯНСЬКИЙ

завідувач відділом міжнародних відносин Інституту історії АН України

ПОШУКИ ОПТИМАЛЬНОЇ ПАРАДИГМИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

З перших днів незалежності Україна опинилася в епіцентрі глобальних геополітичних зрушень і перед її зовнішньополітичною службою постали масштабні організаційні, концептуальні та практичні завдання. Не маючи усталеного досвіду існування в новому суверенному статусі, Україні доводилось одночасно вирішувати принаймні два принципових питання: насамперед, усвідомлення навколишнього світу, бачення свого реального місця в ньому і постійного врахування бурхливої динаміки змін ситуації на світовій арені з метою пристосування до їх наслідків, а також подання світу адекватної інформації про себе з метою забезпечення зміни ставлення до України з боку інших держав і всієї світової спільноти. Їх вирішення ускладнювалось й тим, що становлення зовнішньої політики України відбувалось за умов економічної кризи початку 90-х років ХХ ст. і в ситуації фактичної відсутності внутрішньополітичного консенсусу щодо її пріоритетів, жорсткого протистояння, зокрема, традиційних для українського світосприйняття „слов’янофільських” і „західницьких” концепцій. Слід також зазначити, що історичний досвід, зокрема уроки боротьби за українську державність і традиції зовнішньополітичної діяльності України у минулому, значною мірою детермінували процес розвитку сучасних форм співробітництва між Україною та європейськими структурами, з одного боку, та впливали на формування співробітництва з конкретними державами на двосторонньому та регіональному рівнях, з іншого.

Все це не могло не вплинути на ефективність зовнішньополітичної діяльності незалежної України, в якій, на нашу думку, можна виділити принаймні три періоди, пов'язані з пошуком найбільш оптимальної парадигми зовнішньої політики відповідно до її геополітичного розташування й національних інтересів.

Перший з них, так званий „адаптаційний” період, охоплює час від проголошення незалежності України до других президентських виборів, тобто 1991-1994 роки. Нагальним завданням в перші роки незалежності України стало забезпечення її визнання іншими країнами світу, встановлення з ними дипломатичних відносин, розбудова договірно-правової бази та розвиток рівноправного співробітництва, забезпечення міжнародного визнання державних кордонів і територіальної цілісності України, відкриття дипломатичних представництв за кордоном тощо.

Загалом, ці першочергові завдання зовнішньої політики України були виконані: досить швидко відбулися утвердження України на міжнародній арені (на кінець 1993 р. Україну визнали 149 країн, 132 з яких встановили з нею дипломатичні відносини, а понад 50 – відкрили в Україні посольства та консульства)[1], розбудова двосторонніх відносин і налагодження стратегічного партнерства з важливими для України державами, започаткування процесів інтеграції до Європи (членство в НБСЄ та РПАС, подання офіційної заявки щодо вступу до Ради Європи, розвиток співробітництва з НАТО і ЄС) та інші важливі дипломатичні прориви, до яких, наприклад, можна віднести мирне врегулювання українсько-російського протистояння навколо Севастополя і Чорноморського флоту та стабілізацію ситуації навколо Автономної республіки Крим, а також відмову України від успадкованої від СРСР ядерної зброї в обмін на гарантії її безпеки з боку ядерних держав. Нарешті, 2 липня 1993 р. Верховна Рада України схвалила „Основні напрями зовнішньої політики України” – фундаментальний документ концептуального характеру, що визначав стратегічну спрямованість

зовнішньополітичного курсу, головні національні інтереси України у сфері зовнішньої політики, її засади, принципи й першочергові завдання.

Втім, незважаючи на важливі здобутки зовнішньої політики України в перші роки незалежності, в цілому цей період характеризувався переважно „романтичними настроями”, зокрема щодо широкої допомоги Заходу й швидкої інтеграції в економічні та військово-політичні структури Європи, провідні держави якої вбачалися лише як кредитори й покровителі України, а не її ключові, стратегічні партнери. Не справдилися і надії тодішнього українського керівництва на створення блоку з країнами Балтії та „Вишеградської четвірки” (Балто-Чорноморська співдружність), які набагато випередили Україну у постсоціалістичному реформуванні суспільства та стрімко зближалися з НАТО і Європейським Союзом. В зовнішньополітичній діяльності України бракувало чіткої європейської самоідентифікації, а також системності та узгодженості дій усіх гілок влади, мали місце й прорахунки як тактичного, так і стратегічного характеру. До них, наприклад, фахівці відносять і помилкову концепцію ядерного роззброєння, і різкий розрив зв'язків із колишніми радянськими республіками та свідоме дистанціювання від Росії і її курсу в СНД, яка розглядалася Києвом виключно як „інструмент для цивілізованого розлучення” і в кінцевому підсумку стало економічно шкідливим для національних інтересів України, і ігнорування стратегічного питання щодо забезпечення диверсифікації джерел постачання енергоносіїв або альтернативних джерел енергії, і не створення сприятливих умов для іноземних інвестицій й міжнародного економічного співробітництва, і компромісну ідею про те, що всі сусіди України є її стратегічними партнерами та ін.

Однак об'єктивні реальності сучасної постмодерної системи міжнародних відносин вже в другій половині 90-х років ХХ ст. змусили заговорити про прагматичні імперативи складної адаптації України до потреб взаємодії з навколишнім світом, зокрема з Європою, в широкому розумінні цього поняття. Як

слушно зазначав перший міністр закордонних справ незалежної України А.Зленко (1990-1994 рр.), „позаду залишилися часи національного романтизму та активного створення засад державності, а часом – і невпевнених спроб на світанку незалежності робити вчинки, гідні країн з багатовіковим державницьким досвідом... За великим рахунком, ми бачили себе носіями нової європейської ідеї на пострадянському просторі. Вірогідно, це була переоцінка власних сил і можливостей”[2]. Наступили нові часи в історії зовнішньої політики незалежної України, зокрема період більш прагматичного налагодження співробітництва з країнами Європи як важливої складової взаємодії з європейськими структурами, а також „розчищення від завалів” українсько-російських взаємин і відновлення добрих стосунків з іншими колишніми партнерами по Радянському Союзу. На цьому наголошував й новообраний президент України Л.Кучма в промові з нагоди складання присяги на вірність українському народові у Верховній Раді 19 липня 1994 р., говорячи про важливість „зробити міжнародну політику України більш динамічною, ефективною. Її дієвість повинна визначатись не кількістю візитів та угод, а конкретними політичними та економічними результатами. На зміну політичному романтизму та ейфорії, певній невизначеності, характерних для початкового періоду розбудови держави, мають прийти реалізм, конкретність, прагматизм”[3]. Втім, на жаль, ці принципи так і не стали визначальними для зовнішньої політики України періоду президентства Л.Кучми.

Загалом, другий період в історії зовнішньої політики України, що охоплює так звану „епоху Кучми”, тобто 1994-2004 роки, був відзначений суперечливими тенденціями. З одного боку, в цей період європейський вектор зовнішньої політики України поступово перетворювався в пріоритетний, а курс на європейську й євроатлантичну інтеграцію – у ключову стратегічну ідею розвитку українського суспільства замість утопічних уявлень про миттєве входження України в Європу. В процесі реалізації національних інтересів України відбувався не лише розвиток співробітництва з європейськими країнами на міждержавному

двосторонньому рівні, а й поглиблювалися відносини із загальноєвропейськими інтеграційними структурами. Так, у червні 1994 р. було підписано Угоду про партнерство та співробітництво між Україною і Європейським Союзом, яка набула чинності у 1998 р., у вересні 1995 р. Україна стала повноправним членом Ради Європи, у червні 1996 р. була затверджена Стратегія інтеграції України до ЄС, у липні 1996 р. Україна стала повноправним членом Центральноєвропейської ініціативи – впливової регіональної організації, що об'єднує сьогодні 17 країн, у липні 1997 р. було підписано „Хартію про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору”, в якій країни НАТО визнали нашу країну „невід'ємною частиною нових демократій Центрально-Східної Європи і одним з ключових факторів забезпечення стабільності в цьому регіоні та континенті в цілому”. У грудні 1999 р. була прийнята у цілому прихильна до України Спільна стратегія ЄС, у вересні 2000 р. була створена Національна рада з питань адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу і прийнята Програма інтеграції України в ЄС, а після перемоги проєвропейських політичних сил на парламентських виборах 2002 р. і створення у Верховній Раді Комітету з питань євроінтеграції та звернення 18 червня того ж року президента України до депутатів Верховної Ради з програмним Посланням „Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки” здавалося, що остаточно визначено єдину стратегічну мету зовнішньополітичної діяльності України – повноцінне залучення до процесів європейської та євроатлантичної інтеграції. До безперечних здобутків української дипломатії в цей період слід віднести і започаткування активної участі України у миротворчій діяльності ООН та її обрання до Ради Безпеки ООН на період 2000-2001 рр., що, на жаль, було чи не останнім відчутним успіхом зовнішньої політики України за роки президентства Л.Кучми[4].

Втім, незважаючи на численні політичні заяви про вірність України європейському вибору і формальні кроки української влади в цьому напрямі,

зовнішньополітичний курс початку 90-х років в цілому не знайшов логічного продовження, подальшого уточнення й практичної деталізації з урахуванням нового етапу розвитку України, нових умов, реалій і викликів світової політики на зламі бурхливого ХХ та не менш драматичного початку ХХІ століть. „Протягом тривалого часу уся пара йшла в гудок, а потяг так і не зрушив з місця”, - вимушений був зауважити щодо зусиль української дипломатії в євроінтеграційному напрямі президент України на зустрічі з учасниками наради послів України в європейських державах у серпні 2000 р.[5]

Більше того, як засвідчили наступні роки української незалежності, характерною ознакою зовнішньої політики України все ж залишилася політика маневрування між Росією і Заходом, підтримка відносної рівновіддаленості від цих полюсів сили, що отримала назву „багатовекторності”, яка навряд чи відповідала зовнішньополітичним пріоритетам та національним інтересам України в цілому і сприймалася багатьма в країні і за її межами як синонім капітуляції на пріоритетному для України європейському напрямі. До того ж, хаотично змінювались напрями „векторів” і політичні гасла: постійного, тимчасового чи активного нейтралітету і позаблоковості, одночасного партнерства з ЄС, Росією і США, двовекторності, євроатлантичного вибору, європейської і євроатлантичної інтеграції при підтриманні стратегічного партнерства з Росією, проукраїнської зовнішньої політики, курсу до Європи „разом” з Росією, чи „разом” з СНД, ЄврАзЕс і ЄЕП і т.п. Зовнішньополітичні кроки України наприкінці другої каденції Л.Кучми навіть дали підставу багатьом політологам й аналітикам-міжнародникам говорити про відмову української влади від європейського вибору, про перемогу головної мети зовнішньополітичної концепції Російської Федерації і політики президента В.Путіна щодо України – повернення її до східнослов'янської спільноти, до повноцінної інтеграції в рамках СНД, а з 2003 р. ще й Єдиного економічного простору і до євразійської цивілізації, навіть про

закріплення української незалежності за російськими газовими та нафтовими трубами, фінансовим капіталом тощо.

Дійсно, в останні роки президентства Л.Кучми на багатьох напрямках зовнішньополітичної діяльності з'явилися ознаки стагнації чи навіть регресу. Загальмувався процес євроінтеграції, ускладнилися стосунки з ПАРЄ, РЄ, ЄС, США, НАТО, світовими фінансовими інституціями. Скоротилися або майже припинилися контакти на вищому рівні з лідерами провідних західних країн (на тлі активізації контактів з Росією), послабилось стратегічне партнерство з Польщею, значно зріс тиск на Україну, зокрема на її зовнішню політику. Наприклад, Західна Європа відмовилася від літака АН-70 як базової машини для своєї транспортної авіації, у кількох західноєвропейських країнах тривали антидемпінгові процеси проти українських товарів, на ринках ЄС Україна продовжувала мати дискримінаційний статус, припинилося кредитування України з боку МВФ, відчутно жорсткішою ставала позиція Росії у питанні постачання та транспортування енергоносіїв територією України тощо. Все це свідчило про вичерпання можливостей здійснення „багатовекторної” політики, вона почала сприйматися як непередбачуваність, непослідовність і навіть слабкість. Зовнішня політика України почала втрачати концептуальну стрункість, все більше ставала ситуативною, спрямованою не стільки на перспективу, скільки на вирішення поточних питань, все меншою ставала практична віддача для України її міжнародної діяльності.

Внаслідок усього цього, а також непослідовності в заявах і зовнішньополітичних діях керівництва України у поєднанні з відомими скандалами, корупцією, пануванням криміналу, переслідуванням свободи слова і опозиції помітно погіршився міжнародний імідж країни, до нас почали ставитися з меншою довірою й повагою. Зовнішня політика України стала фактично заручницею кризових внутрішньополітичних процесів.

Поворотним моментом у зовнішній політиці України стали президентські вибори та помаранчева революція листопада-грудня 2004 року. Революційний „Майдан” не лише відновив справедливість у встановленні результатів народного волевиявлення, але й зробив серйозну заявку на відновлення позитивного іміджу й європейської ідентичності України, перед якою відкрилися нові можливості, в тому числі й на міжнародній арені. Насамперед, Україну почали поважати в світі, що є необхідною умовою для того, щоб відстоювати національні інтереси країни, реалізувати, зокрема, європейське покликання України. Отже, зі зміною влади в Україні за результатами цих доленосних історичних подій почався новий етап в розвитку зовнішньої політики України, зокрема, було сформульовано нову парадигму підвищення не лише кількісної активності, а й якісних характеристик зовнішньополітичного курсу України.

Зовнішня політика України була чітко націлена на стратегічні завдання, які фактично визначили сучасні зовнішньополітичні пріоритети Української держави, а саме: забезпечення вступу до ЄС та НАТО, розвиток якісно нових відносин зі США і Російською Федерацією, сприяння повноцінній інтеграції країни у світовий економічний простір. Перед українською дипломатією було поставлено ключове завдання „адекватного представлення України там, де існують очевидні політичні, економічні і гуманітарні інтереси держави та її громадян”. Подальші кроки передбачали роботу зі спрощення пересування українців світом, ширшу присутність української культури в світовому цивілізаційному просторі, захист економічних інтересів країни і чіткий курс на європейську інтеграцію, насамперед на демократичні цінності і стандарти. Планувалось зробити кордони України „прозорими для людей і бізнесу, але закритими для злочинців”. Відповідні корективи були внесені до концептуальних підходів щодо вирішення проблем захисту українських національних інтересів всюди, де вони є наявними.

Разом з тим, інтенсивні внутрішньополітичні зміни, що відбулися в Україні після помаранчевої революції кінця 2004 р., лишають поки що досить суперечливі

політичні оцінки результатів зовнішньополітичної діяльності нової української влади.

З часу проголошення незалежності України, як відомо, чітко визначились три основні центри впливу на українські справи: Росія, Європейський Союз та США. Залежно від крену багатовекторності ці геополітичні центри шикувались у певну ієрархію. Однак до помаранчевої революції листопада-грудня 2004 року колишня влада де-факто визнавала найважливішим стратегічним партнером саме Росію. Досить часто українські дипломати закидали самі собі невміння говорити одне й те саме в Москві, Брюсселі та Вашингтоні. Правда, одним із видів дипломатичного мистецтва, мабуть, є навичка казати партнерам те, що вони хочуть від вас почути. Натомість впродовж 2005 року було втілено у повсякденну дипломатичну практику фактичну відмову від багатовекторного зовнішньополітичного курсу, причому внаслідок цього втрати відчуваються переважно на російському напрямку.

Вперше з часу проголошення незалежності Україна спробувала грати роль альтернативного щодо Росії регіонального лідера. Внаслідок цього українсько-російські відносини опинились на найнижчому рівні, якого не було з часу підписання Договору про дружбу і співробітництво від 31 травня 1997 року.

Політичні ресурси, задіяні Кремлем, аби змінити розстановку сил, виявились недостатніми. Тому Росією було використано останній козирний аргумент – вибухонебезпечну газову проблему. Саме гучні суперечки навколо газових проблем наприкінці 2005 року гостро поставили питання про загальний стан українсько-російських відносин.

Кремль відразу після помаранчевої революції був роздратований зовнішньополітичним курсом нової української влади, спрямованим на пошук самостійних напрямків участі насамперед у європейській політиці шляхом відмови від асиметричних стосунків із Росією. Проявами такого курсу стало фактичне усунення України від втілення російського сценарію створення Єдиного

економічного простору, демонстративна українська підтримка нового керівництва Грузії, висока посередницька активність українського керівництва у врегулюванні придністровського конфлікту, заява президента України В.Ющенко про готовність країни приєднатися до плану дій щодо членства в НАТО, створення Спільноти демократичного вибору як „регіонального форуму забезпечення демократії, безпеки, стабільності і процвітання в Балто-Чорноморсько-Каспійському регіоні”. Зазначені чинники стали ключовими проблемами для російського курсу регіонального домінування.

З огляду на це, ще навесні 2005 р. Росія заявляла, що вона не збирається субсидювати дешевим газом євроатлантичну інтеграцію України. Президент РФ В.Путін на початку 2006 р. під час прес-конференції ще більш різко наголосив на цьому, заявивши, що якщо фінансування, наприклад, Бонном розвитку східнонімецьких земель є виправданим, адже це сприяє об'єднанню німецької нації, то фінансування Росією євроатлантичного вибору України є нонсенсом.

Напруження зростало по мірі загострення українсько-російської конкуренції в процесі перегонів щодо вступу до Світової організації торгівлі. Лише наприкінці року у Гонконгу США фактично провели попереднє рішення про синхронізацію вступу України та Росії до СОТ ймовірно у 2007 році. Такий підхід теоретично може дозволити уникнути масштабної українсько-російської торговельної війни з негативними наслідками для обох сторін. Проте гарантувати позитивний розвиток подій не може ніхто.

У глухому куті знаходяться й українсько-російські переговори щодо розподілу азовсько-керченської акваторії. Адже і дипломатія без краваток, яка ще нещодавно була дієвим засобом швидкого залагодження проблем, які завжди були у відносинах Києва та Москви, залишилась у минулому. Створена у травні 2005 року міждержавна комісія з питань співробітництва Ющенко – Путін так і не прийняла жодного стратегічного рішення, залишивши свою діяльність на

інерційному рівні. Надто повільно створювались та починали роботу галузеві комітети, які мають функціонувати у форматі зазначеної комісії.

Українська сторона у пошуку контраргументів на газових переговорах намагається продемонструвати Росії зустрічну залежність останньої від української політики. Наглядний приклад цього російський Чорноморський флот, який орендує бази у Севастополі. Відповідні угоди 1997 року дали можливість російському керівництву заспокоїти свою громадськість, яка була збурена визнанням територіальної цілісності України. Натомість Україна змогла стабілізувати ситуацію в проросійські налаштовану Криму. Причому в силу внутрішньополітичних причин, пов'язаних із виборами в Україні та Росії впродовж 1999-2004 років ні Москва, ні Київ активно не готували проекти угод по флоту, які мали конкретизувати всі аспекти оренди. Внаслідок цього приступати до вирішення цього конфліктного питання нині доводиться у ще складніших політичних умовах.

Нинішнє керівництво України та Росії розігрує ці карти у власних внутрішньополітичних інтересах з метою консолідації населення на засадах об'єднання проти “ворога”. Кремлівські пропагандисти представляють Україну в якості американського плацдарму з підготовки “кольорових” революцій на пострадянському просторі. Завдяки цьому на думку багатьох росіян, яку фіксують різноманітні соціологічні опитування, успіх ліберальної демократії західного зразка у цій країні не повинен супроводжуватись розвалом Російської Федерації та зубожінням її населення.

В свою чергу українське керівництво поширює думку, що Кремль проводить неоімперську політику з метою повернення України під свій контроль, адже у разі підвищення до європейського ринкового рівня ціни за газ російський капітал отримає додаткові можливості скупити збанкрутілі українські підприємства, продиктувати умови володіння акціями газотранспортної системи України, поглибити розкол українського суспільства.

Врешті тільки зменшивши оберти конфронтаційної пропагандистської риторики, завдяки якій політичні дивіденди отримують лише екстремісти з обох боків, можна повернути українсько-російських відносинам дух рівноправного партнерства. Адже за офіційними статистичними даними у 2005 році українсько-російський товарообіг досяг 20 млрд. доларів, а з усіма 25 країнами ЄС він становить лише 22 млрд. доларів. А за цими цифрами робочі місця і людські долі, нехтувати якими відповідальні політики не мають права. Тому і в подальшому Україна повинна на двосторонньому і багатосторонньому рівнях використовувати потенціал стратегічного партнерства з Росією.

Попри це, у 2005 р. посилились передчуття неминучості розпаду Співдружності Незалежних Держав. Принаймні Росія вже фактично поділила держави колишнього пострадянського простору на лояльні та нелояльні. До перших належать Білорусь, Вірменія, Узбекистан, Таджикистан, Казахстан, з певними застереженнями післяреволюційний Киргизстан, які лишаються у системі Ташкентського договору про колективну безпеку. В “опозиційному” таборі - Україна, Грузія, Молдова, Азербайджан. З огляду на це, навіть рятівний для СНД проект створення зони вільної торгівлі без вилучень та обмежень по окремим групам товарів був відкладений до 2012 року, а насправді похований. Тому 2006 рік, проголошений Роком СНД, це об'єднання може й не пережити. До того ж, все очевиднішим стає той факт, що путінська Росія відмовилася від політики відновлення нової „союзної” чи створення конфедеративної держави і взяла курс на відродження Великої Росії.

Значно більше конструктивності впродовж 2005 року спостерігалось на європейському та американському напрямках української зовнішньої політики. „Наші партнери в ЄС і НАТО відзначають, - стверджує міністр закордонних справ України Б.Тарасюк, - якщо до Помаранчевої революції вони розбудовували відносини з Україною виключно на основі власних інтересів, то тепер визначальними є спільні європейські цінності. Таке докорінне переосмислення

філософії наших відносин вже дає конкретні результати”[6]. У зверненні Президента України до Верховної Ради України у зв’язку з Посланням Президента України до Верховної Ради України „Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 році” наголошувалось, що „незважаючи на внутрішні проблеми як у ЄС, так і в Україні, у 2005 році було зроблено більше, ніж за всю історію нашої незалежності, для поглиблення відносин і визнання України світовою і європейською спільнотою”[7].

Дійсно, постреволюційні кроки нової влади досить переконливо свідчать про реальну перспективу виконання Україною у повному обсязі зобов’язань за Угодою про партнерство та співробітництво з Європейським Союзом. Так, у лютому 2005 р. Європейський Союз затвердив для України статус „спеціального сусідства”, у вересні Україна скасувала візовий режим для громадян ЄС, у листопаді розпочалися переговори про реадмісію (повернення нелегальних мігрантів) та спрощення візового режиму для окремих категорій громадян України (політиків, дипломатів, студентів, легальних туристів) і Україна отримала право підтримувати зовнішньополітичні декларації, які робляться від імені ЄС. Нарешті, 1 грудня 2005 р. на ІХ саміті Україна – Європейський Союз було прийнято політичне рішення про надання Україні статусу країни з ринковою економікою, до якого у лютому 2006 р. приєдналися США.

Одним із ключових елементів європейської та євроатлантичної інтеграції України стає її нова регіональна політика. Зокрема, своїми останніми діями Україна підтвердила своє лідерство у ГУАМ, головну мету, нові напрями розвитку і філософію якої на Кишинівському самміті в квітні 2005 р. президент України В.Ющенко визначив досить чітко: „Наша мета – створення зони стабільності і безпеки в регіоні, який повинен стати частиною Євросоюзу. Наша філософія – це демократія, економічний розвиток і безпека”[8]. Україна виявляє також підвищену зацікавленість у співпраці в Чорноморському регіоні в рамках ОЧЕС з метою максимального використання свого потенціалу як надійної країни-транзитера

енергоресурсів та партнера у забезпеченні стабільності і безпеки у цьому регіоні. Загалом, президент України В.Ющенко переконаний, що „саме Україні історично судилося бути основою інтеграційних процесів у регіоні Центрально-Східної Європи, стабільність якого є важливою не тільки для континенту, але й для цілого світу. Українці стануть нацією, яка запропонує світові високі духовні цінності, нові зразки демократичної культури, міжнародної єдності та міждержавного діалогу. У цьому полягає наш глобальний проект і наша місія”[9].

Також досить інтенсивно розвивались відносини України зі Сполученими Штатами Америки. Президент України В.Ющенко впродовж 2005 року двічі відвідав США. Було зроблено перший крок до скасування поправки Джексона – Веніка, яка на початку березня 2006 р. була відмінена Конгресом США. Вашингтон визнав внесок, зроблений Україною у стабілізацію становища в Іраку, а Україна підтримала процес демократизації країн Близького Сходу. Проте США заявили, що останніми підпишуть протокол про умови вступу України до Світової організації торгівлі. Україні також навряд чи доводиться розраховувати на демонстративну американську підтримку й в питанні газової конфронтації з Росією.

Приклад напруги навколо острова Тузла восени 2003 року яскраво продемонстрував, що про будапештський меморандум гарантій безпеки, яку ядерні держави надали 5 грудня 1994 року Україні в обмін на вивезення з її території ядерної зброї, пам’ятають лише українські дипломати.

Треба прагматично розуміти, що ніхто за Україну її проблеми з Росією, або будь-якою іншою країною, вирішувати не буде. Сучасні міжнародні відносини це не клуб альтруїстів, які тільки й мріють, як захистити слабшого від сильного. Реальність є такою, що кожна країна понад усе дбає про власні інтереси, які природно найчастіше не співпадають з українським національним інтересом.

Тож мабуть головний урок перших кроків нової української дипломатії полягає в тому, що наша зовнішня політика має бути егоїстичною. Оскільки

домінував маятниковий підхід, коли переважно російська орієнтація передчасно до виведення українсько-російських відносин на рівень конструктивного, прагматичного, рівноправного і взаємовигідного партнерства була замінена на домінуючу євроатлантичну орієнтацію, не спостерігалась внутрішньополітична консолідація навколо зовнішньополітичних пріоритетів України. Отже, саме зовнішньополітичний вибір лишається важливим індикатором обрання внутрішньополітичних цінностей після парламентських виборів 2006 р., тому дебати навколо багатовекторності або євроатлантичного вибору України ближчим часом обіцяють бути дуже напруженими. Про це свідчить й аналіз передвиборних програм політичних партій – переможців останніх парламентських виборів, що вказує на посилення розбіжностей зовнішньополітичних пріоритетів по лінії Схід-Захід[10].

Таким чином, нова парадигма зовнішньої політики України, визначена новим українським керівництвом після помаранчевої революції 2004 р., ще потребує забезпечення її схвалення українським політикумом й активної підтримки суспільством в цілому, а реалізація стратегічних цілей української державної політики вимагає взаємодоповнення зовнішньої та внутрішньої політики. Врешті, поки що приваблива мета європейської та євроатлантичної інтеграції не перетворилася на інтегральну українську національну ідею.

Загалом слід визнати, що за 15 років нашої незалежності так і не відбулося реального зростання ролі України в Європі. Більше того, по великому рахунку говорити сьогодні про Україну як велику європейську державу, як реальний, а не формальний суб'єкт європейської економіки, політики, культури, поки що зарано. І річ навіть не в тому, що вона не цілком вийшла з „тіні” своєї східної сусідки – Росії, а в тому, що, будучи, безперечно, великою за європейськими масштабами країною, ще не є достатньо реальною державою зі сформованими внутрішньополітичними і зовнішньополітичними інтересами, цілями, зобов'язаннями тощо. Її незрозуміла економічна політика в країні і за її межами,

політичні метання між Росією і Заходом створили специфічний образ країни в очах світової громадської думки. І навіть після помаранчевої революції – сьогоднішня Україна – це потенційно існуюча держава європейського значення, що болісно намагається знайти національну форму і зміст як в економічному, так і в політичному й міжнародному плані.

Використана література:

1. Див.: Корнеєнко Б.І. Спогади посла (перші кроки української дипломатії). – К., 2005. – С.13.
2. Зленко А.М. Дипломатія і політика. Україна в процесі динамічних геополітичних змін. – Харків, 2003. – С. 323.
3. Леонід Кучма. Вірю в український народ. – К., 2000. – С.8.
4. Див.: Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (1991-2003) / Відп. ред. С.В.Віднянський. – К., 2004. – С.19-95.
5. Політика і час. – 2000. - № 7-8.- С.5.
6. Тарасюк Б. Головна мета – реалізація європейського покликання України // Україна дипломатична. Науковий щорічник. Випуск шостий. – К., 2005. – С. 7.
7. Звернення Президента України до Верховної Ради України у зв'язку з Посланням Президента України до Верховної Ради України „Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 році” // Урядовий кур'єр. – 2006. – 10 лютого. – С.3.
8. Див.: Перепелиця Г. Україна та ГУАМ у новій архітектурі регіональної безпеки // Україна дипломатична. Науковий щорічник. Випуск шостий. – С.635.
9. Урядовий кур'єр. – 2006. – 10 лютого. – С.2.
10. Див.: Зовнішньополітичний курс у передвиборчих програмах політичних партій та блоків. – К., 2006.

ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Політична ситуація в Україні має всі ознаки затяжної системної кризи. Сьогодні мало хто із серйозних вітчизняних і закордонних експертів зважиться зробити реалістичний прогноз політичного розвитку країни. Прискорення і непередбачуваність внутрішніх і зовнішніх процесів стали прикрою несподіванкою для всіх основних політичних гравців країни.

Зрозуміло, що ситуація в Україні істотно залежить від відносин між провідними світовими і регіональними країнами. Але нинішня тотальна відкритість українського соціуму і влади робить Україну **«міжнародним резонатором»** - зручним об'єктом, за допомогою якого з'ясовують відносини не тільки країни ЄС, Росія і США, а й окремі політичні та корпоративні групи всередині кожної з них.

Глобалізація принесла з собою і нові виклики. Демократичні здобутки «відкритого суспільства» опинилися під загрозою перманентної політичної нестабільності. Це стосується не лише України.

Аналітики відзначають посилення загрозливих тенденцій у глобальному масштабі. Старі організації та альянси перестають відбивати нову політичну й економічну реальність, міжнародне співтовариство спішно намагається формувати нові альянси та інституції і реформувати старі. В ЄС політична ситуація протягом останніх п'яти років також далека від стабільності.

У багатьох країнах поширюється **націоналізм** - як політичний, так і економічний. Радикальні режими проводять випробування балістичних ракет і, всупереч волі розвинених країн, продовжують розробку ядерної зброї. Попри антитерористичну кампанію провідних країн світу, продовжує діяти **всесвітнє ісламське терористичне підпілля**.

Світ швидко змінюється. Останнім часом термін **«війна»** лунає дедалі частіше, і не тільки у зв'язку з діями антитерористичної коаліції в Афганістані та Іраку. **«Війна»** як категорія **вкинута в публічний простір відносин України з її найближчими сусідами**. Щодня ЗМІ повідомляють про перипетії **«газових», «м'ясо-молочних», «трубних», «енергетичних»** та інших воєн, а також про самовіддані дії вищих чиновників із захисту наших національних інтересів.

Україна активно втягується у глобальне протистояння, яке американський політолог Еліот Коен визначив як **«четверта світова війна»** або можна сказати – **«війна четвертого покоління»**.

У кожної війни є загальновизнана дата початку.

Перша світова почалася **1 серпня 1914 року**; друга - **1 вересня 1939 року**; третя - **5 березня 1946 року** (промова У.Черчілля у Фултоні). Четверта світова війна почалася **11 вересня 2001 року** з мега-терактів у Нью-Йорку і Вашингтоні. Навіть поверховий аналіз перших п'яти років цієї війни, простий перелік подій дозволяє оцінити просторовий розмах і масштаби процесу.

Водночас „четверта світова” війна є **великим і багатовекторним процесом**, у якому реалізуються новітні формули конфліктів, передбачені Семюелем Хантінгтоном («глобальне зіткнення цивілізацій»); Збігнєвом Бжезинським («велика шахівниця»); ідеологом антиглобалізму субкоманданте Маркосом («війна між неолібералізмом і людством»); колишнім начальником французької розвідки графом Олександром де **Мараншем** («протистояння між західною цивілізацією та арабо-ісламським світом»); французьким суддею **Жаном-Луї Брюгюскре** («столітня війна сучасності»); пакистанським бригадним генералом **С.К.Маліком** («справедлива війна правовірних проти невірних»); **Норманом Подхорецем** і вже колишнім директором ЦРУ **Джеймсом Вулсі** («конфлікт Америки з арабськими режимами і радикальним ісламом»).

Проте більшість експертів сходяться на думці, що зараз **відбувається розмороження основних конфліктних точок планети**. І питання початку гарячої фази «четвертої світової війни» є не настільки важливим, як **питання суті нової війни, її законів та причин**.

Енергетичний контроль. На думку українського політолога Андрія Мішина, «четверта світова війна - домінуючий військово-політичний компонент сучасного світу, характерною рисою якого стали дедалі більший **пріоритет контролю ресурсів над значенням контролю географічних територій, розгортання інформаційної складової, війна у кіберпросторі та інші фактори, що не девальвують, але істотно видозмінюють формулу Карла фон Клаузевіца про війну як державний інструмент продовження політики іншими засобами**».

Динаміка четвертої світової війни, ініційованої 11 вересня 2001 року, за п'ять років поступово перевела «боротьбу з міжнародним тероризмом» у **формат війни західного (євроатлантичного) світу зі східним світом** («який не дотримується демократичних цінностей»). При цьому **похід на Схід виглядає фактично невіддільним від ресурсних факторів нафти і газу**.

Четверта світова війна ще маскується під «глобальну війну з міжнародним тероризмом», але дедалі більше проступають знайомі обриси холодної війни.

Ендрю Качинс, директор програм по Росії та Євразії **Фонду Карнегі у Вашингтоні**, вважає, що найважливішою причиною повернення до холодної війни є **вихід Росії на світову арену із самостійною політичною лінією**: «Стрімко зміцнюється російська економіка, Москва захищає свої інтереси в Європі, в Азії, на пострадянському просторі, і це стало несподіванкою для всіх її партнерів, включно зі США. Хто міг передбачати нинішню російську ситуацію шість років тому, у 1999 році? Неготовність до такої ситуації викликала розбіжності в керівництві американської адміністрації з приводу того, як вести справи з Росією».

«Силіконові битви». Другою характерною рисою четвертої світової війни є **боротьба за «високі технології»**. Конкуренція на цьому ринку вже скидається на військові дії.

Зростає і залежність провідних світових гравців від **високих технологій**. Якщо у геополітичному сенсі військово-політична конкуренція відбувається між США, РФ та КНР, то у сфері високих технологій гравців явно побільшало.

Війна за високі технології, після війни за енергоресурси, - **ключовий елемент глобальної четвертої світової війни**.

Як же виглядає Україна у цій прифронтовій смузі?

У процесі глобальної боротьби за енергоресурси **Україна потрапляє і вимушено перебуває у фокусі загострених суперечностей геополітичних конкурентів**.

Відкритість українського політикуму, прозорість для зовнішніх впливів вітчизняних політичних інститутів створили умови, коли Україна опинилася **перед загрозою зовнішнього управління**.

З одного боку, у нас сформувалася ціла генерація молодих політиків, які, не маючи достатнього досвіду, виконують завдання зовнішніх чинників у силу власних переконань.

Надмірне захоплення евроромантизмом призвело до того, що **Україна виявилася не готовою до викликів нового етапу євроінтеграції, який полягає у згортанні розширення на Схід та запровадженні жорстких умов політики сусідства з ЄС**. Розчарування суспільства у євроінтеграції, скептичні заяви єврочиновників стосовно перспектив Києва у ЄС - усе це **негативно позначилося на стані політичної стабільності та національної безпеки держави**.

У фокусі четвертої світової війни особливої гостроти набуває **дискусія Вашингтона і Києва про найшвидший, до 2008 року, вступ України до НАТО**. Через недолугі дії певних керівників та надмірну політизацію цього питання короткострокова перспектива вступу України до НАТО стала малоімовірною.

Зовнішньополітичний курс держави виявився заручником політичної розпасовки в парламенті. На місце розрахунків та врахування вигод від вступу до НАТО прийшли політичні гасла. Це стосується як опонентів євроатлантичної інтеграції, так і її «палких прихильників».

В Україні відбувається складний процес пошуку консенсусу серед політичних еліт і суспільства навколо моделі забезпечення національної безпеки України та її зовнішньополітичних аспектів.

Як політичні сили, так і громадяни країни тяжіють до **двох головних зовнішньополітичних векторів: західного** (європейська та євроатлантична інтеграція, вступ до ЄС і НАТО) та **східного** (союз із Росією, вступ до ЄОП). Одним із найбільш **контраверсійних питань залишається законодавчо встановлений курс на вступ України в НАТО**. Розбіжності позицій із цього питання у процесі останніх виборчих кампаній **набули ознак розколу суспільства, що ускладнює загальнонаціональну консолідацію не лише навколо проголошеного зовнішньополітичного курсу, а й у реалізації національних інтересів країни.**

Одна з головних причин такої ситуації — **вкрай низький рівень поінформованості громадян про суть і стандарти діяльності НАТО**, потенційні переваги та проблеми від набуття членства в Альянсі. Залишається значним вплив стереотипів холодної війни, які активно відновлюються сьогодні окремими політичними силами. Водночас спостерігається **відсутність цілеспрямованої і скоординованої інформаційної діяльності влади з роз'яснення громадськості визначеного чинним законодавством курсу країни з метою забезпечення його стабільної суспільної підтримки.**

Виробляючи практичну політику нашої взаємодії з ЄС та НАТО, **не можна нехтувати позицією Росії.**

За умов посилення діалогу Росії з провідними країнами світу Україна втрачає своє геополітичне та геостратегічне значення в очах Кремля. І тут

немає нічого несподіваного у наших відносинах. Росія дуже чітко захищає свої національні інтереси. Тому й Україна має розпочати адекватно захищати свої національні інтереси.

Росія продовжує намагатися отримати контроль над стратегічними українськими об'єктами, які можна інтегрувати у російські транснаціональні компанії, насамперед енергетичні, а також оборонний комплекс та машинобудування. Сьогодні Росію реально цікавлять транзитні можливості України (газо-, нафтотранспортні та електроенергетичні).

Складність ситуації поглиблюється і **внутрішньополітичною кризою в Україні**. Продовження невизначеності в трикутнику президент – парламент – уряд призводить до втрат зовнішньо-політичного і внутрішньо-політичного характеру. Криза державності може призвести не лише до оформлення територіального розколу України на Схід та Захід, а й до громадянського конфлікту. І тоді фронтові зведення стануть нашою реальністю, а не футурологічними розвідками. І це треба чітко усвідомлювати нашим політикам.

Глобалізований світ уже живе в інших вимірі й системі цінностей, **іншій матриці** – зміцнення позицій держави для розширення кожному можливостей реалізації своїх прав та свобод, розбудови індивідуальності, постійного розсунення кордонів самореалізації і самоідентифікації для особистості. Людство входить у велику і довгу хвилю свого ренесансу – нової якості демократії, де народ справді стає рушійною силою історії, наймаючи ефективного менеджера – владу – для виконання своєї волі.

Стабілізація політичної ситуації, формування уряду національної консолідації, вироблення адекватної стратегії просування власних національних інтересів у світі – ось яким має бути вихід для України, **щоб уникнути втрат від глобалізаційних процесів**.

УКРАЇНА В СУЧАСНІЙ ГЛОБАЛЬНІЙ МІЖНАРОДНІЙ СИСТЕМІ: КУРС НА ЧЛЕНСТВО В НАТО

Людство, очевидно, повинно вибрати одне з двох: або вчинити самогубство, або навчитися жити як одна сім'я.

А. Тойнбі

Ці пророчі слова видатного англійського вченого-політолога нині, як ніколи, набувають епохальної актуальності і значимості, є своєчасною пересторогою за долю людської цивілізації, яка, за словами українського вченого О.Білоуса, на зламі ХХ-ХХІ століть перейшла “до нової ери – ери глобалізації, відкрила для людства не лише небачені можливості розвитку і якісного зростання, але й серйозні загрози, проблеми й глобальні конфлікти”[1].

Світовий досвід ХХ – початку ХХІ століть беззаперечно підтверджує, що жодні специфічні умови тієї чи іншої країни, особливості національного розвитку, внутрішні трансформаційні процеси не спроможні відвернути чи відстрочити об'єктивні закони глобалізаційних процесів. Країни, які не зуміють своєчасно адаптуватися до сучасних глобальних світових реалій, рано чи пізно опиняться на узбіччі історичного розвитку сучасної міжнародної системи.

На думку відомого геополітика О.Папаріна, “людство опинилося перед загрозою втрати єдиної загальнолюдської перспективи, розколу людського роду на пристосовану до життя культурну расу і непристосовану. До другої групи належить більшість населення планети. Цей розкол світу вже зараз працює як швидкодіючий вибуховий механізм руйнування нашої планетарної цивілізації, від солідарності і довіри до безжалісного соціал-дарвіністського вибору, до війни всіх проти всіх”[2].

Виникають закономірні питання: яку позицію займає Україна у світовій співдружності і яка її роль у вирішенні глобальних проблем сучасності? Як

забезпечити реалізацію національних інтересів нашої держави, зберегти її державний суверенітет, непорушність кордонів?

На ці злободенні, і в той же час дискусійні питання прагнуть відповісти українські вчені, які в основному сконцентровані в системі Національної академії наук України, Дипломатичної академії при Міністерстві закордонних справ України, Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка та інших провідних вузах України. Відрадно констатувати, що до вивчення однієї з важливих проблем сучасної міжнародної системи, ролі України в ній дедалі активніше залучаються науковці Закарпатського державного університету, на базі якого ефективно діє навчально-науковий інститут філософії та євроінтеграційних досліджень.

Найбільш плідно в галузі досліджуваної нами проблеми працюють: Б.Гуменюк, Л.Гайдуков, Л.Губерський, О.Білоус, А.Гальчинський, О.Пархомчук, О.Коппель, Ю.Пахомов, О.Передрій та ряд інших. В центрі їхньої уваги – особливості становлення і розвитку сучасної міжнародної системи та глобалістики як феномену ХХ-ХХІ століть, впливу інтеграційних процесів на світовий розвиток. В наукових розробках вчених належна увага приділяється аналізу сучасної внутрішньої та зовнішньої політики України, вирішенню насущних стратегічних завдань.

Автор статті ставив за мету – на основі детального вивчення опублікованих джерел, монографічних видань, найновіших наукових статей та науково-популярних публікацій розкрити роль і місце України в сучасній глобальній міжнародній системі, дати оцінку досягненням і прорахункам, проаналізувати відносини нашої держави з НАТО.

Сучасне геополітичне становище України характеризують багатопланові та суперечливі чинники. Розташування її в Центрально-Східній Європі, в місці перетину трьох величезних геополітичних масивів – євроатлантичного, євразійського та ісламського – створює унікальний цивілізаційний простір, який

дає Україні певні переваги, але водночас і величезні проблеми. З одного боку, Україна межує з Росією, з якою її об'єднує спільна доля, а з іншого – впритул контактує з Європою з її демократичними традиціями.

Немаловажною обставиною, яка зміцнює позиції України на сучасній міжнародній арені, є її унікальне геополітичне розташування на стику трьох цивілізацій: православної, ісламської та західної, а це відкриває великі можливості взяти на себе безпосередню роль посередника у діалозі про зближення згаданих цивілізацій. Знаходження України в контактній цивілізаційній зоні і буферне геополітичне становище між Росією і Заходом, а тепер уже Росією і НАТО дає реальну підставу для порівняння її з римським богом Янусом, два обличчя котрого розгорнуті в два протилежні боки. В цих конкретно – історичних умовах перед керівництвом української незалежної держави лежить надзвичайна історична відповідальність у визначенні перспективи її розвитку в новій глобальній міжнародній системі, яка вимагає, щоб Україна була повернута обличчям як до Європи, так і до Москви, і до всього цивілізованого світу. Вона не має ані права, ані можливості стати до когось спиною[3].

Незалежну Україну переважна більшість світової громадськості сприймає як новий і важливий чинник у світовому геополітичному просторі. Відомий американський політолог З.Бжезинський назвав цю подію не лише центральним геополітичним фактором, але й геополітичним каталізатором[4].

Після проголошення незалежності України перед нею постало гостре питання щодо перспектив історичного розвитку. Однозначної думки серед української еліти не було. Згадуваний американський політолог З.Бжезинський в інтерв'ю журналу “Євроатлантика” прогнозував, що Україна може стати важливою країною у внутрішній системі Європейської спільноти, або ж більша частина її території стане російською територією. Вчений робить цілком логічний висновок: “Вибір залежить від волі українців. Саме вони мають силу і волю вирішувати, яке майбутнє матиме Україна”[5].

Якщо брати до уваги той факт, що Бжезинський у своїх прогнозах практично не помилявся, то лідерам української держави було над чим задуматися.

З перших днів свого існування молода українська держава потрапляє в поле зору Північноатлантичного альянсу, керівництво якого розпочало пошуки діалогу про співробітництво з Україною.

У січні 1992 р. на запрошення НАТО представник України вперше взяв участь у засіданні Робочої групи високого рівня – Ради північноатлантичного співробітництва (РПАС)[6]. 22-23 лютого 1992 р. Генеральний секретар НАТО Манфред Вермер вперше побував з офіційним візитом у Києві.

Під час зустрічей з керівництвом української держави були обговорені питання двостороннього співробітництва.

8 липня штаб-квартиру НАТО в Брюсселі відвідав Президент України Л.Кравчук. У ході переговорів з керівництвом НАТО головна увага приділялася питанням європейської безпеки.

16 листопада 1992 р. в столиці України побував Верховний головнокомандувач об'єднаних збройних сил НАТО в Європі генерал Джон Шайкашвілі. Під час зустрічі з Президентом України відбувся обмін думками щодо перспектив військового співробітництва між НАТО і Україною[7].

У 1994 р. Україна першою серед держав, що утворилися на терені СРСР, приєдналася до Програми НАТО “Партнерство заради миру” (ПЗМ). З цього часу ділове співробітництво між Україною і НАТО значно активізувалося.

У вересні 1995 р. Україна і НАТО ухвалили спільну заяву, яка відкрила нову сторінку у стосунках з Альянсом, заклала основи для офіційних двосторонніх переговорів щодо формалізації відносин особливого партнерства між Україною та НАТО. Після наполегливих переговорів, беручи до уваги вагомий внесок України в зміцнення міжнародної стабільності, Генеральний секретар НАТО Хав'єр Солана і міністр закордонних справ України Г.Удовенко 29 травня 1997 р. в м.

Сінтра (Португалія) в присутності міністрів закордонних справ країн-членів НАТО парафували Хартію про особливе партнерство між Україною і НАТО[8].

Цей міжнародно-правовий документ заклав основи для створення механізму двостороннього співробітництва між Україною і Альянсом – Комісії Україна – НАТО, відкрив можливість проведення регулярних консультацій з актуальних проблем зміцнення миру і міжнародної безпеки, розвитку дружніх відносин на рівнях послів, міністрів закордонних справ і оборони тощо[9].

Стрімкий розвиток співпраці між Україною і НАТО, особливо після подій у США 11 вересня 2001 р., створив нові сприятливі умови для удосконалення змісту співробітництва між Україною і НАТО, надання їм більшої ефективності з метою переходу до повномасштабної інтеграції нашої держави до Альянсу. 23 травня 2002 р. Україна вперше офіційно заявила про намір вступити до НАТО. Керівництво Альянсу з свого боку привітало це бажання і в нелегких міжнародних умовах осені 2002 р. разом з Україною ухвалили План дій для досягнення визначеної мети[10].

У травні 2002 р. Рада національної безпеки і оборони України схвалила нову Стратегію взаємин з НАТО, яка визначила кінцевою метою євроатлантичної інтеграції – членство України в Північноатлантичному альянсі[11].

Питання про вступ України до НАТО обговорювалося в депутатському корпусі українського парламенту. 21 листопада 2002 р. Верховна Рада України прийняла постанову “Про рекомендації парламентських слухань про взаємовідносини та співробітництво України з НАТО”.

В прийнятому документі Верховна Рада України підтримала нову стратегію на співробітництво з НАТО і рекомендувала Президенту України вжити конкретних заходів з метою реалізації визначеної мети[12].

Знаменною подією 2002 р. у відносинах між Україною і НАТО можна вважати Празький саміт, на якому 23 листопада було ухвалено План дій Україна–НАТО та цільовий план на 2003 р. В документах чітко визначені основні

завдання нашої країни для досягнення євроатлантичних стандартів у політичній, економічній, оборотній, інформаційній інтеграції України до НАТО у відповідності до вимог Плану дій щодо членства в НАТО(ПДЧ).

Це, по-суті перший офіційний документ, який зафіксував задекларовану Україною мету щодо членства в Альянсі[13].

Відносини України з НАТО дедалі поглиблювалися і зміцнювалися, набирали нового якісного змісту, але разом з тим обидва партнери відчували наявність “перебоїв” у їх розвитку. Відкриті довірливі консультації, обмін думками з приводу цих проблем підтвердили, що одна із сторін, а саме Україна вагається у правильності стратегічного курсу до членства в НАТО, а це негативно впливало на визначенні її зовнішньополітичного курсу, породжувало непослідовність у виконанні прийнятої Програми дій.

Суттєві зміни у відносинах України з НАТО сталися після помаранчевої революції, яка започаткувала становлення правових, демократичних відносин в нашій державі. Про це засвідчив саміт Україна–НАТО, який відбувся 22 лютого 2005 р. в Брюсселі, за участі Президента України В.Ющенка і 26 глав держав та урядів країн-членів Альянсу. Оскільки міжнародний форум носив неформальний характер, жодних рішень на ньому не приймалося. Але це була справжня історична подія – перша зустріч глави української держави після переломної демократичної революції з лідерами провідних країн світу. Вона започаткувала якісно новий етап у відносинах України з НАТО, розвіяла атмосферу підозри у відносинах між ними.

На Брюссельському саміті Україна підтвердила свою рішучість йти шляхом євроатлантичної інтеграції, втілити установлені процедури членства в НАТО. Зі свого боку, глави держав-членів Альянсу запевнили Україну в підтримці її євроатлантичної мети, висловили готовність до нових, більш ефективних відносин з нашою державою.

Переломним етапом в історії двосторонніх відносин між Україною і НАТО можна з впевненістю назвати Вільнюське засідання Комісії Україна-НАТО на рівні міністрів закордонних справ 21 квітня 2005 р. На ньому було започатковано інтенсифікований діалог, задекларований на саміті Україна-НАТО у Стамбулі (червень 2004 р). Це, по суті, був перший крок на шляху підготовки України до членства в Альянсі.

На Вільнюському засіданні було прийнято спільний документ “Поглиблення співпраці Україна-НАТО: пріоритети на найближчий період”. Він передбачав дальший розвиток співпраці у зміцненні демократичних інститутів, оновлення політичного діалогу, реформування сектору оборони та безпеки тощо[14].

Виникає закономірне питання. Чим привабила НАТО Україна? На це питання досить чітку відповідь дав колишній Генеральний секретар НАТО лорд Робертсон під час виступу перед професорсько-викладацьким колективом Національної академії оборони України 27 січня 2000 р. Він сказав: “З огляду на розмір (мав на увазі територію), географічне положення в Євразії та величезний потенціал України її безпека має суттєве значення для безпеки Європи в цілому. Відтак одним з пріоритетів НАТО завжди був розвиток відносин з Україною на засадах довіри, партнерства та спільних цінностей, відносин, у яких кожен може запропонувати підтримку іншому, керуючись спільними інтересами”[15].

Приєднання України до Альянсу стане унікальною можливістю зміцнення безпеки на євроатлантичному просторі. На думку відомого спеціаліста з міжнародних відносин В.Хандогія, для НАТО суттєвий інтерес становить також транзитний потенціал України, українська стратегічна військово-транспортна авіація, якої бракує у Європі [16].

Виникає друге питання: “Навіщо НАТО Україні? Однозначна відповідь на це питання відсутня. Її практично в багатопартійній політичній державній системі не може бути. На думку вже згадуваного нами В.Хандогія: “Для України як європейської держави НАТО насамперед є важливою структурою європейської

безпеки... крім того, членство в НАТО є одним з елементів досягнення нашої стратегічної мети – інтеграції до європейських структур[17]. Висновки фахівця переконливі і не викликають сумнівів.

Але, на думку автора статті, для більшості громадян нашої держави членство в НАТО – не самоціль. Мова не тільки про відчуття національної безпеки України після розпаду СРСР і Варшавського договору. Хоча й ця проблема не другорядна. Але йдеться, перш за все, про Україну як європейську державу, її місце і роль в євроатлантичних структурах. Вступ України до НАТО не зашкодить її зв'язкам зі Сходом, в тому числі й Росією. Членство в НАТО – один з важливих варіантів прискореного вирішення злободенних, життєво важливих проблем української нації. Це, насамперед, забезпечення добробуту, високих стандартів демократії, гарантування свобод, прав людини, соціального захисту тощо.

Саме з таких позицій розглядає свої відносини з Україною керівництво Північноатлантичного альянсу. На цьому наголошував колишній Генеральний секретар НАТО лорд Робертсон у виступі перед слухачами Дипломатичної Академії МЗС України 28 січня 2000 р. Він підкреслював: “Разом НАТО та Україна спроможні досягти успіхів, яких не змогли б досягти поодиночі. НАТО може допомогти Україні у виконанні найскладніших проектів реформ... створенню сприятливих умов безпеки, необхідних для України, щоб зосередитись на внутрішніх реформах”[18].

За останні два роки Україна розробила чітку програму тісного співробітництва з НАТО, кінцевою метою якої є членство в Альянсі. 21 квітня 2005 р. Президент України затвердив розпорядження “Про цільовий план Україна–НАТО на 2005 рік у рамках Плану дій Україна–НАТО”, а 27 грудня 2005 р. підписав Указ “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України” від 25 листопада 2005 р. “Про невідкладні заходи щодо дальшого розвитку відносин України з Організацією Північноатлантичного договору (НАТО)”. Відповідно до статті 107 Конституції України президент визнав одним із пріоритетів діяльності

Кабінету Міністрів України “забезпечення реалізації державної політики щодо співробітництва України з НАТО, в тому числі досягнення критеріїв членства України в НАТО”.

Документ зобов’язував Кабмін України: утворити політично діючий орган з питань підготовки України до вступу в НАТО, затвердити положення про його персональний склад; забезпечити належну законодавчу підтримку курсу на вступ України у НАТО, взаємодію органів законодавчої влади з Верховною Радою України, в тому числі систематичне надання інформації про співробітництво України з НАТО, роль такого співробітництва у забезпеченні національних інтересів України.

З метою реалізації державної політики у сфері євроатлантичної інтеграції, дальшого вдосконалення національної системи координації співробітництва України з НАТО та відповідно до пункту 28 статті 106 Конституції України Указом Президента від 26 лютого 2006 р., затверджено нове Положення “Про Національний центр з питань євроатлантичної інтеграції України”. В документі констатується, що Національний центр є дорадчим органом при Президентові України. В своїй практичній роботі він керується Конституцією та законами України, нормативними актами Президента України та Кабінету Міністрів України, міжнародними договорами, а також затвердженим Положенням.

Основним завданням Національного центру є:

- підготовка висновків і рекомендацій щодо здійснення стратегічного планування та проведення єдиної державної політики у сфері інтеграції України до НАТО;
- розроблення системного підходу до поглиблення співпраці України з НАТО в політичній, оборонній, економічній, правовій, інформаційній, науковій та інших сферах і підготовки проектів програмних документів стосовно дальшої інтеграції України до НАТО;

- даліше вдосконалення національної системи координації співробітництва України з НАТО та підвищення ефективності контролю заходів державних органів, здійснюваних ними у сфері євроатлантичної інтеграції.

Національний центр:

- аналізує ефективність впровадження державної політики у відносинах з НАТО та вносить пропозиції щодо основних напрямів її реалізації;
- здійснює інші функції.

Розпорядженням Прем'єр-міністра України від 25 січня 2006 р. затверджено План заходів, спрямованих на виконання Державної програми інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України.

Гідною відповіддю на історичну вимогу часу було підписання напередодні 15-ї річниці незалежності України Універсалу національної єдності. На цей раз Президент України, керівники парламенту й уряду, лідери політичних партій показали приклад зваженості й відповідальності за майбутню долю України, продовжили традицію цивілізованого, загальнополітичного діалогу заради вирішення як успадкованих, так і нових проблем щодо утвердження нашої країни в сучасній глобальній міжнародній системі. На засіданні “круглого столу” авторів Універсалу Прем'єр-міністр В.Янукович висловив упевненість, що прийнятий документ відкриває нову сторінку в історії нашої держави та у примиренні політичних сил, які сьогодні готові взяти на себе спільну відповідальність за майбутнє України[19].

На жаль, доводиться констатувати, що офіційні заяви українського глави уряду не завжди сприяють консолідації нації. Для прикладу наведемо його офіційну заяву 14 вересня 2006 р. під час першого вояжу в Брюссель. Український прем'єр недвозначно дав зрозуміти Північноатлантичному альянсу, що на даному етапі Україна не готова виконувати План дій щодо членства в НАТО.

На підтвердження свого висновку Віктор Янукович посилався на той факт, що питання інтеграції України в НАТО підтримується “невеликою частиною суспільства – приблизно від 12 до 25 відсотків”. Беручи до уваги цей показник, В.Янукович робить висновок, що на нинішньому етапі для України актуальне лише питання розширення співробітництва з Альянсом[20].

Дійсно, 4-5 лютого 2005 р. соціологічною службою Центру Разумкова, за вибіркою 2040 респондентів, що презентують доросле населення України (від 18 років), проводилися дослідження в усіх областях України, в містах Києві та Севастополі. На запитання: “Якби наступної неділі відбувся референдум щодо вступу України до НАТО, як би ви проголосували?” Відповідь була слідуєча: за – 16,1 відсотка, проти – 48,1; важко відповісти або не голосував би – 38,8 відсотка [21].

В цьому ж році відбулося ще одне соціологічне опитування певної категорії. На запитання: “Як ви вважаєте, якою повинна бути позиція України щодо військово-політичних блоків?” респонденти відповіли: за військовий союз з Росією – 21,6 відсотка; Україна повинна вступити в НАТО – 16,1; Україна повинна мати статус нейтральної держави – 55,7; важко відповісти – 6; інше – 1,1%. До речі, соціологічні опитування в Російській Федерації зафіксували, що в російському суспільстві 60 відсотків росіян Північноатлантичний альянс сприймають як “агресивний блок”. Зовсім інша картина в Грузії. За словами заступника міністра закордонних справ Георгія Манджгаладзе, “в Грузії питання НАТО є, можливо, єдиним, по якому в суспільстві панує широкий консенсус. За приєднання до НАТО виступає уряд, опозиція, неурядові організації”. За наслідками опитування 70 відсотків грузин підтримують вступ країни до НАТО [20,22].

Виникає закономірне питання: Чому таке “вороже” ставлення багатьох українців та росіян до НАТО? Відповідь не може бути однозначною. Але насамперед треба брати до уваги той незаперечний факт, що на думку значної

частини як українців, так і росіян НАТО і до сьогодні залишається “агресивним блоком”.

Міфи про НАТО в нашому суспільстві породжує елементарна необізнаність з минулою та сучасною історією Альянсу.

За даними соціологів Центру Разумкова, на початку 2006 року 6,5 відсотка українців вважали, що мають високий рівень інформованості, близько 40 – середній рівень, майже 35 – низький, 11 відсотків не мають жодної інформації про НАТО. Виходить парадоксальна картина: майже половина населення України має смутне уявлення про Альянс, вони практично нічого не знають, яку мету і завдання ставить керівництво Альянсу перед своїми партнерами [23].

Цю ситуацію вміло використали антинатовські партії і блоки, які включили питання про членство України в НАТО у свої передвиборні програми і вдало спекулювали ним під час агітації. Що стосується прихильників НАТО, то вони виступили з непередуманою, малоефективною роз’яснювальною роботою, яка не викликала ні симпатії, ані довіри до ораторів.

Але повернемося до аналізу оцінок заяви глави уряду України В.Януковича про неготовність нашої держави до членства в НАТО. Відразу зауважимо, що вона, як і слід було чекати, викликала великий резонанс як в Україні, так і за рубежом. Міністр закордонних справ України Б.Тарасюк вважає, що вона значно затримає процес членства країни в цій організації. Він, зокрема, сказав: “Перспективи членства України в НАТО не втрачені, але ми розраховували на підписання плану дій членства або у вересні в Нью-Йорку, або в листопаді в Римі. Тепер ці можливості втрачені [24].

Такої думки дотримується міністр оборони України А.Гриценко. Він на прес-конференції з журналістами назвав заяву В.Януковича помилковою і запевнив, що Міністерство оборони виконувало, виконує зараз і надалі виконуватиме План дій щодо набуття членства в Альянсі, незалежно від заяв під час візитів, бо “цього вимагає законодавча база, директиви і розпорядження Президента, який за

Конституцією здійснює керівництво цією сферою”. Воєнний міністр висловив свої переконання, що План дій про набуття Україною членства в НАТО буде виконувати уряд Януковича, усі міністри, усі віце-прем’єри й особисто Прем’єр-міністр, тому що виконання Плану – це покращення стандартів життя[25].

Не поділяють позицію голови уряду В.Януковича щодо перспектив взаємовідносин України з НАТО відомі політологи. Так, скажімо, А.Федоров вважає, що в інтегруванні України до світових структур “немає нічого поганого, насправді – це той шлях розвитку, яким ідуть усі держави світу в сучасну епоху. А один з авторів Акту проголошення незалежності України І.Заяць переконаний, що без інтеграції у НАТО і ЄС Україна не зможе відстоювати свої інтереси, а тому, – вважає він, – ми повинні пов’язувати своє майбуття з європейськими структурами. А всі розмови про нейтралітет, позаблоковість відвертають нас від пріоритетного завдання – увійти в європейську нішу, близьку нам історично [26].

Цікаві висновки з приводу заяви В.Януковича у бельгійській столиці відносно виконання Україною Плану інтеграції до НАТО висловив відомий політолог вашингтонського Інституту стратегічних і політичних досліджень Володимир Сокопа. Він вважає, що це був не перший крок для затягування вирішення цього важливого стратегічного курсу зовнішньої політики України. На його думку, про Україну як кандидата вступу до НАТО ніхто серйозно уже не думав влітку, коли провалилися спільні з Альянсом військові навчання, проведення яких планувалося на території України. В.Сокопа констатує: “Нічого подібного не було з 1997 року, тобто відтоді, коли ці навчання почали проводитись при президентові Леоніді Кучмі. А сталося це, за переконанням фахівця, через недієздатність президентської команди і через законодавчий саботаж Партії регіонів. Це був конфуз для України. Після цього, – наголошує В.Сокопа, – відносини між Україною і НАТО від рівня інтенсифікованого діалогу відкотилися знову на рівень співпраці.

З наведених фактів американський політолог робить висновок: “Тепер ми вже не можемо говорити, як говорили протягом кількох років, про “прагнення“ України вступити до НАТО. В Україні зараз відсутнє прагнення вступити в НАТО: оскільки громадськість не проінформували і оскільки новий уряд, відображаючи великою мірою громадську думку, не хоче, щоб Україна була кандидатом на вступ[27].

Різка критика на адресу Прем’єр-міністра України прозвучала з боку активістів блоку “Наша Україна”. Вони розцінили заяву В.Януковича в бельгійській столиці як пряме порушення політичних домовленостей, зафіксованих в Універсалі національної єдності. В офіційній заяві блоку наголошується: “Парламентські політичні сили засвідчили незалежність зовнішньополітичного курсу України, зокрема й стосовно євроатлантичної інтеграції України”. Автори документу від “НУ” нагадують “антинатовцям”, що, згідно з положенням Універсалу національної єдності, стосунки України з НАТО мають здійснюватися відповідно до Закону “Про основи національної безпеки України”, який передбачає “забезпечення повноправної участі України в загальноєвропейській та регіональних системах колективної безпеки, набуття членства в Європейському Союзі та організації Північноатлантичного договору при збереженні добросусідських відносин і стратегічного партнерства з Російською Федерацією[28].

19 вересня 2006 р. Верховна Рада України ухвалила документ-постанову Щодо позиції Прем’єр-міністра України на засіданні Комісії Україна-НАТО. За неї проголосували 242 народних депутати. Перший пункт прийнятого документу гласить: “Підтримати позицію прем’єра Януковича, проголошену в Брюсселі 14 вересня 2006 року під час засідання комісії Україна-НАТО відносно взаємовигідного співробітництва Україна-НАТО”[29]. Ряд депутатів парламенту висловили зауваження, що постанова, прийнята на сесії, суперечить Універсалу

національної єдності, ухвалена без дотримання необхідних процедур, з порушенням регламенту Верховної Ради.

Гострій критиці постанову Верховної Ради України піддав глава президентського секретаріату. Він назвав її провокативною щодо НАТО. “Ця постанова, – наголосив В.Балога, – носить виключно політичний характер і не має жодних політичних наслідків”[30].

На основі викладеного матеріалу можна зробити два важливі висновки. По-перше, Україна є стабільною державою в сучасній глобальній міжнародній системі.

Українські фахівці в переважній більшості глибоко переконані: загрози широкомасштабної збройної агресії для України на даному етапі не існує. Відсутня небезпека як регіональної, так і локальної війни. Однак існує можливість втягування України у воєнні конфлікти за її межами. Не слід забувати, що міжнародна ситуація може змінитися, не можна виключити виникнення у майбутньому збройних конфліктів поблизу кордонів України. Події 2001-2005 років на Близькому і Середньому Сході, Балканах, у Придністров’ї поставили перед Україною недвозначне питання: “Чи не може таке саме статися з нами?”. На це запитання досить чітку і принципову відповідь дає американський журнал “Фобс“, який Україну відносить до нестабільних країн, що можуть потребувати втручання [31].

По-друге, щодо перспектив членства України в НАТО маємо всі підстави бути впевненими, що цей стратегічний курс незмінний. Про це свідчить офіційна заява Президента України В.Ющенко, проголошена на зустрічі з журналістами 22 вересня 2006 р.

На закінчення своєї промови В.Ющенко заявив: “Основи стратегії виписані, і давайте не лукавити – національний Універсал їх закріпив”[32].

Отже, ідея членства України в НАТО поки що, не знаходить підтримки серед більшості українців.

На шляху до НАТО перед Україною багато проблем. Але не слід забувати, що консенсус серед політичної еліти та її активна інформаційна робота можуть стати тим важливим чинником, який врешті-решт забезпечить позитивне ставлення до НАТО громадян України у майбутньому.

Література

1. Білоус О.Г. Глобалізація і національна стратегія. – К., 2001. – С. 59.
2. Панарин А.С. Глобальное политическое прогнозирование: Учебник для студентов вузов. – М., 2000. – С. 3.
3. Більш дет. про це див. Ганус С.О. Українська фігура на “Великій шахівниці”. (Збігнев Бжезинський про сучасне геополітичне становище України).//Науковий вісник Ужгородського державного університету. Серія “Історія”. – Вип. 5. – Ужгород, 2000.
4. Бжезинський З. Велика шахматна дошка. – Львів – Івано-Франківськ, 2001. – С. 11.
5. Цит. за “Трибуна”. – 2003. – 21 жовтня.
6. Хандогій В. Динаміка відносин з Альянсом //Україна-НАТО. – 2005. – №2. – С. 24.
7. НАТО: Довідник. – К., 1998. – С. 446, 449, 452.
8. Там же. – С. 493.
9. Хандогій В. Згадана стаття. – С. 25.
10. Україна-НАТО: майбутнє в руках минулого. – К., 2004. – С.42.
11. Хандогій В. Згадана стаття. – С. 25.
12. Україна-НАТО: майбутнє в руках минулого. – К., 2004. – С.45.
13. Хандогій В. Згадана стаття. – С. 26.
14. Там же. – С. 27.
15. Політика і час. – 2002. – № 9. – С. 98.
16. Хандогій В. Згадана стаття. – С. 29.
17. Там же. – С. 28.
18. Політика і час. – 2000. – № 11.
19. Рубанець М. Нове обличчя Віктора Януковича //Україна і світ сьогодні. – 2006. – 18 серпня.
20. Голос України. – 2006. – 15 вересня.
21. РІО. – 2005. – 23 квітня.
22. Дзеркало тижня. – 2006. – 23 вересня.
23. Аргументы и факты. – 2006. – № 39. – С. 6.
24. Урядовий кур’єр. – 2006. – 21 вересня.
25. Україна і світ сьогодні. – 2006. – 18 серпня.
26. Там же.

27. Демократична Україна. – 2006. – 16 вересня.
28. Там же.
29. Урядовий кур'єр. – 2006. – 21 вересня.
30. Шепеляв М.А. Теорія міжнародних відносин. – К., 2004. – С.553.
31. Кузьмук О. Про пріоритети військового будівництва //Національна безпека. – 2004. – № 8. – С. 23.
32. Урядовий кур'єр. – 2006. – 23 вересня.

БРОДИ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ ВУЗОЛ УКРАЇНСЬКОЇ ГЕОПОЛІТИКИ: МИНУЛЕ І СУЧАСНЕ

Понад десятиріччя на порядку денному українського політикуму звучить злободенна, надактуальна необхідність для України, і не тільки для неї, побудови і запуску міжнародного нафтопроводу Одеса-Броди і далі до Європи. Вигідність і прагматизм такого проекту очевидні, оскільки цей шлях є найкоротшим для перепомпування і проходження нафтопродуктів із країн Євразії до Центральної та Західної Європи, з'єднання Каспійського і Чорноморського басейнів із Європою через територію України.

Як історик вітаю авторів-проектантів такого грандіозного задуму, бо, будучи прагматиками, вони відтворюють історично найкоротший сухопутний шлях транзитного сполучення між Сходом і Заходом, Європою і Азією. З огляду на географічне, геополітичне і геоекономічне становище, Україна, усі її етнічні регіони, зокрема західноукраїнські землі й Карпатський регіон, здавна посідали важливе місце в системі трансконтинентальної торгівлі. За свідченням історичних джерел, провідна роль у цій торгівлі ще з археологічних епох і княжих часів належала старовинному місту Броди, яке мало визначно вигідне географічне розташування і лежало з давніх-давен на перехресті міжнародних та міждержавних стратегічних і торгових комунікацій. Очевидно, не втратили цього значення м. Броди і понині: про це засвідчує сьогодення геоекономічна та геополітична ситуація навколо побудови і функціонування міжнародного нафтопроводу Одеса-Броди, і навпаки.

Утім, як цього вимагає принцип історизму, здійснимо короткий та стислий ретроспективний огляд історії м. Броди. Ще перший український історик, чорноризець Нестор із Києво-Печерського монастиря, пишучи свою історію Руси-України в XI-XII ст., відому як «Повість минулих літ», згадує Броди як місце зустрічі князя Володимира Мономаха з Ярополком, князем

Володимиром Волинським [1]. А початком літочислення міста Броди історики вважають 1084 рік [2]. Хоча на околицях міста було виявлено сліди стоянок ще трипільського населення [3].

Ще раз акцентуємо, місто лежить на перехресті важливих стародавніх шляхів, що мало важливе значення для розвитку господарства і культури. Саме через Броди проходив давно сухопутний шлях із Заходу на Схід, і у звороті. Про це засвідчують хоча би скарби срібних римських монет III-IV ст., знайдених в околицях міста [4]. Отже, самим географічним розташуванням Броди були «приречені» на ту історичну роль, котру місту довелось відіграти згодом, вже у новий час — стати важливим пунктом на перетині трансконтинентальних і міждержавних торгових комунікацій.

Місто Броди розташоване поблизу межі Галичини та Волині, приблизно за 100 км від Львова у східному напрямку. Після поділів Речі Посполитої в околицях Бродів проходив державний кордон між Австрійською та Російською імперіями і упродовж XIX ст. Броди були найбільшим після Львова західноукраїнським містом. А специфічне розташування Бродів здавна робило місто своєрідною «вільною економічною зоною», де бурхливо розвивалася міжкордонна торгівля, обороти якої були вельми значними [5]. Із кінця XVIII ст., увійшовши до складу Австрійської імперії (1772 р.), Броди стали важливим транзитним пунктом між Сходом і Заходом, найбільшим центром міжнародної торгівлі на південному сході Європи. І справедливо в історичній літературі Броди тих часів названо «Трієстом на континенті»*. Особливого значення місто набуває від 1779 р. Бо цього року 21 серпня гміна Бродів отримала із Відня привілей за підписом австрійської імператриці Марії-Терезії на «Право вільного торгового міста» (польською — «Wolne handlowe miasto Brodi»; німецькою — Freie Händlerstadt Brody) [6]. Привілей діяв до 20 грудня 1879 року, тобто понад 100 років.

Згідно з привілеєм, бродівські купці могли безмитно торгувати у межах Австрійської і Російської імперії, на територіях інших країн. Броди і найближчі

* Місто Трієст у ті часи – великий порт на Адріатиці

села біля австро-російського кордону становили «вільну митну округу» (у нинішньому розумінні — «вільну митну зону»). Місто проголошувалося головною митницею на східному кордоні Австрійської імперії, де знаходився центральний склад-база із Сходу і Заходу. Місту надавалося право безмитної торгівлі по всій території імперії Романових [7]. Незважаючи на періодичні порушення цього привілею з боку австрійських і російських властей, Броди не втрачали свого позитивного значення у торговельних відносинах України і Росії з країнами Європи і Азії впродовж всього XIX ст. Для підтвердження сказаного наведемо фактичні й конкретно-історичні аргументи, почерпнуті із різних джерел.

Оскільки західноукраїнські землі входили до складу Австрії, їхні торговельні зносини із Росією та Наддніпрянською Україною розвивалися у межах австрійсько-російських торговельних взаємин і регулювалися відповідними угодами. Між Австрією і Росією укладено було ряд торговельних угод і конвенцій, які визначали загальні принципи російсько-австрійських торговельних відносин [8] і перш за все транзитної торгівлі по лінії Одеса-Броди і навпаки. Особлива роль цьому торговельному шляху відводилась у період наполеонівських воєн і континентальної блокади. Саме тоді цим шляхом провозились так звані «колоніальні товари» із південних морських портів на європейські ринки, і навпаки — західноєвропейські вироби поступали до Туреччини, Близького Сходу, на Кавказ, у Персію, Хіву, Бухару і навіть до Китаю. Крім цього, з Бродів ішов так званий «російський торговий шлях» на Петербург і Москву. У 1802 р. існував навіть проект транзиту з Галичини до Риги через Поділля і Волинь. Чи був він уведений у дію, невідомо. Є дані, що у 1812 р. з Фінляндії через Петербург-Радзивілов до Бродів перевезено цукру-рафінаду на суму понад 717,6 тис. крб. [9].

У 20-40-х рр. XIX ст. Броди залишалися головною перевалочною базою між Росією і Австрією, між Сходом і Заходом. У 1828 р. «Коммерческая газета» в Петербурзі повідомляла, що минулого року російськими візниками було завезено до Бродів товарів на суму біля 1,5 млн. крб. «Примечательно, — писала далі

газета, — что наши извозчики приезжают в Броды из внутренних и пограничных губерний с сельскими произведениями..., многие из них ездили до самого Лейпцига, оттуда они привозили с собой мануфактурные товары» [10]. Характеризуючи активну торгівлю російських купців у Бродах, газета відзначала, що «выписывают ежегодно с верхней Австрии и Силезии более трех тысяч бочек кос ценой до 3 млн. рублей ассигнациями и почти все сие количество поступает в Россию; только рильские купцы берут в Бродах каждую зиму около 1 тыс. бочек кос» [11]. У самих Бродах існувало чотири спеціальні купецькі контори, «ведущие косный торг» із купцями-оптовиками Бердичева, Рильська, Дмитрова, Трубчевська та інших міст Орловської, Курської і Тамбовської губерній [12]. А в Рильську Курської губернії австрійськими косами торгували цілі купецькі родові династії, які мали своїх постійних торгових агентів у Бродах, Львові, Відні [13]. Транзит кіс, серпів, як і інших товарів із Австрії, до Росії через Броди здійснювався інтенсивно впродовж всього ХІХ ст.. За підрахунками В. Покровського, за період 1812-1820 рр. із Австрії до Росії було завезено товарів приблизно на суму 3,2 млн. крб. [14], а за 1830-1850 рр. понад 21, 5 млн. крб. [15]. Переважна більшість цих товарів переправлена через Броди-Радзівілів і далі при активному посередництві і участі бродовських купців. У зворотному напрямку вивіз російських товарів через Радзівілів-Броди становив понад половину експорту Росії до Європи [16].

Бродовські купці мали своїх агентів і прикажчиків у торгово-кредитних установах Одеси, Петербурга, Москви, Варшави, Вроцлава, Лейпцига, Франкфурта, вели торгівлю турецькими і персидськими товарами, налагодили зв'язки з Італією та Іспанією [17]. Крім місцевих, у транзитній торгівлі через Броди брали участь російські, австрійські, німецькі, грецькі, турецькі, молдавські, вірменські й грузинські купці. За сприяння і посередництва бродовських купців вірменські, грузинські і російські купці отримували кредити в банкірів Лейпцига. А в самих Бродах протягом ХІХ ст. діяли численні купецькі спілки, фірми і

торгові дома, які, крім оптової і кредитної діяльності, розвивали мережу постійної торгівлі — магазини, крамниці, склепи, ятки та інші торговельно-споживчі заклади, де продавались товари місцевого і закордонного походження. Для забезпечення транзитної торгівлі у Бродях існувало 20 великих і 200 малих товарних складів, 27 комісійних та експедиційних купецьких домів [18].

Розвиток торгівлі таких обсягів потребував налагодження системи комунікацій і транспорту. До виникнення залізниць основним засобом перевезення товарів і вантажів був гужовий транспорт, зокрема візницький промисел — фурманування на західноукраїнських землях і чумацтво — на східноукраїнських землях. Візництво і чумацтво мали досить велике значення для розвитку внутрішньої і зовнішньої торгівлі, пожвавлення торговельних зв'язків між усіма українськими землями, країнами Східної, Центральної і Західної Європи. Згадані процеси не минули і м. Броди аж до відкриття залізничного сполучення кінця 60-70-х рр. XIX ст. Але це не врятувало Броди від поступового занепаду торговельного і економічного життя міста та його округи.

Стосовно м. Одеси, то це окреме питання чи дослідження. Додамо, що Одесу спіткала краща історична доля. За ініціативою генерал-губернатора Новоросійського краю Ришельє 5 березня 1804 р. було «височайше» затверджено положення про «одеський транзит» закордонних товарів між Одесою, з одного боку, і Молдовою, Валахією, Австрією, Прусією — з другого [19]. Під 1806 р. встановлено, що головний транзитний шлях від Одеси до Бродів пролягав через маршрут: Одеса-Балта-Тульчин-Кременець-Радзивілів-Броди, і навпаки [20]. З Бродів товари йшли далі на Захід, через Львів-Краків до Вроцлава і Лейпцига; другий напрямок із Бродів — через Карпатські перевали до Австрії, Угорщини, Чехії, Моравії, Трієста. Транзитний шлях Одеса-Броди набув міжнародного значення. На розширення транзиту Одеса-Броди позитивно вплинув царський указ від 2 жовтня 1808 р. про пільгові правила транзиту, і особливо маніфест від 10 травня 1817 р., який «дарував» Одесі на 30 років «Порто-франко» — право

безмитного вивозу і ввозу товарів [21]. Уже із наступного 1818 р. транзитна торгівля по лінії Одеса-Броди і навпаки набула «нечуваних розмірів» [22]. Про високу концентрацію товарів на цьому транзитному напрямку свідчать сучасники — відомий польський письменник і історик Юліан Німцевич [23], російський офіцер генеральського штабу Володимир Броневський [24] та ін. До речі, значимість торговельного шляху Одеса-Броди для Росії настільки зросла у першій чверті ХІХ ст., що для захисту інтересів російських купців у Бродах було відкрито в 1827 р. російське консульство. Свою роботу воно проводило до 1895 р. Згодом консульство перенесли з Бродів до Львова [25]. За роки незалежної України функціонування російського консульства відбувається у Львові на нинішньому дипломатичному цивілізаційному рівні. З 1850 і до 1925 р. у Бродах була створена й існувала Торговельна промислова палата.

Уведення «порто-франко» для Одеси сприяло перетворенню міста на один з найважливіших портів Російської імперії міжнародного значення. Експорт і імпорту товарів через Одеський порт постійно зростали. Одеське купецтво стало швидко багатіти. Більша частина доходів від торгівлі залишалась для розвитку інфраструктури міста, чого, на жаль, не було для міста Броди.

У зв'язку із бурхливим розвитком у країнах Європи морських портів і залізниць Броди поступово втрачає значення найважливішого перевалочного пункту і стане звичайним провінційним містом. Цьому «посприяв» і той факт, що всі доходи від транзитної торгівлі йшли до цісарської казни у Відні. Для розвитку міста не залишалось ніяких коштів. Однак у ХІХ ст. активна участь Бродів у міжнародній торгівлі відіграла позитивну роль і сприяла налагодженню безпосередніх зв'язків населення західноукраїнського регіону і жителів Східної України, Росії, Молдавії, країн Центральної і Західної Європи.

Список використаної літератури

1. Полное собрание русских летописей. – Т. 1. – М., 1962. – С. 404-405.
2. Крип'якевич І. Галицько-Волинське князівство. – Львів, 1984. – С. 23, 68.

3. Броди і Брідщина. – Торонто, 1988. – С. 38.
4. Гудима Ю. Чи існувала Підкарпатська дорога транзитної торгівлі між Сходом і Заходом у ІХ – Х ст. // Брідщина. – 1993. – № 3. – С. 9.
5. Шмерес К. Географическое и статистическое обозрение Галиции и Буковины. – СПб, 1870. – С. 64.
6. Baracz S. Wolne miasto handlowe Brody. – Lwow, 1865. – S. 114-120.
7. ЦДІА у Львові. – Ф. 146. – Оп. 4. – Спр. 1308. – Арк. 1-7.
8. История внешней политики России. Первая половина XIX века. – М., 1999. – С. 135-136.
9. Тарле Е. Собрание сочинений. – Т. 3-4. – М., 1958. – С. 484-485.
10. Коммерческая газета. – СПб, 1828. – № 38.
11. Там же.
12. Аксаков Н. Исследование о торговле на украинских ярмарках. – СПб, 1858. – С. 251-252.
13. Там же. – С. 28.
14. Покровский В. Сборник сведений по истории и статистике внешней торговли России. – СПб, 1902. – Т. 1. – С. 263.
15. Государственная внешняя торговля России за 1830-1850 гг.
16. Неболсин Г. Статистическое обозрение внешней торговли России. – СПб, 1850. – Ч. 1-2. – С. 281.
17. Baracz S. Op. cit. – S. 121.
18. Lutman T. Studja nad handlu Brodow w latach 1773-1880. – Lwow, 1937.
19. Миллер Г. Русская транзитная торговля в XIX в. // Русское экономическое обозрение. – 1903. – Кн. 15. – С. 167.
20. Оглоблин О. Транзитна торгівля України у першій половині XIX ст. // Записки історико-філологічного відділу УАН. – 1927. – Кн. 15. – С. 165.
21. Гуржій І. Розвиток товарного виробництва і торгівлі на Україні з кінця XVIII ст. до 1861р. – К., 1962. – С. 168.
22. Покровский С. Внешняя торговля и внешняя политика России. – М., 1947. – С. 207.
23. Niemcewicz J. Podroze historyczne. – Paryz, 1858. – S. 296, 427.
24. Броневский В. Путешествие от Триеста до Санкт-Петербурга. – М., 1828. – С. 15-26.
25. Lutman T. Op. cit. – S. 91.

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА ФОРМИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ПРОЦЕСІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

I. Визначення місця і ролі України в сучасних глобалізаційних процесах ускладнюється початком кризи панівної концепції держави-нації, культурним і цивілізаційним релятивізмом та суперечністю між національними інтересами, а також зростанням ролі недержавних міжнародних організацій. Становлення і правове оформлення української державності на рубежі ХХ – ХХІ століть ускладнюється трансформаційними процесами всередині суспільства, зокрема в політичній, економічній, соціальній та культурній сфері. При цьому важливим є забезпечення ефективного та дієвого здійснення державою своїх функцій. Під ефективним здійсненням функцій державою мається на увазі забезпечення безпеки та основних прав особи, а під дієвістю – досягнення цих цілей за допомогою мінімально необхідних затрат і ресурсів. З урахуванням обмеженості природних ресурсів та низки екологічних проблем, які іманентно є викликами для людства, проблема ефективності та дієвості політики держави є важливою складовою для визначення місця і ролі України в сучасних процесах глобалізації.

Глобалізація передбачає взаємозалежність держав у різних сферах суспільного життя, а відкритий характер державної політики впливає на форми здійснення нею зовнішньої політики. Таким чином, правові акти, політичні заяви і декларації, дії держав та уповноважених її органів стають предметом аналізу міжнародних авторів, на підставі чого робиться висновок про її зовнішньополітичні пріоритети і стратегічні цілі. Важливим при проведенні конвент- та інвент-аналізу є визначення ефективності чинності цих правових механізмів та дієвості зовнішньополітичного курсу держави.

Аналіз такої політики накладається на відповідну матрицю суспільно-політичних інститутів, які ідентифікують культуру цієї країни та належність її до певного типу цивілізації.

II. Проблема делегування частини державного суверенітету наддержавним інститутам та Конституція України. Як правило, при укладанні міжнародних договорів держава визнає, що вона погоджується на обмеження здійснення власних владних повноважень в обмін на взаємний режим співробітництва у визначених сферах згідно з положеннями цих договорів. Разом з тим, виникають питання про сумісність національних правопорядків стосовно гарантій основних прав і свобод, основних засад перерозподілу владних повноважень тощо.

A. Основні права і свободи та державний суверенітет. Відповідно до принципу державного суверенітету забезпечення основних прав і свобод є внутрішньою справою кожної держави. Конституція визначає основоположні суспільні цінності та цілі розвитку державних і суспільних інститутів. Компетентні органи влади покликані на основі закону і за допомогою правових засобів забезпечувати права і свободи людини. Забезпечення тих чи інших прав людини зумовлено соціальними та економічними умовами, панівною доктриною та правовою політикою держави. На стан забезпечення прав і свобод людини в Україні впливає правова спадщина колишнього СРСР, в якому найважливішими вважалися колективні права та права соціально-економічного порядку[1].

Сьогодні в Україні також прийнято вважати, що найважливішим для людини є забезпечення права на працю, соціальний захист, безоплатну медичну допомогу, безоплатну освіту тощо. Тому менше уваги звертається на проблеми захисту особистих і політичних прав, які служать засобом громадського контролю над політичним курсом уряду. Взяті Україною міжнародно-правові зобов'язання перед міжнародним співтовариством стикаються із проблемою релятивізму основних прав і свобод, оскільки ці зобов'язання засновані на ліберальній традиції захисту

саме особистих і політичних прав і свобод. Відповідно не завжди адекватно сприймаються форми правового впливу з боку Парламентської Асамблеї Ради Європи з приводу порушення міжнародно-правових зобов'язань у сфері основних прав і свобод на рівні органів влади України. Такого роду обставини дали привід відомому вченому-міжнароднику П. Маланчуку зробити висновок, що:

“...незважаючи на похвальні, хоча й абстрактні словесні зобов'язання, у дійсному житті багато держав ще й досі вважають питання поводження із власними громадянами своєю внутрішньою справою і зовнішню реакцію на порушення прав людини, принаймні, коли вона досягає певної сили, – за невиправдану форму втручання. Принцип державного суверенітету продовжує перебувати у стані напруженості з намаганням ефективного міжнародного захисту прав людини”[2].

Однак все більш поширеною є думка про виправданість втручання у внутрішні справи держави, якщо вона масово і грубо порушує основні права і свободи. Однак до кінця такі механізми ефективно не розроблені. Вони дієві хіба що на регіональному рівні, на якому можливо досягти відносної єдності щодо цінностей та особистих і соціальних благ, які повинні бути забезпечені правовим захистом. Той факт, що посилюється вплив Європейського Суду з прав людини на судову і адміністративну практику в Україні, свідчить на користь цієї тенденції.

Б. Взаємовигідне міжнародне співробітництво і державний суверенітет. Держава не може залишатися наодинці із власними проблемами, оскільки це може бути пов'язано із інтересами інших держав та міжнародним правопорядком. У кінці кінців держава не може перебувати тривалий час у режимі автаркії (політики ізоляціонізму), оскільки це може спричинити низку проблем забезпечення соціальних зв'язків між родичами, що проживають у різних країнах, порушити економічні і культурні зв'язки. Приклади таких країн, як СРСР, Куба, КНДР свідчать, що це призводить до зниження рівня соціального забезпечення

населення (хоча переслідується вище благо – соціальний захист кожного, що є ефемерним у цих умовах), деградації суспільних інститутів та розкладу суспільства в цілому.

У сучасному глобалізованому світі дедалі актуальнішим питанням стає взаємовигідне співробітництво, яке, природно, будується на засадах взаємності, пошуку компромісів між державами, вироблення спільних цінностей і напрямів політики на рівні міжнародних організацій. Актуальним сьогодні є вироблення спільної політики держав у сфері захисту основних прав і свобод, формування систем колективної безпеки від актів зовнішньої агресії, боротьби з тероризмом, співробітництво у сфері юстиції, в охороні довкілля тощо. Цілком очевидним здається, що у зазначених сферах зусиль однієї держави є недостатнім. Зокрема, передумовою ліквідації ядерних озброєнь та стратегічних ракет середньої і дальньої дальності, які знаходилися на території України (1992 – 1998 рр.), стала необхідність гарантії безпеки України від актів зовнішньої агресії. Сьогодні болючим зовнішньополітичним питанням, яке повинно вирішуватися за допомогою правових засобів, є вирішення проблеми, чи повинна мати Україна позаблоковий статус, чи пристати до інститутів колективної безпеки – НАТО або Ташкентського договору у рамках СНД.

Сьогодні спостерігається тенденція підвищення ефективності наднаціональних інституцій, яким держави делегують частину своїх суверенних повноважень, що раніше взагалі сприймалося неоднозначно. Іншими словами, межі державного суверенітету розмиваються. І для України, яка за своєю потугою є середньою державою, необхідно шукати правові механізми визначення делегування частини своїх суверенних повноважень таким чином, щоб не було порушено істотні елементи державного суверенітету. Одним із правових засобів вирішення таких питань є субсидіарність.

В. Державний суверенітет, субсидіарність і наднаціональні інститути. В основі принципу субсидіарності лежить ідея про автономність і гідність людської

особистості, якій буде служити влада через всі суспільні інститути, зокрема, від сім'ї до держави і міжнародного порядку. Субсидіарність передбачає, що соціальне буття індивідів втілюється через їх природу, що підкреслює важливість таких малих і взаємопов'язаних громад або інститутів, як сім'я, церква, вільні асоціації, комунікаційні структури, що пов'язують дії та зв'язки індивіда із суспільством у єдине ціле. Взагалі субсидіарність імпліцитно включає в себе незалежну ініціативність індивідів і соціальних груп.

При організації публічної влади субсидіарність втілюється у перерозподілі владних повноважень між рівнями влади. Перерозподіл обсягу владних повноважень здійснюється за критеріями повноти, ефективності і масштабів завдань, що здійснюється певним рівнем влади. При цьому враховується пропорційність масштабів владних повноважень, щоб вони відповідали основним цілям та напрямам діяльності рівня влади, яка була б здатною ефективно їх здійснювати. У відповідності до таких критеріїв визначається інституційна та правова природа діяльності влади певного рівня.

Як видно із глобальних завдань публічної влади у наведеному вище переліку, нема цілковитої впевненості, що Україна може їх вирішити ефективно з метою забезпечення безпеки людини та гідності у її правах. Виникає питання про обсяг делегування суверенних повноважень держави на вищий щабель – наднаціональні інститути. Порівняно недавно виникло питання про делегування суверенних повноважень України Єдиному Економічному Простору, однак таке делегування викладено занадто абстрактно – у Законі про ратифікацію Договору про заснування ЄЄП визначено, що Україна інтегрується у цей наднаціональний інститут у визначених Конституцією рамках. Таким чином, існує необхідність визначення цього механізму делегування.

Тому для з'ясування цього питання необхідно звернутися до досвіду Європейського Союзу. Сьогодні ЄС є державою новітнього типу, оскільки за формою державного устрою займає проміжне положення між федерацією та

конфедерацією. На відміну від конфедерації ЄС має постійно діючі інститути влади. Органи ЄС приймають рішення не на основі консенсусу, як це прийнято у конфедерації, – для цього достатньо абсолютної або кваліфікованої більшості. Якщо говорити про механізм утворення ЄС, то він забезпечувався шляхом укладання багатосторонніх міжнародних договорів між європейськими державами в окремих сферах співробітництва. Однак забезпечення рішень органів ЄС здійснюється за допомогою конституційних та адміністративних засобів. При цьому важливу роль відіграє прецедентне право Європейського суду правосуддя у Люксембурзі. Хоча сьогодні відчувається криза занадто забюрократизованих інституцій ЄС, вони порівняно з іншими регіональними наднаціональними правопорядками (СНД, NAFTA, MERCOSUR тощо) демонструють задовільну ефективність.

III. Конституційні засади міжнародного співробітництва України.

Відповідь на питання про межі можливих поступок України при укладанні міжнародних договорів та вирішення питання про ступінь делегування частини суверенних повноважень держави опосередковано визначає Основний Закон. Хоча Конституція прямо і не встановлює процедури делегування таких повноважень, однак хоча б критерії меж його здійснення визначено у загальних рисах.

Насамперед необхідно звернути увагу на те, що при укладанні міжнародних договорів необхідно виходити із міркувань неухильного забезпечення конституційних цінностей (ст. 157 Конституції). Якщо міжнародний договір України посягає на сутнісний зміст основних прав і свобод, чи державний суверенітет, чи територіальну цілісність, необхідно зважено давати оцінку збалансованості його положень із вказаними конституційними цінностями. У разі непропорційного втручання міжнародного договору України у цю сферу опозиція може використати такий важіль, як право звернення не менш як 45 народних депутатів з метою вирішення питання про додержання конституційної процедури ратифікації міжнародного договору. У свою чергу, Конституційний Суд буде

зв'язаний сутнісними критеріями, визначеними у ст. 157 Конституції, на предмет відповідності, яким він буде здійснювати перевірку конституційності укладання міжнародного договору.

Оскільки участь України у системах колективної безпеки, співробітництва у сферах юстиції, економіки, охороні довкілля тощо є важливими, то перед Конституційним Судом скоріш за все буде лежати непомірний тягар відповідальності. Тому не виключено, що в недалекому майбутньому доведеться вирішувати питання про врегулювання механізму делегування державою частини своїх суверенних повноважень наднаціональним інститутам, з приводу чого необхідно внести відповідні зміни до Конституції.

У цьому відношенні заслуговує на увагу німецький та французький досвід. Німецька конституція визначає можливість делегувати суверенні права на різних рівнях публічної влади, що здійснюється на рівні звичайного закону: “Федерація може законодавчим шляхом передавати свої суверенні права міждержавним установам”, а також у межах своєї компетенції федеральні землі можуть делегувати “суверенні права на прикордонні установи у сусідських справах” (ст. 24). Також визнається можливість звуження сфери державного суверенітету з метою “забезпечення миру” шляхом включення у систему колективної безпеки, “при цьому [Федерація] погодиться на такі обмеження своїх суверенних прав, які повинні привести до встановлення та забезпечення мирного і стійкого порядку в Європі та у відносинах між народами всього світу”. Згідно зі статтею 23 Основного Закону ФРН визначається механізм делегування суверенних прав держави Європейському Союзові, згідно з яким така передача здійснюється законом, “схваленим Бундесратом”. Бундестагу надається можливість “надати висновок до участі [Федерального уряду] у прийнятті правових актів Європейського Союзу”, а також при використанні інших засобів парламентського контролю, властивих для діяльності Бундестагу як загальнонімецького представницького органу влади. Подібний механізм

передбачений у статтях 53, 55 та розділі XV “Про Європейські співтовариства та Європейський Союз” французької Конституції.

Виникає питання, за якими критеріями визначати ступінь небезпеки того, що на основі міжнародного договору може бути передбачена “ліквідація незалежності” держави. Оскільки згідно зі ст. 159 Основного Закону законопроект про внесення змін до Конституції перед розглядом парламентом підлягає попередньому конституційному контролю, зазначена проблема є прерогативою Конституційного Суду, який інтерпретує положення Конституції згідно з принципами верховенства права. Можна припустити, що оскільки йде мова про зовнішньополітичний аспект категорії державного суверенітету, а саме – незалежність, такі міжнародні договори чи установчі акти наднаціональних структур повинні гарантувати широку сферу самостійного вирішення Україною питань зовнішньополітичного характеру, які стосуються її національних інтересів.

Важливим аспектом державного суверенітету є територіальна цілісність, яка є однією із засад конституційного ладу. У даному випадку необхідно розуміти єдиний правовий режим регулювання на території України, попередження та усунення загрози відокремлення частини території від української держави. Це обумовлено формуванням єдиної політичної нації в Україні, попередженням сепаратистських тенденцій у регіональному розвитку країни. Сепаратизм суперечить цінностям правової держави та інтересам народу України та національних меншин, що проживають на території України, гальмує економічний і соціальний прогрес, який в сучасних умовах можливий тільки за умови найтіснішої інтеграції.

Інший елемент, що характеризує державний суверенітет, – це недоторканність території і державних кордонів. Згідно з цим принципом неприйнятні будь-які спроби домагання на будь-яку частину території України. Україна володіє правом на самооборону у випадку посягання на її територію у вигляді прямої зовнішньої агресії чи висунення територіальних претензій.

Згідно з Конституцією територія України у межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою. Тому детально питання державних кордонів України та належності їй певних територій вирішується відповідними міжнародними угодами. Сьогодні існує очевидна проблема уточнення кордонів між Україною та Росією, Білоруссю, Румунією. Особливо складним є питання демаркації державного кордону України з Росією й Білоруссю, оскільки він має велику протяжність. Такі обставини можна розглядати як загрозу національним інтересам України і їх, можливо, необхідно вирішувати в рамках міжнародного арбітражу.

У внутрішньополітичному аспекті забезпечення принципу територіальної цілісності полягає у гарантіях унітарної політико-територіальної організації публічної влади та механізмах реалізації конституційної гарантії місцевого самоврядування. Забезпечення організаційної самостійності місцевого самоврядування як особливого виду публічної влади створює превентивні запобіжники можливим сепаратистським тенденціям в Україні. У даному випадку необхідно наповнити реальним змістом конституційну гарантію місцевого самоврядування через механізми вирівнювання розвитку територіальних громад.

IV. Правові форми впливу України на світові процеси глобалізації: проблеми пошуку парадигми. Виходячи із критеріїв ефективності та дієвості політики держави, її внутрішнього потенціалу та геополітичного становища, необхідно визначати роль України в якості міжнародного актора. Внутрішні ресурси України обмежені і, зважаючи на її географічне розташування, необхідно зробити висновок про відкритий характер її інститутів та необхідність узгодження зовнішньополітичного курсу принаймні з країнами-сусідами. Так, вирішення проблеми утилізації ядерних відходів та консервування Чорнобильської АЕС не повністю залежить від волі органів влади України, до вирішення цих питань також залучені інститути ЄС. Вирішення питань екологічної безпеки дельти Дунаю чи питання здійснення протипаводкових заходів у басейні річки Тиса передбачає

координацію всіх країн, які відносяться до цього басейну; а при здійсненні протипаводкових заходів також – залучення структур і ресурсів НАТО.

А. Україна як гранична країна. На геополітичну роль України впливає її характеристика як граничної країни. Зокрема, Україна межує безпосередньо із Європейським Союзом, НАТО, Шанхайською організацією співробітництва. Певною мірою Україна здійснює міжнародне співробітництво в рамках Євразійських співдружностей (СНД, ЄрАзЕС, СЕП). При цьому чітко не сформульовано пріоритети зовнішньої політики, оскільки вони втілені лише у вигляді рамкових, первинних документів, які потребують своєї конкретизації у більш детальних законодавчих актах та конкретних адміністративних актах і діях. Тому деякі з аналітиків характеризують таке положення країни як своєрідний геополітичний «сірий простір».

Таке граничне положення України зумовлює формування зваженого зовнішньополітичного курсу, який би відповідав засадам верховенства права та забезпеченню національних інтересів у контексті глобалізаційних процесів. Тому актуальним здається регіональне співробітництво України у рамках Організації Чорноморського Економічного Співробітництва (ОЧЕС) та Центральноєвропейської ініціативи (ЦЄІ). Через інститути ОЧЕС Україна має змогу узгоджувати свій зовнішньополітичний курс із країнами Чорноморського регіону, а через інститути ЦЄІ – опосередковано впливати на інтеграційні процеси в рамках ЄС. Зокрема, предметом розгляду інститутів ЦЄІ стали питання поновлення судноплавства по Дунаю, запобігання катастроф у його басейні, посилення боротьби з міжнародним тероризмом.

У Євразійських співдружностях Україна часто розглядається як потуга, яка може служити для стримування надмірного впливу Російської Федерації та збалансування інтересів в рамках цих співдружностей. У якості регіонального лідера Україна з метою забезпечення противаги надмірного впливу РФ активно підтримує функціонування ГУАМ.

У цьому контексті є важливим вирішення дилеми української зовнішньополітичної стратегії: співвідношення між європейською /євроатлантичною та євразійською парадигмами.

Б. Європейська парадигма. Сутністю європейської парадигми є функціонування демократичної системи правління, заснованої на повазі до основних прав і свобод, соціально орієнтованої ринкової економіки, забезпеченні узгодження різноманітних інтересів у суспільстві, виходячи із ідей відкритості, толерантності і справедливості. Система співробітництва у рамках європейських інституцій є різнорівневою, яка базується на спільних європейських цінностях, зокрема *acquis communautaires*. Оскільки у Європі існує кілька рівнів інтеграції, Україна може враховувати цей фактор з максимальною ефективністю для себе. Через різнорівневий механізм інтеграції Україна може забезпечити реформування суспільно-політичних інститутів з урахуванням своїх інтересів.

Правовою основою відносин України з Європейським Союзом є Угода про партнерство і співробітництво (1994 р.), Спільна стратегія ЄС щодо України (1999 р.), Закон про затвердження Програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. На сьогодні є актуальним розробка Плану дій Україна – ЄС. Однак у зв'язку із кризою самоорганізації ЄС та виникненням ряду дискусій у процесі прийняття Конституції політика ЄС щодо України реалізується в рамках Політики сусідства. Таким чином, європейська інтеграція України можлива шляхом проведення всередині країни структурних реформ у сфері розбудови інфраструктури ринкової економіки, до якої ЄС встановлює певні вимоги соціального захисту.

Оскільки спостерігається тенденція налагодження співробітництва ЄС – Україна в рамках Політики сусідства, необхідно визначити інші можливі шляхи поглиблення інтеграції України у європейські структури. На перших етапах це може мати певні негативні наслідки (зростання безробіття, банкрутство деяких підприємств, переорієнтація в окремих сферах економіки тощо), однак у

стратегічному плані введення європейських стандартів у державне управління, економіку та систему соціального захисту зробить державне управління більш ефективним та дієвим, економіку більш конкурентоздатною, ефективною та ресурсозберігаючою, а систему соціального захисту – більш відкритою, доступною та адресною.

Одним із таких засобів вбачається приєднання України до Європейської економічної зони (простору), що утворює Європейську зону вільної торгівлі (ЄЗВТ), в якій гарантуються чотири економічні свободи: руху капіталів, робочої сили, товарів і послуг, що базується на багатосторонній міжнародній угоді. В рамках ЄЕЗ функціонують інституції, які нагадують за характером і формами своєї діяльності інституції ЄС. При цьому інститути ЄС та ЄЕЗ координують свою діяльність та узгоджують свої рішення. Тому у поєднанні вони утворюють «двостовбурну» структуру (двох піларів), яка дозволяє опосередковано впливати державам, які входять у ЄЕЗ, але не є членами ЄС, на вироблення політики інституціями ЄС. Таким чином, сьогодні Україна шляхом приєднання до Договору про ЄЕЗ може розпочати реальний процес структурних економічних перетворень, які дозволять наблизити економічні, соціальні, культурні параметри розвитку суспільства до європейських стандартів. Разом з тим виникає питання необхідності приєднання України до ЄЗВТ, в яку сьогодні входять Норвегія, Ісландія та Ліхтенштейн. У зв'язку з тим, що Договір про ЄЕЗ надає свободу розсуду щодо втілення його положень на рівні законодавства, адміністрації та правосуддя, виникає проблема щодо визначення пріоритетів діяльності ЄЗВТ. Діяльність інститутів ЄЗВТ вимагає дотримання таких вимог, відповідно до чого при прийнятті рішення необхідно узгодити головну мету підтримання однорідної законодавчої сфери з конституційними й політичними вимогами країн-членів ЄЕЗ, що запобігало б необхідності отримання прямих вказівок від інституцій ЄС, а також оберігало б автономію прийняття рішень в ЄС[3].

В. Євроатлантична парадигма будується на засадах забезпечення колективної безпеки, що здійснюється за допомогою консенсусного механізму, який передбачає урахування балансу інтересів як великих, так середніх і малих держав.

Інтеграція у рамках НАТО показує істотні труднощі у функціонуванні консенсусного механізму, оскільки він не завжди дозволяє обмежити надмірні амбіції США щодо нав'язування своєї системи цінностей третім країнам. Зокрема, проблеми у механізмі вироблення рішень у рамках НАТО проявилися при вирішенні питань гуманітарної інтервенції в Югославії, Афганістані та в Іраку. Акції з гуманітарної інтервенції в Югославії та Іраку так і не одержали чіткої санкції з боку Ради Безпеки ООН. Такі фактори деякою мірою розбалансували механізм прийняття рішень у рамках НАТО.

Разом з тим Україна повинна визначитися щодо своєї політики забезпечення зовнішньої безпеки у рамках систем колективної безпеки. Однак, згідно з Декларацією про державний суверенітет, Україна проголосила про свій намір у майбутньому стати нейтральною державою, яка не бере участі у військових блоках і дотримується принципів щодо нерозповсюдження ядерної зброї; брати участь у загальноєвропейському процесі та європейських структурах. Такі суперечливі положення Декларації, положення якої в цілому послідовно втілюються у Конституції та поточному законодавстві, є джерелом для різноманітних, суперечливих дискусій всередині України. При цьому рішення та зовнішньополітичний курс у галузі національної безпеки свідчить про тяжіння України вести взаємовигідне співробітництво з євроатлантичними інституціями у рамках загальноєвропейського процесу. Реальний стан справ у Збройних силах України зумовлює необхідність їхнього реформування, у чому складно обійтись без досвіду реформ, який накопичено в рамках інститутів НАТО.

Г. Євразійська парадигма базується на статистському підході, домінуванні колективного інтересу над індивідуальним, бюрократизації та закритості

процедур, формальному підході до вирішення питань з предмета їх відання. Основою цієї парадигми є уявлення про особливий характер здійснення державного управління, зважаючи на геополітичне розташування, ментальність народу, колективістські начала самоорганізації суспільного життя. З цієї точки зору вважається обґрунтованим концентрація влади в руках певної еліти чи групи осіб, домінування колективного інтересу. Таке суспільство за своєю природою є мобілізаційним, що передбачає не поступальний, еволюційний шлях розвитку, а напруження зусиль та ресурсів з метою досягнення певних абстрактних цілей та цінностей за допомогою своєрідного «суспільного ривка». Тому не випадково марксистські погляди про побудову якісно нового суспільства, побудованого на засадах справедливості та колективізму, лягли на «благодатний» ґрунт. Важливим для аналізу перспектив євразійської парадигми є традиція правового нігілізму; у крайніх проявах це проявляється в ототожненні свободи із сваволею.

Такі позиції заслуговують на увагу, зважаючи на тенденції розвитку Євразійських співтовариств та ефективність рішень їх інституцій. Зокрема, Співдружність Незалежних Держав створена з метою забезпечення рівноправного і взаємовигідного співробітництва народів у сфері політики, економіки, культури й освіти, охорони здоров'я тощо. При цьому держави-учасниці СНД беруть на себе зобов'язання неухильно додержуватися взаємних зобов'язань. Рішення, що виробляють інституції СНД (Рада глав держав, Рада глав урядів, Міжпарламентська Асамблея тощо) мають переважно рекомендаційний характер. З метою посилення інтеграційних процесів, зокрема впливу Російської Федерації на просторі СНД, було утворено ряд нових наднаціональних об'єднань – Євразійську Економічну Співдружність (ЄврАзЕС) та Єдиний економічний простір (ЄЕП). Україна приєдналася до Договору про заснування ЄЕП і ратифікувала його у частині, що не суперечить Конституції. Такого роду застереження є невизначені і дають широкий простір для розсуду урядові та

адміністрації. З іншого боку, Конституція України не передбачає передачі частини суверенних прав держави наднаціональним об'єднанням та інститутам.

Співробітництво із Євразійськими співдружностями для України є необхідним для забезпечення вільного руху капіталів, робочої сили, товарів і послуг на цьому великому географічному просторі та ринку. Зважаючи на те, що функції інституцій СНД та ЄврАзЕС переплітаються, у рамках Євразійських співдружностей спостерігається різноманітна інтеграція в залежності від ступеня участі конкретної держави у цих об'єднаннях.

V. Висновки. Інтеграція України у наднаціональні структури зумовлена її внутрішньополітичними факторами, що ставить перед державою завдання щодо формування ефективних владних інституцій, єдиної, гнучкої правової системи, яка містила б механізми її зближення із загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права, а також механізми уніфікації у відповідності до вимог наднаціональних структур. Самовизначення України щодо інтеграції до відомих наднаціональних інституцій залежить від формування механізму взаємодії між структурами громадянського суспільства та держави, а також стійкості політичної системи і системи парламентаризму. Важливим для участі України в інтеграційних процесах є збереження свободи політичного маневру з метою забезпечення власних національних інтересів та попередження можливих загроз для країни.

Список використаної літератури

1. Карпачова Н.І. Стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні: Перша щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. – К., 2000. – С.16 – 18.
2. Маланчук П. Вступ до міжнародного права за Ейкхерстом. – Х.: Консум, 2000. – С. 295.
3. Орієнтація по зорях: Норвегія, Європейська економічна зона та Європейський Союз / Майкл Емерсон, Маріус Валь, Стефен Вулкок, а також Джоанна Апап, Даніель Грос, Олександр Кобза й Марк Гоубен: Матеріали навчальної програми «Європейський Союз та європейська економічна зона». – Київ – Брюссель, 2006 (електронний варіант).

ЗНАЧЕННЯ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ НА ДЕРЖАВНОМУ КОРДОНІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Охорона державного кордону – невід’ємна функція кожної суверенної держави, тому проблеми її забезпечення завжди актуальні. Державний кордон концентрує в собі прояви багатьох видів загроз - реальних і потенційних. Аналіз зміни рівня прикордонної безпеки України та його прогнозування свідчить про те, що система загроз національній безпеці на державному кордоні найближчим часом не зміниться. Найбільшу небезпеку становитимуть загрози, сумарний потенціал яких зосереджений переважно в економічній, соціальній, міжнародній, екологічній та інших сферах .

Так, на сьогоднішній день існує низка *реальних та потенційних загроз* національним інтересам та безпеці України з боку суміжних країн, частина з яких сконцентрована на західному кордоні. Реалізація послідовної проєвропейської політики наших сусідів на Заході, їх прагнення найшвидше увійти до Європейського (Румунія) та Шенгенського союзів (Польща, Словаччина, Угорщина) та перенести “зовнішній” кордон ЄС на спільний з Україною, у разі, якщо Україна через різні фактори “випаде” з цього процесу, може призвести до:

- суттєвого корегування прикордонної та імміграційної політики щодо України в бік ужорсточення візового режиму та створення на нашому західному кордоні так званої "залізної завіси", а це, як наслідок, призведе до **перетворення території України у місце остаточного осідання (або легалізації) незаконних мігрантів;**
- переоснащення пунктів пропуску та прикордонних підрозділів сучасною технікою, створення прикордонної інфраструктури європейського типу, що з часом може спричинити **зростання невідповідності останніх прикордонній інфраструктурі України і, як**

наслідок, корегування міжнародними транспортними та туристичними компаніями пасажиро-транспортних та вантажних потоків в обхід України, що, у свою чергу, може зменшити надходження до державного бюджету.

Законом України “Про основи національної безпеки” визначено, *що одним з основних напрямів щодо зміцнення безпеки нашої держави та захисту її національних інтересів у сфері безпеки державного кордону України є **транскордонне співробітництво з суміжними державами*** (стаття 8 “Основні напрямки державної політики з питань національної безпеки”). Це зумовлено поступовим наближенням кордону Європейського Союзу до території України, необхідністю виконання стратегічних завдань інтеграції України до ЄС, важливістю розвитку регіонального співробітництва.

Розуміючи важливість зазначеного явища, керівництво територіальних прикордонних підрозділів приділяє увагу розвитку такого співробітництва. Як приклад, можна навести роботу Чопського прикордонного загону. Так, в рамках спільних проектів зі словацькою стороною, зокрема проекта “Аналіз проблем українсько-словацького транскордонного співробітництва”, який виконується за підтримки Міністерства будівництва і регіонального розвитку Словацької Республіки в рамках програм NUTS II та NUTS III, у період з 20 по 21 жовтня 2006 року представники Чопського прикордонного загону ДПСУ України взяли участь в експертному обговоренні проблемних питань у прикордонній та міграційній сферах на спільній ділянці українсько-словацького кордону з представниками Словацької асоціації зовнішньої політики, на чолі з радником президента СР п. О.Дулебою, а також делегація відвідала пункт пропуску "Малий Березний". Окрім того, 7-8 грудня 2006 року в с. Солочин відбулось 4-те засідання українсько-словацької (словацько-української) Міжурядової комісії з питань транскордонного співробітництва, де також обговорювалась ситуація на спільних словацько-

українських пунктах перетину кордону і перспективи розбудови їхньої інфраструктури.

Щодо проблемних питань на спільній ділянці державного кордону, виходячи з аналізу обстановки, українською стороною було обговорено та запропоновано:

- перегляд двосторонньої нормативної бази з прикордонних питань між СР та Україною, з урахуванням вступу СР в ЄС у 2004 році та її намаганням потрапити до Шенгенського союзу;
- удосконалення законодавства в питанні спрощення формальностей при здійсненні прикордонно-митного контролю з метою скорочення часу очікування при перетині кордону, насамперед для такої категорії пасажирів, як туристи;
- створення консультаційних пунктів;
- створення спільних учбових центрів, що діють на постійній основі;
- допомога у технічному дооснащенні українських прикордонних підрозділів або створення спільних проектів з метою забезпечення надійної охорони державного кордону, оскільки сьогодні здійснюється тільки одностороннє забезпечення словацьких прикордонних підрозділів;
- продовження роботи з переоснащення українських ППР до стандартів ЄС та Шенгену.
- підвищення рівня обміну інформацією щодо загальнодержавних і регіональних свят та інших подій. Неволодіння зазначеною інформацією призводить до суттєвого зростання пасажиропотоку в пунктах перетину, або виникнення інших нестандартних ситуацій, які мають бути вирішені завчасно;

- активізація проведення спільних операцій між відповідними органами Сторін з метою своєчасного припинення протиправної діяльності на державному кордоні організованими злочинними угрупованнями;
- розвиток та удосконалення взаємодії з питань охорони державного кордону та інші.

Транскордонне співробітництво сприяє забезпеченню прикордонної безпеки України, має позитивний вплив на стан захищеності важливих інтересів держави у прикордонному просторі в умовах впливу внутрішніх і зовнішніх загроз, а також дозволяє реалізувати ці інтереси.

Список використаної літератури

1. Про транскордонне співробітництво: Закон України від 26.06.2004 р. № 1861-IV.
2. Литвин М.М., Шишолін П.А., Косевцов В.О. Оцінка зміни рівня прикордонної безпеки // Наука і оборона.- 2004.- № 2.- С. 26-29.
3. Про основи національної безпеки: Закон України від 19.06.2003 р. № 964 – IV.
4. Деякі питання розвитку транскордонного співробітництва та єврорегіонів: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2002 р. № 587.
5. Посібник з транскордонного співробітництва в рамках проекту “Карпати 2003 – 2011 – запровадження стратегічного підходу до розвитку транскордонного співробітництва у Карпатському регіоні”. – С. 5-8.

Віктор БУНДА
Федір ВАЩУК

**СЬОМА РАМКОВА ПРОГРАМА ЄВРОСОЮЗУ (7 FP)
ЯК МЕХАНІЗМ ІНТЕГРАЦІЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ
ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО НАУКОВОГО ПРОСТОРУ**

Проект Євросоюзу “Європейський науковий простір” стартував у березні 2000 р. на Європейській Раді в Ліссабоні та встановив еталонну структуру для досліджень в Європі. В березні того ж року на засіданні Європейської Ради в Барселоні Євросоюз поставив перед собою мету: до 2010 р. підвищити обсяги науково-дослідних робіт на рівні 3% ВВП Євросоюзу[1]. При цьому 2/3 вишуканих коштів повинні становити приватні інвестиції, а 1/3 – за рахунок державного сектору. Наразі при значенні 2% від ВВП Євросоюзу обсяги європейських науково-дослідних робіт відстають від США (2,8 %) та Японії (понад 3 %)[2].

У червні 2004 р. Європейська Комісія розпочала консультативний процес з підготовки Сьомої рамкової програми (РП7) та видала повідомлення “Наука і техніка, ключ до майбутнього Європи – Посібник щодо майбутньої європейської політики в галузі підтримки наукових досліджень”.

У пропозиції стосовно майбутнього бюджету Програми на період з 2007 по 2013 рр., який був презентований 10 лютого 2004 р., Комісією висунуто вимоги щодо збільшення вкладу з боку держав – членів ЄС у науково-дослідні та інноваційні роботи.

Рамкові програми є основним фінансовим інструментом підтримки та розвитку наукових досліджень Європейського Союзу (ЄС). Вони реалізуються з 1984 р. п’ятирічними циклами. Джерелом фінансування рамкових програм є бюджет Європейського Союзу. При цьому формат фінансування реалізується в рамках бюджетного циклу ЄС (на даний час 5 років; з 2007 - 7 років). Європейська

© *Бунда Віктор Варфоломійович* – проректор з наукової та навчально-методичної роботи Закарпатського державного університету, кандидат фізико-математичних наук, професор;
Ващук Федір Григорович – ректор Закарпатського державного університету, доктор технічних наук, професор

Комісія (ЄК) розробляє проект РП, вносить на розгляд Європарламенту (ЄП) та Ради Європи (РЄ). Рішення щодо фінансування приймається спільно з ЄП та Радою Європи за участі ЄК. Національні квоти – відсутні. Адміністрування рамкових програм здійснює Європейська Комісія, Головний директорат з наукових досліджень та інші директорати.

Європейські рамкові програми ґрунтуються на ключових принципах:

1. ЄК підтримує тільки ті проекти, в яких беруть участь кілька партнерів з кількох різних країн.

2. Фінанси РП розподіляються на конкурсній основі ("Calls for proposal"), про що регулярно оголошується ЄК[3].

3. Проекти фінансуються тільки за умови їх повної відповідності пріоритетам рамкової програми загалом і конкретного конкурсу зокрема.

4. Кожна заявка оцінюється незалежними експертами (не менше п'яти експертів).

6. Кошти РП не є субсидією. Вони виділяються на ретельно сплановану і детально описану діяльність.

Основною метою рамкових програм є побудова європейського дослідницького простору.

З січня стартує Сьома рамкова програма Європейського Союзу тривалістю сім років (2007-2013 рр.). Її проект був підготовлений і опублікований Європейською Комісією 6 квітня 2005 р. До характерних рис цього проекту слід віднести:

- наступність з попередніми рамковими програмами;

- спрощення правил участі та фінансування;

- збільшення терміну з 5 до 7 років;

- значне збільшення фінансування - з 17,5 млрд. євро (РП6) до біля 73 млрд. євро (РП7).

Серед основних цілей, які ставить перед собою Сьома рамкова програма, – продовження розбудови європейського наукового простору та сприяння створенню в Європі сприятливих умов для гармонійного розвитку суспільства та економіки, які ґрунтуються на знаннях.

Загальний бюджет РП 7 становить 50,521 млрд. євро на період 2007-2013рр. Окрім того, передбачено фінансування наукових проектів та підготовки кадрів в рамках програми Євратом на суму 2,7 млрд. євро (на період 2007-2011 рр.)[4].

Загальну структуру Сьомої рамкової програми нами наведено в таблиці 1. Наведемо її коротку характеристику[5].

Основною метою програми “Співробітництво” є досягнення європейського лідерства в ключових галузях через співробітництво промислових й дослідницьких інституцій. Підтримка буде надана дослідницькій діяльності, що здійснюється через транснаціональне співробітництво, від спільних проектів і мереж до координації національних дослідницьких програм.

Таблиця 1

Структура Сьомої рамкової програми (РП7) Європейського Союзу

СПІВРОБІТНИЦТВО (спільні дослідження; НДДКР) 32,3 млрд. євро	Здоров'я	ІДЕЇ (передові дослідження) 7,5 млрд. євро	Європейська Рада з наукових досліджень
	Продукти харчування, сільське господарство, біотехнології	ЛЮДИ (кадровий потенціал) 4,8 млрд. євро	Початкове навчання
	Інформаційні та комунікаційні технології		Довготривале навчання
	Нанотехнології, нанонауки, матеріали та нові виробничі технології		Індустрія-Академія
	Енергетика	МОЖЛИВОСТІ (Інфраструктура і умови для розвитку потенціалу) 4,3 млрд. євро	Міжнародний вимір
	Навколишнє середовище (включаючи зміни клімату)		Особливі акції
	Транспорт (включаючи авіонавтику)		Дослідження інфраструктури
	Соціально-економічні та гуманітарні науки		Дослідження вигод СМС-спілкування
			Регіони знань
			Дослідницький потенціал
		Суспільні науки	
		Послідовний розвиток дослідницьких груп	
		Міжнародне співробітництво	

	Космос	НЕЯДЕРНІ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКІ ПРОЕКТИ ОБ'ЄДНАНОГО ДОСЛІДНИЦЬКОГО ЦЕНТРУ 1,7 млрд. євро
	Безпека	
ЄВРАТОМ (непрямі акції) 2,7 млрд. євро	ДОСЛІДЖЕННЯ ЕНЕРГІЇ СИНТЕЗУ	НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКІ ПРОЕКТИ З ЯДЕРНОЇ ТЕМАТИКИ ТА ПІДГОТОВКА КАДРІВ В РАМКАХ УГОДИ ЄВРАТОМ (прямі акції) 1 млрд. євро
	ЯДЕРНИЙ ПОДІЛ ТА РАДІАЦІЙНИЙ ЗАХИСТ	

В рамках програми „Співробітництво” Комісією визначено 10 підпрограм, а саме:

1. Здоров'я.
2. Харчування, сільське господарство та біотехнологія.
3. Інформаційні та комунікаційні технології.
4. Нанонауки та нанотехнології, матеріали та нові виробничі технології.
5. Енергія.
6. Навколишнє середовище (включаючи зміну клімату).
7. Транспорт (включаючи аеронавтику).
8. Соціоекономічні та гуманітарні науки.
9. Безпека.
10. Космос.

Додатково дві теми входять до Рамкової програми Євроатом:

- а) дослідження енергії синтезу;
- б) ядерний поділ та радіаційний захист.

Метою програми «Ідеї» є посилення майстерності європейської наукової бази через сприяння змаганням на європейському рівні. Автономна Європейська Дослідницька Рада буде створена для підтримки “граничних досліджень”, що здійснюватимуться дослідницькими командами, індивідуально або в партнерстві, змагаючись на європейському рівні в усіх наукових і технологічних галузях, включаючи технічні, соціоекономічні та гуманітарні науки.

Програма “Кадри” основною метою визначає посилення кар’єрних перспектив та мобільності наших дослідників. Діяльність на підтримку окремих дослідників, що називають як дії в рамках “програми Марії Кюрі”, будуть посилені з метою зміцнення людського потенціалу в європейських дослідженнях через підтримку тренінгів, мобільності та розвитку європейських дослідницьких кар’єр.

Метою програми “Можливості” є розвиток найкращих дослідницьких можливостей для європейської наукової спільноти. Діяльність буде підтримана шляхом посилення дослідницьких та інноваційних можливостей у всій Європі шляхом формування дослідницької інфраструктури; груп, які спрямовані на регіональні дослідження; стимулювання дослідницького потенціалу в регіонах “зближення” ЄС; розгрупування регіональних учасників досліджень для розвитку “регіонів знань”; питання “науки в суспільстві”; “горизонтальна” діяльність міжнародного співробітництва.

Серед новацій у Сьомій рамковій програмі слід відзначити наступні:

1. Значно більша увага буде приділятися тематиці пріоритетних напрямів, ніж інструментам їх реалізації.
2. Перевагу будуть мати науково-технічні проекти, які відповідають інтересам європейської промисловості, через розвиток європейських технологічних платформ[6].
3. Буде створено Європейську Раду з наукових досліджень для підтримки передових досліджень кращих європейських наукових колективів.
4. Інтеграція міжнародного співробітництва передбачена у всіх чотирьох основних програмах РП7 – Співробітництво, Ідеї, Кадри, Можливості.
5. Передбачається створення фінансового інструменту для мінімізації фінансових ризиків приватних інвесторів європейських наукових досліджень.

Умови участі в Сьомій рамковій програмі Євросоюзу передбачають як загальні, так і спеціальні вимоги. Загальні вимоги – участь у проекті мінімум трьох незалежних юридичних осіб із трьох різних країн ЄС або асоційованих країн. Спеціальні вимоги передбачають, щоб до участі в програмі була залучена одна юридична особа із країни ЄС чи асоційованих країн для:

- діяльності в рамках Європейської Дослідницької Ради (ERC);
- дій координації та підтримки;
- дій в рамках програми Марі Кюрі.

Для країн INCO (International Cooperation Partner Countries) передбачено як мінімум чотири учасники: двоє з країн ЄС чи асоційованих країн, і обов'язково двоє з різних країн INCO.

У таблиці 2 наводимо дорожню мапу Сьомої рамкової програми Євросоюзу.

Таблиця 2

Дорожня мапа Сьомої рамкової програми Євросоюзу

№ з/п	Найменування події (заходу)	Орієнтовний термін виконання
1.	Проект РП7 опублікований Єврокомісією	6 квітня 2005 р.
2.	Розгляд проекту зацікавленими сторонами	2005-2006 рр.
3.	Розгляд проекту РП7 профільним комітетом Європарламенту та надання рекомендацій	травень 2006 р.
4.	Розгляд проекту РП7 у першому читанні	червень 2006 р.
5.	Розгляд проекту РП7 Європейською Радою та прийняття рішення щодо проекту	липень 2006 р.
6.	Розгляд проекту РП7 зі змінами Єврокомісії та Європарламенту у другому читанні	листопад 2006 р.
7.	Розгляд правил участі окремих програм РП7 в Європарламенті	жовтень-листопад 2006 р.
8.	Розгляд схваленого Європарламентом проекту РП7 Радою Європи	грудень 2006 р.
9.	Початок реалізації РП7	січень 2007 р.
10.	Підготовка робочих програм та перших конкурсів	осінь 2006 р.
11.	Об'ява перших конкурсів РП7	грудень 2006 р. - січень 2007 р.

Аналізуючи результати виконання діючої Шостої рамкової програми РП6, можна зробити деякі узагальнення та рекомендації.

По-перше, експерти керувалися наступними критеріями оцінювання:

- відповідність проекту темі;
- науково-технічні переваги проекту;
- потенціальний вклад в розвиток європейського наукового простору;
- якість наукового та економічного менеджменту;
- мобілізація ресурсів для виконання проекту.

По-друге, головні проблеми наукових проектів, які експертами були відхилені або направлені на доопрацювання, полягали у наступному:

- відсутність новизни (ідеї);
- слабо представлена можливість реалізації результатів проекту;
- чітко необумовлені питання інтелектуальної власності;
- слабкий консорціум;
- розподіл бюджету не відповідає запропонованій діяльності.

Таким чином, для успішної участі в новій, Сьомій рамковій програмі ми рекомендуємо дотримуватися таких принципів:

1. Необхідно переконати експертів, що проект відповідає політиці і планам розвитку ЄС.
2. Потрібно чітко сформулювати завдання проекту.
3. Сформулювати очікуваний результат і представити сфери можливого застосування.
4. Продемонструвати технологічний розвиток, тобто що нового привнесе ваш проект у розвиток галузі.
5. Потрібно показати відмінність від проектів РП, які фінансувалися раніше (покажіть переваги вашої ідеї).
6. Продемонструвати спроможність проекту – тобто можливість продовження його фінансування з інших джерел чи життєздатність після припинення фінансування .
7. Продемонструвати компетентність консорціуму.

8. Для успішного проходження експертизи проект повинен бути написаний чітко і зрозуміло.

Отже, Сьома рамкова програма Європейського Союзу повинна надати нового імпульсу розвитку та підвищенню конкурентоспроможності Європи. Увагу звернуто на дослідження, які відповідають потребам європейської промисловості і є конкурентоспроможними на світовому ринку. В центрі уваги всієї програми РП7 – вимога майстерності, що є важливим фактором розвитку глобальної конкурентоспроможності Європи.

Список використаної літератури

1. Бунда В.В., Ващук Ф.Г. Світові інтеграційні процеси вищої освіти і науки//Матеріали міжнародної наукової конференції «Розширення Європейського Союзу: нові реалії і перспективи на міжнародному ринку вищої освіти і науки». –Ужгород (Україна) – Сніна(Словаччина). -24-27 листопада 2004 р. –Ужгород: Діалог В, 2005. – С. 5-11.
2. Бунда В.В., Бунда С.О., Максименко О.М. Європейський освітньо-науковий простір: інтеграція чи взаємовигідне співробітництво// Там же. - С. 12-16.
3. Бунда В.В., Ващук Ф.Г., Максименко О.М. Рамкові програми Євросоюзу та єдиний науковий європейський простір: перші підсумки// Матеріали міжнародної наукової конференції «Стан, проблеми та перспективи інтеграції України в європейський освітній і науковий простір. – Ужгород(Україна) – Сніна(Словаччина). 12-15 квітня 2005 р. – Ужгород: Діалог В, 2005. –С. 9 – 16.
4. <http://cordis.europa.eu/fp7/budget.htm>.
5. Бунда В.В., Ващук Ф.Г. Політика Європейського Союзу в області підтримки наукових досліджень на ближайший період (2007-2013)// Науковий вісник Закарпатського державного університету. – Серія: Історія. – Вип. 1(7). – Міжнародні відносини та інтеграційні процеси в Україні: стан, проблеми, перспективи. –Ужгород: ЗакДУ, 2006. –С.125-134.
6. <http://cordis.europa.eu/technology-platforms/home.html>.

ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО МІЖ УКРАЇНОЮ ТА УГОРЩИНОЮ: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

З 1989 року пропускні пункти на українсько-угорському кордоні можна було використовувати для спрощеного переходу, який з 1 листопада 2004 року відмінили. Між Україною та Угорщиною була підписана двостороння угода про спрощену візову систему: для громадян України надається безплатна віза, а громадяни Угорщини отримали безвізовий режим. З листопада 2007 року Угорщина має вступити до Шенгенської зони, і двостороння угода втрачає свою силу. Саме тому тепер ідуть переговори між Україною та Європейським Союзом про спрощення візового режиму.

Відкриття кордону призвело до бурхливого розвитку контактів між приватними особами, малими фірмами та бізнесом. Інтенсивно почали розвиватися міжособистісні контакти, відновлювалися родинні зв'язки, а також встановлювалися зв'язки між культурними, релігійними, освітніми організаціями та інституціями. Транскордонна співпраця якраз і полягає в тому, щоб у діалозі були задіяні всі соціальні групи населення та адміністративні органи.

Органи державної влади і місцевого самоврядування повинні чітко визначити основні проблеми регіону з подальшим виділенням тих із них, які можна вирішити самостійно; які потрібно вирішувати за допомогою держави і які доцільно вирішувати в рамках транскордонних і міжрегіональних угод (аналіз стану реалізації міжтериторіальних угод, транскордонного співробітництва в усіх сферах та стратегій регіонального розвитку суміжних прикордонних територій сусідніх держав для виявлення спільних проблем та шляхів їх вирішення). У цьому разі при вірній організації можна розраховувати на допомогу європейських міжнародних структур як у методичному, інформаційному, так і у фінансовому плані.

Політика розвитку транскордонного співробітництва (ТКС) формується на двох рівнях – *державному та регіональному*. Тобто потрібно визнати, що в процесі становлення ринкових відносин в Україні з'явилися нові функції в управлінні обласним господарством – міжнародна діяльність. Ця діяльність розвивається не лише в сфері економічних відносин, а у всіх сферах життя – культурній, науково-освітній, екологічній, розбудови інфраструктури, просторового облаштування тощо, і всі вони стають предметом співпраці за міжрегіональними та транскордонними угодами [2, с. 654]. Але у зв'язку з відсутністю в Україні децентралізації управління, зокрема надання місцевим органам влади конкретних управлінських та фінансових важелів, місцеві влади “обмежено” можуть брати участь в ТКС зі своїми угорськими партнерами, в яких ці реформи вже відбулися.

З 1990 р. ЄС здійснює фінансову підтримку українсько-угорського прикордонного співробітництва шляхом використання ряду ініціатив, програм та проектів, а саме: PHARE CBC, TACIS CBC, INTERREG тощо.

Програма TACIS CBC була ініційована у 1996 році і має свій окремий бюджет. У 1996 році Європейська Комісія запровадила новий механізм фінансування проектів – програму TACIS сприяння малим та мікропроектам з прикордонного співробітництва (TACIS CBC SPF-MPF) з метою підтримки проектів малих форм співпраці між місцевими та регіональними органами влади на західних кордонах СНД. На українсько-угорському кордоні за програмою TACIS CBC були здійснені такі проекти: “Розбудова КПП “Тиса” (здійснена реконструкція пункту пропуску “Тиса” на угорсько-українському кордоні, загальна вартість 2,8 млн. євро), “Створення інституцій для підтримки малого та середнього бізнесу” (створено бізнес-інкубатор, загальна вартість 1,5 млн. євро), “Підтримка місцевого розвитку та туризму Карпатського регіону України” (загальна вартість 1,5 млн. євро), “Оцінка ризиків та менеджмент паводків у Закарпатській області” (загальна вартість 2,8 млн. євро), “Розробка стратегії

заміру та моніторингу параметрів води у р. Уж, Латориця та Буг” (загальна вартість 1,9 млн. євро), “Запровадження стратегічного підходу до розвитку транскордонного співробітництва в Карпатському регіоні” (Розробка Стратегії “Карпати 2003-2011”, TACIS CBC SPF), “Міст для співпраці 2003” (TACIS CBC SPF, створено Центр українсько-угорського регіонального розвитку) тощо.

В 1999 році угорський VÁTI Kht, який відповідає за здійснення Phare CBC в Угорщині, неодноразово звертався до Європейської Комісії щодо розширення діяльності програми Phare CBC на угорсько-український кордон. ЄС в рамках INTERREG та Phare на 2002-2003 рр. започаткував так званий “Фонд експериментальних малих грантів” (зовнішня прикордонна ініціатива Phare 2003/005-004 з самостійним бюджетом). За програмою PHARE CBC були здійснені проекти: “Розвиток методів і практики сталого водогосподарювання в регіоні мм. Матесалка і Берегово” (загальна вартість 57 тис. євро), “Розвиток туризму в прикордонному регіоні України та Угорщини” (загальна вартість 58 тис. євро), “Підготовка українських і угорських громадських центрів для участі в програмі INTERREG III та TACIS CBC шляхом програми дистанційного навчання” (загальна вартість 55 тис. євро), “Туристична співпраця між мм. Ніредьгаза і Ужгород” (загальна вартість 32 тис. євро), “Реалізація транскордонних культурних програм за участю сільських рад Тісододо та Четфолво” (загальна вартість 32 тис. євро), “Екологічне виживання в басейні р. Тиса в рамках українсько-угорського співробітництва”, на якому може базуватися система моніторингу, що відповідає Директиві ЄС Водного Базису” (загальна вартість 46 тис. євро) та інші [12]. Ці проекти можна було подавати з угорської сторони.

Обов’язкова умова – наявність українського партнера, який фінансову допомогу не отримував, але міг отримати якийсь досвід з проектного менеджменту.

Основними проблемами з українського боку щодо використання коштів ЄС є відсутність фінансування для їх розробки і подальшого вироблення конкретних проектних пропозицій, а також неузгодженість механізмів одночасного співфінансування транскордонних проектів за рахунок коштів програм ЄС, національних і регіональних бюджетних асигнувань та позабюджетних джерел.

24 червня 2004 року був прийнятий Закон України "Про транскордонне співробітництво", який серед іншого визначає мету та принципи державної політики у сфері транскордонного співробітництва, повноваження суб'єктів ТКС України, принципи та форми державної підтримки транскордонного співробітництва та його фінансове забезпечення. Відповідно до вимог ЄС новий Закон України "Про транскордонне співробітництво" передбачає два основних види проектів та програм ТКС: спільні та національні. Відповідно до прикінцевих положень зазначеного Закону у Державному бюджеті України на 2005 р. та наступні роки мали бути визначені кошти та механізм співфінансування відібраних проектів з українського боку [3]. Однак джерела та механізм надання такої підтримки з боку держави не визначаються.

Досвід здійснення ТКС центрально-європейськими сусідами України показує, що воно розглядається ними як складова політики регіонального розвитку. Зазначені країни не ухвалюють спеціальних законів про транскордонне співробітництво, маючи натомість закони про регіональний розвиток. Наприклад, в Угорщині діє закон "Про регіональний розвиток та фізичне планування", згідно з яким було створено Національну раду регіонального розвитку як орган, що повинен допомагати уряду країни здійснювати завдання регіонального розвитку. До його компетенції, серед іншого, належать координація програм розвитку на національному та регіональному рівнях і розроблення пропозицій щодо розподілу бюджетного фінансування потреб регіонів [14].

Протягом 2004-2006 рр. планувалось надати близько 20 млн. євро українським партнерам, задіяним у проектах, спрямованих на посилення

трансграничної співпраці між розширеним ЄС і його новим сусідом – Україною у рамках програми INTERREG III A (Україна-Польща-Білорусія, Україна-Словаччина-Угорщина, Україна-Румунія). Для Угорщини фінансування проектів за Програмами сусідства упродовж цього часу здійснюватиметься через програму INTERREG III.* Основним завданням оновленого трансграничного співробітництва повинно стати досягнення таких цілей, як: сприяння сталому економічному та соціальному розвитку прикордоння Європи, зокрема шляхом залучення економіки прикордонних регіонів “сусідів” до європейських ринків; спільне вирішення проблем довкілля, охорони здоров’я, організованої злочинності; забезпечення ефективності та безпеки кордонів, зокрема боротьби проти нелегальної міграції; сприяння контактам між людьми у прикордонні. Досягти цих стратегічних завдань заплановано у два етапи:

2004-2006 рр. – шляхом координації спрямування фінансових ресурсів традиційних програм TACIS CBC, PHARE CBC, INTERREG III A, для чого і було започатковано Програми сусідства на кордонах – програма “Україна-Словаччина-Угорщина”. Водночас ці ініціативи повинні бути узгоджені із традиційними фінансовими інструментами підтримки Євросоюзу.

Після 2006 року – формування окремого та автономного від інших програм інструменту сусідства, який дозволить партнерам пропонувати на розгляд Європейській Комісії ініціативи, що об’єднуюватимуть елементи трансграничної співпраці та регіонального розвитку прикордоння з метою зближення рівнів розвитку територій, розділених кордонами [9].

Перший тур (від 10 березня по 10 червня 2005 року) по програмі “Україна-Словаччина-Угорщина” відбувся, було подано понад 300 проектних заявок, з яких 21 стосувалася українсько-угорського прикордонного співробітництва. З них

---

* Європейська Комісія ініціює подвоєння розмірів технічної допомоги в рамках європейської політики сусідства (ЄПС) на період з 2007 до 2012 року – до 15 млрд. євро. Це практично удвічі більше, ніж на період з 2000 до 2006 року.

чотири спільних проекти від Закарпатської області отримують фінансування від Європейської Комісії, зокрема: “Розробка комплексного українсько-угорського підходу до протипаводкових спільних заходів” (Управління по водному господарству - 260 тис. євро), “Розробка та впровадження транскордонної програми медико-соціальної реабілітації” (Обласна дитяча поліклініка - 240 тис. євро), “Створення туристично-інформаційного центру Закарпатської області” (Центр українсько-угорського регіонального розвитку - 100 тис. євро), “Дослідження стану використання біомаси у прикордонному регіоні” (Агентство регіонального та транскордонного співробітництва “Закарпаття”- 270 тис. євро) [11].

Фінансова підтримка здійснюється також у рамках двосторонніх програм. Так, наприклад, програма “Ніредьгазька ініціатива” (жовтень 2003 року), яка була ініційована Міністерством закордонних справ Угорської Республіки та органами місцевого самоврядування області Саболч-Сатмар-Берег як інструмент вже практичної реалізації Нової Політики Сусідства ЄС [5, с. 152-153]. “Ніредьгазька ініціатива” передбачає конкретні механізми з метою встановлення тісніших зв’язків між безпосередніми учасниками транскордонного співробітництва: органами виконавчої влади, самоврядування, підприємцями. У рамках цієї ініціативи проведено ряд тематичних міжнародних, науково-практичних конференцій із залученням до їх роботи провідних фахівців, керівників підрозділів державних установ та регіональних і місцевих органів влади Угорщини, України та інших експертів з країн ЄС. Мета цих заходів – зміцнення зв’язків між місцевими та регіональними владами по обидва боки нових східних кордонів ЄС та створення можливості для безпосереднього обміну думками для опрацювання перспективних шляхів вирішення проблемних питань, що виникатимуть у різних сферах регіональних відносин у зв’язку з розширенням ЄС. Для виконання програми було створено Громадський фонд Євро-Кліп-Єврозв’язок. Одним із

перших проектів цієї структури є розробка Концепції спільного розвитку прикордонних територій України та Угорщини.

Особливо важливого значення набуває розробка нових концепцій розвитку транскордонного співробітництва країн ЄС з прикордонними територіями держав-сусідів. Тут прикладом могла б стати *Концепція спільного розвитку прикордонних територій України та Угорщини*, розроблена спільно Закарпатською та Саболч-Сатмар-Березькою областями (схвалена Закарпатською обласною радою (рішення від 20.06.2003 року №221). Концепцією визначені основні напрями розвитку прикордонного співробітництва. Це – розбудова кордону; облаштування зони міжнародних транспортних коридорів, зокрема 5-го європейського транспортного коридору, який має важливе значення на шляху Європа-Кавказ-Азія; охорона навколишнього середовища; співробітництво у розвитку туристично-рекреаційного комплексу; створення умов і стимулювання розвитку малого підприємництва у прикордонних регіонах та інше [4, с. 95-103].

Важливе місце посідає угорська громада, яка проживає в прикордонних районах Закарпатської області (12%). Для транскордонного співробітництва це дуже важливо, бо, наприклад, мовного бар'єра не існує. По-друге, представники цієї громади мають досить розгалужені зв'язки з громадянами Угорщини (родичі, друзі). ТКС є однією з можливостей сприяння культурним та міжетнічним контактам, оскільки саме території прикордоння є зоною, де важливо налагоджувати міжкультурну толерантність, виховувати спільну європейську ідентичність, вирішувати актуальні проблеми етнічних меншин, зокрема відділених від “материнської” держави лінією кордону. У цьому контексті необхідним є створення умов для сприяння так званому “малому руху” через кордон, принаймні до 2006-2007 рр., коли нові члени ЄС стануть учасниками Шенгенського візового режиму, а Україна досягне пом'якшення візового режиму з країнами Євросоюзу чи створить передумови для запровадження безвізового стану відносин. Європейська Комісія вже розробила конкретні пропозиції щодо

стимулювання “місцевого руху” на нових кордонах ЄС, зокрема передбачила можливість перетину кордону на основі спеціальних документів. Запропоновано запровадити новий тип віз для населення держав-сусідів, які проживають на прикордонній території. Цей документ дозволить багаторазово в’їжджати до сусідньої країни ЄС на термін не більше семи днів, при цьому не віддаляючись від кордону далі ніж на 50 км [13].

Транскордонне співробітництво відбувається на різних рівнях: між регіонами (NUTS 2), між обласними органами самоврядування та їхніми інститутами (NUTS 3), між меншими місцевими самоврядними одиницями (NUTS 4). А також в рамках Карпатського євро регіону та Інтеррегіо, так зване інституційне співробітництво, та в рамках гуманітарної сфери і між громадськими організаціями.

The Hungarien-Ukrainan border region

Джерело: MTA RKK Debreceni Osztály

Сусідній Північно-олфолдський регіон Угорщини складається з трьох областей: Гойду-Бігор, Йас-Нодькун-Солнок та Саболч-Сатмар-Берег. За населенням та територією він приблизно співпадає з параметрами Закарпаття, але

вони знаходяться на різних адміністративних рівнях. В Україні поки що не визначені території по системі NUTS (Номенклатура територіальних одиниць для статистичних цілей) у зв'язку з тим, що ми не маємо навіть статусу апліканта.

Що стосується українсько-угорського прикордонного співробітництва на рівні областей, то можемо говорити про області, які знаходяться на території Карпатського єврорегіону, зокрема Закарпатська, Чернівецька, Львівська, Івано-Франківська області (Україна), Саболч-Сатмар-Берег, Гойду-Бігор, Йас-Нодькун-Солнок, Боршод-Обоуй-Земплін області (Угорщина). Тут потрібно виділити відносини Закарпатської та Саболч-Сатмар-Берег областей, які мають спільний кордон, та інших прикордонних областей, які спільного кордону не мають.

Зрозуміло, що відносини між Закарпатською та Саболч-Сатмар-Березькою областями найбільш інтенсивні. Крім офіційних зв'язків між адміністраціями, набули інтенсивного характеру відносини між підприємцями та підприємствами двох областей. Тут важливу роль відіграє створений в 2001 році українсько-угорський філіал в м. Ужгороді Торгово-промислової палати України та угорсько-український відділ Саболч-Сатмар-Березької торгово-промислової палати.

По обидва боки кордону були створені спеціальні економічні зони для розвитку прикордонних інвестицій. З угорської сторони 1996 року було створено спеціальну економічну зону в Кішвардському окрузі з центром у м.Загонь, а з української сторони в Ужгородському та Мукачівському районах було створено спеціальну економічну зону в 2001 році. Ці дві спеціальні економічні зони інтенсивно співпрацюють та мають ряд успішних спільних проектів [8].

Співробітництво областей, які не мають спільного кордону, в основному відбувається в сферах культури, науки та освіти. Зокрема, Гойду-Бігорська область має угоди про культурне співробітництво із Закарпатською та Чернівецькою областями. Хоча ці регіони знаходяться недалеко один від одного, зв'язки між ними в основному протокольні, а конкретні результати відсутні.

Відносини на рівні NUTS 4 відбуваються за участю прикордонних районів та поселень. Найінтенсивніші відносини відбуваються між Ужгородським, Берегівським та Виноградівським районами, які межують з Кішвардським, Вашарошноминьським та Фегирдьормотськими округами, які не мають адміністративних функцій.

В Україні планується адміністративна реформа, за якою повноваження місцевого самоврядування будуть розширені, а місцеві адміністрації взагалі ліквідовані [1]. Ці зміни у великій мірі допоможуть у поглибленні транскордонних відносин.

Систематичні братерські зв'язки культурного, освітнього та економічного характеру мають міста-побратими прикордонного регіону. Так, наприклад, Ужгород є містом-побратимом м.Ніредьгаза, м.Берегово є містом-побратимом м.Вашарошноминь, м.Виноградів є містом-побратимом м. Фегирдьормот, м.Мукачево є містом-побратимом м.Матесалка, м.Тячів є містом-побратимом мм. Нодькаллов та Козінцборціка, м.Чоп є містом-побратимом м. Загонь, м.Свалява є містом-побратимом м.Нірмігайді [4, с.58–61].

Інституціоналізовані форми зв'язків, які буде розглянуто далі, також розвивалися, але такого успіху, як неінституціоналізовані, не досягли. Систему фінансування ТКС забезпечили безпосередньо інституції ТКС – єврорегіони, фінансування яких здійснюється в першу чергу із структурних фондів ЄС, членських внесків, міжнародних фондів та інші, через головні офіси яких здійснюється (а в нашому випадку мала б здійснюватись) координація та фінансування співробітництва.

Діяльність областей та єврорегіонів щодо транскордонного співробітництва базується на укладених договорах та угодах міждержавного рівня та угодах і рішеннях про співпрацю між органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади з адміністративно-територіальними одиницями країн, що входять до складу єврорегіонів. Угоди реалізуються як в цілому на території

областей, так і на території єврорегіонів. Так, по Карпатському єврорегіону транскордонне співробітництво регулюється 34 угодами та іншими рішеннями [5, с.131-132].

Міжнародну асоціацію “Карпатський єврорегіон” (КЄ) було створено 14 лютого 1993 року підписанням у м. Дебрецені (Угорщина) міністрами закордонних справ та головами прикордонних адміністративно-територіальних одиниць України, Польщі та Угорщини Декларації про співробітництво населення, яке проживає в Карпатському регіоні.

Важливим напрямом діяльності Карпатського єврорегіону є проведення ярмарків, фестивалів, регулярні обміни творчими колективами, групами спортсменів, науковцями, делегаціями спеціалістів в області охорони здоров'я, екології, фахівців соціальних служб, зустрічі представників митних і прикордонних служб, правоохоронних органів.

Але, на жаль, як показує опитування, більшість населення прикордонного регіону України та Угорщини або не знає взагалі про існування Карпатського єврорегіону (громадяни Угорщини –54,2%, громадяни України – 71,6%), або не знає про діяльність організації (громадяни Угорщини -2/3, громадяни України – 80%) [10, с.311].

Одним із прикладів створення субрегіону в межах Карпатського регіону є **Інтеррегіо**. 6 жовтня 2000 року було підписано Угоду між Закарпатською областю (Україна), Сату-Марським повітом (Румунія) та Саболч-Сатмар-Березькою областю про **Інтеррегіо** – трилатеральне співробітництво. Інтеррегіо на прикордонних територіях трьох держав планує і реалізує розвиток у таких напрямках: спільний кордон та інфраструктура, яка відноситься до нього; охорона природи, навколишнього середовища та водних ресурсів, міжнародний туризм та інше. Проте Інтеррегіо, як і Карпатський єврорегіон, створювався з ініціативи “згори”, а не від регіонів, тому і має лише формальний характер. Хоча завдяки підтримці фондів ЄС останнім часом намітилася і активізація. Наразі підготовлено

12 спільних проектів у гуманітарній та економічній сферах на основі Концепції розвитку прикордонних територій України, Угорщини та Румунії “Інтеррегіо”. У планах – створення транскордонних територій з охорони навколишнього середовища, розбудова долини річки Тиса та її природний захист [6, с. 103-104].

Крім наведених вище прикладів транскордонного співробітництва, важливим є співробітництво між освітніми установами, церквами, агентствами та громадськими організаціями.

Однією з організацій, які займаються транскордонним співробітництвом, є Центр українсько-угорського регіонального розвитку, створений в 2004 році. Головною метою діяльності Центру українсько-угорського регіонального розвитку (далі – Центр) є сприяння місцевим органам влади, недержавним організаціям, підприємницьким структурам у реалізації програм та окремих проектів, спрямованих на забезпечення сталого соціально-економічного розвитку обох прикордонних регіонів у відповідності до Концепції розвитку прикордонних територій України та Угорщини. Також важливим є Агентство регіонального і транскордонного розвитку “Закарпаття”. Але слід відмітити, що після багаторічних розмов про необхідність розбудови і підтримки на державному рівні мережі агенцій регіонального розвитку, які у прикордонних регіонах України мали б стати двигунами транскордонного співробітництва, їх створення почалося і продовжує відбуватися стихійно, переважно без будь-якого сприяння з боку держави. Українські АРР та неурядові організації, які працюють у сфері регіонального і місцевого розвитку, здебільшого існують за рахунок отримання фінансування від закордонних та міжнародних донорів. Проте координація діяльності агентств як між собою, так і з органами державної влади та місцевого самоврядування наразі відсутня. Відтак у здійсненні транскордонного співробітництва не впроваджується комплексний підхід до розв'язання проблем розвитку прикордонних територій України та знижується синергетичний ефект,

якого можна було б досягти за умов належної координації та міжсекторної співпраці [7].

Отже, серед основних проблем, що стримують розвиток транскордонного співробітництва між Україною та Угорщиною і мають бути вирішені в майбутньому, можна назвати такі:

- обмеженість стратегічного бачення завдань та перспектив розвитку транскордонного співробітництва з боку місцевих органів влади, а також відсутність навичок спільного планування розвитку прикордонних територій, вироблення спільних стратегій розвитку;

- слабкість інституційної бази регіонального розвитку, яка у прикордонних регіонах має відігравати роль однієї з рушійних сил транскордонного співробітництва;

- мізерний рівень фінансової підтримки спільних транскордонних проектів як з боку уряду, так і з боку місцевих органів управління;

- створення “ефективних” єврорегіонів на рівнів прикордонних районів (NUTS 4), наприклад, Єврорегіон Берег;

- відсутність у місцевих органів влади усвідомлення того, що завдання розвитку транскордонного співробітництва потребують від них функцій координації, а не жорсткого адміністрування.

Після розширення ЄС для розвитку транскордонного співробітництва між прикордонними регіонами України та Угорщини з'явилися нові можливості, зокрема: Угорщина з отриманням відповідних квот у ЄС впливає на формування транскордонної політики щодо України; перенесення співробітництва у нові рамки його фінансування ЄК з метою зменшення відмінностей у розвитку двох прикордонних регіонів. Для таких прикордонних регіонів, як Закарпатська область, співпраця в рамках трьох Програм сусідства – Україна-Польща-Білорусь, Україна-Словаччина-Угорщина та Україна-Румунія – на основі механізмів TACIS CBC, PHARE CBC, INTERREG III дозволить мінімізувати дію “ефекту бар'єра”,

породженого наявністю кордону, а також сприятиме зменшенню відмінностей у рівнях соціального та економічного розвитку по різні боки кордону.

Список використаної літератури

1. Адміністративно-територіальна реформа в Україні (проекти законодавчих актів та концептуальні документи. – Львів, 2005. – 280 с.
2. Беленький П.Ю., Мікула Н.А. Зовнішньоекономічна діяльність регіонів //Регіональна політика: методологія, методи, практика: Монографія/ Колектив авторів. НАН України. Інститут регіональних досліджень. За ред. академіка НАНУ М.І. Долішнього –Львів, 2001. – 719 с.
3. Закон України “Про транскордонне співробітництво” від 24 червня 2004 р., № 1861-IV. [http // www.rada.kiev](http://www.rada.kiev).
4. Концепція спільного розвитку прикордонних територій України та Угорщини. – Ниредьгаза: ТОВ “GFB”, 2003.
5. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: Монографія. –Львів, 2004. – 395 с.
6. Розширення Європейського Союзу: вплив на відносини України з центрально-європейськими сусідами / Інститут регіональних та євроінтеграційних досліджень “ЄвроРегіо Україна”. – К.: “К.І.С.”, 2004 – 360 с.
7. Студенніков І. Транскордонне співробітництво як дзеркало регіональної політики в Україні // Економічний часопис-XXI. – 2005. - №1-2. [http:// soskin.info/ea. php?pokazold=20050111 &n=1-2&y=2005](http://soskin.info/ea.php?pokazold=20050111&n=1-2&y=2005).
8. Balcsók I., Baranyi B., Dancs L. 2005: Az Európai Unió külső határán. Együttműködések Magyarország keleti államhatárai mentén.- Baranyi B. (szerk). Debrecen, MTA Regionális Kutatások Központja. 19-71. o.
9. Community Initiative INTERREG III. B (2000 –2006). Programme Coplement Draft. Approved by the Monitoring Committee April 12, 2002.
10. Dancs László (2003): A határon átnyúló kapcsolatok főbb jellemzői a magyar-kárpátaljai határtérségben a lakosság szemszögéből. In: A vidéki Magyarország az EU-s csatlakozás előtt. VII. falukonferencia. Szerk.: Kovács T. Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja, Magyar Regionális Tudományi Társaság, 2003.
11. <http://www.uzhgorod.net.ua/news/13056/>.
12. <http://www.vati.hu/owa/vati/newweb.tfimenu?kod=118.1>.
13. The Commission Proposes Concrete Measures for Facilitating “Local Traffic” at the Land Borders of the Union, IP/03/1186, Brussels, 1 September 2003.
14. The XXI/1996. Act on Regional Development and Physical Planning // Regional Development in Hungary. Budapest, 1998. P. 87-105.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПОЛОЖЕНЬ ПРО ПУБЛІЧНУ ВЛАДУ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ

В Україні територіальна громада може реалізовувати свої функції та повноваження через представницькі органи та посадових осіб. Адже представницька демократія є більш професійною, раціональною, ніж безпосередня[1,с.12-13]. Цим, напевне, можна пояснити і той факт, що відповідно до частини 3 статті 143 Конституції України органам місцевого самоврядування можуть надаватися законом окремі повноваження органів виконавчої влади.

Особливе місце держави серед суб'єктів публічної влади як засобу інтеграції і стабілізації усього суспільства[2,с.337] зумовлює і особливі вимоги до державного управління. Значний рівень постійності, безперервності, наступності управляючих впливів у демократичному суспільстві потребує оптимізації розподілу публічної влади шляхом її децентралізації і деконцентрації.

Складність теоретичного осмислення і практичного вирішення цього завдання на пострадянському просторі визначається попередньою надцентралізацією будь-яких публічних проявів та суперечливістю утвердження демократичного режиму. Дається взнаки і брак уваги науковців до цієї проблематики. Осмислення проблеми, зокрема, стримується неоднозначним розумінням ключових понять. Зарубіжні дослідники звертають увагу на специфічність розуміння на пострадянському просторі сутності децентралізації[3,с.27]. У вітчизняній літературі вона подається як перерозподіл повноважень між центром та регіонами на користь останніх [4,с.34; 5,с.157], делегування і субделегування функцій і повноважень регіонам[5,с.93] тощо. Створення місцевих держадміністрацій також розглядається як складова

децентралізації[6,с.91; 5,с.93]. Водночас, місцеве самоврядування визначається як прояв деконцентрації влади[4,с.36; 7,с.32].

Натомість зарубіжні автори деконцентрацію визнають як “спосіб організації владарювання усередині держави, а децентралізацію – як відчуження повноважень однієї юридичної особи на користь іншої юридичної особи, якою є місцевий колектив”[8,с.57; 9,с.88]. Подібний підхід набуває підтримки і вітчизняних науковців[5,с.293-294]. Яке наше розуміння цих основних понять? Політична децентралізація – здійснення публічної влади самостійними відносно органів державної влади суб’єктами. Ступінь самостійності останніх визначається тим, що вони належать або до органів державної влади суб’єктів федерації (в державах з федеральним устроєм), або до органів відносно самостійного виду публічної влади – місцевого самоврядування, які функціонують на засадах місцевої автономії і здійснюють впорядкування справ локального значення. Натомість деконцентрація пов’язана із перерозподілом повноважень відповідальності та ресурсів між самостійними органами, уповноваженими на прийняття остаточних, обов’язкових до виконання рішень і включеними до організаційної структури державного управління.

Деконцентрація та децентралізація публічної влади використовувалися задля стабілізації державного управління навіть за недемократичного політичного режиму.

У вітчизняній практиці спробами здійснити масштабну політичну децентралізацію публічної влади слід вважати реформи місцевого самоврядування 60-х років XIX ст., які одночасно пройшли на українських землях як в складі Росії, так і Австро-Угорщини. Поштовхом до цих реформ була попередня практика крайньої, навіть на ті часи, централізації державного управління, внаслідок чого відповідальність за будь-які негаразди покладалася на державу, що врешті-решт зумовило піднесення революційного руху в Австро-Угорщині в 1848 – 1949 роках та суспільну кризу в Росії у 1859 – 1861 роках.

Тож ст. 6 “Положення про губернські та повітові земельні установи” від 1 січня 1864 року передбачила, що “земські установи щодо ввірених їм справ діють самостійно, закон визначає випадки, коли дії і розпорядження їх підлягають затвердженню і нагляду урядових властей”[10,с.13]. Поступ у напрямі децентралізації публічної влади в умовах російського абсолютизму поєднувався із помітною концентрацією державної влади на місцевому рівні через систему присутностей, на які покладалось здійснення адміністративних та квазісудових функцій в окремих галузях управління, але очолюваних, як правило, найвищим державним посадовцем в цій губернії або повіті. Натомість за радянських часів усі без винятку органи публічної влади були державними, себто про будь-які прояви політичної децентралізації говорити не доводиться. Це, однак, не перешкоджало достатньо масштабній як горизонтальній, так і вертикальній формальній деконцентрації державної влади.

Перехід до формування місцевих рад шляхом вільних і відкритих виборів і наступна руйнація монопартійної опіки щодо них негайно виявили штучність їх статусу як “органів державної влади”. Внаслідок цього стрімко активізується інтерес до децентралізації управління. Однак в умовах формування нових незалежних держав публічна влада часто-густо стала розглядатися як реальна загроза послаблення державної влади. Таке сприйняття підсилювалося нерівномірністю політичного представництва.

В більшості країн СНД закріплено таку організацію публічної влади, коли повноцінне місцеве самоврядування визнається, але існує, як правило, на рівні невеликих населених пунктів, а на рівні областей, районів і міст республіканського значення представницькі інституції або визначено органами державної влади, або формально віднесено до місцевого самоврядування, однак розпорядчо-виконавчі функції покладено на місцеві органи державного управління, які лише формально підконтрольні місцевим представницьким

органам. Таку модель організації публічної влади можна визначити як частково децентралізовану.

Натомість в Україні ще з 1990 року базовий рівень місцевого самоврядування встановлено на рівні населених пунктів, а Конституція 1996 року закріпила це становище, визначивши місцеве самоврядування як право “жителів села чи добровільного об’єднання в сільську громаду жителів кількох сіл, селищ та міста” (стаття 140). Внаслідок цього децентралізація публічної влади поширилася і на міста обласного значення та на саму столицю. Органами місцевого самоврядування, які представляють спільні інтереси територіальних громад, визначено районні та обласні ради. Відсутність у цих рад виконавчих органів не дозволяє говорити про повноцінну децентралізацію публічної влади на регіональному рівні. Однак у цілому ступінь політичної децентралізації в Україні є істотно високою.

Слід підкреслити, що деконцентрація за частково децентралізованої публічної влади істотно обмежується. На місцеві органи виконавчої влади покладаються передусім виконавчо-розпорядчі функції, які б мали виконувати органи місцевого самоврядування. Відповідно, значна частина міністерств та відомств не передає свої функції місцевим органам виконавчої влади, здійснюючи їх через власні територіальні підрозділи.

В контексті перспектив розвитку регіональної політики потребує перегляду текст одинадцятого розділу Конституції України з метою наближення його до європейських стандартів та розширення норм і принципів організації та функціонування органів місцевого самоврядування.

З огляду на це доцільно дати порівняльний аналіз конституційних положень про публічну владу в європейських країнах, зокрема, в конституціях Бельгії, Болгарії, Греції, Естонії, Ірландії, Італії, Литви, Німеччини, Норвегії, Польщі, Російської Федерації, Румунії, Угорщини, Фінляндії, Франції, Швеції, Чехії.

Як правило, питанням самоврядування в конституціях присвячено окремий розділ, невеликий за обсягом – до однієї сторінки. Винятками є конституція Швеції, де згадки про місцеве самоврядування трапляються в різних місцях тексту, та Норвегії, де є, власне, лише одна згадка про муніципалітети та графства з приводу місцевих виборів (не до самих муніципалітетів та графств, а в тому сенсі, що ці утворення є структурними одиницями виборчої системи до Парламенту). У федеральній конституції Федеративної Республіки Німеччини встановлюються найбільш загальні принципи самоврядування, яких повинні дотримуватись федеральні землі в своїх конституційних актах.

Визначення поняття місцевого самоврядування, принаймні у тому вигляді, в якому воно наводиться в частині першій 140-ї статті Конституції України, або в Європейській хартії місцевого самоврядування, не зустрічається, практично, ніде. На нашу думку, це пов'язано з тим, що поняття “питання місцевого значення” саме потребує юридичного визначення, без нього визначення поняття місцевого самоврядування має дуже обмежене застосування.

Конституція Російської Федерації: “Місцеве самоврядування в Російській Федерації забезпечує самостійне вирішення населенням питань місцевого значення, володіння, користування та розпорядження муніципальною власністю”.

Конституція Естонії: “Всі місцеві питання розв’язуються та регулюються місцевим урядом, який діє незалежно у відповідності до законів”.

Конституція Ірландії: “Держава визнає роль місцевого уряду щодо створення форуму для демократичного представництва місцевих громад у здійсненні на місцевому рівні влади та виконання функцій, наданих законом, та сприянні через ініціативи уряду задоволенню інтересів таких громад”.

Цікавим є визначення поняття місцевого самоврядування (мабуть, його так можна трактувати, оскільки це – перше речення відповідного розділу) в Конституції Польщі: “Місцеве самоврядування виконує публічні завдання, які не

закріплені Конституцією чи законами та іншими органами влади”. В такому формулюванні є, принаймні, і визначення того, що таке “місцеві справи”.

В інших конституціях визначення немає, поняття формується через визначення суб’єкту та функцій, або вважається, що поняття визначене на іншому рівні.

Жодна з проаналізованих конституцій (за виключенням хіба що російської) не визнає, як це зроблено в Україні, територіальну громаду прямим **суб’єктом місцевого самоврядування**. Як правило, таким суб’єктом є рада, причому майже завжди робляться застереження про демократичний спосіб її обрання. *Ірландія*: “Мусить бути місцева влада, обрана таким чином, як це передбачено законом”. *Чехія*: “Асамблея громади незалежно веде справи громади”. “Члени Асамблеї обираються таємним голосуванням на основі загального, рівного та прямого виборчого права”.

Російська Федерація: “Місцеве самоврядування здійснюється громадами шляхом референдуму, виборів, інших форм волевиявлення, через виборні та інші органи місцевого самоврядування”.

Лише деякі конституції уточнюють внутрішню структуру органів самоврядування:

1. *Румунія*: “Органами публічної влади, якими здійснюється місцева автономія в громадах, є місцеві ради та мери, обрані у відповідності до закону”.
2. *Польща*: “Місцеві самоврядні утворення здійснюють свої обов’язки через установчі та виконавчі органи”.
3. *Литва*: “Ради місцевого самоврядування утворюють підзвітні їм виконавчі органами для прямої імплементації законів Республіки Литва, а також рішень Уряду та рад місцевого самоврядування”.

4. *Болгарія*: “Мер є органом виконавчої влади у муніципалітеті. Він обирається муніципальною радою на чотири роки згідно з процедурою, визначеною законом”.
5. *Бельгія*: “Президент виконавчого комітету обирається радою з-поміж її членів; його обрання ратифікується Королем; закон визначає його статус”.
6. *Іспанія*: “Мери обираються членами ради або населенням”.
7. *Угорщина*: “Мер є головою місцевого представницького органу. Представницький орган може обирати комітети та створювати установи”.

В інших випадках деталізація органів місцевого самоврядування передається на рівень закону та / або самих органів. *Росія*: “Структура органів місцевого самоврядування визначається населенням самостійно”. *Фінляндія*: “Положення про основні принципи управління для муніципальних адміністрацій та обов’язки муніципалітетів викладені у законі”.

В конституціях перераховуються основні **адміністративно-територіальні одиниці місцевого самоврядування**, причому часто за законом закріплюється право створення інших, не вписаних у конституції.

Болгарія: “Територія Республіки Болгарія поділяється на муніципалітети та регіони”. “Інші адміністративно-територіальні одиниці та органи самоврядування можуть бути встановлені законом”. “Муніципалітет є основною адміністративно-територіальною одиницею, на якій здійснюється самоврядування”. “Регіон є адміністративно-територіальною одиницею, якій доручено проведення регіональної політики, реалізація державного управління на місцевому рівні та забезпечення гармонії національних та місцевих інтересів”. (Регіон не є самоврядною одиницею, його глава призначається Радою Міністрів).

Естонія: “Одиницями місцевого самоврядування є волості та міста. Інші одиниці місцевого самоврядування можуть створюватися на засадах та в порядку, встановленому законом”.

Франція: “Територіальними одиницями Республіки є комуни, департаменти та заморські території. Будь-які інші територіальні одиниці встановлюються законом. В цих одиницях самоврядування здійснюється через обрані ради та способи, визначені законом”.

Угорщина: “Територія Республіки Угорщина поділяється на такі адміністративні одиниці: столиця, округи, міста та комуни. Столиця поділена на райони. Райони можуть утворюватися в інших містах”.

Польща: “Громада (гміна) є базовою одиницею місцевого самоврядування. Інші одиниці регіонального та/чи місцевого самоврядування встановлюються законом”. Саме завдяки такому формуванню Польща змогла без особливих юридичних проблем, пов'язаних зі змінами Конституції, провести реформу, запровадивши самоврядування у воєводствах та ввівши нову самоврядну територіальну одиницю – повіт.

В багатьох конституціях передбачаються способи зміни меж адміністративно-територіальних одиниць через референдум, після консультацій з органами місцевого самоврядування тощо.

Крім Угорщини, спеціальний **статус столиці** визначається в конституціях *Італії*: “Рим – столиця Республіки. Державні закони регулюють його юридичний статус” та *Болгарії*: “Територіальний поділ та виключні права Столиці та інших головних міст встановлюються законом”.

Конкретного переліку **функцій** місцевого самоврядування не зустрічаємо майже ніде. Винятки становлять:

Росія: “Органи місцевого самоврядування самостійно управляють муніципальною власністю, формують, затверджують та виконують місцевий

бюджет, встановлюють місцеві податки та збори, здійснюють охорону громадського порядку, а також вирішують інші питання місцевого значення”.

В деяких конституціях окремі функції визначаються іншими розділами, наприклад, в Німеччині згадуються муніципальні заклади освіти як елемент системи загальної освіти.

Типовим є підхід *Угорщини*: “Права та обов’язки місцевої влади визначаються законом” або *Польщі*: “Завдання, які не закріплені Конституцією чи законами за іншими органами публічної влади”.

В більшості конституцій прямо проголошується **автономія**, незалежність органів місцевого самоврядування, право органів місцевого самоврядування захищати свої права в судовому порядку.

Дуже поширеними є положення про **делегування** повноважень органів державної влади органам місцевого самоврядування.

Росія: “Органи місцевого самоврядування можуть наділятися законом окремими державними повноваженнями з передачею необхідних для їх здійснення матеріальних та фінансових засобів. Реалізація переданих повноважень підконтрольна державі”.

Польща: “Якщо того вимагають фундаментальні потреби держави, закон може доручити органам місцевого самоврядування виконання інших публічних обов’язків. Спосіб передачі та порядок виконання таких обов’язків визначається законом”.

Угорщина: “У виняткових випадках Мер може бути залучений до виконання державних адміністративних та владних повноважень на додачу до його відповідальностей перед місцевим самоврядуванням у відповідності до закону чи декрету уряду, який має силу закону. Державні адміністративні обов’язки можуть бути покладені на Клерка місцевого представницького органу та, у виняткових випадках, на Керівника служби місцевого уряду”.

Чехія: “Виконання функцій державного управління може бути доручене територіальним органам самоврядування тільки якщо це передбачено законом”.

Майже всі конституції прямо встановлюють право органів місцевого самоврядування самостійно запроваджувати місцеві податки як основне чи суттєве джерело наповнення місцевого бюджету.

Деякі конституції, крім того, передбачають фінансову підтримку держави на виконання самоврядних повноважень:

Польща: “Доходи органів місцевого самоврядування складаються з власних доходів, а також загальних субсидій та спеціальних грантів з державного бюджету”.

Італія: “Муніципалітети, провінції, головні міста та регіони повинні мати фінансову автономію по відношенню до своїх доходів та витрат. Муніципалітети, провінції, головні міста та регіони повинні мати автономні ресурси. Вони повинні встановлювати та збирати власні податки в гармонії з конституцією і у відповідності з принципами координації публічних фінансової та податкової систем. Вони повинні одержувати частку доходів державних податків, пов’язаних з їхньою територією. Закон держави засновує фонд вирівнювання для допомоги районам, де фіскальна здатність з розрахунку на мешканця зменшена, без будь-яких обмежень на використання його доходів. Фонди, що надходять з джерел, про які згадується в попередній частині, повинні надавати муніципалітетам, провінціям, головним містам та регіонам можливість повністю фінансувати функції, доручені їм”.

Греція: “Держава вживає законодавчі, регулятивні та фіскальні заходи, необхідні для забезпечення фінансової незалежності та фондів, необхідних для виконання завдань та компетенцій агенцій місцевого врядування, забезпечуючи одночасно прозорість в управлінні такими фондами”.

Ще одним правом, яке закріплюється в багатьох конституціях, є право органів місцевого самоврядування на створення **асоціацій**. *Польща:* “Самоврядні

утворення мають право на асоціації. Самоврядні утворення мають право участі в міжнародних асоціаціях місцевих та регіональних громад, а також співпрацювати з місцевими та регіональними громадами інших держав.”.

В багатьох конституціях спеціальна увага приділяється **контролю** за діяльністю органів місцевого самоврядування.

Польща: “Законність діяльності органів місцевого самоврядування є предметом контролю. Органами, що здійснюють контроль за діяльністю самоврядних утворень, є: Прем’єр-міністр та воєводи, а щодо фінансових справ – регіональні аудиторські палати”.

Греція: “Держава здійснює нагляд за діяльністю органів місцевого самоврядування, що складається виключно з перевірки законності; не допускається втручання в їхні ініціативи та свободу дій. Перевірка законності здійснюється так, як це передбачено законом”.

Чехія: “Держава може втручатись в діяльність самоврядних територіальних одиниць тільки якщо таке втручання необхідно для захисту законності і тільки у спосіб, зазначений законом”.

І насамкінець дві цитати з Конституції Угорщини:

“Для затвердження законів про місцеве самоврядування потрібна більшість у дві третини членів парламенту. Фундаментальні права місцевого самоврядування можуть бути обмежені законом, для чого теж потрібна більшість у дві третини”.

“Представницький орган може оголосити про свій розпуск до закінчення строку свого мандату у відповідності до умов, викладених в законі про місцеве самоврядування. При розпуску органу мандат мера також припиняється”.

Отже, конституції європейських країн в основному встановлюють загальні принципи утворення та діяльності органів місцевого самоврядування, їх права, уникають зайвої деталізації, встановлення процедур, механізмів, структур, надаючи право на це або закону, або самим органам самоврядування.

Список використаної літератури

1. Кампо В.М. Місцеве самоврядування в Україні.-Київ, 1997.- С.12-13.
2. Нижник Н. Дієздатність Української держави та розвиток регіонів // Зб. наук. пр. УАДУ при Президентові України. – Вип. 2. – В 4-х ч. – Ч. 1. – К.: Вид-во УАДУ, 2000. – С. 337.
3. Попа В., Мунтяну И. Реформы местного управления в странах бывшего Советского Союза между надеждой и переменами // Разработка новых правил игры в старых условиях: Органы местного самоуправления в Восточной Европе, на Кавказе и в Средней Азии / Под ред. И. Мунтяну и В. Попа – Будапешт: Институт открытого общества, 2001. – С. 27.
4. Воронов В. П., Скрипчук В. М. Децентралізація влади як основа взаємовідносин державних виконавчих органів і місцевого самоврядування // Державне будівництво та місцеве самоврядування: Зб. наук. пр. Вип. 1. – Х.: Право, 2001, - С. 34.
5. Державне управління в Україні: централізація і децентралізація: Моногр. / Кол. авт.; відп. Ред. Н.Р.Нижник. – К.: Вид-во УАДУ, 1997. – С. 93.
6. Батанов О. Концептуальні засади співвідношення функцій територіальних громад з функціями місцевих органів державної влади // Право України. – Одеса, 1999. - № 5. – С. 25.
7. Крусян А. Децентрализация и деконцентрация публичной власти: соотношение в теории и законодательстве Украины // Юридический вестник (Одесса). – 1999. - № 1. – С. 32.
8. Бребан Г. Французское административное право. – М.: Прогресс, 1988. – С. 57.
9. Рурне Б. Державне управління. – К.: Основи, 1993. – С. 88.
10. Васильков А. О. Самоуправление: В 3-х т. Т. 1. – СПб., 1869. – С. 13.

ДЕРЖАВНА ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА У КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ

Однією з відмінних ознак сучасного світового соціального прогресу є зростання значущості інформації у суспільних відносинах, перехід від індустріального до інформаційного суспільства, від енергетичних технологій до інформаційних [1]. Вплив інформаційних і комунікаційних технологій (ІКТ) на економіку, соціальну і політичну сферу кожної держави та взагалі життєдіяльність людини має пріоритетне значення. Ті країни, лідери яких продовжують ігнорувати тенденції побудови інформаційного суспільства і його розвитку на основі широкомасштабного використання ІКТ, сьогодні займають останні місця в міжнародних рейтингах розвитку й автоматично утворюють категорію регіонів, в яких загострена проблема інформаційної нерівності [2]. З метою забезпечення кращого балансу у доступі до нових технологій і нових комунікаційних та інформаційних служб, для того, щоб розвиток інформаційного суспільства був корисним усім європейським країнам, Європейське співтовариство з 1994 року розглядає завдання побудови інформаційного суспільства як найбільш пріоритетне [3].

Регламентацію розбудови інформаційного суспільства, закони функціонування інформаційної сфери в державі визначає інформаційна політика. Вона аналізує організацію інформаційного простору, типи споживання інформаційного продукту на певній території, інформаційні уподобання населення, способи використання інформаційних ресурсів для різних суспільних цілей. Розглядаючи інформаційну політику Європейського Союзу щодо створення інформаційного суспільства, слід відзначити наступні кроки:

З 1994 по 1998 р. усі науково-технічні ініціативи Європейського Союзу відбувалися в межах Четвертої рамкової програми, яка здійснювалася через

18 цільових програм. Найбільш дієвою ініціативою була актуалізація серії послідовних проектів, спрямованих на розвиток культури і збереження культурної спадщини, зокрема:

1. Мультимедійний доступ до європейської культурної спадщини. Меморандум взаєморозуміння (1995–1998).
2. Мультимедіа для освіти і зайнятості через інтеграцію культурних ініціатив (1999–2002).

На особливу увагу заслуговує діяльність заснованої Європейською комісією у лютому 1995 р. Форуму для обговорення загальних проблем побудови інформаційного суспільства. Він складається з 130 членів, наділених повноваженнями терміном на три роки. Половина з них призначається державами-членами, а половина – Європейською Комісією. Форум є своєрідним місцем для обміну ідеями, думками і рекомендаціями з питань, які стосуються інформаційного суспільства.

З 1 січня 1999 р. почала працювати П'ята рамкова програма Європейського Союзу (1999-2002). Її принциповою відмінністю від попередніх є новий підхід, який полягає в тому, що результати наукових досліджень і розробок, здійснених у рамках науково-технічних програм ЄС, повинні мати практичну цінність для звичайних громадян, впливати на їх повсякденне життя в соціальних сферах (охорона здоров'я, освіта, навколишнє середовище, зайнятість населення).

Починаючи з 2002 р., впроваджується Шоста рамкова програма ЄС (2002-2006), яка передбачає більш конкретні підходи щодо вирішення проблем побудови інформаційного суспільства. Загалом основними сучасними напрямками державної політики Європейського Союзу щодо формування інформаційного суспільства можна визначити наступні:

- спільний підхід Співтовариства до побудови інформаційного суспільства;
- державне регулювання інформаційної сфери;

- здійснення Програми «e-Європа»;
- Інтернет;
- захист даних ;
- авторське право і суміжні права;
- електронна торгівля;
- цифрові мережі з надання комплексних послуг;
- супутниковий зв'язок;
- радіочастоти;
- телезв'язок і ринок інформаційних послуг;
- ліцензії;
- стандартизація;
- системи платежів;
- телефонія.

З метою приєднання України до Європейського Співтовариства, в якому активно розвивається інформаційне суспільство, стає вкрай необхідно вирішити комплекс важливих організаційно-правових питань, серед яких і розробка концепції державної інформаційної політики України у контексті її інтеграції в Європейський Союз.

Розвиток інформаційного суспільства в Україні має свої суперечності. З одного боку, Україна з 48-мільйонним населенням має один з найвищих у світі індексів освіченості (98%), величезний науковий потенціал і прекрасні традиції у цій сфері. З іншого боку, Україна відноситься до групи країн з низькотехнологічною промисловістю та слабкорозвиненою інфраструктурою. За даними Всесвітнього економічного форуму, з точки зору здатності використання ІКТ, Україна займає 76 місце у світі, поступаючись таким пострадянським державам, як Естонія (23), Литва (44), Латвія (51), Казахстан (60), Росія (72) и Азербайджан (73).

Тим не менш, слід відзначити, що сьогодні Україна – одна з небагатьох держав СНД, яка має весь необхідний набір законів в інформаційній сфері. Конституція України вперше створила правові основи інформаційної діяльності особи, суспільства і держави в Україні, проголосила право громадян на інформацію як можливість вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в іншій спосіб – на свій вибір (ст.32, 34), передбачила прийняття ряду законів про інформацію (ст.92), створення системи органів державної влади в інформаційній сфері – Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення України (ст.85), Державного комітету телебачення і радіомовлення та інших і забезпечення інформаційної безпеки України (ст.17). Основними законами України щодо регулювання інформаційної сфери є: Закон України «Про інформацію», який закріплює право громадян України на інформацію, закладає правові основи інформаційної діяльності; Закон України «Про державну таємницю» – регулює суспільні відносини, пов'язані з віднесенням інформації до державної таємниці, засекречуванням, розсекречуванням її матеріальних носіїв та охороною державної таємниці з метою захисту національної безпеки України. Закон України «Про Національну систему конфіденційного зв'язку» – регулює суспільні відносини, пов'язані зі створенням, функціонуванням, розвитком та використанням Національної системи конфіденційного зв'язку. Закон України «Про захист інформації в автоматизованих системах» – встановлює основи регулювання правових відносин щодо захисту інформації в автоматизованих системах за умов дотримання права власності громадян України і юридичних осіб на інформацію. Закон України «Про інформаційні агентства» – закріплює правові основи діяльності в Україні інформаційних агентств та їх міжнародного співробітництва. Закон України «Про науково-технічну інформацію» визначає основи державної політики в галузі науково-технічної інформації, порядок її формування і реалізації в інтересах науково-технічного, економічного і соціального прогресу країни. Крім

того, цілий ряд законів регулює різні аспекти інформаційної діяльності (засоби масової інформації, видавнича справа, бібліотечна справа, кінематографія, телебачення і радіомовлення. музейна справа та ін.).

В основному інформаційне законодавство в Україні сформоване – це різноманітні, але взаємозв'язані спільним об'єктом, єдністю мети правові акти, норми, що закріплюють інформаційні права та свободи, регулюють інформаційні відносини (закони України, укази Президента, постанови Кабінету Міністрів України та інші нормативно-правові акти). Однак, незважаючи на певний законодавчий позитив у цій сфері (насамперед, береться до уваги кількісний показник), існує величезна кількість проблем, пов'язаних значною мірою з потребами адаптації інформаційно-правових норм з європейськими. Зокрема, Радою Європи прийнято понад сто нормативно-правових документів, спрямованих на забезпечення інформаційних прав та свобод. Це є підґрунтям для гармонізації інформаційного законодавства України з європейським.

При визначенні основних напрямів державної інформаційної політики необхідно враховувати сучасні умови суспільного розвитку України, а саме – формування інформаційного суспільства, яке сприяє поширенню процесів глобалізації та усуненню комунікаційних бар'єрів як на міждержавному рівні, так і на рівні окремих громадян. Це акцентує увагу не лише на процесах збирання, обробки та зберігання інформації, а передусім – на активній участі держави в процесах творення відповідної інформації з метою протидії можливим інформаційним впливам ззовні, а також напрацювання ефективних механізмів її поширення зсередини (тобто серед своїх громадян) і ззовні (на міжнародній арені) [4].

У Законі України «Про інформацію» державна інформаційна політика визначається як сукупність основних напрямів і способів діяльності держави з одержання, використання, поширення і зберігання інформації. У Концепції національної інформаційної політики України під національною інформаційною

політикою розглядається стратегія, напрями і завдання держави у сфері збирання, зберігання, використання і поширення інформації та інформаційних ресурсів у суспільстві. Завданням держави є розповсюдження різноманітної інформації, альтернативних думок, але з поданням потужної державної думки. Згідно із Законом України «Про інформацію» головними напрямками і способами здійснення державної інформаційної політики є:

- забезпечення громадянам доступу до інформації;
- створення національних систем і мереж інформації;
- зміцнення матеріально-технічних, фінансових, організаційних, правових і наукових основ інформаційної діяльності;
- забезпечення ефективного використання інформації;
- сприяння постійному оновленню, збагаченню та зберіганню національних інформаційних ресурсів;
- створення загальної системи охорони інформації;
- сприяння міжнародному співробітництву в галузі інформації і гарантування інформаційного суверенітету України.

Державну інформаційну політику розробляють і здійснюють органи державної влади загальної компетенції, а також відповідні органи спеціальної компетенції. Передусім це: Державний комітет телебачення і радіомовлення України, Державний комітет зв'язку та інформатизації України, Національна рада України з питань телебачення та радіомовлення. Важливе значення для формування політики та здійснення державної інформаційної політики мають консультативно-дорадчі органи: Рада з питань інформаційної політики при Президентові України, Міжвідомча комісія з питань інформаційної політики та

інформаційної безпеки при Раді національної безпеки та оборони України, Головне управління інформаційної політики Секретаріату Президента України.

Створення найсприятливіших умов для реалізації інформаційних прав і свобод громадян є запорукою демократичного розвитку будь-якої держави, а рівень розвитку інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури в державі визначає її конкурентоспроможність на світовому інформаційному ринку. Більшість держав світу розробили стратегію і тактику входження в інформаційне суспільство. Майже кожна європейська країна має національну програму його побудови. Україна ще в 1998 р. офіційно визначила програмний напрям державної інформаційної політики у Законі «Про національну програму інформатизації». На жаль, немає достатніх підстав стверджувати, що основні програмні завдання інформатизації українського суспільства виконуються в повному обсязі. Сьогодні виконання програми інформатизації характеризується переважно впровадженням систем зв'язку, транспортування інформації [5]. Разом з тим, необхідним є створення й інших передумов побудови інформаційного суспільства: правових, організаційних, технологічних тощо. У цьому контексті першочерговими завданнями в державній інформаційній політиці України є такі:

- розгляд проекту Концепції роздержавлення засобів масової інформації в Україні;
- забезпечення законодавчої бази для запровадження в Україні системи суспільного телебачення і радіомовлення;
- законодавче розв'язання проблеми забезпечення конституційних прав громадян на інформацію та захисту журналістів і засобів масової інформації від переслідування в суді за критику (відповідальність за поширення недостовірної інформації, її спростування та відшкодування моральної шкоди, пов'язаної з її поширенням);

- розробка Концепції розвитку телерадіоінформаційного простору України;
- розробка Концепції розвитку в Україні глобальних інформаційних мереж;
- розробка Концепції інформаційної безпеки України;
- розробка Інформаційного кодексу України.

Крім того, для прискорення інтеграції України у світовий інформаційний простір слід визначити і реалізувати заходи щодо глибокої комп'ютеризації, насамперед навчальних закладів, заохочення їх доступу до вітчизняних і світових інформаційних ресурсів. За даними Міністерства освіти і науки, в Україні на 1 комп'ютер припадає 54 учня – для порівняння, в Латвії цей показник становить 19 учнів, в Росії – 9,7, у Польщі – 6,8, а в США і Японії практично кожний школяр забезпечений персональним комп'ютером. Крім того, більше 58% українських шкіл не мають доступу до Інтернету, а майже 90% вітчизняних шкіл, що мають вихід в глобальну мережу, під'єднані за допомогою застарілої та низькошвидкісної технології з'єднання (dial-up), що не дозволяє ефективно використовувати можливості Інтернету у навчальному процесі.

Потребують значного прискорення інформатизація органів державної влади, фінансового сектору економіки та грошового обігу, бухгалтерської справи, перехід на електронний документообіг, комп'ютеризацію архівної справи, статистичної інформації та ін.

Виходячи із зазначеного, до головних напрямів здійснення сучасної державної інформаційної політики України слід віднести:

- забезпечення свободи слова;
- забезпечення та сприяння вільному доступу до суспільно значимої інформації;
- сприяння конкуренції у сфері засобів масової інформації та ІКТ;

- залучення інвестицій у розвиток ІКТ та їх пільгове оподаткування;
- сприяння відкритості та прозорості органів державної влади та місцевого самоврядування;
- захист культурної і мовної самобутності; переведення культурної спадщини у цифровий формат;
- захист інтересів найбільш вразливих верст населення (неповнолітніх, непрацевдатних, національних меншин) в інформаційній сфері;
- боротьба з неналежним використанням сучасних інформаційних технологій;
- забезпечення інформаційної безпеки;
- захист персональних даних;
- охорона недоторканності приватного життя;
- формування позитивного іміджу держави та державних органів.

Насамкінець слід зазначити, що на сьогодні в державній інформаційній політиці залишаються невирішеними такі питання:

1. Неузгодженість окремих норм законодавства, що регулює інформаційну сферу; розробка законів щодо нових засобів масової інформації та захисту прав особистості при використанні ІКТ.

2. Недостатня інформаційна присутність України за кордоном. Необхідно збільшити обсяги мовлення державної ТРК «Всесвітня служба іномовлення «Україна і світ» до 20-24 годин з охопленням території Євразії, а згодом – Америки та Австралії.

3. Застаріле технологічне обладнання державних телерадіокомпаній, незадовільний матеріально-технічний рівень видавничо-поліграфічного комплексу.

4. Незадовільний стан мережі проводового радіомовлення, яке переважно обслуговує інформаційні потреби найменш соціально захищених верств населення.

5. Запровадження суспільного теле- і радіомовлення.

6. Надолуження у розвитку новітніх засобів комунікації – Інтернету, супутникового мовлення тощо.

7. Забезпечення подальшого розвитку кабельного мовлення, зокрема подолання монополізму, властивого галузі.

8. Перехід на цифровий формат мовлення.

9. Розробка і реалізація державних програм, які стосуються формування інформаційного суспільства України[6].

Список використаної літератури

1. Беляков К. Інформатизація організаційно-правової сфери суспільної діяльності // Право України.-2004.-№6. – С.88.
2. Береза Т.А. Україна на шляху до Всесвітнього саміту з питань інформаційного суспільства /Інформаційне суспільство. Шлях України. – 2004. – <http://www.isu.org.ua/catalog/26/45/Kniga2.pdf>
3. Europe and the global information society. Recommendations to the European Council, May, 1994.
4. Почепцов Г.Г., Чукут С.А. Інформаційна політика. – К.: Знання, 2006. – С.211.
5. Інформаційне законодавство: Збірник законодавчих актів у 6 т./За заг.ред. Ю.С.Шемшученко, І.С.Чижа. – Т.1. Інформаційне законодавство України. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2005. – С.4.
6. Почепцов Г.Г., Чукут С.А. Інформаційна політика. – К.: Знання, 2006. – С.219.

ПРОЦЕСИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ПРАВА НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В ЄВРОПЕЙСЬКИХ РЕГІОНАЛЬНИХ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ ДЖЕРЕЛАХ

Прагнення людства вирішувати спільні проблеми мирними засобами, домінування інтеграційних процесів визначили тенденцію до створення низки регіональних та міжрегіональних систем з метою проведення політики щодо захисту прав національних меншин. Загальне підвищення уваги до прав та інтересів меншин і корінних народів спостерігається практично в усіх регіонах планети.

Питання про становище національних меншин неодноразово розглядала Рада Європи. Уже в перший рік свого існування, тобто в 1949 р., Парламентська асамблея в доповіді свого Комітету з правових та адміністративних питань визнала важливість „проблеми посилення захисту прав національних меншин”. Першим багатостороннім міжнародним договором Ради Європи (РЄ), який відреагував на таке занепокоєння станом справ з національними меншинами, стала Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини 1950 р. [1].

Конвенція не надала національним меншинам спеціального правового статусу. Ст. 14 цього акта, яка має назву „Заборона дискримінації”, проголошує: „Здійснення прав і свобод, викладених у цій Конвенції, гарантується без будь-якої дискримінації за ознаками статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії..., національного або соціального походження, належності до національних меншин...”. В цьому документі Рада Європи остаточно визначилась у питанні термінології, вживши термін „національні меншини”. Вирішальною перевагою забезпечення права недискримінації в поєднанні з іншими основними правами і свободами людини, закріпленими в документі, є судовий механізм контролю за дотриманням країнами взятих на себе за конвенцією зобов’язань.

4 листопада 2000 р. Рада Європи ухвалила додатковий протокол 12 до Конвенції про захист прав людини і основних свобод, давши ст. 1 заголовок “Загальна заборона дискримінації”. У п.1 ст.1 проголошується: “Користування будь-яким правом, визнаним законом, має забезпечуватися без будь-якої дискримінації за ознаками статі, раси, кольору шкіри, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, належності до національних меншин, майнового становища або будь-якої іншої обставини”. Згідно з п. 2 ст. 1, ніхто не може бути підданий дискримінації з боку жодних публічних властей за ознаками, згаданими в п. 1 цієї статті. На відміну від ст. 14 Конвенції, яка має декларативний характер і, як правило, не застосовується самостійно, тобто окремо від тих її статей та протоколів до неї, які закріплюють конкретні права і свободи, ст. 1 протоколу визначає самостійне, окреме право. Відповідно до п. 5 ст. 2 Європейський суд з прав людини наділяється повноваженнями приймати скарги від фізичних осіб, неурядових організацій або груп осіб, як це передбачено ст. 34 Конвенції щодо ст. 1 цього протоколу.

Після набуття протоколом чинності, для чого необхідна згода десяти держав - членів Ради Європи на обов’язковість для них цього документа, групи національних меншин та їхні представники здобудуть на його основі безпрецедентне право в разі порушення їхніх прав, визнаних законом, прямо звертатися до Європейського суду з прав людини для їх відновлення [2].

Надання національним меншинам та їх представникам можливості звернення по захист своїх прав і свобод до Європейського суду з прав людини дасть змогу вперше в історії існування таких прав боронити їх у міжнародному судовому порядку - в міжнародній судовій установі, рішення якої обов’язкові для держав-членів. Таким чином, ефективність Суду у сфері захисту прав меншин може бути суттєво підвищена, а права меншин уперше можуть дістати прямий реальний об’єктивний неупереджений судовий міжнародний захист, адже за

потреби Європейський суд з прав людини зможе впливати на забезпечення цих прав державами-учасниками документа, для яких рішення Суду є обов'язковими.

Іншим важливим міжнародно-правовим актом у сфері захисту інтересів національних меншин, який установлює стандарти та принципи спеціального характеру, є ухвалена в рамках Ради Європи 5 листопада 1992р. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин [3]. Цей документ не встановлює жодних індивідуальних чи колективних прав представників національних меншин, а спрямований на захист мов національних меншин як засобу їхнього спілкування. Головна мета реалізації цього багатостороннього міжнародно-правового документа полягає у збереженні й захисті регіональних мов та мов меншин в Європі як невід'ємної складової європейської культурної спадщини. Не визначаючи безпосередньо мовні чи освітні права осіб, які належать до національних меншин, хартія справляє вплив на їх визнання, тлумачення і здійснення. У розділі II викладено цілі й принципи, які прямо стосуються меншин та осіб, що до них належать, і сприяють реалізації їхніх прав, зокрема: визнання регіональних мов або мов меншин складовими культурного багатства; заохочення використання регіональних мов або мов меншин в усній і письмовій формі в державному та приватному житті; підтримання і розвиток стосунків з питань, що охоплюються цією хартією, між групами, які використовують регіональну мову або мову меншини, та іншими групами населення держави, що вживають подібну мову, а також з іншими групами населення держави, які користуються різними мовами; забезпечення особам можливостей вивчати мову меншини; забезпечення відповідних форм і засобів викладання і вивчення мов меншин на всіх рівнях системи освіти.

Майже загальновизнаного статусу на європейському континенті набули права національних меншин, кодифіковані в іншій конвенції, розробленій і ухваленій у межах Ради Європи, - Рамковій конвенції про захист національних меншин. Вона є першим спеціальним юридично обов'язковим багатостороннім

документом, присвяченим здебільшого спеціальним позитивним правам та питанню захисту національних меншин загалом. Конвенція містить принципи, програмні положення, що визначають цілі, яких сторони зобов'язуються досягти. Такі принципи водночас є міжнародно-правовими нормами, що визначають права представників меншинних груп. Розділ I містить загальні принципи, у розділі II викладаються конкретні принципи з цього питання. У пояснювальній доповіді до Рамкової конвенції наголошується, що вона не передбачає визнання колективних прав, що, до речі, цілком відповідає традиційній ліберальній доктрині індивідуальних прав людини.

Можна стверджувати, що сьогодні Рамкова конвенція є найвищим міжнародно-правовим досягненням у сфері захисту прав національних меншин. Як певний результат багатовікового досвіду країн у царині захисту меншин Рамкова конвенція увібрала в себе найважливіші ідеї і кодифікувала норми, що містяться в універсальних і європейських політико-правових та юридичних актах ООН, ОБСЄ, РЄ з цього питання. Держави - учасниці конвенції погодилися визнати такі юридичні права осіб, які належать до національних меншин[4].

Фахівці неодноразово критикували документ за складність, розпливчастість та слабкість формулювань її положень, зміст і предметну обмеженість настанов та інші недоліки. Зміст положень документа та механізм контролю за їх виконанням піддавали конструктивній критиці сучасні дослідники цього питання Г.Альфредссон [5], М.Товт [6] тощо. Та попри недоліки, потрібно визнати, що на сьогодні ця конвенція уособлює найвищий рівень міжнародних стандартів у сфері міжнародного права свобод і прав меншин, їх забезпечення та захисту. Рамкова конвенція обмежує країни-члени щодо ступеня захисту меншин, тобто вони не можуть його знизити відносно до положень, за чим стежить Консультативний комітет. Фактом є те, що після ратифікації Рамкової конвенції більшість держав підвищили рівень захисту меншин, удосконалили чинне або прийняли нове національне законодавство в цій сфері [7].

На підставі викладеного можна зробити висновок, що жоден із чинних нині міжнародних договорів не охоплює в комплексі всі права меншин. Юридичні норми, що стосуються забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин, викладаються в багатьох універсальних, регіональних та двосторонніх договорах, а також в інших міжнародних актах.

Аналіз цих норм дає підстави стверджувати, що в основу міжнародного права у сфері захисту прав меншин та осіб, які до них належать, покладено основні права рівності й недискримінації [8] та спеціальні права на існування і самобутність, на яких базуються інші чинні спеціальні права, що дають представникам меншин можливість виявляти і зберігати свої культурні, релігійні та мовні особливості.

Право рівності (юридичної і фактичної) передбачає рівність перед законом осіб, які належать до національних меншин, між собою та рівні права більшості і меншості населення в державі. Право рівності - це право меншин на незалежне розв'язання власних проблем у соціальній, економічній, культурній, правовій та інших сферах життя. Рівність національних меншин - це також рівне право участі в розв'язанні державних чи міжнародних проблем, у тому числі й стосовно свого статусу.

Право недискримінації означає протиправність дискримінації національних меншин, її заборону і національні та міжнародні гарантії недискримінації. Дискримінація тягне за собою правову відповідальність і санкції як на національному, так і міжнародному рівні щодо суб'єктів, які порушують право недискримінації.

Право на існування структурується з кількох взаємопов'язаних основних елементів. У документах зазвичай ідеться про існування і розвиток національних меншин, і ці процеси співвідносяться як загальне і особливе в їхньому житті. Право на існування передбачає незастосування до національних меншин методів геноциду, апартеїду, расизму чи расової дискримінації, а також забезпечення прав:

на подолання відсталості; на справедливий економічний, правовий, інформаційний та інший порядок; на необхідний рівень життя; на рівний доступ до матеріальних і культурних цінностей у державі; на сприятливе довкілля; на харчування, одяг, житло, відпочинок, лікування та ін. Із цього права випливає обов'язок держави ліквідувати перепони на шляху здійснення економічних, соціальних та культурних прав національних меншин. Право на самобутність як норма сучасного міжнародного права передбачає захист етнічних, культурних та інших особливостей меншин, їхніх національних цінностей, традицій, звичаїв, обрядів, ритуалів тощо[9]. Слід наголосити, що захищається право на самобутність, а не на самоізоляцію, що призводить до занепаду і відсталості національних меншин. Зберігати самобутність і культуру національних меншин не означає жити так само, як жили предки століття тому, не контактувати чи не взаємодіяти з іншими народами та культурами. Це означає убезпечити нацменшини від примусової асиміляції, дати їм можливість користуватися своєю рідною мовою, передавати дітям духовну культуру предків, яка в кожній нації, чи то меншини, чи то більшості, справді унікальна за своїми глибокими генетичними й історичними коренями. Культура предків, яка складається століттями, уособлює силу тяжіння рідної землі, зв'язок поколінь, моральні підвалини суспільства, природну основу життєвих сил людини. Втративши все це, особистість зраджує сама себе, а спільнота як самостійна етнічна група людей припиняє своє існування й розчиняється в інших націях та народах, збіднюючи суспільство, його культурне розмаїття. Державно-правове забезпечення самобутності, своєрідності існування національних меншин є найважливішим засобом реалізації цього права.

Визначені в розглянутих універсальних конвенціях і регіональній Рамковій конвенції про захист національних меншин права меншин та осіб, які до них належать, умовно можна поділити на основні й спеціальні громадянські,

політичні та культурні права (для останніх найчастіше застосовується словосполучення “економічні, соціальні та культурні”).

Основними громадянськими правами осіб, які належать до національних меншин, є право на життя (існування меншин); право рівності перед законом та право на рівний правовий захист; право недискримінації; право на свободу виявлення поглядів, думки, совісті й релігії; право на громадянство; право на свободу мирних зборів та асоціацій. До громадянських спеціальних прав можна віднести право вільно вирішувати питання про належність до національної меншини, право на захист від примусової асиміляції.

До основних культурних прав належать: право користуватися своєю культурою, право осіб, які належать до релігійних меншин, сповідувати свою релігію і виконувати її обряди, право користуватися рідною мовою.

Основними політичними правами є право брати участь у виборах - голосувати і висувати свою кандидатуру на основі загального й рівного виборчого права; право брати участь в управлінні країною й державними справами, право рівного доступу до державної служби. До кола економічних прав належить лише право володіти майном як одноосібно, так і разом з іншими. Гарантіям представництва національних меншин в економічному житті країни в міжнародному праві приділяється занадто мало уваги, на що справедливо вказують сучасні дослідники цього питання [10].

Усі інші перелічені права осіб, які належать до національних меншин, є спеціальними культурними правами: право на вивчення рідної мови і навчання рідною мовою; право створювати свої релігійні установи, організації та асоціації; право на культурну спадщину; інформаційні права; право брати участь у діяльності неурядових організацій як на національному, так і на міжнародному рівнях; право встановлювати та підтримувати вільні та мирні транскордонні контакти з особами, з якими представників меншин об'єднують спільні етнічні, культурні, мовні або релігійні ознаки чи спільна культурна спадщина, та інші

права, які разом з основними становлять право на самобутність кожної особи, що належить до національної меншини.

Необхідно наголосити, що відповідно до чинних норм міжнародного права спеціальні права національних меншин не можуть бути привілеями. Спеціальні права - це одна з форм позитивних дій, спрямованих на збереження меншинами своєї особливості й традиції, причому ці права так само важливі для забезпечення рівного ставлення, як і права рівності, недискримінації та інші основні права людини. Розглянуті норми міжнародного права захисту прав національних меншин та осіб, які до них належать, можна класифікувати за такими видами: 1) за змістом та місцем у системі міжнародного права - принципи і норми; 2) за просторовою сферою дії - універсальні, регіональні та локальні (двосторонні, здебільшого між сусідніми державами); 3) за характером нормативних приписів – зобов'язальні, заборонні, такі, що уповноважують; 4) за властивостями регулятивних функцій - матеріальні “позитивні” і “негативні”; 5) за джерелами - договірні та звичаєві.

Доцільно визначити місце цих міжнародно-правових норм у системі міжнародного публічного права. Слід зауважити, що йдеться про наявність широкого кола основних і спеціальних міжнародно-правових норм певного функціонального призначення, які регулюють відповідні міждержавні правовідносини і контроль за виконанням яких забезпечується наглядовими або судовими механізмами. Зацікавленість міжнародної спільноти в такому міжнародно-правовому регулюванні постійно зростає. Отже, у межах міжнародного права у сфері захисту прав людини та основних свобод відбувається становлення окремого нормативного комплексу (підгалузі) із забезпечення та захисту прав національних меншин та осіб, які до них належать. Структурними елементами цього комплексу (міжнародного захисту прав меншин) є норми інститутів міжнародного права захисту прав людини та основних свобод (інститут громадянських та політичних прав людини; інститут економічних, соціальних та культурних прав людини;

інститут ліквідації всіх форм дискримінації та ін.) і норми, які передбачають виключно спеціальні права меншин та осіб, що до них належать (право на самоідентифікацію; мовні права; право зберігати та розвивати самобутність і культуру меншини; освітні права; захист від примусової асиміляції тощо).

Наступним важливим етапом процесу становлення цього нормативного комплексу може стати прийняття під егідою ООН універсального кодифікаційного акта з питань прав меншин та осіб, які належать до них, на основі Декларації ООН про права осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин.

Список використаної літератури

1. Конвенція про захист прав і основних свобод людини (ETS № 5) із поправками, внесеними відповідно до положень Протоколу № 11 // 36. договорів Ради Європи. Українська версія. -С 27-46.
2. Мицик В. Права національних меншин у міжнародному праві. -К.: Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2004. - С.97.
3. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин (ETS № 148) // 36. договорів Ради Європи.-С. 175-196.
4. Рамкова конвенція про захист національних меншин //36. договорів Ради Європи. Українська версія. - С 163-173.
5. Alfredsson G. A Frame an Incomplete Painting: Comparison of Framework Convention for the Protection of National Minorities with International Standards and Monitoring Procedures // International Journal on Minority and Group Rights. 2000. -№7. - Р. 291-304.
6. Товт М. Міжнародно-правовий захист національних меншин (тенденції сучасного розвитку). -Ужгород: ІВА, 2002. - С.112.
7. Мицик В. Права національних меншин у міжнародному праві. -К.: Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2004. - С.139.
8. Alfredsson G. Equality and Non-Discrimination: Minority Rights //Council of Europe Doc. H/Coll (90), 6. -1990. -Р.1-23.
9. Лисецкий А.М. Право на самобытность / Под ред. Н.Ф.Гуцула. - Брянск: Грани, 1993. -162 с.
10. Creating the Conditions Necessary for the Effective Participation of Persons Belonging to National Minorities. Commentary Focusing on the Economic Participation of National Minorities by A.Phillips //Filling the Frame. 5th Anniversary of the Entry into Force of the FCPNM. – Strasbourg: Council of Europe, 2003. - 30-31 October. - Р. 15.

**ВИКОРИСТАННЯ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ
У ФОРМУВАННІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ
В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО КУРСУ УКРАЇНИ**

За 2004-2006 рр. проведена значна робота Президентом України, Кабінетом Міністрів України, а також державними інституціями, з формування ефективної регіональної політики та реалізації конкретних кроків назустріч Європейській Спільноті.

На сьогоднішній день урядом України розроблено та запроваджується низка законодавчих актів, які регулюють регіональний розвиток, перш за все: Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів», Державна стратегія регіонального розвитку до 2015 року та інші, які передбачають розробку стратегій розвитку на національному та регіональному рівнях.

Державна Стратегія регіонального розвитку до 2015 року спрямована на:

- підвищення інвестиційної та інноваційної привабливості регіонів;
- розвиток фізичної та соціальної інфраструктури;
- підвищення раціональності використання людського потенціалу;
- посилення міжрегіональних зв'язків;
- зниження регіональних диспропорцій у соціально-економічному розвитку регіонів.

Узгодження діяльності центральних і місцевих органів влади у сфері стимулювання розвитку регіонів і реалізації стратегій здійснюється на основі угод, що підписуються між урядом і місцевими радами.

Але щодо механізмів втілення цих законів, на наш погляд, в Україні, як на рівні держави, так і на регіональному рівні не враховується ні досвід «старої Європи», ні свіжий і актуальний — «нової розширеної Європи».

Регіональний розвиток в Україні не розглядається як фактор, що сприяв би розвитку країни в цілому, а процес стратегічного планування

здійснюється швидше для поліпшення стану справ та вирішення поточних проблем на місцевому рівні.

Регіональний розвиток в Україні та досвід країн Центральної і Східної Європи

Основною метою регіональної політики ЄС, відповідно до статті 158 Амстердамського Договору, що є модифікацією Маастрихтського Договору і Угод про створення Європейської Спільноти, є забезпечення різностороннього та гармонійного розвитку Спільноти й активізація діяльності у напрямі посилення економічного і соціального згуртування. Зокрема, Спільнота зосереджується на зменшенні різниці у рівні розвитку і відсталості окремих регіонів.

Урядом України визначна наступна місія регіональної політики до 2015 року: сильні регіони – багата країна – щаслива людина.

Державна стратегія регіонального розвитку до 2015 року в цілому відповідає потребам розвитку регіонів, незважаючи на той факт, що до певного ступеня її було розроблено на основі інтуїтивних припущень, без проведення суттєвих досліджень.

Стратегія містить важливу тезу про те, що «державна регіональна політика має бути спрямована на створення умов для підвищення конкурентоспроможності регіонів як основи їхнього динамічного розвитку та усунення значних міжрегіональних диспропорцій».

Тема конкурентоспроможності України як держави останнім часом активно обговорюється в пресі, зокрема в статтях Ю.Загоруйка «Втрачаємо навіть те, чого не маємо. У рейтингу конкурентоспроможності ВЕФ Україна за 2006 рік опустилася з 68-го на 78-ме місце» [1] та Ю.Полунєєва «Технологія економічного прориву» [2]. Але, на жаль, немає чіткого визначення ні поняття “конкурентоспроможність України”, ні “конкурентоспроможність регіону”, що значно заплутує фахівців на регіональному рівні, які працюють над розробкою

регіональних стратегій відповідно до постанови Кабінету Міністрів № 1001 від 21 липня 2006 р. “Про затвердження державної Стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року”.

Аналізуючи досвід формування політики регіонального розвитку Польської Республіки, що здійснено в рамках проекту Канада-Україна “Регіональне врядування та розвиток”, пан Томаш Потканські, провідний міжнародний експерт проекту та член Польської Асоціації розвитку інформаційного суспільства, Європейського товариства з оцінювання та Польського товариства з оцінювання констатував, що, починаючи з 1989р., Польща постійно знаходиться в системній трансформації держави, провадячи глибокі політичні, соціальні та економічні реформи.

В 1990 р. в Польщі було поновлено місцеве самоврядування — муніципалітети (гміни). Цей крок в рамках адміністративної реформи став справжнім великим успіхом та незаперечним фактом у просуванні структурних реформ. У 1991–1993 рр. було ініційовано наступну фазу адміністративної реформи — утворення вищого рівня місцевого самоврядування та більших самоврядних регіонів.

Серйозна робота щодо державної регіональної політики Польщі, яка відкриває новий період, розпочалася у другій половині 1990-х. У 1998–1999рр. наступний правоорієнтований уряд змінив адміністративну структуру країни. Було створено дві нові адміністративно-територіальні одиниці: повіти — другий рівень місцевого самоуправління, та воєводства — регіональний рівень самоуправління.

Сьогодні регіони країн-членів Європейського Союзу виконують дві функції. По-перше, поняття “регіони” використовують переважно у розумінні одиниць для потреб статистики, планування і програмування, що здійснюють національну державну політику регіонального розвитку. По-друге, регіони є напівавтономними або “суб-суверенними” одиницями зі своєю власною системою управління і врядування.

Зважаючи на ці дві функції єврорегіонів, напрями політики ЄС або слугують меті *регіоналізації* — спільній структурній політиці та політиці згуртування, або меті *регіоналізму* — модернізації державного управління та демократизації структур врядування, спрямованій на створення “Єдиного адміністративного простору” та “Європи регіонів”. Диференційована інституціоналізація спільних та спільнотових політик ЄС відображає ті дві відмінні регіональні функції. Тоді як регіональний розвиток підпадає під спільну структурну політику та політику згуртування згідно з Маастрихтським договором.

Незважаючи на те, що пройшло п'ятнадцять років від “державного соціалізму” до капіталізму та від “державного” до “ринкового” економічного зростання, в Угорщині питання демократичного врядування ще далеко не вирішені для кожного, хто намагається добре зрозуміти економічні, соціальні, політичні та територіальні процеси початку 21-го століття і помістити їх у контекст сучасних глобальних процесів трансформації. Статус Угорщини як країни перехідного — від бюрократичного до демократичного — періоду, як очікували, мав тривати ще десять років, а набуття повного членства в ЄС —ще від трьох до семи років.

В Угорщині найфундаментальнішим законодавчим актом, що закладає основи політики регіонального розвитку, є *Закон про регіональний розвиток та просторове планування*, ухвалений Парламентом у 1996 році. Його положення забезпечують створення спеціальних інституцій регіонального розвитку за принципами корпоративного врядування. *В Угорщині чинні правові норми забезпечують законодавчу підтримку вироблення регіональної політики та регіонального розвитку. Закон про регіональний розвиток та просторове планування абсолютно відповідає принципам Європейської регіональної політики.*

Аналізуючи досвід наших сусідів – Польської Республіки, Угорщини, а також інших держав, стає зрозумілим, що здійснення регіональної політики можливе при здійсненні адміністративної реформи. Розуміння та аналіз досвіду дасть

можливість вчитися на помилках, однаково проходити відповідні стадії та освоювати ресурси Європейської Комісії, які пропонуються країнам-сусідам.

У Державній стратегії регіонального розвитку України до 2015 року визначені наступні принципи регіональної політики: принцип програмування; принцип концентрації; принцип синхронізації дій; принцип поляризованого розвитку; принцип додатковості; принцип субсидіарності; принцип збалансованого розвитку; принцип партнерства; принцип єдності[3].

Зазначені принципи кореспондуються та відповідають європейському підходу, який був запроваджений в Польщі, Словаччині та Угорщині перед вступом до Європейського Союзу. Але мають бути сформовані також і принципи та механізми фінансування, інституційні основи регіонального розвитку.

Фінансові інструменти підтримки регіонального розвитку

На сьогоднішній день актуальним залишається питання фінансування та формування інституційної основи для запровадження регіональної політики. Регіональні стратегії, що виробляються на виконання постанови Кабінету Міністрів № 1001 на рівні регіонів, повинні бути розроблені із врахуванням можливостей використання фондів ЄС, залучення бізнес-капіталу, інвестицій.

Важливим питанням залишається необхідність децентралізації державних фінансів від центральних до регіональних органів влади з метою збільшення частки органів місцевого самоврядування у спільному фінансуванні програм.

Механізм, закладений у законі і постанові Кабінету Міністрів №1001 - простий і зрозумілий. Кабінет Міністрів розробляє державну стратегію регіонального розвитку, місцева влада — регіональні стратегії розвитку. В результаті угода підписується: з боку уряду: Прем'єр – міністром України або уповноваженою особою (за дорученням Кабінету Міністрів), з боку місцевих органів влади – головою Закарпатської обласної державної адміністрації.

У традиційній практиці і міській, і регіональні органи влади вважають своїми основними політичними питаннями формування річного бюджету, що завдає ключові параметри діяльності влади. Недостатність такого підходу виявилася у зв'язку, по-перше, з прискоренням і ускладненням процесів розвитку, по-друге, з розширенням суспільно-приватного партнерства, що передбачає важливість координації зусиль численних організацій та приватного сектору задля визначення та реалізації спільних пріоритетних напрямів розвитку та досягнення бажаної мети. В результаті загострення проблем на місцевому рівні та важливості формування конкурентоспроможного середовища в регіонах виникла гостра необхідність у формуванні регіональної політики.

Відповідно до принципів здійснення регіональної політики в країнах ЄС та огляду міжнародного досвіду Петер Сегварі наголосив на тому, що *“...Фінансові інструменти регіональної політики мають узгоджуватися з вимогами гармонізації, децентралізації, концентрації, додатковості, орієнтованості на програми, співфінансування з кількох джерел, а також повинні базуватися на правових механізмах, але водночас бути гнучкими”*[3,с.74].

Регіональні фінанси мають бути *гармонізовані* з національною фіскальною та монетарною політикою.

Децентралізація виділення ресурсів на регіональний розвиток має також бути прив'язана до принципів субсидіарності та децентралізації. Місцевий/регіональний розвиток прагне підтримки вищих шаблів влади (зокрема й з європейського рівня), але місцеві й регіональні виробники політики (як і ті, що виробляють політику на національному рівні по відношенню до політики ЄС) мають послуговуватися конкретними цілями і завданнями, які стосуються розподілу регіональних ресурсів та використання регіональних фінансових інструментів (таких, як інструменти погашення заборгованості). Така децентралізація потребує зміцнення місцевої/регіональної фінансової спроможності, а також їхніх власних ресурсів.

Концентрація регіональних ресурсів підвищує дієвість регіональної політики завдяки тому, що їх зосереджують у пріоритетних сферах, уникаючи розпорошення. Ресурси мають бути сконцентровані на найменш розвинутих галузях, а головним пріоритетом має бути розбудова сталих регіональних економік та створення робочих місць.

Принцип *додатковості* передбачає, що у ринковій економіці регіональна політика повинна заохочувати місцевих/регіональних гравців використовувати власні ресурси для місцевого/регіонального розвитку, які можуть бути підтримані національними чи європейськими субсидіями.

Прозорість системи вимагає врегулювання на рівні законодавства, тоді як *відкритість* (і партнерство) потребує стимулів, котрі повинні існувати для того, щоб приватний сектор робив інвестиції в регіональний розвиток. Для проектів, підтримуваних регіональними субсидіями, необхідні власні ресурси мають бути публічно відкритими.

Регіональний розвиток повинен підтримуватися *запрограмованими запланованими фінансами*, а не фінансуванням окремих проектів, тобто фінансовими інструментами, структура та гнучкість яких відповідає цілям комплексної програми регіонального розвитку.

Нарешті, фінансування має *базуватися на правових механізмах, але бути гнучким*. Базування рішень щодо фінансування на правових основах сприяє прозорості та підзвітності, а от гнучкість також потрібна у певних ситуаціях.

Конкурентоздатність та привабливість регіонів відіграють дедалі важливішу роль у просторовому розміщенні функціонального капіталу, просторовій диференціації економіки та економічному розвитку окремих регіонів.

Регіони-бенфіціанти політики регіонального розвитку починають змагатися, маючи нерівні шанси, тож компенсація тих несприятливих умов є необхідною. За таких обставин важливо розробити середньостроковий план регіонального розвитку з методами стимулювання, підтримки і фінансування, з

відповідними гарантіями доступності і прозорості джерел допомоги, а в цих рамках — систему регіонально диференційованих фінансово-контрольних механізмів.

Інституційне забезпечення регіонального розвитку

Система державної регіональної політики в Україні залишається занадто централізованою та потребує децентралізації і справжніх партнерських відносин між центральними, регіональними органами влади та органами місцевого самоврядування.

Незважаючи на перераховані слабкі сторони системи вироблення та впровадження державної регіональної політики, позитивним є те, вона вже формується в Україні і потребує вдосконалення з метою усунення недоліків та підвищення результативності.

У Стратегії регіонального розвитку визначені наступні стратегічні завдання регіональної політики України до 2015 року:

1. Підвищення конкурентоспроможності регіонів.
2. Розвиток людських ресурсів.
3. Розвиток міжрегіональної співпраці.
4. Створення інституційних умов для розвитку регіонів.

Для України інституційне забезпечення як регіонального розвитку, так і євроінтеграційної політики є проблемними питаннями.

Д-р Віктор Ніжнянські, президент М.Е.С.А.10, Надзвичайний уповноважений словацького уряду з питань децентралізації державного управління, здійснив аналіз *сучасних інституційних форм регіональної політики Словаччини*. Була сприйнята критика з боку Європейського Союзу щодо незадовільних процесів у сфері регіонального розвитку в Словаччині. Внаслідок було утворено посаду віцепрем'єр-міністра з питань регіонального розвитку. В 1999 р. при уряді також було

створено управління з питань прав людини, національних менших і регіонального розвитку [9].

Для того, щоб підкреслити важливість регіонального розвитку, у 2000р. в якості структурного підрозділу управління було створено окремий департамент регіонального розвитку. Офіс Словацької Республіки з питань стратегії розвитку суспільства, науки і технології (створений у 1998 р., ще до зміни уряду) було скасовано в 1999 р., а його повноваження передані Міністерству будівництва і суспільних споруд.

В інституційних рамках регіонального розвитку Словаччини є ще один орган — Рада Кабінету з питань регіональної політики — створена у 1999 р. За ідеєю це мав бути дорадчий орган для уряду, до якого входили представники всіх зацікавлених сторін. Рада відповідає за нагляд за структурними операціями та відповідною координацією.

Розгалужена мережа агенцій регіонального розвитку доповнює інституційні рамки державної регіональної політики. Вона була створена у 2000 р. на підставі резолюції уряду №738/2000. Ці агенції розглядались як основні органи інституційної координації між регіонами Словаччини. Мережа агенцій складається з існуючих і новостворених агенцій з питань розвитку. Після децентралізації повноважень передбачалося, що Акт про підтримку регіонального розвитку внесе більше ясності у розподіл ролей між окремими установами державного управління. На жаль, багато положень закону сформульовано дуже розпливчасто, а інтерпретувати їх можна по-різному.

Для Угорщини також характерна система агенцій регіонального розвитку та створення асоціацій для виконання обов'язкових повноважень місцевого самоврядування. Інституційна структура регіонального розвитку формувалася через створення таких асоціацій двома відмінними шляхами. Перший — це коли кваліфікована більшість задіяних органів місцевого самоврядування засновують спільну організацію; їхнє рішення про заснування такої асоціації також стосується

інших органів місцевого самоврядування, які не бажають брати в ній участь, але мають бути залучені до спільної справи надання відповідних адміністративних послуг. Інша альтернатива — виключно примусове створення асоціації, коли це передбачено законом; тоді відповідний орган державної адміністрації самостійно визначає склад учасників, не питаючи їхньої думки. Партнери таких асоціацій місцевого самоврядування повинні визначити між собою всі деталі спільного виконання самоврядних завдань в інтересах суспільства; а от обов'язкові асоціації підпорядковуються виключно рішенням органів місцевого врядування, що їх заснували.

Згідно з новим Законом про регіональний розвиток Угорщини, керівні органи місцевого самоврядування можуть створити *асоціацію місцевого врядування з питань регіонального розвитку*.

Як в Україні в цілому, так і в Закарпатті функціонує мережа агенцій регіонального розвитку. Найбільш поширеною формою є створення агенції регіонального розвитку у формі комунального підприємства. Так, 11 січня 2002 року відповідно до рішення обласної ради створено Агентство регіонального розвитку та транскордонного співробітництва «Закарпаття». Крім цього, створені агенції місцевого розвитку в районних центрах області.

На сьогоднішній день участь таких агенцій обмежується партнерством у міжнародних проектах та програмах. Основну роль, яку відіграють подібні агенції в Словаччині, Польщі, Угорщині та в інших країнах ЄС, а саме: інституційної основи реалізації регіональних та секторальних програм та здійснення регіональної політики, сьогоднішні структури не виконують. Це пов'язано перш за все з відсутністю законодавчої основи.

Одним із яскравих прикладів створення комбінованих інституційних форм формування регіональної політики стало створення у вересні 2003 року, міжнародної інституції на регіональному рівні, а саме: Міжнародної асоціації інституцій регіонального розвитку «МАІРР», яка об'єднала досвід роботи агенцій

та неприбуткових організацій Угорщини (Саболч-Сатмар-Березька область), Словаччини (Кошицький край) та України (Закарпаття). Але всі ці ініціативи регіонального значення потребують законодавчої підтримки на рівні уряду України.

Таким чином, для здійснення ефективної регіональної політики уряду України необхідно прийняти відповідні законодавчі акти на основі досвіду прикордонних країн з метою формування інституційної основи для впровадження нових механізмів співпраці між центральними та регіональними органами влади, громадським сектором та бізнесом.

Успішність регіональної політики більшою мірою залежить від *координації* та концентрації діяльності стейкхолдерів і використання ресурсів для колективно визначених цілей. Дотримання принципу партнерства, вертикальної та горизонтальної координації (та співпраці між ключовими гравцями у певних питаннях регіонального розвитку) підсилює аспект регіональної політики — особливо в регулюванні, перерозподілі ресурсів, наданні послуг та економічному розвитку. Отже, така координація застосовна тільки для галузевого та загальноекономічного планування та для перерозподілу державної допомоги.

Державне управління мусить також інкорпорувати регіональну політику в свої системи охорони довкілля, розвитку людських ресурсів та територіальної інформації. *Системність* вимагає, щоб регіональна політика базувалась на програмах, які відповідають визначеним потребам, та оцінювалась на основі вибору інструментів територіальними адміністраціями.

Системність також передбачає, що фінансова підтримка має надаватися тільки тоді, коли проекти узгоджуються з багаторічною програмою регіонального розвитку.

З огляду на це, *регіони повинні бути утворені як одиниці державного управління*. Це обумовлюється необхідністю створення моніторингової системи за

вимогами ЄС, а також децентралізацією та оптимальною організацією адміністрування державних функцій.

Функції державного управління можуть бути переглянуті в контексті побудови сучасної системи державного управління у напрямі перерозподілу деяких міністерських функцій, які здійснюються на окружному/районному рівні (найбільш для цього придатні), та передачі їх регіональним самоврядним органам, а також організації виконання решти завдань на регіональному рівні. У цьому контексті розумний розподіл функцій і завдань може бути встановлено між регіональними структурами, а фінансування, систему державних субсидій та структуру державного управління можна адаптувати відповідним чином під контролем уряду.

Подальший економічний розвиток також залежить від поширення інноваційної економічної діяльності та ресурсів по всій країні. *Багатополярна господарська просторова структура відкриває можливості для місцевих ініціатив і закладає фундамент для розвитку мереж регіональної економічної співпраці. Регіони можуть забезпечити адекватні інституційні рамки для такого процесу, що з часом дозволить їм взяти на себе більше число функцій та ієрархічно їх впорядкувати.*

Висновки

Сучасна регіональна політика України має ґрунтуватися на засадах реального забезпечення всім адміністративно-територіальним одиницям країни рівних можливостей у здійсненні економічних, соціальних, організаційних перетворень; подолання асиметрії, яка наразі склалася в представленні інтересів різних територій у владних структурах; подолання негативних тенденцій регіональної клановості та лобіювання інтересів одних за рахунок інших; врахування специфіки кожної території, забезпечення їхньої самоврядності на ґрунті унітаризму.

На підставі аналізу досвіду країн Центральної Європи і його відповідності європейській регіональній політиці можемо констатувати, що успішність регіональної політики більшою мірою залежить від *координації* та концентрації діяльності стейкхолдерів (зацікавлених груп громадськості) і використання ресурсів для колективно визначених цілей.

Державне управління мусить також інкорпорувати регіональну політику в свої системи охорони довкілля, розвитку людських ресурсів та територіальної інформації. *Системність* вимагає, щоб регіональна політика базувалась на програмах, які відповідають визначеним потребам та оцінювалась на основі вибору інструментів територіальними адміністраціями. Системність також передбачає, що фінансова підтримка має надаватися тільки тоді, коли проекти узгоджуються з багаторічною програмою регіонального розвитку.

Для здійснення регіональної політики в державі необхідна повна децентралізація державного управління, включаючи поліпшення фінансового стану субнаціонального самоврядування. Децентралізація і субсидіарність є одними з принципів регіональної політики Європейського Союзу. Це означає розподіл повноважень між різними рівнями державного управління, центральним урядом і субнаціональним територіальним самоврядуванням. Досвід Словаччини доводить той факт, що поки не проведено повномасштабну децентралізацію, здатність територіальних урядів до розвитку відповідних територій є обмеженою. Недостатньо передати лише повноваження.

Необхідно забезпечити відповідний рівень фінансової автономії з метою створювати і використовувати результативні інструменти регіонального розвитку на найнижчому рівня державного управління.

Партнерство також є ключовим словом у європейській регіональній політиці. Впровадження принципу партнерства не тільки на етапі планування, а й на етапі впровадження механізмів регіональної політики є визначальним для окреслення

відповідної стратегії розвитку, визначення пріоритетів і, що найважливіше, забезпечення відповідності між стратегіями розвитку і механізмами їх реалізації.

Важливим завданням є чіткий розподіл завдань і сфер відповідальності серед усіх стейкхолдерів (зацікавлених сторін громадськості) регіонального розвитку та створення комунікаційних каналів між стейкхолдерами. Це має бути зроблено на рівні державного управління, яке має результативно координувати діяльність субнаціональних урядів у сфері регіонального розвитку з метою усунення чи хоча б скорочення регіональних диспропорцій на всій території країни. Добрі комунікаційні канали у обох напрямках — ключ до відповідного і ефективного вироблення і реалізації регіональної політики.

В рамках реалізації проекту Канада-Україна “Регіональне врядування та розвиток” створено Раду з питань регіонального розвитку [5] та розроблено комунікаційну стратегію (липень 2006). Тільки неупереджений і відповідний обмін інформацією між всіма стейкхолдерами регіонального розвитку встановить справжні партнерські відносини на основі ефективного використання ресурсів і забезпечить громадський контроль за реалізацією регіональної політики.

Розробка і впровадження повноцінної регіональної політики, здатної бути стимулюючим чинником соціально-економічного розвитку країни і окремих територій, вимагає відповідного її законодавчого забезпечення.

Ці та інші завдання висувають на перший план необхідність реформування та удосконалення законодавчої бази, що забезпечує державну політику регіонального розвитку.

Список використаної літератури

1. Ю.Загоруйко. Втрачаємо навіть те, чого не маємо. У рейтингу конкурентоспроможності ВЕФ Україна за 2006 рік опустилася з 68-го на 78-ме місце //Дзеркало тижня. – 2006. – 14 жовтня.
2. Ю.Полунєєв. Технологія економічного прориву //Дзеркало тижня. – 2006. – 4 листопада.
3. Матеріали національного форуму «Сучасний стан та перспективи регіонального розвитку в Україні». 8 листопада 2006 р., Київ.

4. Керуємо нашим майбутнім: Стратегія економічного зростання Ніагари 2005 – 2010: Матеріали навчальної поїздки до провінції Онтаріо/ Ніагара, 11 квітня – 1 травня 2006 року. С.5.
5. Матеріали першого засідання Ради з питань регіонального розвитку. Матеріали міжнародного семінару (липень 2006 р.).
6. SZEGVÁRI, P. (2004/a): Toward an EU Regional Policy: Challenges and Realities for Accession. In. Challenges Facing the CEE Countries. (Ed. Michael, B. — Kattel, R. Dreschler, W.) NISPAcee. Bratislava.
7. SZEGVÁRI, P. (2004/b): Impressions of CUI's Work in the Visegrád Countries: Looking to the Future — 'Lessons Learned from Recipient to Donor'. Local Government Support Program- Central Europe of CIDA. CLOSING WORKSHOP. November 24th-26th, 2004 Budapest
8. Nižnanský, V. Ed. (2005). Decentralizácia na Slovensku. Bilancia nekonečného príbehu (1995–2005). Úrad Vlády SR. Bratislava. 432 p. [Decentralization in Slovakia. Review of the neverending story (1995–2005)].
9. Korec, P. (2005). Regionálny rozvoj Slovenska v rokoch 1989–2004. Identifikácia menej rozvinutých regiónov Slovenska. Geografika Bratislava. 228 p. [Regional Development of Slovakia in 1989–2004. Identification of least developed regions of Slovakia].
10. Poland Integrated Regional Operational Programme 2004–2006, Community Support Programme For 2004–2006, The Ministry Economy, Labour and Social Policy, Warsaw, February 2004.

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ ДЛЯ УКРАЇНИ – ПРІОРИТЕТ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН ТА СТИМУЛ ВНУТРІШНІХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Розбудова незалежності України об'єктивно потребує входження її в світове господарство. Сьогодні жодна країна не може залишитися осторонь глобальних змін, зростання взаємовпливу та взаємозалежності між окремими суб'єктами міжнародних відносин. Локальні проблеми на сучасному етапі неможливо вирішувати у відриві від глобальних. Світ схиляється до геоекономічної парадигми розвитку, геоекономіка, власне, диктує свої правила зовнішньополітичної та зовнішньоекономічної гри на світовій арені.

Безпосередня й активна участь України в сучасних інтеграційних процесах об'єктивно зумовлена перевагами міжнародного поділу праці, а також потребою подолати штучну відокремленість нашої держави від світового господарства, до якої спричинили односторонній її розвиток в межах високоспеціалізованих СРСР та РЕВ, деформовані зовнішньоекономічна політика та механізм зовнішньоекономічної діяльності, нерозвинуті товарно-грошові відносини та національні ринки товарів і послуг, праці та капіталу.

Для ефективною і організаційно оформленою інтеграції України в сучасні світогосподарські зв'язки необхідні певні політико-правові, економічні, соціально-культурні та інфраструктурна передумови. Відомо, що основні політико-правові передумови інтеграції передбачають:

- політичне визначення України;
- забезпечення територіальної цілісності та створення адекватної системи національної безпеки;
- безумовне виконання міжнародних зобов'язань, особливо у сфері прав людини;

- пряму участь у регіональних і глобальних політичних процесах;
- формування відповідного законодавства і вироблення ефективних механізмів та інструментарію його виконання.

До основних соціально-культурних передумов інтеграції належать:

- національна ідея та національна ідеологічна мета держави;
- відродження і виховання почуття власної гідності, традицій створення умов соціально-культурної життєздатності народів України;
- формування сучасної, орієнтованої на світові пріоритети системи народної освіти;
- розвиток контактів з українцями, які проживають за межами України;
- формування інфраструктурних передумов;
- розвиток транспортних комунікацій, необхідних для нормальної життєдіяльності суверенної держави;
- розвиток сучасних інформаційно-комунікаційних систем з включенням їх до міжнародних телекомунікаційних, супутникових та цифрових систем.

Формуючи інтеграційну стратегію і тактику, слід враховувати особливості України як потенційної учасниці міжнародних економічних угруповань:

- відсутність досвіду державності;
- нерозробленість політико-правових регуляторів та інструментів;
- нерозвиненість ринкових відносин;
- інерція погіршення економічного стану;
- запас соціальної витримки населення, який виснажується.

Значний вплив на інтеграційну мотивацію та політику України справляють такі чинники:

- збіг періодів дезінтеграційних та інтеграційних процесів;
- розміщення в регіоні, що характеризується інтеграцією високого рівня технологій;
- конкурентність щодо аналогічних інтересів країн Східної Європи,

- негативний досвід інтеграції в рамках СРСР і РЕВ.

На наш погляд, інтеграція України в світове господарство можлива різними, але водночас взаємопов'язаними шляхами, а саме:

- по-перше, через активну та ліберальну зовнішньоекономічну політику: за рахунок формування середовища, сприятливого для іноземного підприємництва й інвестування та транснаціоналізації високомонополізованих підприємств;
- по-друге, через укладання двосторонніх міждержавних економічних угод та участь у багатосторонніх міжурядових переговорах;
- по-третє, за рахунок інтенсифікації східноєвропейських інтеграційних процесів та формування передумов інтеграції в західноєвропейські інтеграційні структури.

На процеси включення України до сучасної системи світогосподарських зв'язків впливають конкретні внутрішньо - і зовнішньоекономічні фактори, що формуються в системі передумов, особливостей і шляхів інтеграції.

Серед внутрішньоекономічних факторів принциповим є перехід України до ринкової економіки, для чого потрібна реалізація відповідної довгострокової програми. Така програма має, по-перше, враховувати сучасний соціально-економічний стан та особливості України; по-друге, бути адаптованою до еволюціонуючого зовнішнього середовища; по-третє, спиратися на досвід переходу до ринкових відносин інших постсоціалістичних країн.

Важливе значення має такий довгостроковий фактор, як структурна перебудова національної економіки, орієнтована на сучасні техніко-технологічні, економічні, екологічні і соціальні стандарти. Деформована структура національної економіки не відповідає критеріям суверенного розвитку України як з точки зору оптимальних пропозицій самозабезпечення та зовнішньоекономічної спеціалізації, так і з науково-технологічних, соціальних і особливо екологічних позицій. Назвемо найважливіші негативні характеристики структури економіки України:

- велика питома вага фізично та морально застарілої техніки в складі основних виробничих фондів (понад 60 %), що стала результатом переважання екстенсивних методів розвитку економіки, і насамперед її базових галузей;
- диспропорції в системі самозабезпечення ключових галузей життєдіяльності країни;
- незбалансованість галузевої структури промисловості з т. з. її соціальної орієнтації (потенціал промисловості на 90 % формують важкі галузі; питома вага виробництва предметів споживання становить близько 30 %, тоді як у розвинутих країнах - 50-60 %).

Вважаємо, що включення України до будь-яких інтеграційних угруповань у такому стані, без чіткого бачення перспектив структурної реорганізації, може призвести не лише до консервації, а й до посилення негативних тенденцій у всіх галузях національної економіки. І навпаки, участь України в інтеграційних процесах за умов цілеспрямованої внутрішньої структурної політики дасть змогу ефективніше й швидше виправити деформовану економіку, виходячи з таких пріоритетів структурної переорієнтації:

- науково-технічне та технологічне оновлення виробництва із забезпеченням його конкурентоспроможності шляхом глибокої модернізації. Зменшення ресурсомісткості за рахунок ефективного використання власних паливно-сировинних ресурсів;
- підвищення рівня внутрішньої збалансованості національної економіки для зменшення зовнішньої залежності в розвитку її ключових галузей за рахунок формування системи власної міжгалузевої кооперації та забезпечення повних виробничих циклів;
- формування умов для соціально орієнтованого розвитку національної економіки за рахунок, з одного боку, цілеспрямованої трансформації її структури, з другого - завдяки забезпеченню балансу споживчого ринку з

доходами населення, підвищенню мотивації до праці, фінансової макростабілізації.

Розходження в рівнях економічного розвитку країн ЄС, в ступені їхнього бажання брати участь в інтегрованих угрупованнях привели ще в 80-і роки до появи складних питань, які й надалі обговорювалися і розвивалися. Однак найбільшу актуальність вони набули тоді, коли постало питання про приєднання до ЄС 10 країн Центральної і Східної Європи (ЦСЄ).

На сесії Європейської ради в Копенгагені в червні 1993 р. було прийнято рішення про те, що держави ЦСЄ, які мають статус асоційованих членів і побажають ввійти в ЄС, зможуть зробити це, як тільки будуть мати змогу виконати відповідні вимоги.

Європейські політики вважають, що сам ЄС одержить від розширення своїх кордонів у східному напрямі гарантію від економічного колапсу і встановлення в цій зоні авторитарних режимів. Крім того, таким шляхом не тільки Німеччина, але й інші країни-члени ЄС закріпили б свій вплив у тій частині Європи, хоча вже зараз 50 % торгівлі країн ЦСЄ припадає на країни Заходу.

Свій погляд на проблему розширення ЄС висловив і Жак Делор. Він заявив що кордони об'єднаної Європи проходять по кордонах Радянського Союзу, тобто до об'єднаної Європи належать Польща, Чеська Республіка, Угорщина Словаччина. У Європейського Союзу немає вибору, і інтеграція є єдиним способом, який дає можливість вижити в цьому новому світі.

Що стосується європейських держав, що входили раніше до складу Радянського Союзу, як наприклад, Україна, Білорусія і Молдавія, то члени ЄС не виключають і їхнього прийняття, правда, в дуже віддаленому майбутньому і тільки за умови створення в них справді демократичної системи й успішного реформування економіки.

Європейська інтеграція - це магістральний напрям розвитку континенту. Під час свого заснування 1957 року Європейський Союз поступово перетворився на один з

найпотужніших фінансово - економічних і політичних центрів світу.

Європейська інтеграція і членство в Європейському Союзі є надзвичайно важливим для України тому, що це чудовий спосіб реалізації національних інтересів, побудови економічно розвинутої і демократичної держави, зміцнення позицій у світовій системі міжнародних відносин.

Сьогодні Європейський Союз займає провідні позиції у світовому господарстві. На його частку припадає 41,4 % світового товарного експорту, 39,8 % імпорту та 41,9 % імпорту послуг. Тому для будь-якої країни співробітництво з Європейським Союзом означає можливість отримати істотні економічні здобутки, які, зрештою, сприятимуть економічному зростанню та підвищенню життєвого рівня населення. При цьому слід зазначити, що таке співробітництво вигідне всім сторонам.

Ось чому, враховуючи особливості сучасного стану економіки України, можна навести цілу низку аргументів на користь розвитку співпраці з ЄС:

1. Економічний потенціал ЄС та динаміка його розвитку дають можливість дійти висновку про те, що Європейський Союз являє собою великий ринок збуту виробів та джерело задоволення потреб України в найрізноманітніших споживчих та є інвестиційних товарах. До того ж торгівля з ЄС є важливим джерелом надходження вільно конвертованої валюти.

2. Співробітництво України з ЄС необхідне для технологічного оновлення українського виробництва. Виробничі технології українських підприємств відстають від тих, що їх використовують передові європейські країни. Україна не має капіталу, необхідного для модернізації наявних та створення нових сучасних підприємств.

3. Протягом десятиліть українські підприємства були фактично відрізані від світового ринку. Тому їх вихід на європейський ринок має велике значення як джерело досвіду та практичних вмінь конкурувати з виробниками інших країн.

4. Розвиток співробітництва з ЄС сприятиме повнішому використанню потенціалу України як транзитної держави.

5. Однією з тенденцій сучасного промислового розвитку є формування виробничо-комерційних ланцюгів, учасниками яких є фірми та підприємства різних країн. Це дасть змогу виходити на нові перспективні ринки збуту, раціоналізувати власне виробництво, гнучкіше реагувати на зміни міжнародної економічної кон'юнктури, забезпечувати стабільний розвиток відповідних виробництв.

7. Розвиток співробітництва з ЄС означає необхідність запроваджувати відповідні правила та стандарти вироблення та реалізації економічної політики, а це сприятиме формуванню прозорого середовища виробничо-комерційної діяльності на національному ринку, що має надзвичайно велике значення для України.

8. Розвиток міжнародного співробітництва в цілому та економічних зв'язків з ЄС зокрема безпосередньо впливає на більш раціональний розподіл ресурсів, підвищення ефективності економічних процесів, тобто має позитивні наслідки в довготерміновому плані.

9. Саме на європейському фінансовому ринку, який сьогодні є найбільшим у світі, Україна може мобілізувати кошти, необхідні для забезпечення макроекономічної стабільності, диверсифікуючи тим самим джерела зовнішніх запозичень.

Слід окремо зазначити, що сьогодні основні товарні потоки ЄС сконцентровані в межах самого Союзу. А це означає, що вихід на внутрішній ринок Європейського Союзу великою мірою визначатиметься саме якісним рівнем співробітництва України з цим інтеграційним угрупованням.

Разом з тим було б помилкою замовчувати або применшувати складність процесу європейської інтеграції. Зрозуміло, що він буде тривалим і непростим. Серед іншого, інтеграція в Європу означає зростання відкритості національної економіки та конкуренції з боку фірм ЄС. При цьому неминучі досить болючі наслідки для окремих секторів, виробництв і навіть регіонів. Проте потенційні здобутки і переваги європейської інтеграції перевищують можливі втрати й ризики. Про хронологічно свідчить досвід першої (Данія, Ірландія, Велика Британія, 1973), другої (Греція, 1981,

Іспанія, Португалія, 1986), третьої (Австрія, Швеція, Фінляндія) та останньої (Польща, Угорщина, Чеська Республіка, Естонія, Словенія, Словаччина, Мальта, Кіпр, Латвія, Литва) фаз розширення Європейського Союзу. Економічно-торговельні відносини з ЄС - це потенційний шанс, яким треба вміти скористатися. Основними політичними вигодами послідовної європейської інтеграції є зміцнення стабільності демократичної політичної системи та її інститутів, модернізація правового поля і забезпечення прозорості національного законодавства, поглиблення культури, демократії і поваги до прав людини тощо. Європейська інтеграція також означає зміцнення національної безпеки та безпеки громадян, адже вона виключає застосування сили як методу вирішення залагоджування суперечностей, сприяє стабільності у відносинах з усіма сусідами.

Як повноправний учасник побудови об'єднаної Європи, а в майбутньому - член ЄС, Україна зможе впливати на вироблення відповідних рішень і, таким чином, на процеси, що відбуваються на європейському континенті.

Перебуваючи осторонь, Україна не матиме ані економічних, ані політичних ресурсів для такого впливу і може перетворитися радше на слабкий об'єкт, ніж активний суб'єкт європейської політики. Можливою альтернативою європейській інтеграції є економічна недорозвиненість, політична нестабільність і поява нових загроз національній безпеці. В такому разі ціна неінтеграції може виявитися набагато вищою від ціни інтеграції.

Фактично від початку незалежності Україна будувала свою зовнішню політику, спрямовану на Європу. Україна стала першою країною на теренах СНД, що уклала Угоду про партнерство і співробітництво з Європейським Союзом (16 червня 1994 р.), де було визначено правовий механізм взаємодії між двома сторонами. У 1994-1996 рр. ЄС ухвалив Спільну позицію щодо України (28 листопада 1994 р.) і План дій (6 грудня 1996 р.), які висловлювали підтримку незалежності, територіальної цілісності, демократичних політичних та економічних перетворень в Україні та її інтеграції до світової економіки, 1 березня 1998 р. Угода про

партнерство і співробітництво набула чинності. Незабаром 11 червня 1998 р. Указом Президента України було затверджено Стратегію інтеграції України до Європейського Союзу, розраховану на період до 2007 р. Набуття Україною повноправного членства в Європейському Союзі було проголошено стратегічного метою, а отримання статусу асоційованого члена ЄС - головним зовнішньополітичним пріоритетом України у середньотерміновому вимірі.

У 1998-1999 рр. було сформовано інституційну базу співпраці згідно з Угодою про партнерство і співробітництво (УПС) і проведено перші засідання Ради (8-9 червня 1998 р.) Комітету (5 листопада 1998 р.) з питань співробітництва між Україною та ЄС, відповідних підкомітетів.

На відміну від інших центрально-східноєвропейських країн, які мають з ЄС угоди про асоційоване членство, в УПС прямо не йдеться про перспективи приєднання України до ЄС.

Отже, членство в Європейському Союзі є стратегічною метою України тому, що це найкращий спосіб реалізації національних інтересів. Для України європейська інтеграція – це шлях модернізації економіки, подолання технологічної відсталості, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, створення нових робочих місць, підвищення конкурентної спроможності вітчизняного товаровиробника, вихід на світові ринки, насамперед на ринок ЄС.

Ефективне існування України в геоекономічному та геополітичному середовищі передбачає активну взаємодію її з іншими державами в основному на регіональному рівні. Цей вид інтеграції є необхідною складовою і лежить в основі інтеграції в світовий простір.

Україна має все необхідне для включення її у процеси регіоналізації міжнародного співробітництва.

Слід відмітити особливі переваги:

- вигідне геоекономічне положення, що надає їй можливість виконувати роль транзитної держави між Європою і Євразією;

- Україна має вихід до Чорного та Азовського морів;
- знаходиться на схрещенні торгових шляхів: з півночі Європи – на південь, в арабські країни, на азіатський та африканський континенти;
- у країни Азійсько-Тихоокеанського регіону;
- із заходу Євросоюзу на схід Євроконтиненту;
- Україна має морські та сухопутні кордони із великою кількістю сусідів;
- Україна має величезний економічний та науково-технічний потенціал, стратегічні можливості, що дозволить їй бути активним експортером та імпортером високотехнологічної сировини, виробів, наукових розробок, технологій, послуг тощо.

Поглиблення політичного діалогу України та успіх реформ, розширення співробітництва у правовій сфері, зовнішній політиці, економіці та безпеці значно прискорять інтеграційні процеси.

Головним завданням на сучасному рівні розвитку є створення належної стратегічної бази для набуття Україною повноправного членства в Євросоюзі.

Основними критеріями досягнення стратегічної мети є:

- 1) визнання України країною з ринковою економікою;
- 2) набуття Україною членства в СОТ;
- 3) налагодження співробітництва з Європейською асоціацією вільної торгівлі;
- 4) створення зони вільної торгівлі між Євросоюзом та Україною;
- 5) стабільне піднесення української економіки, цін та валютно-кредитних операцій тощо.

Слід відмітити, що, крім визначених критеріїв, Україна повинна повністю виконати так звані Копенгагенські критерії, бути авторитетною державою у світовій економічній спільноті, щоб рівноправно вступити до ЄС.

З одного боку, зрозуміло, що на сучасному етапі розвитку Україна не відповідає вимогам ЄС і може співробітничати з Євросоюзом на взаємовигідній партнерській основі. Якщо конкретно говорити про реалізацію “глобального замислу”, то вступити

до ЄС Україна зможе, при інтенсивному розвитку, через 10-15 років. З іншого боку – приєднання країни до ЄС вимагає від держави часткової втрати суверенітету, поступок певною частиною свобод і національних інтересів.

Тож чи варто поступатись частиною суверенітету, незалежністю, розбудувавши високорозвинену державу на користь наднаціональним інституціям ЄС?

На наш погляд, це питання проблемне, дискусійне і потребує особливого дослідження, аналізу та переосмислення науковців, політиків, уряду та громадян держави в цілому.

Можливо, добросусідські відносини є найоптимальнішим і вигідним варіантом співробітництва України з Євросоюзом, що створить зону стабільного миру, добробуту шляхом налагодження тісних довготривалих відносин з сусідніми країнами. Як підуть подальший розвиток та інтеграційні процеси Євросоюзу – покаже час.

**ЗМІНА СТРАТЕГІЇ ПІДГОТОВКИ ЦЕНТРАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКИХ
ДЕРЖАВ – НОВИХ ЧЛЕНІВ ЄС
ДО ВСТУПУ В ЗОНУ ЄВРО**

У другій половині 2006 року Польща, Чехія, Словаччина і Угорщина внесли суттєві зміни до раніше розроблених національно-державних стратегій підготовки до вступу у валютно-грошовий союз ЄС та перехід на єдину грошову одиницю – євро. Фактично цим реалізується перехід від надміру оптимістичної до реалістично-прагматичної моделі інтеграції центральноевропейських держав – нових членів ЄС до єврозони.

Якщо попередньо РП, ЧР, СР і УР планували відмінити національні грошові одиниці і перейти на євро майже одночасно – орієнтовно до 2010 року, то зараз ця проблема розглядається більш реалістично, і кожна з названих країн вступить до єврозони самостійно – в момент повного виконання всіх вимог і критеріїв членства у валютному союзі ЄС. Причому з-поміж чотирьох центральноевропейських держав попередньо визначеного стратегічного графіка переходу до євро – з 1 січня 2009 року – дотримається, найімовірніше, лише Словаччина. Втім, і нове словацьке державне керівництво намагається не робити щодо цього гучних політичних заяв та ретельно зважає на реальність входження до зони євро.

Сучасну зміну стратегії підготовки центральноевропейських держав до вступу в єврозону зумовила низка чинників різноманітного характеру.

Політичні – в середині 2006 року в Угорщині, Чехії та Словаччині відбулися парламентські вибори, що мали суперечливі наслідки. В УР при владі на наступні чотири роки залишилися соціалісти і ліберали, які, однак вимушені змінити вектор внутрішньої соціально-економічної політики в напрямі економії бюджетних коштів і згортання соціальних програм. Це викликало спротив угорської

громадськості, який переріс навіть у масові виступи і вуличні ексцеси вересня – жовтня 2006 року. Країна потрапила в смугу політичної кризи. В Словаччині після 8-річного панування правоцентристів до влади прийшли лівоцентристи і націонал-популісти, які намагаються посилити соціальну спрямованість економічної політики держави. У Чехії, навпаки, після 8-річного правління лівоцентристської коаліції праві політичні сили впродовж майже півроку після парламентських виборів 2006 року намагаються сформувати парламентську більшість і коаліційний уряд для здійснення правоцентристських реформ. У Польщі після парламентських виборів осені 2005 року праві політичні сили прагнуть створити стабільну владу для продовження реформ, загальмованих попередніми лівоцентристськими урядами. Але з осені 2006 року країну також періодично потрясають політичні кризи і скандали. Загалом, доводиться вважати, що регіон Центральної Європи на сучасному етапі характеризується значною внутрішньополітичною нестабільністю. А це не може негативно не вплинути на сталий соціально-економічний розвиток, макроекономічну і фінансову збалансованість РП, ЧР, СР і УР та виконання завдань стратегії їх інтеграції до єврозони.

Економічні – центральноєвропейські держави – нові члени ЄС об'єктивно вступили в етап необхідності завершення ринкових реформ. Мусимо констатувати, що реформний процес у постсоціалістичних країнах в останні роки дещо загальмувався, зокрема, і через зазначені внутрішньополітичні причини. Але додаткового поштовху для завершення реформування настійливо вимагають від нових членів ЄС керівні загальноєвропейські структури, які турбуються у такий спосіб про адаптацію економік цих держав до єдиного європейського економічного простору. Загалом РП, ЧР, СР і УР без значних негативних наслідків та системних економічних проблем після 1 травня 2004 року інтегрувалися до єдиного внутрішнього ринку, торговельного і митного союзу в рамках ЄС. За темпами соціально-економічного росту центральноєвропейські держави впродовж

2005-2006 років значно випереджають середні показники по Євросоюзу. А деякі країни, наприклад, Словаччина в найближчі роки здатні досягти 10% щорічного приросту валового внутрішнього продукту. Проте ще не у всіх аспектах економічна система та її регулятивно-правова основа в центральноевропейських державах повністю відповідають вимогам ЄС. Слід мати на увазі, що в ході переговорів про вступ до ЄС кожна з держав-претендентів намагалася отримати за найбільш складними і чутливими для неї позиціями так званий "перехідний період", тобто своєрідну відстрочку щодо досягнення стандартів ЄС у конкретних сферах, передусім економіки. Перехідні періоди, однак, не є безмежними і, згідно із зафіксованими у двосторонньому договірному вигляді домовленостями між РП, ЧР, СР і УР та Європейською Комісією, в основному завершуються на рубежі 2009-2010 років. Нові члени ЄС змушені виконувати ці взяті на себе зобов'язання. Загалом, шляхом завершення реформування економічної і соціальної системи центральноевропейські держави – нові члени ЄС повинні перейти до сталого соціально-економічного зростання та перетворитися в невід'ємну складову частину консолідованого господарського простору ЄС, яка функціонує на загальних для ЄС засадах.

Утім, чи не найбільш важливим є *інтеграційний* чинник. Для центральноевропейських держав після набуття повноправного членства в ЄС у 2004 році наступним етапним інтеграційним завданням стає вступ до валютного союзу ЄС – єврозони, тобто підготовка до введення спільної валюти євро і відміна національних грошових одиниць. Це амбітне завдання однозначно поставили перед собою РП, ЧР, СР і УР одразу ж після входження до Євросоюзу. Потрібно нагадати, що членство в євроні не є обов'язковим для країн-членів Євроспільноти. Із 15 так званих "старих" членів ЄС лише 12 держав перейшли на євро. Навіть економічно могутня Великобританія, можливо, в силу прагнення чим довше зберегти домінування в сегменті світового фінансового ринку – зоні фунта стерлінга, не вступила до валютного союзу ЄС і єврозони.

Але порівняно хоча б з тією ж Великобританією значно менші за економічним потенціалом і масштабами невеликі центральноевропейські держави прагнуть чим швидше "стрибнути" в зону євро. І справа далеко не лише в амбіціях нових країн-членів ЄС щодо досягнення вищого рівня інтегрованості в Євроспільноті, а, швидше, це прояв своєрідного інстинкту економічного самозахисту – бажання державного керівництва, політичної та економічної еліти прискорено вивести потенційно вразливі для негативних внутрішніх і зовнішніх впливів економіки країн Центральної Європи із зони ризику на перехідному етапі.

З-поміж найбільш ризикових для центральноевропейських держав зараз є загроза фінансової дестабілізації. Надзвичайно вразливими є національні грошові одиниці РП, ЧР, СР і УР, які не мають могутнього економічного стабілізаційного підґрунтя і нерідко стають об'єктом атаки з боку міжнародних фінансових спекулянтів. Гра на таких так званих "м'яких валютах" приносить чималий зиск.

Тому задля збереження фінансово-економічної та валютно-грошової, як і в цілому макроекономічної стабільності центральноевропейські країни – нові члени ЄС готові навіть прискорено поступитися частиною власного суверенітету в сфері самостійної державної політики у фінансовій сфері, відмовитися від національних грошових одиниць (польського злотого, чеської і словацької крон та угорського форинта) і перейти на євро.

Проте для входження до валютно-фінансового союзу ЄС мало одного бажання центральноевропейських країн-претендентів і послідовного політичного декларування такої мети на державному рівні. Усі країни-претенденти на вступ до євросони повинні виконувати загальновідомі, так звані маастрихтські критерії.

Таких основних критеріїв налічується 5. Вони, зокрема, передбачають необхідність:

1. Утримувати дефіцит державного бюджету країни на рівні не більше 3% валового внутрішнього продукту (ВВП).

2. Не перевищувати рівень внутрішнього державного боргу понад 60% річного обсягу ВВП та забезпечувати низький рівень довгострокових кредитних ставок на державні цінні папери – не вище 2%, ніж у 3-х країнах ЄС з найнижчим рівнем інфляції.

3. Утримувати стабільність національної грошової одиниці, курс якої до ВКВ у період знаходження країни в підготовчому режимі механізму обмінного курсу ERM II протягом двох років може коливатися лише в розмірі +/- 15% від центрального паритету.

4. Мати сумісний до норм ЄС закон про Національний (Центральний) банк.

5. Контролювати інфляцію і утримувати її на низькому рівні. Рівень інфляції, згідно з маастрихтськими критеріями, не повинен перевищувати на 1,5% середній рівень інфляції в трьох країнах єврозони (із 12 держав) з найнижчим її показником.

Керівні органи ЄС, насамперед Європейська Комісія, жорстко контролюють дотримання державами-претендентами на вступ до єврозони маастрихтських критеріїв. Уряди кожної з країн щорічно подають до Єврокомісії звіти про підготовку до введення євро. Остання ретельно їх аналізує, співставляє національні макроекономічні показники із паралельними даними загальноєвропейської статистики і на цій основі раз у рік оцінює ступінь виконання маастрихтських критеріїв державами-претендентами та формулює рекомендації для кожної з країн щодо виправлення недоліків, передусім у фінансовій сфері.

Особлива увага – до виконання країнами-претендентами на вступ до єврозони фінансово-економічних критеріїв. Європейська Комісія 16 травня 2006 року оцінила шанси Словенії і Литви на введення євро. Невелика за масштабами словенська економіка утримує інфляцію на рівні 2,3%, дефіцит держбюджету – 1,8% ВВП (критерій ЄС, відповідно, 2,6% та 3%). Єврокомісія визнала Словенію взірцевим з-поміж нових членів ЄС претендентом на вступ до єврозони з 1 січня

2007 року. Литва має ще нижчий дефіцит держбюджету, ніж Словенія, – 1,5% ВВП, але всього на 3 сотих відсотка не виконує критерій рівня інфляції: має 2,63%, за критерієм – 2,6%. Тому Єврокомісія не рекомендувала прискорений вступ Литви до єврозони [1].

6 листопада 2006 року оприлюднена чергова доповідь Європейської Комісії (попередньо – 3 грудня розповсюджена агентурою Рейтерс і 4 грудня викладена центральноєвропейськими засобами масової інформації [2]), щодо виконання восьми іншими новими членами ЄС критеріїв на вступ до єврозони. ЄК констатує, що жодна з цих країн поки що не досягла у повному обсязі всіх 5-ти маастрихтських критеріїв і не може в найближчий час перейти на євро. Найбільшою проблемою, яка стримує перехід до євро нових членів ЄС, залишається високий рівень інфляції і дефіциту державного бюджету.

ЄК, однак, вважає, що з-поміж центральноєвропейських країн тільки Словаччина здатна перейти до євро згідно з попереднім планом – у 2009 році. Але на теперішній час СР виконує лише один із 5-ти основних маастрихтських критеріїв – низький рівень довгострокових кредитних ставок на державні цінні папери. Поки що не гармонізовано із нормами ЄС словацьке законодавство щодо Національного банку Словаччини. Високим у СР залишається рівень інфляції, який у річному порівнянні в жовтні 2006 року становив 4,3% (за маастрихтським критерієм на той час - 2,8%). Проте, згідно з прогнозом ЄК, інфляція в СР протягом 2007-2008 років має зменшуватися. Високим у Словаччині впродовж останніх років – понад 3% – є дефіцит державного бюджету. Втім, законом про держбюджет СР на 2007 рік планується утримати дефіцит на рівні лише 2,9%, що відповідало б маастрихтським критеріям [3].

Згідно з оцінками ЄК, та й провідних західних фінансових аналітиків, насамперед саме високий рівень дефіциту державного бюджету не дозволить Польщі, Чехії та Угорщині перейти на євро до 2010 року. Для Угорщини боротьба з держбюджетним дефіцитом, який, за деякими підрахунками, перевищує 10%

ВВП і є найвищим серед всіх 25 країн-членів ЄС, стає першочерговим завданням не лише підготовки вступу до єврозони, але і з погляду перспектив збереження соціально-економічної та суспільно-політичної стабільності всередині держави. Кілька останніх років безуспішно бореться із високим рівнем дефіциту державного бюджету – понад 6% Чеська Республіка. Проте на 2007 рік в ЧР планується зниження держбюджетного дефіциту до 4,2% [4]. Враховуючи складність боротьби з високим рівнем дефіциту державного бюджету та забезпечення виконання інших маастрихтських критеріїв, чеські і угорські правлячі кола зараз зважують можливу реальність вступу до єврозони лише після 2010 року.

Специфічну позицію щодо інтеграції Польщі в єврозону займає сучасна права польська влада. Прем'єр-міністр РП Ярослав Качинський відверто заявляє, що прискорений вступ до єврозони може зашкодити польській економіці. Консервативний польський уряд – євроскептичний і офіційно не оголосив жодного конкретного терміну вступу РП до єврозони. Кабінет міністрів не виключає можливості проведення в Польщі спеціального референдуму щодо введення євро [5]. Втім, польська економіка є наймогутнішою серед країн-нових членів ЄС. РП виконує маастрихтські критерії щодо низького рівня інфляції та довгострокових кредитних ставок. Але поки що високим залишається дефіцит державного бюджету, а польський злотий має занадто широкий діапазон коливання курсу до ВКВ.

Європейська Комісія в доповіді про стан підготовки країн – нових членів ЄС до вступу в єврозону від 6 листопада 2006 року більш оптимістичними вважає перспективи не центральноєвропейських, а прибалтійських держав на перехід до євро. З-поміж них Литва уже майже готова до вступу у валютний союз. Але першочерговими претендентами серед нових членів ЄС, які вже в 2008 році можуть ввести євро, на думку ЄК, варто вважати Кіпр і Мальту.

Таким чином, і сучасна позиція Європейської Комісії щодо можливості інтеграції країн – нових членів ЄС до єврозони, де досить критично оцінюється стан виконання маастрихтських критеріїв центральноевропейськими державами, суттєво впливає на зміну їх стратегії підготовки переходу до євро. РП, ЧР, СР і УР обирають, можливо, більш зтяжний, але і більш реалістичний варіант вступу до єврозони.

Список використаної літератури

1. Demeš M., Mravcová J. Brusel v kritériách pre euro nepořaví // Hospodárske noviny. – 2006. – 18 mája. – S.17.
2. EK: Slovensko splňa jedno z piatich kritérií na euro // www.SME.sk /3. 12. 2006.
3. Ibid.
4. Ibid.
5. Ibid.

ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Розвиток міжнародних відносин другої половини ХХ - початку ХХІ ст. відбувається під знаком широкого розгортання інтеграційних процесів у різних регіонах світу. Характерною рисою сучасного світового соціально-економічного розвитку є стійка динаміка розвитку інтеграційних процесів, зокрема в Європі. Європейська інтеграція стає магістральним напрямом розвитку континенту, який визначить як ситуацію в самій Європі ХХІ ст., так і її місце у світовій економіці. Від часу свого заснування (1957р.) Європейський Союз перетворився на один з найпотужніших фінансово-економічних і політичних центрів сили і конкуренції, ключовий компонент новоствореної архітектури європейської безпеки, ядро системи європейських цінностей і стандартів. У цьому зв'язку європейська інтеграція і членство в Європейському Союзі набуває стратегічної мети України тому, що це є найкращим засобом реалізації національних інтересів, побудови економічно розвинутої і демократичної держави, зміцнення позицій у світовій системі міжнародних відносин. Для України європейська інтеграція – це досвід і шлях модернізації економіки, подолання технологічної відсталості, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, створення робочих місць, підвищення конкурентно спроможності вітчизняного товаровиробника, вихід на світові ринки, насамперед на ринок ЄС[1, с.184].

Розширення Європейського Союзу безпосередньо до кордонів України, стратегічний курс України на європейську інтеграцію, проголошений Президентом України В.А.Ющенком, надають цьому питанню особливої політичної ваги. Упродовж останніх років Україна стала активним учасником європейських інтеграційних процесів, що не в останню чергу зумовлюється існуванням спільних кордонів із країнами, які вже є членами ЄС. Україна –

держава з високою питомою вагою прикордонних територій: 19 із 25 областей України межують із сусідніми державами, протяжність кордонів з Росією складає 2 295,4 км, а з країнами Центральної Європи, Білоруссю та Молдовою - 4 698,6 км[2,с.284].

Одним із пріоритетних напрямів співробітництва для підтримки стабільності, економічного і соціального розвитку прикордонних областей, поліпшення прикордонного контролю і транзиту є транскордонне співробітництво. Згідно зі статтею 2 Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями, воно полягає у будь-яких спільних діях, спрямованих на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними громадами або органами влади, які перебувають під юрисдикцією двох і більше договірних сторін, та укладення з цією метою необхідних угод або домовленостей. Транскордонне співробітництво здійснюється в межах компетенції територіальних громад або органів влади, визначеної внутрішнім законодавством. “Територіальні общини або громади” означає общини, власті або органи, які здійснюють місцеві або регіональні функції та визнаються як такі внутрішнім законодавством кожної держави[3,с.4-5].

Суб'єктами, що займаються проблематикою прикордонного співробітництва на міжнародному рівні, є, насамперед, Рада Європи та її органи, Комісія ЄС, Конгрес місцевих і регіональних влад Європи, Асамблея Європейських Регіонів тощо. Основною метою їх діяльності є намагання впровадити єдину політику в міжрегіональному та транскордонному співробітництві як політику загальноєвропейських інтересів шляхом розробки спільних правил, записаних у міжнародних конвенціях та угодах[4,с.53].

Місце транскордонного співробітництва в регіональному розвитку визначається його здатністю до мобілізації та ефективного використання існуючого потенціалу прикордонних територій та регіонів, а також до оптимального поєднання можливостей і ресурсів прикордонних регіонів і

суміжних територій двох або більше країн, з метою розв'язання спільних проблем та вирішення завдань просторового розвитку в межах транскордонних регіонів. Розвиток транскордонного співробітництва може знівелювати негативи глобалізаційних та інтеграційних процесів і створити передумови для стимулювання економічного розвитку територій та ефективного використання внутрішнього потенціалу регіонів.

Сучасні умови, в яких розвивається транскордонне співробітництво регіонів України, можна характеризувати наступним чином:

- 1) розвиток транскордонного співробітництва здійснюється, в основному, в рамках єврорегіонів;
- 2) зміна геополітичної ситуації в Європі, а саме: сусідні країни Центрально-Східної Європи стали членами ЄС;
- 3) розширення ЄС привело до того, що об'єктами його регіональної політики стали західні області України;
- 4) Україна проголосила прискорений курс на європейську інтеграцію;
- 5) Україна та сусідні країни Центрально-Східної Європи є членами Ради Європи і в своїх політиках повинні враховувати основні положення ратифікованих ними європейських конвенцій[5,с.259].

Протягом останніх років значно активізувалося транскордонне співробітництво у формі Єврорегіонів та набуло позитивного змісту у політичній, економічній, освітньо-культурній та гуманітарних сферах.

Єврорегіони – вища організаційна форма транскордонної співпраці, що характеризується наявністю системи управління та фінансування цієї діяльності[6].

Надзвичайно великої ваги набули політико-правові умови розвитку транскордонного співробітництва регіонів України. На сучасному етапі участь прикордонних областей України в транскордонному співробітництві базується на

досить розвиненому нормативно-правовому підґрунті. Згідно з Постановою Верховної Ради України від 14 липня 1993 р. Україна приєдналася до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями, яка разом з двома протоколами є частиною національного законодавства України. Загальні правові підстави для участі у транскордонному співробітництві місцевих територіальних громад або влад установлюють Європейська хартія місцевого самоврядування (ратифікована Законом України від 15 липня 1997 р.), закони України “Про місцеве самоврядування в Україні” (від 21 травня 1997 р.) та “Про місцеві державні адміністрації” (від 9 квітня 1999 р.).

Слід також навести ряд указів Президента України: “Про заходи щодо розвитку економічного співробітництва областей України з суміжними прикордонними областями Російської Федерації” (№ 112/94 від 25 березня 1994 р. із змінами і доповненнями, внесеними Указом Президента України від 3 червня 1994 р. № 271/ 94, від 9 червня 1994 р. №287/ 94) і “Про заходи щодо розвитку економічного співробітництва областей України з суміжними областями Республіки Білорусь і адміністративно-територіальними одиницями Республіки Молдова” (№ 271/94 від 3 червня 1994 р.).

Існує також досить великий перелік двосторонніх угод, що регламентують співробітництво між Україною та цими державами у питаннях режиму кордону, пересування людей, транспортних засобів і товарів через кордони, співробітництво між прикордонними службами.

До транскордонного співробітництва мають пряме відношення документи, що визначають стратегічні напрями руху України у бік ЄС: “Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу”, затверджена Указом Президента України від 11.06.1998 р., а також “Національна програма інтеграції України до Європейського Союзу”, схвалена у вересні 2002 р., та План дій “Україна - Європейський Союз” на 2005 - 2007 рр.

Необхідність удосконалення нормативно-правової бази транскордонного і міжрегіонального співробітництва була визначена у Розпорядженні Кабінету Міністрів України “Про заходи щодо реалізації Концепції державної регіональної політики” від 13.09.2001 р., а 29 квітня 2002 р. було прийнято Постанову Кабінету Міністрів України “Про деякі питання розвитку транскордонного співробітництва та єврорегіонів”. Загалом серед пріоритетів, що визначаються цими документами, можна виділити:

- 1) зміцнення конкурентоспроможності українських територій на західному кордоні держави;
- 2) будівництво пунктів перетину кордону та відповідної інфраструктури;
- 3) укладення нових транскордонних угод;
- 4) розвиток мережі логістичних центрів та центрів підтримки підприємництва;
- 5) координацію соціально-економічного та екологічного розвитку прикордонних регіонів;
- 6) гармонізацію законодавства України в цих сферах з європейським законодавством[7,с.252].

Таким чином, діяльність областей та єврорегіонів щодо транскордонного співробітництва базується на укладених Договорах та Угодах міждержавного рівня та угодах і рішеннях про співпрацю між органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади з адміністративно-територіальними одиницями країн, що входять до складу єврорегіонів. Угоди реалізуються як в цілому на території областей, так і території єврорегіонів. Для прикладу: по єврорегіону “Буг” транскордонне співробітництво регулюється 22 угодами та іншими рішеннями, по Карпатському єврорегіону – 34.

У червні 2004 р. Верховною Радою України прийнято Закон України “Про транскордонне співробітництво”, яким врегульовані правові, організаційні та економічні питання розвитку транскордонного співробітництва та його державної фінансової підтримки, розширені повноваження органів місцевого

самоврядування і місцевих органів виконавчої влади у цій сфері.

В Україні основними суб'єктами, що здійснюють міжрегіональне співробітництво, є обласні державні адміністрації і Уряд Автономної Республіки Крим. А враховуючи те, що Україна ратифікувала 106 Мадридську конвенцію і додатки до неї, районні адміністрації та органи місцевого самоврядування також можуть вступати в міжнародні відносини із відповідними органами територіального управління зарубіжних країн. Аналіз міжрегіонального співробітництва областей України виявив, що крім Херсонської області, всі останні підтримують інтенсивні міжрегіональні зв'язки і, нарівні з облдержадміністраціями, реалізуються угоди між містами і районами (Луганськ-Люблін; Львів-Краків; Яворівські райдержадміністрація Львівської області та Ярославський повіт Республіки Польща).

Після розширення Європейського Союзу, яке відбулося 1 травня 2004р., та зміни зовнішнього політичного курсу України, яка пов'язана з перемогою на президентських виборах В.А.Ющенко, як Україна, так і Європейський Союз опинилися в цілковито новій міжнародній ситуації. Наразі західний кордон України є східним кордоном ЄС, оскільки нові члени ЄС (Угорщина, Польща, Словаччина) – безпосередні сусіди України. В цій ситуації життєво необхідно знайти нові інструменти та механізми, які б сприяли перетворенню проблем, які постали з розширенням ЄС, в можливості і переваги для України, водночас використати обопільні вигоди з метою зміцнення як сфери національної безпеки, так і нових можливостей транскордонного і регіонального співробітництва.

Сьогодні вже почав відбуватися процес трансформації сталих форм транскордонного співробітництва, які існували до розширення ЄС, і поява нових інституційних форм транскордонної співпраці по обидва боки кордону. Причому ці нові інструменти виникають по обидва боки східного кордону ЄС і реалізуються місцевими органами влади, зокрема в Закарпатській області, втілюючи у життя гасло “Європа регіонів”. Йдеться про Стратегію розвитку

транскордонного співробітництва “Карпати 2004-2011”, ініційовану Закарпатською обласною державною адміністрацією та Закарпатською обласною радою і підтриману регіональними органами влади прикордонних регіонів України, Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії. Слід згадати і “Концепцію спільного розвитку прикордонних територій України і Угорщини”, схвалену Закарпатською обласною радою ще в червні 2003 р.[8,с.5].

Для України, до кордонів якої наблизились країни-члени ЄС, проблема вдосконалення транскордонного співробітництва з Угорщиною, Словаччиною, Польщею, Румунією дуже актуальна. Розширення ЄС вимагає суттєвої трансформації механізму транскордонного співробітництва, вироблення дієвої стратегії використання переваг в нових геополітичних умовах.

Важливість сучасного розвитку транскордонного співробітництва України згідно з європейськими критеріями обумовлюється чинниками, які вже впливають на розвиток прикордонних територій держави або визначають його майбутнє. Це насамперед:

1) зовнішньополітична стратегія зближення України з ЄС, яка розглядає транскордонне співробітництво як один із інструментів європейської інтеграції країни;

2) включення транскордонного співробітництва у перелік пріоритетів Концепції державної регіональної політики, схваленої у травні 2001 р.;

3) увага уряду України до питання активізації участі регіонів та громад у транскордонному співробітництві, про що свідчить прийняття Закону України “Про транскордонне співробітництво;

4) формування нового кордону між Євросоюзом та Україною;

5) можливість скористатися досвідом транскордонної співпраці західних регіонів Угорщини і Польщі, які упродовж другої половини 90-х років ХХ ст. виконували функцію “зовнішніх регіонів” ЄС і отримали доступ до нових форм допомоги ЄС.

Сприяння транснаціональній кооперації на мікрорівні – один із важливих аспектів політики як ЄС в цілому, так і окремих європейських країн.

Найкращим прикладом ефективності транскордонного співробітництва слугує створення та діяльність Карпатського євро регіону.

На сьогоднішній день КЄ є відкритою міжнародною організацією, до складу якої входять прикордонні адміністративні одиниці п'яти держав – Польщі, Словаччини, Угорщини, України та Румунії.

Карпатський євро регіон з точки зору правового статусу не є окремою юридичною особою. Це транскордонна асоціація прикордонних адміністративних районів України, Польщі, Угорщини, Словаччини та Румунії, яка створена з метою координації транскордонного співробітництва.

14 лютого 1993 року в м. Дебрецені (Угорщина) були схвалені Угода та Статут, які є основними правовими актами, що регулюють функціонування КЄ.

Застосування інструменту співробітництва між прикордонними регіонами у процесі просторового розвитку території всього Карпатського транскордонного регіону сприятиме вирішенню таких стратегічних завдань:

1) зменшення негативного впливу на соціально-економічний розвиток регіону периферійного розташування щодо території Європейського Союзу та національних центрів, а також активне використання переваг, створених процесом розширення ЄС;

2) використання транскордонного співробітництва на всіх рівнях (місцевий, регіональний, реалізація національних державних програм, координація різнорівневих програм) для підтримки подальшої інтеграції прикордонних регіонів Польщі, Словаччини, України, Угорщини, Румунії у довгостроковій перспективі[8].

Зазначеним основним цілям підпорядковуються стратегічні завдання розвитку пріоритетних напрямів транскордонного співробітництва у КЄ.

Роль прикордонних територій Карпатського регіону у міжнародному

співробітництві є важливою у територіально-просторовому значенні – як зони безпосередньої взаємодії економіки України, Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії – та з політичної точки зору. Адже в результаті розширення у 2004 р. ЄС на Схід, прикордонні області названих держав набули статусу контактної зони партнерської взаємодії країн-сусідів з принципово відмінним геополітичним статусом: Україна – як позаблокової, без’ядерної держави і члена СНД; Польщі, Угорщини та Словаччини - як країн-членів НАТО та ЄС; Румунії – як члена другої групи кандидатів на вступ до ЄС та кандидата у члени до НАТО.

Прагнення України до західноєвропейського простору базується на принципово новій для Європи схемі, що являє собою не модель “повернення до Європи”, як в Угорщині та Польщі, а “входження в Європу”, що процесуально і політично важко як для Заходу, так і для України. У зв’язку з цим Україна може використовувати своїх партнерів по транскордонному співробітництву для дипломатичного пошуку привілейованих західноєвропейських союзників, адже вступ до ЄС залежить від політичної волі і схвалення основними членами союзу.

Останнім часом намітилася й активізація співробітництва по програмі “Інтеррегіо”, яка була підписана кілька років тому, проте мала лише формальний характер. Вже підготовлено 12 спільних проектів у гуманітарній та економічній сферах. У планах – створення транскордонних територій з охорони навколишнього середовища, розбудова долини річки Тиси та її природний захист.

Таким чином, назріли об’єктивні передумови оновлення основних завдань транскордонного співробітництва, які полягають у необхідності підвищення ефективності використання ТНК як інтеграційного механізму ЄС на регіональному рівні. Мета державної політики у сфері транскордонного співробітництва, яку виголошено в законі, – “створення сприятливих умов для ефективної та взаємовигідної співпраці суб’єктів та учасників транскордонного співробітництва України, підвищення соціально-економічного розвитку регіонів України та рівня життя населення” – може бути досягнута лише за умов

впровадження цілісної та ефективної регіональної політики транскордонного співробітництва, в рамках якої повинні бути створені правові, інституційні і фінансові інструменти та механізми її реалізації.

Список використаної літератури

1. Міжнародні інтеграційні процеси сучасності: Монографія/А.С.Філіпенко (кер. авт. колект.), В.С.Будкін, М.А.Дудченко та ін. – К.: Знання України, 2004. - 304 с.
2. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: Підручник /За ред. В.В.Ковалевського, О.Л.Михайлик, В.Ф.Семенова, – 7-ме вид., К.: Знання, 2005. – 350с.
3. Посібник з транскордонного співробітництва. – Ужгород: “Ліра”, 2005. – 54 с.
4. Співробітництво без кордонів // Структурна політика і європейська територія. –Люксембург: Відділ офіційних публікацій Європейських спільнот, 2002. – 106 с.
5. Мікула Н.А. Розвиток транскордонного співробітництва - пріоритетний напрям наукових досліджень установ АНУ// Регіональна економіка. – 2002. – №4 (22). – С. 251- 289.
6. Постанова Кабінету Міністрів України “Програма розвитку регіонів” від 29 грудня 2002 року №587. Загальна частина.
7. Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки - 2005/ За ред. О.С. Власюка. - К.: Знання України, 2005. – 608 с.
8. Стратегія транскордонного співробітництва “Карпати 2004-2011”.– Ужгород: “Ліра”,2005.–36 с.
9. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями.- Рада Європи. – 1980.
10. Закон України “Про транскордонне співробітництво” від 13 червня 2004 р.
11. Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про заходи щодо реалізації Концепції державної регіональної політики” від 13.09.2001р.
12. Максимчук М.В. Формування та розвиток системи міжрегіонального та транскордонного співробітництва в Україні // Регіональна економіка. – 2001. - № 3 (21).- С. 61 – 89.

КАРПАТСЬКИЙ ЄВРОРЕГІОН – ІНСТРУМЕНТ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ

Однією з основних концептуальних засад побудови Об'єднаної Європи є принцип “Європи регіонів”. Відповідно до цього, базовим елементом Європейського Союзу як державного утворення будуть окремі *регіони*, що входять до складу країн-учасниць ЄС, відповідають визначеним критеріям і в цілому є самодостатніми. Отже, акценти у зовнішньому співробітництві мають поступово зміщуватися на регіональний рівень.

Вирішення багатьох питань, що стосуються безпосередньо окремих територіальних одиниць на регіональному рівні, як доводить практичний досвід, більш раціональне, оперативне й ефективне.

Наразі на міжрегіональному рівні спостерігається низка інституційних і функціональних інструментів вирішення завдань у сфері зовнішніх відносин. Одні з них є інструментами універсального характеру, інші ж – одновекторного.

Серед основних інструментів прикордонного і транскордонного міжрегіонального співробітництва можна виділити такі:

1. *Єврорегіони* — організації прикордонного (транскордонного) міжрегіонального (міжмуніципального) співробітництва, метою яких є встановлення і зміцнення добросусідських відносин, а також вирішення спільних проблем, визначених установчими документами, до складу яких входять території трьох і більше держав.

2. *Білатеральні організації* — організації прикордонного міжрегіонального (міжмуніципального) співробітництва, створені з метою встановлення і зміцнення добросусідських відносин, а також вирішення спільних проблем, визначених установчими документами, до складу яких входять території двох суміжних держав.

3. *Договори про співробітництво* у визначених сферах між суміжними і не суміжними територіями, що передбачають створення інститутів координації дій.

4. *Договори про співробітництво* у визначених сферах між суміжними і не суміжними територіями, що не передбачають створення інститутів координації дій.

Із усіх зазначених інститутів найбільш універсальним інститутом, що має значний потенціал, є єврорегіон.

У Центральній Європі виникнення таких організацій почалося ще в 90-і роки минулого століття. Одними з перших були *єврорегіони*, засновані на польсько-німецько-чехословацькому кордоні, угорсько-австрійсько-словенсько-хорватському кордоні, на перетині угорського, словацького, українського, румунського і польського прикордоння.

Основною метою, що ставилася перед центральноєвропейськими єврорегіонами, була гармонізація відносин між сусідніми територіями, зниження негативного ефекту кордону, з огляду на те, що його проходження не завжди зумовлювалося етнічними або історичними факторами.

Крім цього, *єврорегіон* повинен був стати *інституційним інструментом*, що сприяє співробітництву в різних сферах суспільного життя, які задовольняють інтереси сторін, котрі беруть у ньому участь.

Таким чином, *єврорегіони мають стати інструментом зовнішньої політики окремих суверенних держав, що прагнуть до встановлення і підтримання добросусідських відносин, які виявляються на регіональному (муніципальному) рівні.*

Зазначимо, що деякі єврорегіони, як правило, муніципального рівня (напр. *Nisa, Pro Europa Viadrina*), створені без підтримки й опіки національних урядів (в основному польсько-німецько-чеський кордон), переслідували менш високу мету: наприклад, для вирішення яких-небудь локальних питань у визначених сферах (туризм, екологія, розвиток комунальних інфраструктур). Однак їхня взаємодія в

цілому, хоча б побічно, позитивно позначалася на досягненні зазначених цілей.

Наразі можна констатувати, що головна мета — гармонізація відносин між сусідніми територіями, громадянами, які населяють їх, і урядами цих територій більшістю діючих єврорегіонів досягнута. Так, зокрема й завдяки діяльності в межах єврорегіонів, не стали вогнищем конфліктів потенційно небезпечні в цьому плані території в районі Східних Карпат, басейні річки Тиса (зона діяльності Карпатського єврорегіону), Судетських гір (зона діяльності єврорегіону *Nisa*) тощо.

Позитивний досвід діяльності єврорегіонів підтверджується також і тим, що на сьогодні при заступництві й посередництві солідних міжнародних організацій, таких, як Рада Європи, Пакт Стабільності й інших, розпочато створення єврорегіонів у Південно-Східній Європі, на Балканському півострові. На конференції «Polish experience in cross-border cooperation», що відбулася в місті Жешув (Польща) 6-8 грудня 2001 р., представники різних міжнародних організацій і дипломатичних місій окремих держав підкреслювали винятково позитивний досвід єврорегіонального співробітництва і значної ролі подібних інститутів у розв'язанні проблем гармонізації добросусідських відносин. Тут також були присутні представники ряду південно-східних європейських держав, що, на думку організаторів, мали імплементувати досвід діяльності єврорегіонів у Центральній Європі у свій зовнішньополітичний інструментарій.

Серед сильних сторін діяльності єврорегіонів слід зазначити:

- відносно високий організаційний рівень їхньої діяльності – наявність статутних документів, побудова структури керівних і робочих органів;
- встановлення досить інтенсивних зв'язків між органами влади і самоврядування регіонів, що є їх учасниками;
- значний обсяг інформації про прикордонне і транскордонне співробітництво, співробітництво з міжнародними організаціями про загальний стан справ у різних сферах громадського життя сусідніх країн;

- визначення точок дотику в прикордонному і транскордонному співробітництві, моніторинг проблем і пошук шляхів їх вирішення;
- досвід у розв'язанні деяких спільних проблем і у здійсненні спільних програм;
- політична і матеріальна підтримка з боку європейських організацій;
- створення структур, що сприяють розвитку прикордонного (транскордонного) співробітництва.

Проте є ряд інших цілей, що у результаті діяльності єврорегіонів не досягнуті або не ставилися перед ними взагалі. З огляду на неабиякий організаційний потенціал, наявні зв'язки, досвід у вирішенні деяких конкретних проблем, сьогодні можливо розглядати *єврорегіони в якості основних універсальних інструментів прикордонного (транскордонного) співробітництва.*

При цьому є сенс дещо *скоригувати* мету діяльності цих інститутів у таких двох основних напрямках, як:

- продовження виконання зовнішньополітичних завдань у контексті європейського об'єднувачого процесу;
- економізація цілей єврорегіону, формулювання нових завдань у зовнішньоекономічній сфері та сфері регіонального розвитку.

Виходячи з можливої постановки таких стратегічних цілей, наразі перед єврорегіонами ставляться такі *завдання:*

- підтримка і поглиблення добросусідських відносин між прикордонними територіальними одиницями;
- використання робочих органів єврорегіонів як центрів залучення інформації про діяльність державних органів і господарських суб'єктів окремих країн, міжнародних організацій, процесів, що відбуваються у Європі, про способи вирішення проблем в окремих сферах життєдіяльності, аналізу досвіду і моделювання його застосування в сучасних умовах;

- перетворення єврорегіонів на інформаційно-методичні центри прикордонного і транскордонного співробітництва, що сприяють пошуку партнерів, встановленню зв'язків між ними;
- з огляду на наявність інформації й зв'язків, використання єврорегіонів як посередницьких структур у залученні інвестицій і донорського потенціалу в країну;
- використання єврорегіонів і їх робочих органів як структур, що формують позитивний імідж як країни, так і її територіальних одиниць;
- використання лобістських можливостей єврорегіонів, насамперед стосовно європейських структур;
- перетворення єврорегіонів на організаторів і партнерів різних міжнародних проектів, з огляду на їхній потенціал і досвід у вирішенні різноманітних питань у сфері прикордонного (транскордонного) співробітництва.

Природно, що наведений вище перелік є відкритим, його можна продовжити залежно від тих завдань, що висуне перед зовнішньою політикою час. Загалом зазначимо, що єврорегіон є життєздатним і досить ефективним інструментом зовнішньої політики, спроможним адаптуватися і змінюватися залежно від ситуації на даний момент, коригувати мету і способи дій, тим самим (за належного використання) може виявитися корисним у досягненні стратегічних завдань будь-якої країни, зокрема й України, як один з інструментів її євроінтеграційної стратегії.

Транскордонне співробітництво між сусідніми країнами на рівні регіональної та місцевої влади є одним із найважливіших питань поточного європейського порядку денного. Сьогодні в Європі функціонують понад 30 єврорегіонів, які стали невід'ємною частиною європейської інтеграції та розв'язання конфліктів. Карпатський єврорегіон (КЄ) – це єдиний регіон в Європі, до складу якого входять прикордонні території п'яти посткомуністичних країн з різним економічним

рівнем, різнорідною етнічною, релігійною та культурною структурами. Саме тому з самого початку його існування постала проблема створення *системи спільних інтересів і співробітництва* з метою мінімізації та уникнення потенційної напруги, непорозуміння між народами, що мешкають на цих територіях.

У процесі розширення ЄС і входження до його складу низки країн-учасниць КЄ важливість євро регіону зростає. Він, власне, вже став контактною зоною східного кордону ЄС. Зоною, яка може стати джерелом напруження або джерелом стабільності. Саме тому, виходячи з концепції “Європи регіонів”, яка передусім орієнтується на *безпеку і стабільність*, в інтересах держав-учасниць КЄ та ЄС – сприяти якнайактивнішій діяльності й розбудові Карпатського євро регіону.

Теоретичну модель функціонування Карпатського євро регіону було розроблено за сприяння експертів Інституту досліджень Схід-Захід (попередня назва Інституту Схід-Захід), які вчасно зазначили, що численні локальні ініціативи транскордонного співробітництва не знаходять підтримки і порозуміння у національних урядів. Ця проблема залишалася і на периферії інтересів структур Європейського Союзу. Одночасно виникла загроза нової «залізної завіси» між країнами Центральної Європи і колишніми республіками Радянського Союзу. Саме тому у листопаді 1991 р. у м. Міхаловце (Словаччина) на міжнародній конференції «Регіони в міжнародному співробітництві» було сформовано концепцію та визначено пріоритети взаємодії прикордонних адміністративно-територіальних одиниць регіонального рівня Польщі, Словаччини, Угорщини та України.

Важливим організаційним етапом стала конференція у травні 1992 р. у м.Ніредьгаза (Угорщина), де представники зазначеного Інституту запропонували Карпатському євро регіону об'єднати українську, угорську та польську ініціативи, з метою формування єдиної структури. На нараді представників зацікавлених регіонів, що відбулася у червні того ж року в м. Ужгороді (Україна), було сформовано комітет, який підготував установчі документи об'єднання – Угоду і Статут.

14 лютого 1993 р., у м. Дебрецен (Угорщина) міністри закордонних справ Угорщини, Польщі, України ухвалили декларацію, де наголошувалося, що “створення Карпатського єврорегіону сприятиме значному зміцненню дружби та процвітання країн даного регіону, а також гарантуватиме активне використання принципів Акта Конференції з питань Безпеки та Співробітництва в Європі (Гельсінкі, 1975), Паризької Хартії Нової Європи (Париж, 1990) та інших документів. Створення Карпатського єврорегіону спрямує зусилля Ради Європи та Європейського Союзу на розвиток регіонального співробітництва”. Цей день вважають днем офіційного оформлення міжрегіональної асоціації Карпатський єврорегіон. Представники регіонів України, Польщі та Угорщини, які підписали програмні та статутні документи, виступили засновниками цієї міжнародної асоціації.

Території, що належать до Карпатського єврорегіону, наразі ще залишаються периферією в своїх власних країнах як з соціального, так і з економічного погляду. Більшість з них страждає від проблем, пов’язаних з навколишнім середовищем, невідповідною інфраструктурою, безробіттям, проблем економічного співробітництва, нерівною доступністю до різноманітних фондів ЄС.

Міжнародна асоціація «Карпатський єврорегіон» була визначена як *консультативний та координаційний орган*, спрямований на розширення прикордонного співробітництва його членів, як було окреслено Проектом Європейської Конвенції з прикордонного співробітництва між географічними спільнотами або владами № 106 Ради Європи.

Передбачалося, що Асоціація буде спрямована на:

- організацію та координацію діяльності з підтримки економічного, наукового, екологічного, культурного та освітянського співробітництва між її членами;
- розробку окремих проектів з прикордонного співробітництва між її членами у сфері спільних інтересів;

- сприяння контактам між народами регіонів-членів Асоціації, зокрема контактам між експертами в різних галузях;
- підтримку добросусідських стосунків між її членами; підтримку регіонального розвитку всіх своїх членів;
- визначення потенційних напрямів для багатостороннього прикордонного співробітництва своїх членів.

Існування *асоціативного транскордонного об'єднання* місцевих та регіональних громад, інтереси яких представляють органи державної влади та місцевого самоврядування, надавало такі можливості:

- спільне використання енергетичних ресурсів; вироблення спільної політики щодо охорони довкілля;
- збільшення притоку іноземного капіталу; вироблення програм регіонального розвитку;
- виробництво конкурентоспроможної продукції, сприяння практичному запровадженню місцевих ініціатив;
- розвиток транспортного зв'язку на території Карпатського єврорегіону, подолання проблеми недостатньо розвинутої інфраструктури;
- розвиток сучасної економічної структури регіону;
- гармонійний розвиток людської інфраструктури;
- розвиток системи охорони здоров'я, соціального та культурного захисту;
- різнобічний розвиток туризму;
- зміцнення європейського та атлантичного співробітництва.

Проте, можливо, через відсутність стратегічного підходу до бачення перспектив розвитку Карпатського єврорегіону не було використано більшої частини можливостей, які виникли після його інституалізації у 1993 р.

Системні проблеми КЄ після розширення ЄС

Вступ країн Центральної та Східної Європи з 1 травня 2004 р. до ЄС суттєво вплинув на роль і місце Карпатського єврорегіону в системі співробітництва

України з західними сусідами та Євросоюзом у цілому. З геополітичного погляду змінився сам статус Карпатського єврорегіону.

Якщо до розширення ЄС Карпатський єврорегіон переважно виконував дещо *звужену, локальну функцію організації транскордонної інтеграції* прикордонних адміністративно-територіальних одиниць держав Карпатського басейну, то після вступу Польщі, Словаччини й Угорщини до ЄС він починає відігравати принципово нову роль — вищої організаційної форми транскордонного співробітництва на нових східних кордонах Євросоюзу із безпосередніми сусідами, зокрема з Україною. Розвиток єврорегіональної співпраці на цьому напрямі перетворився на невід’ємну складову загальної східної стратегії ЄС і вже є справою не лише держав-учасниць єврорегіону, що межують з Україною, а й європейської спільноти в цілому.

Ці геополітичні зміни є позитивним стимулом до розвитку і вдосконалення співробітництва в рамках КЄ. Більш високий, ніж раніше, статус єврорегіону — реальний вихід його, наприклад, на рівень вже системи відносин між Україною і ЄС, а не тільки білатеральних міждержавних зв’язків України з сусідами, зумовлює досить тривале подальше існування Карпатського єврорегіону.

Тому, на думку автора, «катастрофічні прогнози» про можливість згорання транскордонного співробітництва через Карпатський єврорегіон після вступу деяких центральноєвропейських держав до Євросоюзу не мають під собою ніяких підстав. Навпаки, як країни-сусіди, так і ЄС у цілому наполягають нині на розширенні єврорегіональної співпраці з Україною. Загалом *транскордонне співробітництво розглядається ними як один з найперспективніших напрямів взаємодії з українською державою з метою включення її до загальноєвропейських інтеграційних процесів. Відповідно й Україна вважає розвиток транскордонних і єврорегіональних зв’язків у західному напрямі додатковим вагомим «інтеграційним містком» власного наближення до ЄС.*

Є також ряд інших нових позитивних моментів, які сприятимуть подальшому функціонуванню Карпатського єврорегіону. Суттєво змінився підхід центральних державних органів цих країн та й України до єврорегіону і транскордонного співробітництва. Проблеми функціонування Карпатського та інших єврорегіонів піднято на загальнодержавний та міждержавний рівень. Карпатський єврорегіон отримав і загальноєвропейське визнання.

Можна стверджувати, що Карпатський єврорегіон сформувався як *транскордонна цілісність*. На думку автора, найбільш стримували розвиток співробітництва в рамках Карпатського єврорегіону до теперішнього часу фактори системного характеру. З-поміж них чималу гальмуючу роль відіграв принципово різний рівень реформування в країнах, прикордонні адміністративно-територіальні одиниці яких входять до складу єврорегіону. З одного боку, Польща і Угорщина значно випереджали сусідів за темпами і глибиною суспільно-політичних та ринкових реформ. Вони в 1999 р. стали повноправними членами НАТО. Наприкінці 90-х років Словаччина також прискорила системні перетворення і активізувала єврорегіональне співробітництво. Завдяки цим цілеспрямованим діям вона зуміла за реформами наздогнати Польщу й Угорщину і разом з ними вступити 1 травня 2004 р. до ЄС. З іншого боку, Румунія і Україна, навпаки, далеко не виправдали реформних сподівань. І все ж Румунія має шанс вступити до Євросоюзу в 2007 р., а Україна поки що залишатиметься поза ЄС. Тобто системний реформний розрив і надалі небажано діятиме, особливо в співробітництві західноукраїнських областей із зарубіжними партнерами по Карпатському єврорегіону.

Системні відмінності стосуються передусім сфери економічного транскордонного співробітництва. Ринкова регіональна економіка і послідовно не реформоване, з наявністю адміністративного втручання, регіональне господарство мають замало взаємопов'язуючих елементів. На такій основі майже неможливо

створити ідеальну систему економічних взаємозв'язків, які вели б до формування цілісного в господарському сенсі міжнародного транскордонного регіону.

З іншого боку, реформні відмінності не дозволили реалізувати у рамках Карпатського єврорегіону обов'язкову вимогу загальноєвропейських інституцій щодо розвитку транскордонного, єврорегіонального співробітництва, а саме — координацію концепцій соціально-економічного розвитку прикордонних територій.

Наразі можна констатувати, що на нинішньому етапі у розвитку Карпатського єврорегіону після розширення Євросоюзу настав переломний момент, коли від переважно політико-декларативного єврорегіонального співробітництва необхідно прискорено переходити до пріоритетів економічної співпраці й реалізації конкретних спільних господарських транскордонних проектів. Про це свідчить, зокрема, поява нових інституційних форм транскордонного співробітництва, які вже використовуються для мінімізації викликів, пов'язаних з розширенням ЄС. Причому ці нові інструменти виникають по обидва боки східного кордону ЄС і реалізуються місцевими органами влади, зокрема у Закарпатській області, втілюючи у життя гасло «Європа регіонів».

Стратегія розвитку транскордонного співробітництва у Карпатському регіоні «Карпати 2003-2011» (жовтень, 2003 р.) ініційована Закарпатською обласною державною адміністрацією та Закарпатською обласною радою і підтримана регіональними органами влади прикордонних регіонів України, Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії. В основу Стратегії розвитку покладено базові ідеї Програми інтеграції України до Європейського Союзу у сфері прикордонної політики.

Аналізуючи специфіку прикордонних територій (секторальну, політичну, територіальну), Стратегія розвитку вміщує пріоритетні операційні програми розвитку цих територій (інфраструктури, економіки, навколишнього середовища, природи і розвитку сільської місцевості, туризму, соціальної та культурної інтеграції), що, безперечно, пом'якшить можливі негативні наслідки розширення ЄС у короткотерміновій перспективі.

Інша програма — «Ніредьгазська ініціатива» (жовтень, 2003 р.) — ініційована Міністерством закордонних справ Угорської Республіки та органами місцевого самоврядування області Саболч-Сатмар-Берег як інструмент вже практичної реалізації нової Політики Сусідства ЄС. Головна мета Ініціативи — зміцнення зв'язків між місцевими та регіональними владами по обидва боки нового східного кордону ЄС.

Останнім часом намітилася й активізація співробітництва за програмою «Інтеррегіо», що була підписана кілька років тому, проте мала лише формальний характер. Наразі підготовлено *12 спільних проектів* у гуманітарній та економічній сферах. У планах — створення транскордонних територій з охорони навколишнього середовища, розбудова долини річки Тиса та її природний захист.

Не можна також не згадати і Концепцію спільного розвитку прикордонних територій України і Угорщини, схвалену Закарпатською обласною радою ще в червні 2003 року, стратегічна мета якої — максимальне використання можливостей транскордонного співробітництва між двома країнами для поліпшення умов соціально-економічного життя населення по обидва боки кордону.

Принциповою також є Програма стратегічного розвитку Карпатського єврорегіону, підготована професором Іштваном Шулі-Закаром (Дебреценський університет, Угорщина), яка була розглянута на одному із останніх засідань Ради Карпатського єврорегіону і вміщує регіональні й локальні програми стратегічного розвитку прикордонних територій, що входять до складу КЄ.

Успішна модель *регіональної співпраці* в нових умовах стане дороговказом нашим спільним стосункам, демонструючи нашу спроможність взяти активну участь у розбудові нових (транскордонних) відносин через спільні з розширеним ЄС кордони. Спільні виклики — спільні дії та пропозиції.

Виходячи з викладеного вище, можна зробити висновок, що є принаймні *три способи*, якими за об'єднання зусиль регіональних структур західних сусідів

України та самої України можна зробити внесок у розвиток транскордонної співпраці у фазі після розширення Євросоюзу.

По-перше, для регіональних структур та органів влади є можливість внести до порядку денного найважливіші питання транскордонної співпраці.

По-друге, на основі такого порядку денного є можливість знайти важіль впливу на центральні уряди майбутніх країн-членів розширеного ЄС, щоб ті підняли деякі питання на рівні ЄС.

По-третє, регіони можуть стати активними учасниками різних спільних транскордонних проектів, подавши відповідну заявку.

Разом з тим регіони мають відігравати певну роль у розширенні ЄС, але переважно у сфері додаткових зусиль та заходів на підтримку заходів держав та влади Євросоюзу.

Нові програми сусідства: можливості для КЄ

За оцінками експертів, саме прикордонні регіони України є найбільш вразливими до змін, що виникли і ще виникатимуть у процесі розширення ЄС на схід. Відтак транскордонна співпраця як форма співпраці прикордонних регіонів України зі східними регіонами її центральноєвропейських сусідів потребує максимального оновлення і трансформації, щоб адаптуватися до нових умов, пов'язаних із розширенням ЄС.

Сьогодні вже можна розраховувати на позитивні зміни, оскільки європейська політика сусідства пропонує інструмент, який має надати нового імпульсу транскордонній співпраці. Більше того, у перспективі цей інструмент може бути поширений на всі регіони України, що стимулюватиме міжрегіональне співробітництво в цілому.

Передбачається, що Програми сусідства мають діяти на всій території країн, які межують з Європейським Союзом. Таке розширення дії програм буде можливим лише з 2007 р., коли Програми сусідства набудуть самостійного статусу і окремого бюджету. А до 2007 р. ці програми діють тільки на території

прикордонних регіонів по обидва боки кордону. Зокрема, на схід від ЄС — це регіони України, Росії, Білорусі та Молдови, на які поширюється дія програми TACIS з прикордонного співробітництва (TACIS CBC). В Україні це Волинська, Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька та Одеська області. У 2002 році Рада з питань співробітництва Україна-ЄС визначила один з основних пріоритетів подальшої співпраці між Євросоюзом та Україною — транскордонне та міжрегіональне співробітництво.

Про «перехідний» статус Програм сусідства до 2007 р. свідчить і збереження для української сторони до цього часу механізмів фінансування транскордонних проектів за існуючою схемою TACIS CBC. Протягом 2004-2006 рр. буде надано близько 20 млн. євро українським партнерам, задіяним у проектах, спрямованих на посилення транскордонної й транснаціональної співпраці між розширеним ЄС і його новим сусідом Україною у рамках зазначених вище програм. Для нових членів ЄС: Польщі, Словаччини та Угорщини фінансування проектів за INTERREG, а для Румунії (до її вступу в ЄС у 2007 р.) — через програму PHARE.

У липні 2004 р. спільні Робочі групи (Task Force), що складаються з представників України та її центральноєвропейських сусідів, спільно з експертами ЄС завершили розробку і направили на розгляд до Брюсселя проекти Спільних програмних документів таких Програм сусідства: «Польща-Україна-Білорусь», «Угорщина-Словаччина-Україна» та «Румунія-Україна».

Комісія визначила наступні загальні пріоритети для Програм сусідства:

- сприяння економічно-соціальному розвитку у прикордонних регіонах;
- впровадження спільних дій, спрямованих на вирішення спільних викликів у таких сферах, як охорона довкілля і здоров'я та боротьба з організованою злочинністю;
- підтримка ефективності і безпеки кордонів;
- сприяння організації та проведенню місцевих культурно-освітніх заходів.

Надалі в рамках кожної окремої Програми сусідства Робочі групи спільно визначили більш конкретні загальні та спеціальні цілі, основні пріоритети, заходи та завдання. Так, на нараді у травні 2004 р. в Одесі з боку Комісії ЄС було запропоновано вилучити з Програми сусідства «Румунія-Україна» пріоритетні цілі та заходи щодо розбудови транскордонної транспортної інфраструктури через нестачу коштів, з тим, щоб увести надалі ці заходи до наступних інфраструктурних програм ЄС. Однак усі регіони з обох боків кордону висловилися за збереження означеного напрямку, принаймні, на рівні техніко-економічних обґрунтувань, оскільки без цього реально за Програмою сусідства можна буде серйозно займатися хіба що збереженням культурної спадщини.

Основними проблемами з української сторони щодо подальшої реалізації Програм сусідства є відсутність фінансування для їхньої розробки і подальшого вироблення конкретних проектних пропозицій, а також неузгодженість механізмів одночасного співфінансування транскордонних проектів за рахунок коштів програм ЄС, національних і регіональних бюджетних асигнувань та позабюджетних джерел.

Відповідно до вимог ЄС новий Закон України «Про транскордонне співробітництво» передбачає два основних види проектів та програм транскордонного співробітництва: спільні і національні. Відповідно до прикінцевих положень зазначеного Закону у Державному бюджеті України має бути визначено кошти та механізм співфінансування відібраних проектів з українського боку.

З боку Комісії Євросоюзу також здійснюється опрацювання механізмів співфінансування «дзеркальних» транскордонних проектів за рахунок програм INTERREG III у Польщі, Словаччині та Угорщині, PHARE в Румунії та TACIS CBC в Україні. Водночас передбачається інтегрування частини спільних транскордонних проектів названих Програм сусідства до так званих «Ініціативи CADSES» (Центральноєвропейський, Адріатичний, Дунайський і

Південносхідноєвропейський простір), куди входить територія Карпатського єврорегіону, єврорегіонів «Верхній Прут» та «Нижній Дунай».

Але, мабуть, найголовніший висновок полягає в тому, що ми нарешті починаємо розуміти транскордонне співробітництво не тільки й не стільки як облаштуваність кордонів, митних переходів тощо, а й як співробітництво і взаємодію регіонів. Тобто поняття наповнюється новим змістом і, відповідно, ставляться нові завдання. А це — і нова відповідальність, і нові зобов'язання. Тож подальше зміцнення кордонів, будівництво нових сучасних переходів та модернізація вже функціонуючих, розвиток прикордонної інфраструктури й багато чого іншого вже перебуває на порядку денному.

Сьогодні Україні та прилеглим до неї територіям інших країн варто було б активніше використовувати Карпатський єврорегіон як дієвий інструмент розвитку прикордонних регіонів та європейської інтеграції на шляху до «Європи регіонів».

Водночас українські прикордонні території входять до чотирьох єврорегіонів: Карпатський – найбільший, об'єднує території Польщі, Словаччини, Румунії, Угорщини, а також Закарпатську, Львівську, Івано-Франківську й Чернівецьку області України; «Нижній Дунай», учасники якого - Румунія, Молдова, Одеська область; «Буг» - Польща, Білорусь і Волинська область; створений нещодавно «Верхній Прут» об'єднав території Румунії, Молдови та Чернівецької області.

А поки що зазначені єврорегіони не зовсім виправдовують задекларовані цілі. І це зрозуміло, оскільки структури фактично існують на громадських засадах. Здавалося б, Карпатський єврорегіон, що існує вже понад десять років, добре знають у Європі як успішний і найбільший. Його залучено до багатьох європейських програм. Та якщо взяти українські області, то найбільшу активність (зокрема фінансову) виявляє Закарпатська, що традиційно тісно контактує з Угорщиною та Румунією. Останнім часом досить потужно почала працювати

Івано-Франківська область. Чернівецька більше зорієнтована на «Верхній Прут». Чого не можна сказати про Львівську область з її потужним потенціалом. На білатеральному рівні з польськими воєводствами вона, зрозуміло, працює більш активно. З позицій європейського співтовариства, якщо прикордонна територія (область, регіон) входить до європейської структури зі своїм управлінням і фінансовим забезпеченням, саме тоді з нею починають працювати на вищому рівні, як з місцевими органами влади. Саме таким чином єврорегіони стають суб'єктами міжнародної діяльності.

Парадоксальність полягає у тому, що європейські та інші структури вже готові фінансувати потрібні й цікаві програми, але, на думку деяких експертів, реальні й серйозні пропозиції ігноруються. Наприклад, у Карпатському єврорегіоні останніми роками було освоєно 1 млн дол. США на інтеграційну програму та працевлаштування ромів, *120 тис. дол.* — на створення центрів розвитку підприємництва, *500 тис.* — на розвиток комунікаційних систем тощо. Україна ж, окрім цього, практично нічого більше не отримала. Проте, якщо Польща й Угорщина як члени КЄ подають заявки на *30-40 проєктів*, то Україна — лише на два три.

Прикордонні країни по обидва боки східного кордону ЄС не втратили раніше налагоджених відносин, розуміння спільних проблем, які мали передусім білатеральний характер. Наступним кроком у межах єврорегіону має бути вихід на загальноєвропейський рівень. Для цього в таких єврорегіонах потрібно створювати серйозні виконавчі структури, які б мали програми дій, методологічну основу і юридичний статус.

Роль прикордонних територій Карпатського єврорегіону у міжнародному співробітництві є важливою як з політичної точки зору, так і у територіально-просторовому значенні. Цей єврорегіон розглядають як зону безпосередньої взаємодії економік України, Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії. Адже в результаті розширення Європейського Союзу на Схід у 2004 році прикордонні

області Польщі, Словаччини, Угорщини набули статусу специфічної контактної зони партнерської взаємодії країн-сусідів з принципово відмінним геополітичним статусом: Україна — позаблокової, без'ядерної держави, Польща, Словаччина та Угорщина — країн-членів НАТО та ЄС; Румунія — члена другої групи кандидатів на вступ до ЄС та кандидата у члени НАТО.

Отже, прикордонні регіони Польщі, Словаччини та *Угорщини* вже з травня 2004 року перебувають безпосередньо на нових зовнішніх кордонах Євросоюзу з Україною. Звести до мінімуму можливі негативні наслідки нових розподільчих ліній в Європі для українсько-угорського, українсько-польського, українсько-словацького, українсько-румунського міждержавного і міжрегіонального співробітництва спроможна тільки практична реалізація державами і їх прикордонними регіонами конкретних спільних проєктів, насамперед в економічній сфері, використовуючи єврорегіон як інструмент. Тому транскордонне співробітництво, зокрема у Карпатському єврорегіоні, не може бути ефективним без супроводу та координації територіальних та галузевих програм. Збалансований розвиток прикордонних регіонів виявляється можливим тільки через розробку спільних програм розвитку та створення передумов для здійснення «дзеркальних» галузевих проєктів. Перші позитивні кроки у цьому напрямі вже зроблені у Закарпатській області, яка активно використовує єврорегіон як інструмент євроінтеграції.

Таким чином, процес розширення ЄС у 2004-2007 роках може зупинитися на західному кордоні України. Разом з тим Україна відчуває його вплив, активно готується до нового сусідства і не залишає надії на справдження європейської мрії. Узагальнення й використання позитивного досвіду сучасного етапу європейської інтеграції *на регіональному рівні* має сприяти реалізації практичних завдань входження України до європейського політичного, економічного і правового простору. Та сам процес розширення Європейського Союзу ставить перед Україною чимало викликів. І від самої України багато в чому залежить, чи

залишиться вона сусідом ЄС, нехай і привілейованим, чи рухатиметься далі й поглиблюватиме формат відносин з цією потужною європейською організацією.

Сьогодні можна впевнено констатувати той факт, що регіон Карпат є одним з найстабільніших у плані безпеки мирного співіснування в Європі. Незважаючи на те, що тут мають точки дотику кордони п'ятьох держав, які побудовані не завжди з урахуванням етнічних принципів, кожна з держав має власні політичні, економічні й культурні інтереси в регіоні. Фактор стабільності у Карпатському єврорегіоні, безперечно, є заслугою діяльності національних урядів, органів місцевого самоврядування та відповідної моделі толерантної поведінки населення прикордонних територій.

Незважаючи на виконання своєї головної місії, перед Карпатським єврорегіоном сьогодні стоїть одне з важливих завдань, передусім для української сторони, – стати дієвим інструментом європейської інтеграції України.

Досвід створення у Західній Європі асоціацій, подібних до Карпатського єврорегіону, свідчить про те, що для досягнення ефективного рівня роботи подібних структур, гармонізації інтересів їх учасників, відпрацювання механізмів як транскордонної співпраці, так і знаходження каналів впливу на рівень національних урядів з метою створення сприятливого правового поля, потрібен тривалий час. Адже для України прикордонні області є своєрідним «дослідним майданчиком» для вивчення ситуації, де можна прогнозувати наслідки входження партнерів єврорегіональних утворень до Європейського Союзу, а, отже, вносити корективи до тактики і стратегії європейської інтеграції.

Список використаної літератури

1. Петренко З. Єврорегіони в системі транскордонного співробітництва України. - К., 1997.
2. Ілько І., Палінчак М., Лендзел М. Карпатський єврорегіон як модель регіонального співробітництва у Центральній і Східній Європі. – Ужгород, 1998.
3. Косарева Л. Економічний форум у Львові: Від союзу країн — до союзу регіонів // Дзеркало тижня. — 2002. — № 39 (414). — 12-18 жовтня.

ЗМІСТ

Від редактора

Вітальні промови при відкритті конференції

РОЗДІЛ І. УКРАЇНА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ РЕАЛІЙ

Володимир Хандогій. ОКРЕМІ АСПЕКТИ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З НАТО

Іван Артьомов. ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ АСПЕКТ УКРАЇНСЬКОЇ ГЕОПОЛІТИКИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Іван Вовканич. ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ УКРАЇНИ В ЦЕНТРАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОМУ ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРИ

Сергій Федака. ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНИЙ ФАКТОР У СУЧАСНІЙ ГЕОСТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ

Роман Офіцинський. ЗАХІДНА ДИЛЕМА СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ (2005-2006 РР.)

Іван Баранчик. ОСНОВНІ НАПРЯМИ ТА ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ СЬОГОДЕННЯ І РОЛЬ ПРЕДСТАВНИЦТВ МЗС УКРАЇНИ В ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

Євген Бевзюк. РОЗВИТОК ІДЕЇ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ СОЛІДАРНОСТІ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРИ

Андрій Ващук. ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ В РАМКАХ СНД

РОЗДІЛ ІІ. ГЛОБАЛІЗАЦІЯ І ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Степан Віднянський. ПОШУКИ ОПТИМАЛЬНОЇ ПАРАДИГМИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Світлана Мітряєва. ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Іван Король. УКРАЇНА В СУЧАСНІЙ ГЛОБАЛЬНІЙ МІЖНАРОДНІЙ СИСТЕМІ: КУРС НА ЧЛЕНСТВО В НАТО

Володимир Задорожний. БРОДИ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ ВУЗОЛ УКРАЇНСЬКОЇ ГЕОПОЛІТИКИ: МИНУЛЕ І СУЧАСНЕ

Микола Товт. ПРОБЛЕМИ БІЖЕНЦІВ НА НОВОМУ СХІДНОМУ КОРДОНІ ЄС ТА ШЛЯХИ ЇЇ ВИРІШЕННЯ

Михайло Савчин. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА ФОРМИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ПРОЦЕСІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Володимир Маслов. ЗНАЧЕННЯ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ НА ДЕРЖАВНОМУ КОРДОНІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

РОЗДІЛ ІІІ.

УКРАЇНА В ЄВРОПЕЙСЬКИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ СУЧАСНОСТІ

Віктор Бунда, Федір Вашук. СЬОМА РАМКОВА ПРОГРАМА ЄВРОСОЮЗУ (7FP) ЯК МЕХАНІЗМ ІНТЕГРАЦІЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО НАУКОВОГО ПРОСТОРУ

Томаш Віціан. УГОРСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ВІДНОСИНИ ЯК СКЛАДОВА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Йосип Торпої. ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО МІЖ УКРАЇНОЮ ТА УГОРЩИНОЮ: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Петро Трачук. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПОЛОЖЕНЬ ПРО ПУБЛІЧНУ ВЛАДУ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Оксана Вашук. ДЕРЖАВНА ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА У КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ

Ольга Котляр. ПРОЦЕСИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ПРАВА НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В ЄВРОПЕЙСЬКИХ РЕГІОНАЛЬНИХ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ ДЖЕРЕЛАХ

Наталія Носа-Пилипенко. ВИКОРИСТАННЯ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ У ФОРМУВАННІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЙНОГО КУРСУ УКРАЇНИ

Любов Вірван. ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ ДЛЯ УКРАЇНИ – ПРІОРИТЕТ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН ТА СТИМУЛ ВНУТРІШНІХ ТРАНСФОРМАЦІЙ.

Іван Вовканич. ЗМІНА СТРАТЕГІЇ ПІДГОТОВКИ ЦЕНТРАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ – НОВИХ ЧЛЕНІВ ЄС ДО ВСТУПУ В ЗОНУ ЄВРО

Тетяна Тюшка. ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Оксана Раповець. КАРПАТСЬКИЙ ЄВРОРЕГІОН – ІНСТРУМЕНТ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ

